

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 46

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав
2020

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармуль Л. О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І. В., докт. екон. наук; **Гордей О. Д.**, докт. екон. наук; **Горошкова Л. А.**, докт. екон. наук; **Ігнатенко М. М.**, докт. екон. наук; **Калюга Є. В.**, докт. екон. наук; **Кириленко О. П.**, докт. екон. наук; **Кужелєв М. О.**, докт. екон. наук; **Лук'яненко І. Г.**, докт. екон. наук; **Навальна М. І.**, докт. філол. наук; **Пасічний М. Д.**, докт. екон. наук; **Петрук О. М.**, докт. екон. наук; **Тропіна В. Б.**, докт. екон. наук; **Череп А. В.**, докт. екон. наук; **Чугунов І. Я.**, докт. екон. наук; **Леваєва Л. Ю.**, канд. екон. наук; **Макарчук І. М.**, канд. екон. наук; **Малишко В. В.**, канд. екон. наук; **Паламарчук О. М.**, канд. екон. наук; **Рібакова Т. О.**, канд. екон. наук; **Слюсар С. Т.**, канд. екон. наук; **Чабан Г. В.**, канд. екон. наук; **Кучеренко С. Ю.**, канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: **В. Воронов** докт. соц. наук (Латвія); **А. Ігнаськ-Шульц** докт. екон. наук (Польща); **О. Ванкевич** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **О. Доріна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **А. Левітська** докт. екон. наук (Республіка Молдова); **В. Меньшиков** докт. соц. наук (Латвія); **С. Полоник** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **М. Хітов** докт. економіки (Болгарія); **Т. Сорокіна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **Т. Тетеринець** канд. екон. наук (Республіка Білорусь); **В. Юшчіус** докт. соц. наук (Литва).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 1 від 31 серпня 2020 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 1 вересня, 2020 року. Формат 60х84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 24,53.

Обл.–вид. арк. 21,70. Наклад 100 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

08400, обл. Київська, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія KB, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія KB, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (США), Google Scholar, Research Bible, CyberLeninka (Росія), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 46

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав
2020

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л. А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И. В., докт. экон. наук; Гордей О. Д., докт. экон. наук; Горошкова Л. А., докт. экон. наук; Игнатенко Н. Н., докт. экон. наук; Калюга Е. В., докт. экон. наук; Кириленко О. П., докт. экон. наук; Кужелев М. А., докт. экон. наук; Лукьяненко И. Г., докт. экон. наук; Навальная М. И., докт. филол. наук; Пасечный Н. Д., докт. экон. наук; Петрук А. М., докт. экон. наук; Тропина В. Б., докт. экон. наук; Череп А. В., докт. экон. наук; Чугунов И. Я., докт. экон. наук; Леваева Л. Ю., канд. экон. наук; Макаруч И. Н., канд. экон. наук; Малышко В. В., канд. экон. наук; Паламарчук О. Н., канд. экон. наук; Рыбакова Т. А., канд. экон. наук; Слюсар С. Т., канд. экон. наук; Чабан Г. В., канд. экон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Воронов докт. соц. наук (Латвия), А. Игнасьяк-Шульц докт. экон. наук (Польша), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь); В. Юшчиус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 1 от 31 августа 2020 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 г. № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 1 сентября 2020. Формат 60х84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 24,53..

Обл.-изд. л. 21,70. Тираж 100 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия KB, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета» зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, CyberLeninka (Россия), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2020.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 46

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46>

Established in 2006
Issued quarterly

Pereiaslav
2020

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: L. O. Marmul, Doctor of Economics (chief editor);

I. V. Alekseyev, Doctor of Economics; O. D. Hordei Doctor of Economics; L. A. Goroshkova Doctor of Economics; M. M. Ignatenko, Doctor of Economics; Y. V. Kaliuga, Doctor of Economics; O. P. Kyrylenko, Doctor of Economics; M. O. Kuzheliev, Doctor of Economics; I. G. Lukianenko, Doctor of Economics; M. I. Navalna, Doctor of Philology; M. D. Pasichnyi, Doctor of Economics; O. M. Petruk, Doctor of Economics; V. B. Tropina, Doctor of Economics; A. V. Cherep, Doctor of Economics; I. Y. Chugunov, Doctor of Economics; L. Y. Levaieva, Candidate of Economics; V. V. Malysko, Candidate of Economics; I. M. Makarchuk, Candidate of Economics, O. M. Palamarchuk, Candidate of Economics; T. O. Rybakova, Candidate of Economics; S. T. Sliusar, Candidate of Economics, G. V. Chaban, Candidate of Economics, S. Y. Kucherenko, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Voronov, Doctor of Sociology (Latvia); A. Ignasiak-Szulc, Doctor of Economics (Poland); O. Vankevych, Doctor of Economics (Republic of Belarus); O. Dorina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); A. Levitska, Doctor of Economics (Republic of Moldova); V. Menshikov, Doctor of Sociology (Latvia); S. Polonyk, Doctor of Economics (Republic of Belarus); M. Khitov, Doctor of Economics (Bulgaria); T. Sorokina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); T. Teterynets, Candidate of Economics (Republic of Belarus); V. Juščius, Doctor of Sociology (Lithuanian).

Recommended by the Academic Council of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. Protocol No 1 dated August 31, 2020.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on September 1, 2020. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 24,53..

Issued sheets 21,70. 100 copies.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Russian Science Citation Index (RISC), Ulrich's Periodicals Directory (USA), Google Scholar, Research Bible, CyberLeninka (Russia), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2020.

УДК 33:330:330.3:330.34:330.34.01

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-7-20>

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Бахур Н. В.

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформації, особлива роль у формуванні сприятливого інституційного середовища для активізації інвестиційної діяльності в аграрній сфері відводиться державі, як важливому інституту організації процесу та його учасників.

Постановка проблеми. Взаємозв'язок інвестиційної діяльності з процесами інституціональної трансформації поки що слабо вивчений в економічній теорії в силу новизни цього процесу та має системний характер. Тут значну роль відіграють, в першу чергу, інституційні особливості формування сприятливого інвестиційного середовища в умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів в державі. Для трансформаційної економіки актуальною проблемою являється система відносин економічної власності, зокрема, для аграрного сектору – це власність на землю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню інституціональних теорій інвестицій присвячено чимало праць відомих науковців: А. Шпітгоф [5, с. 330-331], Дж. Коммонс [3], У. Мітчелл [15], Дж. Б'юкенен [4], В. Ростоу [24], Р. Коуз [11], Ж. Елльюль [27], Р. Арон [18], Дж. Гелбрейт [30], Й. Шумпетер [21], О. Фаворо [19], К. Еклунд [7], А. Берлі [6], Г. Мінз [6], І. Надлер [6], С. Чейз [6], П. Друкер [26]. В Україні також представлені наукові дослідження вітчизняних вчених з використанням методологічного інструментарію інституціоналізму: А. Бикова, М. Колісник, Т. Косова, Н. Маренков, О. Івашина, В. Федоренко. У працях Н. Маренкова [13], А. Бикової [1], О. Івашиної [1], М. Колісника [9], М. Туган-Барановського [20], розкрита організація процесу формування та розвитку неринкових форм господарських взаємодій в умовах трансформації суспільно-економічних відносин.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Особливого дослідження інвестиційної діяльності в умовах поглиблення трансформаційних процесів в національній економічній системі вимагають розгляду двох сторін цього процесу: необхідність і принципи адаптації інвестиційних інститутів, як носіїв іншої інституціональної традиції, до умов ринкового середовища, що формується; вивчення тих позитивних інституціональних ефектів прямих інвестицій, які сприяють прискоренню інституціональних перетворень, адаптації світових «інституціональних стандартів» до національних умов.

Постановка завдання, мети дослідження. Дослідити теоретичні та практичні аспекти взаємозв'язку структурно – інституційної трансформації з організацією інвестиційного процесу в аграрній сфері економіки.

Метод або методологія проведення дослідження. Інституціоналізм, як науковий напрям, виник на рубежі ХІХ–ХХ ст., як течія, що критикує методологічні позиції неокласичної школи. До числа відомих представників цієї школи зазвичай відносять Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчела, Д. Кларка. При цьому ранній інституціоналізм іноді розглядають в якості попередника кейнсіанства [12, с. 28]. Методологічною основою нового інституціоналізму являються роботи класиків економічної наукової думки.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У статті досліджено особливості інституційного забезпечення у розвитку інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки. В процесі розгляду інвестиційного потенціалу, з точки зору інституційного підходу, є необхідність врахувати інвестиційні потужності в методології аналізу інвестиційного потенціалу. Процеси глобалізації є каталізатором у пошуку країнами шляхів зростання економічного добробуту і важливою передумовою даного процесу виступає інвестиційний потенціал. Доведено можливість використання інституціональної теорії у розвитку інвестиційної діяльності. Надано рекомендацію стосовно того, що інвестиційний процес і інвестиційну діяльність доцільно досліджувати і розглядати в динаміці.

Інституціоналізм орієнтований на комплексне дослідження економічних систем. Теорії інституціоналізму, що пов'язані із інвестуванням зводяться до окремих концепцій поведінки суб'єктів ринку та до аналізу інвестиційного клімату. Для формування міжнародних економічної відносин, важливим елементом визначення ефективності глобальної економіки виступають підходи до інституціональної економіки. Важливим фактором утворення економічної інституціональної системи є чинник високих технологій. Предметом пізнання інституційної теорії є інститути, в чому і є її переваги. Інститут (як предмет дослідження), з одного боку, забезпечує широкий погляд на розвиток економіки й суспільства, аналіз економічної системи й суспільства як цілісності при взаємодії з іншими інститутами, такими як держава, а з другого – потребує глибокого й конкретного розуміння суті й особливостей самих інститутів. З точки зору представників інституціоналізму, інститути - це спосіб мислення й дії, що втілюється в соціальних звичаях, установах, правилах. За неінституціонального напряму інститути розглядаються як чинники впливу на рішення, що приймають економічні агенти.

Галузь застосування результатів. Напрями подальшого розвитку аграрного сектору національної економіки залежить від інвестиційної політики, яка формує інвестиційний клімат в країні та здатності державних інститутів її ефективно реалізувати. Інвестиційний процес, як засвідчує світовий досвід, здатний забезпечити масштабне технічне і технологічне оновлення аграрної сфери, результатом чого стане підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни.

Висновки відповідно до статті. Необхідно зазначити, що за методологією системного підходу, інвестиційна діяльність носить всі ознаки системи, яка розвивається динамічно і піддана впливу зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища. Розвиток економіки України в умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів характеризується посиленням впливу факторів невизначеності та ризиків сучасного інституційного середовища, в якому здійснюється інвестиційна діяльність не тільки національних, але і іноземних інвесторів. Посилення ступеня невизначеності інвестиційного процесу в умовах трансформації національної соціально – економічної системи обумовлене, насамперед тим, що в умовах переходу до ринкових відносин зберігаються інститути та інституції, успадковані від попередньої економічної системи, а інститути ринку ще не сформовані або слабо функціонують. Також, на розвиток інвестиційного процесу впливає постійна зміна економічної ситуації та кон'юнктура і конкуренція на ринку інвестиційного капіталу, впровадження у виробництво нових технологій і методів організації виробничого процесу тощо. Отже, інституціоналізм виступає продуктивним напрямком у розвитку інвестиційної діяльності.

Ключові слова: інвестиції, інституції, теорії, методологічний інструментарій, інституційне середовище, аграрний сектор.

ВЛИЯНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ НА РАЗВИТИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ

Бахур Н. В.

Актуальность темы исследования. В условиях трансформации, особая роль в формировании благоприятной институциональной среды для активизации инвестиционной деятельности в аграрной сфере отводится государству, как важному институту организации процесса и его участников.

Постановка проблемы. Взаимосвязь инвестиционной деятельности с процессами институциональной трансформации пока слабо изучена в экономической теории в силу новизны этого процесса и носит системный характер. Здесь значительную роль играют, в первую очередь, институциональные особенности формирования благоприятной инвестиционной среды в условиях углубления трансформационных и интеграционных процессов в государстве. Для трансформационной экономики актуальной проблемой является система отношений собственности, в частности, для аграрного сектора - это собственность на землю.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросу институциональных теорий инвестиций посвящено немало работ известных ученых: А. Шпитгоф [5, с. 330-331], Дж. Коммонс [3], В. Митчелл [15], Дж. Бьюкенен [4], У. Ростоу [24], Р. Коуз [11], Ж. Элльоль [27], Р. Арон [18], Дж. Гэлбрейт [30], Й. Шумпетер [21], В. Фавор [19], К. Эклунд [7], А. Берли [6], Г. Минз [6], І. Надлер [6], С. Чейз [6], П. Друкер [26]. В Украине также представлены научные исследования отечественных ученых с использованием методологического инструментария институционализма А. Быкова, М. Колесник, Т. Косова, Н. Маренков, А. Ивашина, В. Федоренко. В работах Н. Маренкова [13], А. Быковой [1], А. Ивашиной [1],

М. Колесника [9], М. Туган-Барановського [20], раскрыта організація процесу формування і розвитку нерыночных форм хозяйственных взаимодействий в условиях трансформации общественно-экономических отношений.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Особого исследования инвестиционной деятельности в условиях углубления трансформационных процессов в национальной экономической системе требуют рассмотрения двух сторон этого процесса: необходимость и принципы адаптации инвестиционных институтов, как носителей другой институциональной традиции, к условиям рыночной среды, формирующейся; изучение тех положительных институциональных эффектов прямых инвестиций, которые способствуют ускорению институциональных преобразований, адаптации мировых «институциональных стандартов» к национальным условиям.

Постановка задачи, цели исследования. Исследовать теоретические и практические аспекты взаимосвязи структурно-институциональной трансформации с организацией инвестиционного процесса в аграрной сфере экономики.

Метод или методология проведения исследования. Институционализм, как научное направление, возник на рубеже XIX–XX вв., как течение, критикует методологические позиции неоклассической школы. К числу известных представителей этой школы обычно относят Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Митчелла, Д. Кларка. При этом ранний институционализм иногда рассматривают в качестве предшественника кейнсианства [12, с. 28]. Методологической основой нового институционализма являются работы классиков экономической научной мысли.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье исследованы особенности институционального обеспечения в развитии инвестиционной деятельности в аграрном секторе экономики. В процессе рассмотрения инвестиционного потенциала, с точки зрения институционального подхода, необходимо учесть инвестиционные мощности в методологии анализа инвестиционного потенциала. Процессы глобализации являются катализатором в поиске странами путей роста экономического благосостояния и важной предпосылкой данного процесса выступает инвестиционный потенциал. Доказана возможность использования институциональной теории в развитии инвестиционной деятельности. Предоставлено рекомендацию о том, что инвестиционный процесс и инвестиционную деятельность целесообразно исследовать и рассматривать в динамике. Институционализм ориентирован на комплексное исследование экономических систем. Теории институционализма, связанные с инвестированием сводятся к отдельным концепциям поведения субъектов рынка и к анализу инвестиционного климата. Для формирования международных экономических отношений, важным элементом определения эффективности глобальной экономики выступают подходы к институциональной экономике. Важным фактором образования экономической институциональной системы является фактор высоких технологий. Предметом познания институциональной теории есть институты, в чем и есть ее преимущества. Институт (как предмет исследования), с одной стороны, обеспечивает широкий взгляд на развитие экономики и общества, анализ экономической системы и общества как целостности при взаимодействии с другими институтами, такими как государство, а с другой – требует глубокого и конкретного понимания сути и особенностей самих институтов. С точки зрения представителей институционализма, институты – это образ мышления и действия, воплощается в социальных обычаях, учреждениях, правилах. По неинституциональным направлениям институты рассматриваются как факторы влияния на решения, которые принимают экономические агенты.

Область применения результатов. Направления дальнейшего развития аграрного сектора национальной экономики зависят от инвестиционной политики, формирует инвестиционный климат в стране и способности государственных институтов ее эффективно реализовать. Инвестиционный процесс, как показывает мировой опыт, способен обеспечить масштабное техническое и технологическое обновление аграрной сферы, результатом чего станет повышение конкурентоспособности сельскохозяйственного производства и обеспечения устойчивого социально-экономического развития страны.

Выводы в соответствии со статьей. Необходимо отметить, что по методологии системного подхода, инвестиционная деятельность носит все признаки системы, которая развивается динамично и подвержена влиянию внешнего и внутреннего институциональной среды. Развитие экономики Украины в условиях углубления трансформационных и интеграционных процессов характеризуется усилением влияния факторов неопределенности и рисков современного институциональной среды, в которой осуществляется инвестиционная деятельность не только национальных, но и иностранных инвесторов. Усиление степени неопределенности инвестиционного процесса в условиях трансформации национальной социально-экономической системы обусловлено, прежде всего тем, что в условиях перехода к рыночным отношениям сохраняются институты и институты, унаследованные от предыдущей экономической системы, а институты рынка еще не сформированы или слабо функционируют. Также, на развитие инвестиционного процесса влияет постоянная смена экономической ситуации и конъюнктура, и конкуренция на рынке инвестиционного капитала, внедрение в производство новых технологий и методов организации производственного

процесса. Итак, институционализм выступает продуктивным направлением в развитии инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: инвестиции, институты, теории, методологический инструментарий, институциональная среда, аграрный сектор.

THE INFLUENCE OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT ON DEVELOPMENT OF INVESTMENT ACTIVITY IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

Bakhur Nadiia

Relevance of the research topic. In the conditions of transformation, a special role in the formation of a favorable institutional environment for the intensification of investment activities in the agricultural sector is given to the state as an important institution for the organization of the process and its participants.

Formulation of the problem. The relationship of investment activity with the processes of institutional transformation is still poorly studied in economic theory due to the novelty of this process and are systemic in nature. Here, a significant role is played, first of all, by the institutional features of the formation of a favorable investment environment in the conditions of deepening transformation and integration processes in the state. For the transformational economy, the system of economic property relations is an urgent problem, in particular, for the agricultural sector – it is land ownership.

Analysis of recent research and publications. Many works of famous scientists are devoted to the issue of institutional theories of investment: A. Spithof [5, p. 330-331], J. Commons [3], W. Mitchell [15], J. Buchanan [4], W. Rostow [24], R. Coase [11], J. Ellul [27], R. Aron [18], J. Galbraith [30], J. Schumpeter [21], W. Favor [19], K. Eklund [7], A. Burley [6], G. Minz [6], I. Nadler [6], S. Chase [6], P. Drucker [26]. In Ukraine, scientific research of domestic scientists using the methodological tools of institutionalism A. Bykova, M. Kolesnik, T. Kosovo, N. Marenkov, A. Ivashina, V. Fedorenko is also presented. In the works of N. Marenkov [13], A. Bykova [1], O. Ivashina [1], M. Kolisnyk [9], M. Tugan-Baranovsky [20], the organization of the process of formation and development of non-market forms of economic interactions in conditions of transformation of social and economic relations.

Selection of unexplored parts of the general problem. A special study of investment activity in the context of deepening transformation processes in the national economic system requires consideration of two aspects of this process: the need and principles of adaptation of investment institutions as carriers of another institutional tradition to the market environment; study of those positive institutional effects of direct investment, which contribute to the acceleration of institutional transformations, the adaptation of world «institutional standards» to national conditions.

Setting the task, the purpose of the study. To study the theoretical and practical aspects of the relationship between structural and institutional transformation with the organization of the investment process in the agricultural sector.

Method or methodology of the study. Institutionalism, as a scientific field, emerged at the turn of the XIX-XX centuries, as a trend that criticizes the methodological positions of the neoclassical school. Among the well-known representatives of this school are usually T. Veblen, J. Commons, W. Mitchell, D. Clark. At the same time, early institutionalism is sometimes considered as a precursor of Keynesianism [12, p. 28]. The methodological basis of the new institutionalism are the works of the classics of economic scientific thought.

Presentation of the main material (results of work). The article examines the features of institutional support in the development of investment activities in the agricultural sector. There is a need to take into account investment capacity in the methodology of analysis of investment potential, in the process of considering investment potential, from the point of view of the institutional approach. The processes of globalization are a catalyst in the search for ways to increase economic prosperity and an important prerequisite for this process is the investment potential. The possibility of using institutional theory in the development of investment activity is proved. A recommendation is given that the investment process and investment activities should be studied and considered in dynamics.

Institutionalism focuses on a comprehensive study of economic systems. Theories of institutionalism related to investment are reduced to separate concepts of behavior of market participants and to the analysis of the investment climate. For the formation of international economic relations, an important element in determining the effectiveness of the global economy are approaches to institutional economics. The factor of high technology is an important factor in the formation of an economic institutional system. The subject of knowledge of institutional theory are institutions, and what are its advantages. The institute (as a subject of research), on the one hand, provides a broad view of the development of the economy and society, analysis of the economic system and society as a whole in interaction with other institutions, such as the state, and on the other - requires a deep and specific understanding institutions. From the point of view of representatives of institutionalism, institutions are a way of thinking and acting that is embodied in social customs, institutions, and rules. In the non-institutional direction, institutions are considered as factors influencing the decisions made by economic agents.

The field of application of results. Directions for further development of the agricultural sector of the national economy depend on the investment policy that shapes the investment climate in the country and the ability of state institutions to implement it effectively. The investment process, as evidenced by world experience, is able to provide large-scale technical and technological renewal of the agricultural sector, which will result in increasing the competitiveness of agricultural production and ensuring sustainable social and economic development of the country.

Conclusions according to the article. *It should be noted that according to the methodology of the system approach, investment activity has all the hallmarks of a system that is developing dynamically and is influenced by external and internal institutional environment. The development of Ukraine's economy in the conditions of deepening transformation and integration processes is characterized by increasing influence of uncertainties and risks of the modern institutional environment in which investment activities are carried out not only by national but also foreign investors. Increasing the degree of uncertainty of the investment process in the transformation of the national social and economic system is due primarily to the fact that in the transition to market relations remain institutions and institutions inherited from the previous economic system, and market institutions are not yet formed or poorly functioning. Also, the development of the investment process is influenced by the constant change of the economic situation and the situation and competition in the investment capital market, the introduction of new technologies and methods of organizing the production process, and so on. Thus, institutionalism is a productive direction in the development of investment activities.*

Key words: *investments, institutions, theories, methodological tools, institutional environment, agricultural sector.*

JEL Classification: *B25, B41, Q10.*

Актуальність теми дослідження. Тема дослідження є досить актуальною. В умовах трансформації, особлива роль у формуванні сприятливого інституційного середовища для активізації інвестиційної діяльності в аграрній сфері відводиться державі, як важливому інституту організації процесу та цього учасників.

Постановка проблеми. Взаємозв'язок інвестиційної діяльності з процесами інституціональної трансформації поки що слабо вивчений в економічній теорії в силу новизни цього процесу та мають системний характер. Тут значну роль відіграють, в першу чергу, інституційні особливості формування сприятливого інвестиційного середовища в умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів в державі. Для трансформаційної економіки актуальною проблемою являється система відносин економічної власності, зокрема, для аграрного сектору – це власність на землю. Не вирішення цієї проблеми здатне нівелювати всі заходи організаційно – інституційного характеру, спрямованих на активізацію та стимулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері. Необхідно зазначити, що в умовах поглиблення трансформаційних і інтеграційних процесів, інвестиційна діяльність піддана значному впливу інституційного регулювання інтересів приватних інвесторів, захисту інвестиційного капіталу тощо. Відповідно, інвестиційна діяльність сприяє структурним змінам в системі соціально – економічних відносин, тобто носить системний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню інституціональних теорій інвестицій присвячено чимало праць відомих науковців: А. Шпітгоф [5, с. 330-331], Дж. Коммонс [3], У. Мітчелл [15], Дж. Б'юкенен [4], В. Росту [24], Р. Коуз [11], Ж. Елльюль [27], Р. Арон [18], Дж. Гелбрейт [30], Й. Шумпетер [21], О. Фаворо [19], К. Еклунд [7], А. Берлі [6], Г. Мінз [6], І. Надлер [6], С. Чейз [6], П. Друкер [26]. В Україні також представлені наукові дослідження вітчизняних вчених з використанням методологічного інструментарію інституціоналізму: А. Бикова, М. Колісник, Т. Косова, Н. Маренков, О. Івашина, В. Федоренко. У працях Н. Маренкова [13], А. Бикової [1], О. Івашиної [1], М. Колісника [9], М. Туган-Барановського [20], розкрита організація процесу формування та розвитку неринкових форм господарських взаємодій в умовах трансформації суспільно – економічних відносин.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Особливого дослідження інвестиційної діяльності в умовах поглиблення трансформаційних процесів в національній економічній системі вимагають розгляду двох сторін цього процесу: необхідність і принципи адаптації інвестиційних інститутів, як носіїв іншої інституціональної традиції, до умов ринкового середовища, що формується; вивчення тих позитивних інституціональних ефектів прямих інвестицій, які сприяють прискоренню інституціональних перетворень, адаптації світових «інституціональних стандартів» до національних умов.

Постановка завдання, мети дослідження. Дослідити теоретичні та практичні аспекти взаємозв'язку структурно-інституційної трансформації з організацією інвестиційного процесу в аграрній сфері економіки.

Метод або методологія проведення дослідження. Інституціоналізм, як науковий напрям, виник на рубежі XIX-XX ст., як течія, що критикує методологічні позиції неокласичної школи. До числа відомих представників цієї школи зазвичай відносять Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчела, Д. Кларка. При цьому ранній інституціоналізм іноді розглядають в якості попередника кейнсіанства [12, с. 28]. Методологічною основою нового інституціоналізму являються роботи класиків економічної наукової думки.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Інституціональний підхід до дослідження інвестиційної діяльності, пов'язаної із рухом капіталу, зокрема і іноземного, розглядає її в якості одного з механізмів реалізації економічних трансакцій не тільки на внутрішньому але і на міжнародному ринку з передачею правового контролю від однієї особи до іншої і, на відміну від неокласичного підходу, інституціональний підхід заперечує спрощений підхід до підприємця як до суб'єкта, однозначно і без всяких утруднень що оцінює корисність будь-якого блага з метою максимізації ефекту від використання запасу фінансових ресурсів. Економічна поведінка людини носить складний, а іноді – ірраціональний характер. Особливо це характерно для умов незнайомого (зовнішнього) економічного середовища, в якому підприємець опиняється, займаючись бізнесом.

Загалом же, сучасні інвестиційні теорії інституціоналізму вказують на необхідність врахування впливу позаекономічних чинників активізації інвестиційної діяльності. Теоретики – інституціоналісти визнають необхідність регулюючого і стимулюючого втручання держави в інвестиційні процеси, особливо це актуально для трансформаційних соціально-економічних систем. В працях теоретиків доведена вирішальна роль

державних інститутів в організації інвестиційної діяльності, зокрема, у створенні сприятливого інвестиційного клімату. Насамперед, держава формує інститут фінансових посередників, в тому числі і таких інститутів, які здатні нівелювати в бізнес-середовищі інвестиційні ризики тощо. Інституційна теорія визначає інституції, які формують інвестиційне середовище країни. В першу чергу, це формальні інститути, насамперед економічні, а саме: фінансово-кредитні; ринкові; адміністративні тощо та неекономічні інститути й інституції, зокрема, суспільні інститути, встановлені норми і правила та інші. Слід звернути увагу на те, що інвестиційні теорії інституціоналізму розробили низку концепцій, які визначають поведінки суб'єктів ринкових взаємодій і взаємовідносин та нові методологічні підходи до аналізу інвестиційного клімату країни.

Вклад прибічників неоінституціоналізму полягає також в тому, що вони розширили можливості неокласичного аналізу шляхом вбудування теорії прав власності і теорії трансакційних витрат. Поняття трансакційних витрат, запропоноване дослідниками і відсутнє в теорії неокласичного напрямку, надає дослідженням діяльності підприємств з іноземними інвестиціями тісніший зв'язок з існуючою дійсністю, оскільки для даної категорії бізнесу облік трансакційних витрат має велике значення. Недостатність ринкових сил в умовах сучасної економіки була визнана ефектом трансакційних витрат. Концепція трансакційних витрат, створена зусиллями вчених різних поколінь – Р. Коузом, П. Уільямсоном, Р. Метьюзом – оцінюється, як значний внесок у розвиток теорії фірми.

Науково-практичні дослідження мають ґрунтуватися на врахування і використанні основних концепцій теорії інвестицій, розробленої в межах інституційного підходу до вивчення проблеми.

Інституціональне середовище грає ключову роль у функціонуванні і розвитку трансформаційної економіки. Основу, на якій відбувається людська взаємодія, становлять інституції та відповідні інституційні обмеження. Вплив окремих складових на формування інвестиційного клімату вивчає інвестиційна теорія інституціоналізму, а також вона містить концепції поведінки фірм.

Перегляд традиційних підходів до вивчення руху інвестицій був викликаний змінами, характерними для світової господарської системи другої половини ХХ століття. З'явилися нові напрями теоретичних досліджень, які розглядають інвестиції невідривно від діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК).

Еволюція економічної думки в цьому напрямі була обумовлена:

- по-перше, тим, що транснаціональні корпорації перетворилися на найактивніших суб'єктів вивезення капіталу;

- по-друге, тим, що переважаючого значення в переміщенні капіталу набули прямі іноземні інвестиції;

- по-третє, тим, що натомість традиційному переміщенню капіталу з розвинених країн в країни, що розвиваються, стала переважати тенденція до переміщення капіталу між промислово розвиненими країнами.

У основі цих теорій лежав статистичний матеріал діяльності ТНК США. Пізніші теоретичні дослідження, оснований на аналізі і узагальненні досвіду діяльності транснаціональних корпорацій ФРН, а потім і Японії.

Концепції, що описують природу і основні економічні стосунки, пов'язані з переміщенням інвестиційного капіталу, залежно від аспекту, який вони відображають, можна класифікувати таким чином (таблиця 1.)

Враховуючи глобальний характер діяльності транснаціональних корпорацій, який характеризується міжнародним розміщенням виробництва і інноваційною діяльністю, ціла група теорій аналізує різну природу переваг організації такої діяльності.

Ранні дослідження в цій області Е. Чемберліна, С. Хаймера, які відносяться до класу теорій монополістичної конкуренції, пов'язували переваги ТНК в основному з недосконалістю ринку і монополістичним положенням фірми. На думку С. Хаймера [29], якби ТНК не мали монополістичних переваг в області інновацій, інвестиції за рубіж були б не вигідні, оскільки на зарубіжних ринках потрібні високі витрати на маркетингове вивчення ринку. Крім того, непомірно підвищується ступінь ризику в порівнянні з країною походження капіталу. А це, в свою чергу, вимагає додаткових витрат на організацію і дистанційне керування виробництвом.

Послідовники цієї концепції – Ч. Кіндльбергер, Г. Дж. Джонсон, Р. Кейвз, Т. Хорст окрім інновацій (наявність патентів, ноу-хау, управлінських знань) виділяли в якості конкурентних переваг ТНК такі фактори, як імідж торгової марки, легкий доступ до ринків капіталу, кваліфікований персонал, розмір компанії (виробнича і фінансова потужність), вертикальна інтеграція, корпоративна стратегія і тому подібне [31]. Таким чином, корпорація, маючи монополістичні переваги, нейтралізує негативні сторони бізнесу в зарубіжній країні і при цьому може потіснити національних конкурентів.

На думку Е. Чемберліна [24], основним, проявом «недосконалої конкуренції» є «диференціація продукту», яка виникає в результаті прагнення задовольнити різноманітні потреби споживача. В результаті у кожного різновиду продукту з'являється свій монополіст, що має відомі переваги, в тому числі інноваційні, але в той же час відкритий для конкуренції з досконалішими заміниками.

До групи теорій, що аналізують вплив інвестицій на економіку країни-реципієнта, відноситься теорія наздоганяючого циклу. В роботі Т. Озави, автор показує, яким чином інвестиції можуть форсувати економічний прогрес і поліпшення структури економіки в країнах, що розвиваються [33]. В своєму дослідженні автор використав модель розвитку японської промисловості, яка мала назву «парадигмою гусей, що летять».

Згідно з цією парадигмою в кожній галузі на першій фазі розвитку надходження товарів забезпечується в основному за рахунок імпорту, на другій стадії вплив імпорту слабшає, оскільки отримує розвиток імпортозаміщеного виробництва, яке у міру наростання витісняє імпорт, і на третій стадії галузь стає такою, що експортує, оскільки виробництво товарів починає випереджати попит.

Таблиця 1. Інституційна теорії як методологічна основа інвестиційної діяльності

Теорії і концепції	Аналізований аспект	Автори
Теорії, які описують вплив міжнародного руху капіталу на національну економіку	Вплив міжнародних інвестицій на національні інвестиції і рівень зайнятості	Л. Метцлер, Ф. Махлуп, К. Розе, Д. Данінг
Теорії, які описують вплив експорту інвестицій на економічний цикл	Виявлення антициклічного впливу зовнішніх і внутрішніх інвестицій	К. Бранді, Д. Хаубольд, Х. Е. Шарпер
Теорії, які описують макроекономічний вплив інвестицій на платіжний баланс країни	Активізація чи пасивізація платіжного балансу в результаті надходження інвестицій	Р. Стоубог, Р. Вернон, Д. Хаубольд, В. Реддевей, Р. Гільпін
Теорія інвестиційних імпульсів	Кумулятивне інвестування	А. Шпітгоф, М. Туган-Барановський
Теорія свідомого формування обмежувального чи сприятливого інвестиційного середовища	Державне управління інвестиційними процесами та лібералізації іноземної підприємницької діяльності. Транснаціоналізація економіки завдяки корпоратизації.	В. Ростоу, Ж. Елльоль і Р. Арон
Еклектична модель прямих іноземних інвестицій	OLI-парадигма міжнародного виробництва	Д. Даннінг
Теорія «індустріального суспільства»	Держава має забезпечувати безризиковість корпоративної діяльності, утворюючи відповідні національні та міжнародні інституції	Дж. Гелбрейт
Теорія зникаючих інвестиційних можливостей	Основні причини зникнення інвестиційних можливостей	Й. Шумпетер
Теорія наздоганяючого циклу; макроекономічна теорія прямих інвестицій; теорія конкурентної переваги націй	Взаємодія ТНК з країнами-реципієнтами з метою підвищення конкурентних переваг країн	Т. Озава, К. Кодзима, М. Портер
Концепція, яка систематизує фактори, що вплинули на інтенсивність потоку прямих іноземних інвестицій в світовій економіці	Вплив короткострокових, довгострокових і структурних факторів	Дослідження наукових підрозділів ООН
Теорія «народного капіталізму»	Акціонування. Створення транснаціональних корпорацій	А. Берлі, Г. Мінз, І. Надлер, С. Чейз, П. Дракер

Джерело: Складено автором

Т. Озава додав в цю парадигму інвестиційний аспект і на прикладі співпраці Японії і країн Південно-Східної Азії показав, як за допомогою іноземних інвестицій можна створювати нові конкурентоспроможні галузі, які сприятимуть прогресу всієї економіки. При цьому іноземні інвестори допомагають значно скоротити другу фазу розвитку і швидко перейти до стадії експортно-орієнтованого розвитку.

М. Портер, провівши масштабні дослідження, створив свою теорію конкурентної переваги націй. У цій теорії певне місце відведене поєднанню стратегій транснаціональних корпорацій з конкурентними перевагами країн-реципієнтів. М. Портер сформулював чотири групи факторів, які в сукупності утворюють так званий «діамант конкурентних переваг» [17].

В роботах Хакансона, Дікена, Вефера, Лаулайанела розглянуті дослідження просторової організації продуктивних сил у світовому економічному просторі [28, 25, 35, 32].

Хакансоном була запропонована просторова модель розширення фірми, що містить п'ять стадій зростання. На першій стадії компанія розширюється шляхом створення підрозділів у рамках національного ринку. На другому етапі здійснюється залучення торгових агентів за кордоном в країнах, де не застосовуються торгові бар'єри. На третьому етапі створюються власні торгові філії за кордоном в країнах, де торгівля здійснюється особливо успішно. На наступному етапі створюються дочірні компанії по виробництву товарів в країнах, де вже існують торгові підрозділи. Завершальним етапом є проникнення на ринки країн, що проводять обмежувальну торгову політику, шляхом створення виробничих підрозділів і мережі дистриб'юторів. Таким чином, компанія поступово перетворюється з поодинокі фірми в транснаціональну корпорацію. Схожі стадії розвитку виділяє у своїй моделі Діккен, розглядаючи як додаткові варіанти укладення ліцензійних угод і поглинання місцевих фірм.

Е. Вефер вважає, що стратегія розширення фірми, що виробляє декілька видів продукції, не може вкладатися в рамки однієї моделі, оскільки різні види продуктів можуть знаходитися на різних стадіях розвитку. Тому стратегія розширення фірми повинна носити багатоплановий характер, виробництво кожного виду продуктів може розвиватися по своїй моделі залежно від особливостей ринку цього виду продукції.

Значний вклад в створення теоретичної бази ТНК вносять експерти ООН, які працюють в рамках Програми по вивченню транснаціональних корпорацій (Program on Transnational Corporations). Щорічні огляди, що випускаються організацією UNCTAD, ставлять своєю метою вивчення природи ТНК, їх впливи на світовий розвиток, у тому числі на економіку країн експортерів і імпортерів капіталу, а також шляхів створення сприятливого середовища для міжнародних інвестицій. Згідно з дослідженнями експертів ООН сукупність факторів, які впливають на об'єми прямих іноземних інвестицій у світовій економіці, можна поділити на три категорії – короткострокові фактори; фактори, обумовлені економічною політикою і такі, що мають довгострокову дію; і структурні фактори.

Вплив короткострокових факторів проявляється через цикли ділової активності в країнах експортерів і імпортерів капіталу, при цьому циклічність по-різному відбивається на інвестиціях в різних секторах економіки (приміром, інвестиції в сектор послуг менше схильні до впливу в порівнянні з інвестиціями в оброблювальну промисловість). Економічні цикли також впливають на спосіб фінансування прямих іноземних інвестицій – вкладення материнської компанії в активи за кордоном, реінвестиції з прибутку, що створюється зарубіжним підрозділом, внутрішньо-фірмові позики. Залежно від економічної ситуації в країнах експортерів і імпортерів міняється співвідношення між джерелами фінансування. Під час циклічного підйому материнська компанія може збільшувати фінансування інвестицій за кордоном на безповоротній основі або у вигляді внутрішньо-фірмових позик. І, навпаки, під час рецесії ТНК може поміняти політику фінансування інвестицій за кордоном, зарубіжні підрозділи фінансуватимуть інвестиції з власного прибутку. Більше того, якщо зарубіжні підрозділи працюють в сприятливіших економічних умовах, ніж материнська компанія, прибуток з-за кордону може повертатися в країну походження капіталу. З економічними циклами тісно пов'язані і процеси злиття і поглинань. Оскільки фінансування придбання підприємств відбувається зазвичай за рахунок прибутку, то в періоди економічного спаду відбувається уповільнення продажів на ринках корпоративного контролю. Звичайно, ринки злиття і поглинань знаходяться під дією і інших факторів, наприклад, ставки відсотка і стану ринку цінних паперів, але вплив бізнес-циклів безперечний.

Довготривалі фактори, що впливають на динаміку прямих іноземних інвестицій, пов'язані зі змінами в економічній політиці, що мають глобальну дію. Транснаціональні корпорації швидко реагують на різні політичні зміни, у тому числі шляхом зміни зарубіжних інвестицій, які несуть в собі довготривалу реакцію. В число факторів, пов'язаних з політичними змінами в світі, включаються лібералізація торгівлі, довготривалі зміни валютних курсів, процеси лібералізації і приватизації, що відбуваються в різних країнах, інтеграційні процеси в субрегіонах світу.

В якості структурних факторів розглядаються фактори інерційного характеру. Вони пов'язані з існуючою у світі розстановкою сил у сфері міжнародних інвестицій. Рух інвестицій у світі значною мірою пов'язаний з мережею підприємств, що сформувалася у світовій економіці, створених ТНК. В рамках вже функціонуючої в світі міжнародної системи виробництва відбуватиметься постійне збільшення накопичених прямих іноземних інвестицій навіть за відсутності дії короткострокових і довготривалих факторів.

Загалом, інвестиційна діяльність в аграрному секторі вітчизняної економіки має властиві тільки їй особливості. Розвиток поєднує інвестиційну діяльність в агропромисловий сектор України характеризуються наступними тенденціями.

Впродовж останніх років капітальні інвестиції в аграрний сектор характеризуються позитивною динамікою як у вартісному виразі, так і щодо їхньої частки у загальній структурі капітальних інвестицій в економіку України. Так, якщо у 2011 р. обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство становив 13496,6 млн. грн. або 6,4% загального обсягу капітальних інвестицій в економіку, то у 2016 р. – 57804,7 млн. грн., або 14,1%, а у – 2019 р. – 59129,5 млн. грн. або 9,5% загального обсягу капітальних інвестицій в економіку. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за період 2010-2019 рр., у % до загального підсумку, наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за період 2010-2019 рр. (у фактичних цінах; мільйонів гривень)

	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство:	11568	18796	30155	50484	64243	66104	59129
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних з ним послуг	11311	18388	29310	49660	63401	65059	58555
Промисловість:	56725	86242	87656	117754	143300	199896	254196 (всього)
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	8665	13487	13548	21291	18927	30213	-
Будівництво	32790	36057	43464	44444	52176	55994	62346
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	18868	20716	20663	29957	33665	51818	44173
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	19592	15498	18704	25107	37944	50078	43792
Тимчасове розміщення й організація харчування	1671	1482	1393	1478	2134	2675	2832
Інші види економічної діяльності	47847	40629	71081	89992	115000	152161	196320

Джерело: складено автором за даними Статистичного збірника «Сільське господарство України 2018» Державної служби статистики України, а також даними Державної служби статистики України за 2019 рік, режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf, <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Приріст капітальних інвестицій в аграрному секторі протягом 2011-2019 рр становив 44308,1 млн. грн. (4,3 рази).

Темпи зростання капітальних інвестицій в аграрний сектор в цілому перевищують темпи зростання обсягів виробництва валової продукції сільського господарства. За 2011-2019 рр. індекс капітальних інвестицій перевищував індекс валової продукції сільського господарства за винятком 2013 та 2014.

Основним джерелом капітальних інвестицій в аграрному секторі є власні кошти підприємств та організацій. Дані стосовно капітальних інвестицій в Україні за джерелами фінансування наведено в таблиці 3.

Таблиця 3. Структура капітальних інвестицій в Україні за джерелами фінансування за 2016-2019 рр.

Джерела фінансування капітальних інвестицій	Структура капітальних інвестицій, %			
	2016	2017	2018	2019
Капітальні інвестиції, усього	100,0	100,0	100,0	100,0
у т.ч. за рахунок:				
- коштів державного бюджету	2,3	3,4	4,0	4,9
- коштів місцевого бюджету	7,1	9,3	8,7	9,1
- власних коштів підприємств та організацій	69,4	69,1	71,3	65,0
- кредитів банків та інших позик	7,1	6,6	6,7	10,8
- коштів іноземних інвесторів	2,9	1,4	0,3	0,7
- коштів населення на будівництво житла	8,9	7,3	6,4	5,2
- інших джерел фінансування	2,3	2,9	2,6	3,9

Джерело: складено автором за джерелом [18] та за даними Державної служби статистики України, за 2019 рік. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Дані таблиці 3 свідчать про наступне: за чотири роки в структурі капітальних інвестицій в Україні за джерелами фінансування відбулися суттєві зміни. Найбільшу суму капітальних вкладень становлять власні кошти підприємств та організацій, частка яких в загальному обсязі капітальних інвестицій в 2018 році зросла порівняно з попередніми роками і склала 71,3%. У 2019 році спостерігалось зменшення показника – він склав 65% (-6,3%). Також необхідно відмітити такі сприятливі зміни, як збільшення частки капітальних інвестицій за рахунок коштів державного бюджету, частка яких в 2016 році становила 2,3% загального обсягу, в 2017 році вона збільшилась до 3,4%, а вже у 2018 році – становила 4,0% та у 2019 році за даним показником маємо приріст - становив 4,9%. Частка капітальних інвестицій за рахунок коштів місцевих бюджетів в 2017 році порівняно з 2016 роком зросла до 9,3%, але в 2018 році дещо зменшилась і становила 8,7% від загальної суми інвестицій, однак, у 2019 році – збільшилась на 0,4% проти 2008 року (9,1%). Це свідчить про можливості місцевих органів влади більше коштів залучати в місцеві та регіональні проекти.

В той же час, у 2019 році, зросла частка капітальних інвестицій за рахунок кредитів банків та інших позик, тобто банківська сфера почала створювати умови для можливостей кредитування інвестиційних проектів порівняно з іншими аналізованими періодами. Частка коштів населення на будівництво житла зменшилась – з 8,9% у 2016 році до 6,4% у 2018 році, на що в свою чергу вплинули труднощі з тримання банківських кредитів. Але у 2019 році, ситуація трохи покращилася, показник зріс. Дійсно негативними змінами в структурі капітальних вкладень є значне скорочення інвестицій за рахунок коштів іноземних інвесторів: якщо в 2016 році кошти іноземних інвесторів складали 2,9% загального обсягу капітальних інвестицій, то в 2018 році всього 0,3%. Ситуація трохи покращилася у 2019 році – показник склав 0,7%. Це ще раз підтверджує висновки про те, що більшість іноземних інвесторів не ризикують вкладати кошти в економіку України.

Сільськогосподарські підприємства капітальні інвестиції, переважним чином, спрямовують на вирощування сільськогосподарських культур. Зокрема, за даними Мінагрополітики України, протягом 2019 р. у регіонах в агропромисловому комплексі України тривала підготовка та впровадження 393 інвестиційних проектів загальною вартістю майже 41 млрд. грн. Вартість інвестиційних проектів варіює від 100 тис. грн. до 9,6 млрд. грн. У 2018 р. завершено реалізацію 55 інвестиційних проектів на загальну суму майже 1,7 млрд. грн. Створено орієнтовно 400-500 робочих місць.

Слід також зауважити, що виробництво продукції сільського господарства порівняно з харчовою промисловістю стабільно залишається інвестиційно привабливим. У 2018 році на гривню капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів припало 2,81 грн. відповідних витрат у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг. Для порівняння, цей показник 2009 року становив – 1,00 грн./грн.; 2012 року – 1,40 грн./грн.; 2015 року – 2,16 грн./грн.; 2017 року – 2,35 грн. капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг на 1 грн. капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів. За прогнозами науковців Інституту аграрної економіки, точка рівноваги в пріоритетності сільського господарства і харчової промисловості матиме місце у 2025 році.

В умовах обмеженості власних фінансових ресурсів та інвестиційної кризи в Україні, іноземний капітал у формі прямих і портфельних інвестицій є одним із джерел фінансування, яке дає можливість покривати тимчасові потреби вітчизняного сільськогосподарського виробника у фінансах. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ), є найвигіднішим способом фінансування, оскільки у цьому випадку держава не повинна здійснювати платежі

на обслуговування боргів. З позиції платіжного балансу пряме іноземне інвестування – це будь яке надання кредиту чи придбання власності зарубіжного підприємства, певна частка якого перебуває у власності резидентів країни інвестора. У більш широкому контексті іноземні інвестиції слід розглядати як елемент залучення сукупного іноземного капіталу для здійснення економічних перетворень. Але для цього прямі іноземні інвестиції повинні надходити для технічного та технологічного переоснащення, ноу-хау, патентів для проведення реконструкції і модернізації сільського господарства та матеріальних коштів. Прямі іноземні інвестиції заохочують експорт країни, дають змогу підприємствам сільського господарства розширити свою мережу збуту і таким чином розширити асортимент сільськогосподарських товарів, які продаються на закордонних ринках, більшою мірою, ніж якби вся торгівля здійснювалася через експорт.

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності за період 2010-2019 рр., у % до загального підсумку, наведено в таблиці 4.

Малосприятливий інвестиційний клімат в Україні – головна причина відсутності стратегічних іноземних інвестицій. Він зумовлює вичікувальну позицію стратегічних інвесторів, особливо у плані залучення середнього й великого капіталу. Навіть більше, спостерігається тенденція відтоку вже залучених інвестицій: з 2014 року іноземними інвесторами вилучено понад 280 млрд. дол. США.

Світовий досвід переконує, що для макроекономічної стабілізації країн з перехідною економікою та їх інтеграції у світову економіку необхідні інвестиції в економіку країни на рівні 19-25% ВВП.

Теперішній час характеризується поглибленням глобалізаційних процесів в економічних відносинах і взаємодіях суб'єктів господарювання. Інвестування, а саме прямі інвестиції, стало основним фактором розвитку цих процесів. Потребу країн у залученні іноземних інвестицій важко переоцінити. Більшість країн світу мають обмежені внутрішні ресурси, тому залучення іноземного капіталу є невід'ємною складовою зовнішньоекономічних відносин будь-якої країни.

Таблиця 4. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності за період 2010-2019 рр.*, у % до загального підсумку

	2010	2014	2015	2016	2017	2018	На 31.12.2018	На 31.12.2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	1,7	1,4	1,6	1,6	1,9	1,8	1,7	1,5
Промисловість:	41,7	32,9	32,4	30,8	31,0	33,4	33,0	32,4
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	4,8	6,0	7,1	7,5	8,1	8,7	8,6	7,9
Будівництво	3,2	2,9	3,4	3,4	3,3	2,9	2,9	2,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10,9	12,7	15,7	16,3	16,4	15,7	16,7	15,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2,5	2,9	3,5	3,4	3,5	3,1	3,1	3,0
Тимчасове розміщення й організація харчування	1,2	0,8	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1	1,0
Інші види економічної діяльності	38,8	46,4	42,4	43,5	42,8	42,0	41,5	35,5

*Сформовано автором за даними Статистичного збірника «Сільське господарство України 2018» Державної служби статистики України, а також за даними Державної служби статистики України за 2019 рік, URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf, http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/inv_zd/pi_ak_ved/arh_pi_ak_ved_u.html

Надзвичайно важливу, постійно зростаючу роль у міжнародному бізнесі грають саме прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Вперше визначення ПІІ було надане Міжнародним валютним фондом (МВФ) та Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Вони розглядають ПІІ як категорію міжнародних інвестицій, що відображає мету отримання резидентом однієї країни (прямим інвестором) стійкого інтересу в підприємстві, яке є резидентом іншої країни (підприємства прямого інвестування). Стійкий інтерес передбачає існування довгострокових відносин між інвестором і підприємством прямого інвестування і значну міру впливу інвестора на управління підприємством. Відносини прямого інвестування встановлюється тоді, коли прямий інвестор придбав 10 або більше відсотків акцій підприємства за кордоном.

Зазвичай економісти виділяються прямі та непрямі шляхи (ефекти) впливу ПІІ на економіку країни. Прямі ефекти стосуються безпосередньо підприємств, які стають об'єктами інвестування, або тих, що створені за кошти іноземного надходження. Непрямі ефекти впливу ПІІ називають в економічній літературі екстерналіями. Вони відображають вплив на інші місцеві підприємства, які не є об'єктами ПІІ. Екстерналії можуть бути як горизонтальними, так і вертикальними. Вертикальні екстерналії – грошові, а горизонтальні – негрошові.

Вертикальні екстерналії присутні тоді, коли між підприємствами-реципієнтами та місцевими підприємствами без інвестицій встановлюються вертикальні зв'язки, що забезпечуються угодами щодо купівлі-продажу, отримання ліцензії, підпорядкування тощо. Дослідження вказують на те, що зазвичай

непрямі ефекти від вертикальних екстерналій є найвідчутнішими, особливо, коли підприємство з іноземним капіталом замовляє проміжний продукт у місцевого підприємства.

Щодо горизонтальних екстерналій, що відомі також як «технологічні зовнішні ефекти» відображають поділ знаннями, вміннями та навичками між підприємством з іноземними вкладеннями та місцевими підприємствами.

Як прямі, так і непрямі ефекти впливу ПІІ на економіку можуть бути як позитивними, так і негативними.

Вплив зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища на активізацію інвестиційної діяльності в трансформаційній економічній системі досліджувалися вітчизняними і зарубіжними вченими. Зокрема, А. Бикова та О. Івашина вважають, що фінансовий бік інвестиційного процесу є лише частиною економічної проблеми. Автори розглядають інвестиційну діяльність з позицій єдності функціонування фінансових, трудових, матеріально-технічних та інноваційних ресурсів, яка здійснюється лише за умови формування сприятливого інституціонального середовища для такого виду діяльності [1]. Тому, важливим залишається питання не тільки ресурсного забезпечення інвестиційної діяльності, але і умов здійснення такого процесу. Відповідно, розгляд наукової проблеми вимагає системного підходу до комплексного дослідження соціально-економічних явищ і процесів в умовах трансформації. Крім того, в національній економічній системі поглиблюється інтеграційні процеси, зокрема євроінтеграційні. Тому, як зауважує Т. Косова, посилення євроінтеграційного процесу в Україні дозволить сформувати ефективне внутрішнє інституціонального середовища, яке б відповідало запитам суб'єктів інвестиційного процесу та буде здатне активізувати і стимулювати надходження інвестиційних ресурсів як загалом в національну економіку, так і в окремі її галузі [12].

В умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів залишається актуальним формування сприятливого інвестиційного клімату в державі. Адже, на внутрішньому і міжнародному ринку інвестиційного капіталу має місце висока конкуренція, подібна до конкуренції на товарних чи ресурсних ринках. Тому, формування сприятливого інституціонального середовища для ведення бізнесу усіх форм власності залишається важливим завданням національних інститутів управління, регулювання і стимулювання такого виду діяльності. В умовах трансформації соціально-економічної системи залишається важливим пошук необхідних інвестиційних ресурсів, які виступають в якості каталізатора і забезпечення сталого розвитку країни. Тому, як зазначає М. Колісник, ефективна інвестиційна діяльність можлива за умов тісної взаємодії організаційно-правових, фінансових, природних, техніко-технологічних, інформаційно-інтелектуальних, інноваційних та інших суспільних ресурсів [9].

Погоджуємося з підходом В. Федоренко [22], який пропонує розглядати інвестиційну діяльність як єдину економічну систему із властивою їй сукупністю взаємодіючих підсистем і елементів. На думку Н. Маренкова [13], інвестиційний процес має всі ознаки системи із властивою їй сукупністю елементів. Звідси, така система має властивий тільки її суб'єкт (інвестор), об'єкт (об'єкт інвестицій), а також постійно діючі взаємозв'язки і взаємодії між ними її структурними елементами (отримання і вільне розпорядження інвестиційним доходом). Такі взаємодії і взаємовідносини відбуваються в сформованому інвестиційному середовищі. Автор вважає, що в інвестиційному середовищі усі процеси є двосторонніми.

Галузь застосування результатів. Напрями подальшого розвитку аграрного сектору національної економіки залежить від інвестиційної політики, яка формує інвестиційний клімат в країні та здатності державних інститутів її ефективно реалізувати. Інвестиційний процес, як засвідчує світовий досвід, здатний забезпечити масштабне технічне і технологічне оновлення аграрної сфери, результатом чого стане підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни. Слід зауважити, що державна в особі інститутів з одного боку формує інституційне середовища цієї діяльності та контролює сам процес, а з іншого – є суб'єктом інвестиційного процесу. Національні інститути також забезпечують концентрацію інвестиційних ресурсів для структурної трансформації аграрної сфери й соціального розвитку сільської території тощо. Тому, при розробці стратегії інвестиційної політики в країні необхідно використовувати системний підхід, що дозволить досягнути раціонального використання інвестиційного капіталу для інституційно-структурної трансформації сільськогосподарського виробництва та реалізації інших соціально – економічних цілей і завдань сталого розвитку, а також виявити особливості та специфіку організації інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки умовах переходу до ринкових відносин та участі в євроінтеграційних процесах [14].

При цьому, на нашу думку, інвестиційний процес і інвестиційну діяльність доцільно досліджувати і розглядати в динаміці, оскільки, будь-яка система постійно змінюється під впливом як внутрішніх так і зовнішніх чинників.

Висновки відповідно до статті. Необхідно зазначити, що за методологією системного підходу, інвестиційна діяльність носить всі ознаки системи, яка розвивається динамічно і піддана впливу зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища. Розвиток економіки України в умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів характеризується посиленням впливу факторів невизначеності та ризиків сучасного інституційного середовища, в якому здійснюється інвестиційна діяльність не тільки національних, але і іноземних інвесторів. Посилення ступеня невизначеності інвестиційного процесу в умовах трансформації національної соціально – економічної системи обумовлене, насамперед тим, що в умовах переходу до ринкових відносин зберігаються інститути та інституції, успадковані від попередньої економічної системи, а інститути ринку ще не сформовані або слабо функціонують. Також, на розвиток інвестиційного

процесу впливає постійна зміна економічної ситуації та кон'юнктура і конкуренція на ринку інвестиційного капіталу, впровадження у виробництво нових технологій і методів організації виробничого процесу тощо. Отже, інституціоналізм виступає продуктивним напрямком у розвитку інвестиційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Бикова А. Л., Івашина О. Ф. Нагромадження капіталу в процесі економічного розвитку (історія, форми, інститути): монографія. Дніпропетровськ: Наука та освіта, 2007. 167 с.
2. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента. Киев : Эльга, Ника-центр, 2004. 440 с.
3. Блауг М. Шпитгоф. 100 великих економістів до Кейнса. СПб.: Економікус, 2008. 352 с.
4. Бреннан Дж., Бьюкенен Дж. Причина правил. Конституционная политическая экономия. СПб.: Экономическая школа, 2005. 272 с.
5. Дж. Коммонс. Економіка колективних дій. Нью Йорк, Макмілан, 1951.
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 847 с.
7. Эклунд К. Эффективная экономика – шведская модель: (Экономика для начинающих и не только для них...): Пер. со швед. / Авт. предисл. В. В. Попов, Н. П. Шмелев; Науч. ред. А. М. Волков. М.: Экономика, 1991. 349 с.
8. Історія економічних учень: підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін. Київ : КНЕУ, 1999. 564 с.
9. Колісник М. М. Механізми управління регіонального управління інвестиційною діяльністю: авторефер. дис. к. держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2008. 20 с.
10. Косова Т. Д. Становлення інституціональних інвесторів в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. НАГ України. Донецьк: Ін-т економіки промисловості, 2004. 269 с.
11. Коуз Р. Фирма, рынок и право / пер. с англ. Б. Пинскера. М.: Дело ЛТД, 1993. 192 с.
12. Мазурок, Петро Петрович. Історія економічних учень у запитаннях і відповідях : навчальний посібник. 2-е вид., стереотип. Київ : Знання, 2006. 477 с.
13. Маренков Н. Л. Основы управления инвестициями: учеб. М.: Едиториал, 2003. 440 с.
14. Михайлов А. П. Методичні підходи та система показників визначення інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки. URL: <https://cutt.ly/jo92TyI>
15. Митчелл У. Экономические циклы: проблема и ее постановка. М. Л., 1930.
16. Політична економія. Економічна енциклопедія, Т. 2, М., 1975. С. 28.
17. Портер М. Міжнародна конкуренція: конкурентні переваги країн. пер. з англ. М.: Міжнародні відносини, 1993. 896 с.
18. Реймон Арон. Вступ до філософії історії: Есе про межі історичної об'єктивності: пер. з фр. Оксана Йосипенко, Сергій Йосипенко. Київ: Український центр духовної культури, 2005. 580 с.
19. Самогосенкова О. В. Інвестиційна діяльність в Україні: тенденції та перспективи. Ефективна економіка. 2019. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7052>.
20. Туган-Барановский М. И. Основы политической экономии. СПб.: Т-во О. Н. Поповой, 1909. 385 с.
21. Фаворо О. Внутренние и внешние рынки. Вопросы экономики. 1997. №10. С.90-103.
22. Федоренко В. Г., Гойко А. Ф. Инвестознавство: підруч. Київ : МАУП, 2000. 408 с
23. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры; пер. с нем. М.: Прогресс, 1982. 455 с.
24. Chamberlin E. H. The Theory of Monopolistic Competition. ARE – Orientation of the Theory of Value. Cambridge, 1949.
25. Dicken P. Global shift: the internationalization of economic activity. 2th ed., Paul Chapman Publishing Ltd., 1992.
26. Drucher P. Americans Next Twenty years, N.-Y., 1957. p. 36.
27. Ellul Jacques. The Technological Society. N-Y. 1964.
28. Hakanson L. Towards a the ory of location and corporategrowth / Spatialanalysis: industry and industri alenvironment. London, Wiley, 1979.
29. Hymer S., Rowthom R. Multinational Corporations and International Oligopoly : the Non - American Challenge. Cambridge. London, 1970.
30. Galbraith, John, The New Industrial State, 1967.
31. Kindleberger Ch. International Economics. Homewood, 1968.
32. Laulajainen R., Stafford H.A. Corporate Geography: Business location principles and cases. London: Kluwer Academic Publisher, 1995.
33. Ozawa T. Foreign direct investment and economic development. Transnational Corporation. 1992. N°1,1 (February).
34. W. Rostow. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist. Manifesto, 1960.
35. Wever E. Friesland: Spatial dynamics within a dynamic company. The Corporate Firm in a Changing World Economy: case studies in the geography. 1984.
36. World Investment Report 1993: Transnational Corporationsand Integrated International Production. UN, NewYork, 1993. P.91.

References

1. Bykova, A. L. & Ivashyna, O. F. (2007). *Nahromadzhennia kapitalu v protsesi ekonomichnoho rozvytku (istoriia, formy, instytuty), monohrafiia* [Accumulation of capital in the process of economic development (history, forms, institutions): monograph]. Nauka ta osvita, Dnipropetrovsk, p. 167.
2. Blank, I. A. (2004). *Osnovy investitsionnogo menedzhmenta* [Fundamentals of investment management], El'ga, Nika-tsent, K., p. 440.
3. Blaug, M. & Shpitgof, A. (2008). *100 velikikh ekonomistov do Keynsa* [100 great economists before Keynes]. SPb.: Ekonomikus, 352 p.
4. Brennan Dzh. & B'yukenen, Dzh. (2005). *Prichina pravil. Konstitutsionnaya politicheskaya ekonomiya* [Reason for the rules. Constitutional political economy]. SPb.: Ekonomicheskaya shkola, 272 p.
5. Kommons, Dzh. (1951). *Ekonomika kolektivnikh diy* [Economics of collective action]. N'yu York, Makmilan.
6. *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia] (2001): U trokh tomakh. T. 2. / Redkol.: ...S. V. Mochernyi (ed) ta in. Vydavnychy tsestr «Akademiia», K., 847 p.
7. Eklund, K. (1991). *Effektivnaya ekonomika – shvedskaya model'*: (Ekonomika dlya nachinayushchikh i ne tol'ko dlya nikh...) [Efficient economy - the Swedish model: (Economics for beginners and not only for them ...)], translated V. V. Popov, N. P. Shmelev; Nauch., A. M. Volkov (Ed.), M.: Ekonomika, 349 p.
8. *Istoriia ekonomichnykh uchen: pidruchnyk* [History of economics: fellow] (1999). / L. Ya. Kornichuk, N. O. Tatarenko, A. M. Poruchnyk ta in. K.: KNEU, 564 p.
9. Kolisnyk, M. M. (2008). *Mekhanizmy upravlinnia rehionalnoho upravlinnia investytsiinoiu diialnistiu* [Mechanisms of management of regional management of investment management]: avtorefer. dys. k. derzh. upr.: 25.00.02. Kharkiv, 20 p.
10. Kosova, T. D. (2004). *Stanovlennia instytutsionalnykh investoriv v Ukraini: problemy teorii ta praktyky: monohrafiia* [The Establishment of Institutional Investors in Ukraine: Problems and Theory of Practice: Monograph], NAH Ukrainy, In-t ekonomiky promyslovosti, Donetsk, 269 p.
11. Kouz, R. (1993). *Firma, rynok i pravo* [Firm, market and law], translated by B. Pinskera, M.: Delo LTD, 192 p.
12. Mazurok, Petro Petrovych (2006). *Istoriia ekonomichnykh uchen u zapytanniakh i vidpovidiakh : navchalnyi posibnyk* [History of economics in questions and answers: a textbook]. 2 (ed)., stereotyp, Kyiv: Znannia, 477 p.
13. Marenkov, N. L. (2003). *Osnovy upravleniya investitsiyami: ucheb.* [Fundamentals of investment management: textbook]. M.: Editorial, 440 p.
14. Mykhailov, A. P. *Metodychni pidkhody ta systema pokaznykiv vyznachennia investytsiinoho klimatu v ahrarnomu sektori ekonomiky* [Methodical approaches and the system of indicators for identifying the investment climate in the agricultural sector of the economy]. URL: <https://cutt.ly/jo92Tyl>.
15. Mitchell, U. (1930). *Ekonomicheskie tsikly: problema i ee postanovka* [Economic cycles: the problem and its formulation], L., M.
16. *Politychna ekonomii* (1975). *Ekonomichna entsyklopediia* [Political economy. Economic Encyclopedia], Vol. 2, M., p. 28.
17. Porter, M. (1993). *Mizhnarodna konkurentsia: konkurentni perevahy krain* [International competition: competitive advantages of countries], translated, M.: Mizhnarodni vidnosyny, 896 p.
18. Aron, Reimon. (2005). *Vstup do filosofii istorii: Ese pro mezhi istorychnoi obiektyvnosti* [Introduction to the philosophy of history: Essays on the limits of historical objectivity]: translated by Oksana Yosypenko, Serhii Yosypenko, Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury, 580 p.
19. Samotoienkova, O. V. (2019). *Investytsiina diialnist v Ukraini: tendentsii ta perspektyvy* [Investment activity in Ukraine: trends and prospects]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7052>.
20. Tugan-Baranovskiy, M. I. (1909). *Osnovy politicheskoy ekonomii* [Fundamentals of political economy]. SPb.: T-vo O. N. Popovoy, 385 p.
21. Favors, O. (1997). *Vnutrennie i vneshnie rynki* [Domestic and foreign markets]. *Voprosy ekonomiki – Economic issues*, 10, 90-103.
22. Fedorenko, V. H. & Hoiko, A. F. (2000). *Investoznavstvo* [Investment Studies: textbook]. K.: MAUP, 408 p.
23. Shumpeter, Y. A. (1982). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya: issledovanie predprinimatel'skoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla konyunktury* [Theory of economic development: a study of entrepreneurial profit, capital, credit, interest and the cycle of business], translated by Y. A. Shumpeter, M.: Progress, 455 p.
24. Chamberlin, E. H. (1949). *The Theory of Monopolistic Competition*. ARE – Orientation of the Theory of Value, Cambridge.
25. Dicken, P. (1992). *Global shift: the internationalization of economic activity*. 2th ed., Paul Chapman Publishing Ltd.
26. Drucher, P. (1957). *Americans Next Twenty years*, N.-Y., p. 36.
27. Ellul, Jacques. (1964). *The Technological Society*. N.-Y.
28. Hakanson, L. (1979). *Towards a theory of location and corporate growth, Spatial analysis: industry and industrial environment*. London, Wiley.
29. Hymer, S., Rowthorn, R. (1970). *Multinational Corporations and International Oligopoly : the Non - American Challenge*. Cambridge. London.
30. Galbraith, John (1967). *The New Industrial State*.

31. Kindleberger, Ch. (1968). *International Economics*. Homewood.
32. Lallajainen, R., Stafford, H. A. (1995). *Corporate Geography: Business location principles and cases*. London: Kluwer Academic Publisher.
33. Ozawa, T. (1992). *Foreign direct investment and economic development*, *Transnational Corporation*, Vol. °1 No. 1 (February).
34. Rostow, W. (1960). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*.
35. Wever, E. (1984). *Friesland: Spatial dynamics within a dynamic company. The Corporate Firm in a Changing World Economy: case studies in the geography*.
36. *World Investment Report (1993). Transnational Corporations and Integrated International Production*. UN, New York, P. 91.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Бахур Надія Вікторівна, головний консультант сектору регіональних стратегій, Центру регіональних досліджень

Національний інститут стратегічних досліджень
вул. Алмазова 18/7, м. Київ, 01133, Україна
e-mail: Nadin_B@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3025-6763

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Бахур Надежда Викторовна, главный консультант сектора региональных стратегий, Центра региональных исследований

Национальный институт стратегических исследований
ул. Алмазова 18/7, г. Киев, 01133, Украина
e-mail: Nadin_B@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Bakhur Nadiia, chief consultant Sector of Regional Strategies Center for Regional Studies
The National Institute for Strategic Studies
st. Almazova, 7a, Kyiv, 01030, Ukraine
e-mail: Nadin_B@ukr.net

Рецензент: Жук Микола Васильович, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Подільського державного аграрно-технічного університету.

УДК 339.5:338

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-20-30>

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

**Жук М. В.,
Білянський Ю. О.**

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні засади дослідження впливу інституційного середовища на ефективність експортоорієнтованого виробництва підприємств аграрного сектору економіки та активізації їх зовнішньоекономічної діяльності на європейському ринку сільськогосподарської продукції.

Метою роботи є розробка теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо запровадження ефективної системи інституційного забезпечення активізації експортної діяльності аграрних підприємств на європейському векторі розвитку.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи теоретичних та емпіричних наукових досліджень, спеціальні методи наукового пізнання. Для проведення дослідження були використані методи: діалектичний, економіко-статистичний, балансовий, нормативний, економіко-математичний, економічних порівнянь, групування, графічний, системно-структурного аналізу і синтезу.

Результати роботи. В статті досліджено вплив інституційного середовища на розвиток експортоорієнтованої діяльності вітчизняних аграрних підприємств в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу. Запропоновані заходи інституційного й організаційно-економічного характеру, спрямованих на посилення експортного потенціалу підприємств аграрно-продовольчого комплексу та підвищення їх конкурентоздатності на спільному ринку сільськогосподарської продукції країн – членів ЄС.

Галузь застосування результатів. Результати й висновки можуть бути використані при розробці стратегії виходу підприємств аграрно-продовольчого комплексу на європейський ринок сільськогосподарської продукції, підготовці фахівців в галузі міжнародних економічних відносин та зовнішньої торгівлі.

Висновки. Аналіз сучасного стану експортоорієнтованої діяльності українських підприємств аграрного сектору економіки засвідчує необхідність проведення структурно-інституційної трансформації системи організації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. В умовах поглиблення євроінтеграційного процесу, функціонування підприємств аграрного сектору економіки піддані суттєвому впливу внутрішнього і зовнішнього інституційного і ринкового середовища. Відповідно, це відображається на економічних показниках їх діяльності та конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на європейському ринку. Інституційні умови і фактори, які уповільнюють вихід українських аграрних підприємств на європейський ринок, наступні: недосконалість національної системи земельно-ринкових відносин, відсутність ефективних інститутів власності і землекористування; неефективна структурно-інституційна політика держави в аграрній сфері; низький рівень інституційної підтримки, стимулювання і регулювання експортоорієнтованої діяльності аграрних підприємств; невідповідність вітчизняної сільськогосподарської і харчової продукції європейським вимогам і стандартам; недосконалість системи контролю якості виробництва, зберігання, транспортування харчової продукції тощо.

Ключові слова: аграрні підприємства, експортоорієнтована діяльність, структурно-інституційна трансформація, інститути ринкової економіки, євроінтеграційний процес, європейський аграрний ринок, тарифні і нетарифні обмеження, стандартизація сільськогосподарської продукції.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ АКТИВИЗАЦИИ ЭКСПОРТООРИЕНТИРОВАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ УГЛУБЛЕНИЯ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

Жук Н. В.,
Билианский Ю. А.

Предметом исследования выступают теоретико-методологические и практические основы исследования влияния институциональной среды на эффективность экспортно-ориентированного производства предприятий аграрного сектора экономики и активизации их внешнеэкономической деятельности на европейском рынке сельскохозяйственной продукции.

Целью работы является разработка теоретических основ и практических рекомендаций по внедрению эффективной системы институционального обеспечения активизации экспортной деятельности аграрных предприятий на европейском векторе развития.

Методологической основой статьи являются общенаучные методы теоретических и эмпирических исследований, специальные методы научного познания. Для проведения исследования были использованы методы: диалектический, экономико-статистический, балансовый, нормативный, экономико-математический, экономических сравнений, группировки, графический, системно-структурного анализа и синтеза.

Результаты работы. В статье исследовано влияние институциональной среды на развитие экспорт ориентированной деятельности отечественных аграрных предприятий в условиях углубления евро интеграционного процесса. Предложенные меры институционального и организационно-экономического характера, направленных на усиление экспортного потенциала предприятий аграрно-продовольственного комплекса и повышения конкурентоспособности на общем рынке сельскохозяйственной продукции стран – членов ЕС.

Область применения результатов. Результаты и выводы могут быть использованы при разработке стратегии выхода предприятий аграрно-продовольственного комплекса на европейский рынок сельскохозяйственной продукции, подготовке специалистов в области международных экономических отношений и внешней торговли.

Выводы. Анализ современного состояния экспортно-ориентированной деятельности украинских предприятий аграрного сектора экономики свидетельствует о необходимости проведения структурно-институциональной трансформации системе организации внешнеэкономической деятельности субъектов хозяйствования. В условиях углубления евро интеграционного процесса функционирования предприятий аграрного сектора экономики подвержены существенному влиянию внутреннего и внешнего институционального и рыночной среды. Соответственно, это отражается на экономических показателях их деятельности и конкурентоспособности украинской сельскохозяйственной продукции на европейском рынке. Институциональные условия и факторы, которые замедляют выход украинских аграрных предприятий на европейский рынок, следующие: несовершенство национальной системы земельно-рыночных отношений, отсутствие эффективных институтов собственности и землепользования; неэффективная структурно – институциональная политика государства в аграрной сфере; низкий уровень институциональной поддержки, стимулирования и регулирования экспортно-ориентированной деятельности аграрных предприятий;

несоответствие отечественной и пищевой продукции европейским требованиям и стандартам; несовершенство системы контроля качества производства, хранения, транспортировки пищевой продукции и тому подобное.

Ключевые слова: аграрные предприятия, экспортно-ориентированная деятельность, структурно-институциональная трансформация, институты рыночной экономики, евро интеграционный процесс, европейский аграрный рынок, тарифные и нетарифные ограничения, стандартизация сельскохозяйственной продукции.

INSTITUTIONAL BASES OF ACTIVATION OF EXPORT-ORIENTED ACTIVITIES OF AGRARIAN ENTERPRISES OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF DEEPENING OF EUROINTEGRATION

Zhuk Mykola
Bilianskyi Yurii

The subject of the research is the theoretical, methodological and practical basis for studying the impact of the institutional environment on the efficiency of export-oriented production of enterprises in the agricultural sector of the economy and the activation of their foreign economic activities in the European agricultural market.

The purpose of the work is to develop theoretical foundations and practical recommendations for the implementation of an effective system of institutional support for the activation of export activities of agricultural enterprises in the European development vector.

Methodological basis of the article is General scientific methods of theoretical and empirical research, special methods of scientific knowledge. To conduct the research, the following methods were used: dialectical, economic-statistical, balance, normative, economic-mathematical, economic comparisons, grouping, graphic, system-structural analysis and synthesis.

Results of work. The article examines the impact of the institutional environment on the development of export-oriented activities of domestic agricultural enterprises in the conditions of deepening the European integration process. The author suggests measures of an institutional and organizational-economic nature aimed at strengthening the export potential of enterprises of the agricultural and food complex and increasing their competitiveness in the common market of agricultural products of the EU member States.

The field of application of results. The results and conclusions can be used in the development of a strategy for entering the European market of agricultural products for enterprises of the agricultural and food complex, training specialists in the field of international economic relations and foreign trade.

Conclusions. Analysis of the current state of export-oriented activities of Ukrainian enterprises in the agricultural sector of the economy indicates the need for structural and institutional transformation of the system of organization of foreign economic activity of economic entities. In the context of the deepening of the European integration process, the functioning of enterprises in the agricultural sector of the economy is significantly affected by the internal and external institutional and market environment. Accordingly, this is reflected in the economic indicators of their activities and the competitiveness of Ukrainian agricultural products in the European market. Institutional conditions and factors that slow down the entry of Ukrainian agricultural enterprises to the European market are the following: imperfection of the national system of land market relations, lack of effective institutions of ownership and land use; inefficient structural and institutional policy of the state in the agricultural sphere; low level of institutional support, stimulation and regulation of export-oriented activities of agricultural enterprises; non-compliance of domestic agricultural and food products with European requirements and standards; imperfect quality control system for production, storage, transportation of food products, etc.

Key words: agricultural enterprises, export-oriented activities, structural and institutional transformation, market economy institutions, European integration process, European agricultural market, tariff and non-tariff restrictions, standardization of agricultural products.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення євро інтеграційних процесів для підприємств аграрного сектору економіки актуальним стає питання формування експортного потенціалу з метою активізації діяльності на європейському ринку, а також розширення (збереження) своєї присутності на внутрішньому ринку шляхом посилення уже отриманих конкурентних переваг. Вплив на реалізацію експортоорієнтованої моделі розвитку вітчизняними підприємствами аграрно-продовольчого комплексу має структурно-інституційна трансформація внутрішнього і зовнішнього ринкового середовища. Інституційне середовище безпосередньо впливає на ефективність експортної діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери та підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на європейському ринку сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інституційного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання на теоретичному рівні стали предметом дослідження багатьох зарубіжних і українських вчених-економістів. Інституційному аналізу проблеми присвячені наукові праці Дж. Сакса, Дж. Стігліца, Е. Уорнера, Дж. Хатемі та інших. Процеси європейської інтеграції та особливості організації внутрішньогалузевої торгівлі в межах спільного ринку були об'єктом дослідження низки теоретиків і практиків, а саме Б. Баласса, П. Вердума, М. Гарнье, П. Кругмана, К. Ланкастера, С. Е. Чемберлена та інших.

Через призму інституційної теорії визначали роль, місце і значення інститутів та інституцій в забезпеченні економічного розвитку на міжнародному і міжрегіональному рівні такі вчені як Д. Норт, Р. Перротті, Р. ван Руден, Р. Томас та багато інших. Значенню експорту в економічному розвитку країни присвячені наукові праці

представників різних економічних течій, зокрема, це наукові роботи Р. І. МакКінона, Х. Ченері, А. М. Страута та інших. У цьому напрямі активізувалися наукові і практичні дослідження й вітчизняних науковців.

Зокрема, питанням оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності аграрних та інших підприємств присвячені роботи П. Беленького, Н. Варшавської, М. Долішнього, Ю. Лопатинського, А. Педька, П. Саблука. Оцінку впливу зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища на ефективність функціонування аграрного сектору в країнах світу розкриті в наукових працях Анисенко О. В., Вакар К. В., Васільевої Л. М., Олійник Р. Ю., Онегіної В. М., Шибасевої Н. В., Стоянець Н. В., Сіденка В. Організація та розвиток зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів аграрного господарювання, аналіз та оцінка експортної політики країни, впливу внутрішнього і зовнішнього інституційного середовища на ефективність її реалізації стали предметом дослідження Заскалкиної О. М., Карасьової М. А., Кваші С. М., Ульяновченка Ю. О., інших дослідників.

Аналізуючи оприлюднені результати наукових досліджень, можна зробити висновок, що питання впливу інституційного середовища на оптимізацію експортоорієнтованої діяльності підприємств вітчизняного аграрного сектору економіки в умовах посилення його євроінтеграційного вектору розвитку залишаються не в повній мірі розкритими. Як засвідчує практика, українські аграрні підприємства, в першу чергу фермерські господарства та суб'єкти малого і середнього агробізнесу, експортоорієнтовану діяльність лише переорієнтовують відповідно до ринкових умов господарювання. Також потребує свого вирішення проблема підвищення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств на спільному європейському ринку аграрної продукції, визначення місця та ролі національних і наднаціональних інститутів у процесі організації і розвитку їх експортоорієнтованого виробництва.

Мета статті – обґрунтування напрямів структурно-інституційної трансформації ринкового середовища для активізації експортоорієнтованої діяльності підприємств агропродовольчого комплексу на європейському векторі розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор національної економіки володіє значним природно-ресурсним потенціалом, а також природними конкурентними перевагами серед країн – членів ЄС. В порівнянні із країнами Європи, Україна володіє найбільшою площею сільськогосподарських угідь (70% території держави), з яких майже 42 млн. га задіяні в сільськогосподарському виробництві. Впродовж останніх 5 років частка економічних одиниць сільськогосподарського виробництва складала близько 4% від загальної кількості зареєстрованих суб'єктів господарської діяльності. При цьому, абсолютна їх більшість представлена аграрними підприємствами. На початок 2020 року в Україні зареєстровано понад 76,3 тис. одиниць сільськогосподарських підприємств, зокрема 50,5 тис. підприємства та 25,8 тис. фізичних осіб – підприємців. Кількість особистих селянських господарств склала майже 4 млн. одиниць із площею земельних ділянок понад 6132 тис. га [20]. У вітчизняному аграрному секторі економіки виділяються чотири основні групи товаровиробників, а саме господарські товариства; підприємства колективної власності; приватні підприємства, у т.ч. фермерські господарства; особисті селянські господарства.

Особисті селянські господарства (включаючи фізичних осіб – підприємців) спеціалізуються на виробництві рослинницької і тваринницької продукції, зокрема овочів та фруктів, не тільки для власних потреб, але й для реалізації на внутрішньому аграрному ринку. На теперішній час налічується понад 4,1 млн. одиниць особистих селянських господарств. Їх частка у внутрішньому виробництві складає щорічно від 35 до 45% загального обсягу національної аграрної продукції. Вони забезпечують значну частку в окремих її видах, а саме майже 97% картоплі, 89% овочів на відкритому ґрунті, 63% овочів в теплицях, 90% продовольчих баштанних культур, 84% плодово-ягідних культур, 80% молока, 75% м'яса ВРХ, 59% м'яса свиней, 94% м'яса овець тощо [20].

Національні фермерські господарства організовують процес сільськогосподарського виробництва на власних або орендованих землях, де зайняті, в основному, члени сім'ї фермера, інколи винаймають сезонних працівників. Середня площа сільськогосподарських угідь таких господарств коливається від десятків до п'ятидесяти тис. га. Більше 60% фермерських господарств виробляють сільськогосподарську продукцію на площі від 100 га до 2 тис. га. У 2019 році функціонувало 46,1 тис. фермерських господарств, які обробляли майже 4,6 млн. га сільськогосподарських угідь, з яких 4,4 млн. га становила рілля.

Середньорічна кількість працівників у фермерських господарствах складає майже 80% економічно активного населення сільської місцевості. В структурі виробництва аграрної продукції фермерських господарств близько 90% займає рослинництво. На продукцію тваринництва, припадає менше 2% загального виробництва сільськогосподарської продукції. Частка фермерських господарств у формуванні аграрного ВВП країни не перевищує 6-7% впродовж останніх років [20].

Кількість приватних сільськогосподарських підприємств на 2019 рік перевищила 45,5 тис. одиниць. Вони обробляли більше ніж 20 млн. га сільськогосподарських угідь, в тому числі понад 19 млн. га ріллі. В основному, вони також спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва. Підприємства колективної форми власності представлені, переважно, у вигляді виробничих та обслуговуючих кооперативів. Відмічається щорічне збільшення функціонуючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. У 2019 р. в Україні налічувалося 735 діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: молочарських – 186 одиниць; із обробітку землі та збиранні врожаю – 162; плодовоовочевих – 113; зернових – 41; м'ясних – до 35; кооперативів з надання інших послуг – 198 одиниць [17].

Кількість господарських і акціонерних товариств постійно змінюється і в 2019 році становила більше 8,7 тис. одиниць, або понад 18% від загальної сукупності сільськогосподарських підприємств у країні.

У розпорядженні підприємств аграрного сектору знаходиться понад 39% усіх сільськогосподарських угідь, фермерські господарства концентрують 10,4% всіх аграрних земель, а у власності і користування населення – 38,2%. Решта сільськогосподарських угідь до теперішнього часу не є в користування і відносяться до земель запасу. На теперішній час у державній власності знаходилося 24,1% сільськогосподарських угідь, у приватній – 74,8%, комунальній – 1,06%, колективній – 0,04%.

Зокрема, це земельні ділянки, які віднесені до земель запасу та резервного фонду. Щороку зростає площа земель, що обробляються фермерськими господарствами. Так, якщо в 2000 році вони обробляли 1,1 млн. га сільгоспугідь, то у 2019 році цей показник збільшився до 4,6 млн. га. За цей же період, у 2,5 разів збільшилася площа господарств населення. Земельними паями володіють близько 7 млн. громадян України із загальною площею пайових угідь у 27,5 млн. га. Площа переданих в оренду земельних паїв перевищує 60%, 17% приєднані до індивідуальних господарств без оформлення юридичної особи, 22% використовуються без належної реєстрації або зовсім не перебувають у господарському обігу [20].

Показники використання сільськогосподарських земель для виробництва аграрної продукції в Україні щорічно змінюються. Так, у 2017 році працювали 40,011 тис. аграрних підприємств, які під посіви сільськогосподарських культур використовували 27,046 млн. га. Зокрема, юридичними особами було засіяно 18,9 млн га, а особистими господарствами – 8,1 млн га. При цьому, фермерських підприємств було зареєстровано 39,864 тис. і вони обробляли 15,9 млн. га сільськогосподарських угідь. Також у цьому році функціонувало 146 великих агрохолдингів, які обробляли близько 3 млн. га.

Починаючи із 2018 року, намітились тенденції щодо зміни основних показників розвитку аграрного сектору країни загалом. Загальна площа посівів сільськогосподарських культур збільшилася до 27,682 млн га, а кількість аграрних підприємств зменшилась до 39,561 тис. одиниць. З них юридичні особи вирощували аграрну продукцію на 19,2 млн. га, а особисті господарства – на 8,3 млн. га. Зменшилась майже на півтисячі й кількість зареєстрованих фермерських господарств, які уже в 2018 році обробляли 15,7 млн. га. Натомість, збільшилась до 160 одиниць кількість агрохолдингів і вони обробляли вже 3,5 млн. га.

У 2019 році збереглися тенденції відносно збільшення посівних площ сільськогосподарських культур. Загальна площа посівів збільшилася до 27,842 млн. га, але загальна кількість компаній, які були зайняті в сільськогосподарському виробництві, зменшилась до 38,451 тис. одиниць. При цьому особистими господарствами було засіяно 8,393 млн. га, а юридичними особи – 19,449 млн. га. Порівняно із попереднім роком зменшилась і кількість фермерських підприємств (38268 одиниць), які обробляють майже 16 млн. га сільськогосподарських угідь [20].

Український аграрний сектор в умовах переходу до ринкових відносин зайняв провідне місце в загальному випуску продукції (щорічно понад 13% у фактичних цінах). Також, впродовж останніх десяти років залишається стабільним показник валової доданої вартості, створений в аграрній сфері, який коливається від 14 до 16%. Слід зауважити що частка сільського господарства в загальній величині валової доданої вартості країни порівняно із 1991 роком (майже 27%) постійно знижувалася [4]. Значне зниження приведенного показника обумовлене, насамперед, суттєвим впливом інституційних чинників, які активізувалися в умовах переходу до ринкових відносин та глибокої структурної трансформації економічної системи в країні.

Аналізуючи результати оприлюднених досліджень [2; 5; 8; 9; 14], можна зробити висновок, що в умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів розвиток експортоорієнтованої діяльності суб'єктів господарювання національного аграрно-продовольчого комплексу базується, в основному, на наявному виробничо-сировинному і природно-ресурсному потенціалі, а система інституційного забезпечення й державної підтримки такої діяльності знаходиться на етапі становлення [12].

В нових умовах господарювання діяльність експортоорієнтованих аграрних підприємств зазнає впливу низки інституційних факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Відповідно, виникає необхідність проаналізувати їх вплив на ефективність виробництва продукції на експорт вітчизняними підприємствами агропромислового комплексу. Зважаючи на те, що інституційна трансформація зовнішнього і внутрішнього середовища безпосередньо впливає на ефективність експортної діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, цей процес слід розглядати системно і послідовно.

Вплив інституційних умов і чинників на систему міжнародної економічної взаємодії і взаємовідносин, а також організацію і розвиток експортоорієнтованих аграрних підприємств прослідковуються на чотирьох рівнях: мікроінституційному, мезоінституційному, макроінституційному і мегаінституційному (євроінтеграційному/глобальному). Виділені рівні інституційного середовища перебувають у постійному взаємозв'язку і взаємодії, тобто вищі інституційні рівні формують «середовище економічної діяльності» і ринкове середовище для нижчих рівнів. Особливо це важливо для суб'єктів експортної діяльності в аграрній сфері.

Саме підприємства вітчизняного аграрного сектору в своїй експортній діяльності піддаються суттєвому впливу зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища, що прямо відображається на результатах їх господарської діяльності та конкурентоспроможності не тільки на зовнішньому, але і на внутрішньому ринках сільськогосподарської продукції [10; 13; 21]. Це засвідчують показники зовнішньоторговельного обігу продукцією агропромислового комплексу. Зокрема, його обсяг у 2019 році склав 24,6 млрд. дол. США. При цьому експорт дорівнював 19,5 млрд. дол. США, імпорту – понад 3,1 млрд. дол. США. Зауважимо, що обсяги експорту перевищують обсяги імпорту більше ніж у 6 разів, що свідчить про позитивний експортно-імпортний баланс або сальдо.

Частка продукції аграрного сектору економіки в загальному експорті країни займає понад 42% [7; 11]. Починаючи з 2016 року, після трирічного скорочення обсягів зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі, відмічається їх позитивна динаміка (Рис. 1, 2). Йдеться про зростання в товарній структурі вітчизняного аграрно-продовольчого експорту зернових й олійних культур, олії та залишки і відходи переробки, а також м'яса птиці тощо. На ці групи товарів припадає близько 85 % в аграрному експорті. Основними ринками збуту залишаються три регіони: країни Азії, Європейського Союзу й Африки, що становить понад 90% вартості українського експорту сільгосппродукції [7; 11]. Третина вітчизняного експорту сільгосппродукції – 33,9% у цій сукупності припадає на країни Європейського Союзу. У період із листопада 2018 р. до жовтня 2019 року вони закупили її на суму понад 7,5 млрд. євро.

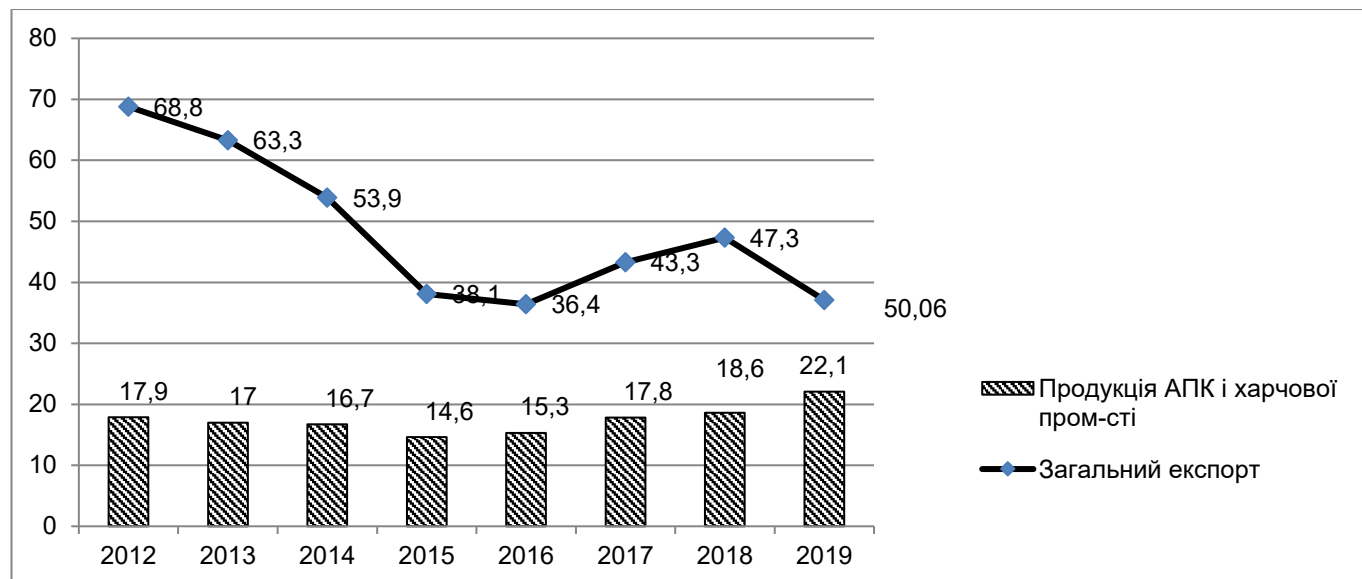


Рисунок 1. Динаміка агропродовольчого експорту з України (млрд. дол. США)

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

На теперішній час право експорту своєї продукції в країни Європейського Союзу мають 308 українських аграрних підприємств із майже 50 тис. підприємств, які здійснюють сільськогосподарську діяльність. Серед них 22 виробники молока та молочної продукції; 4 виробники м'яса птиці; 1 виробник продуктів із м'яса птиці; 24 виробники риби; 4 виробники яєць та яєчної продукції; 66 виробників меду; 1 виробник харчового колагену; 1 виробник кишкової сировини; 5 виробників равликів тощо [7].

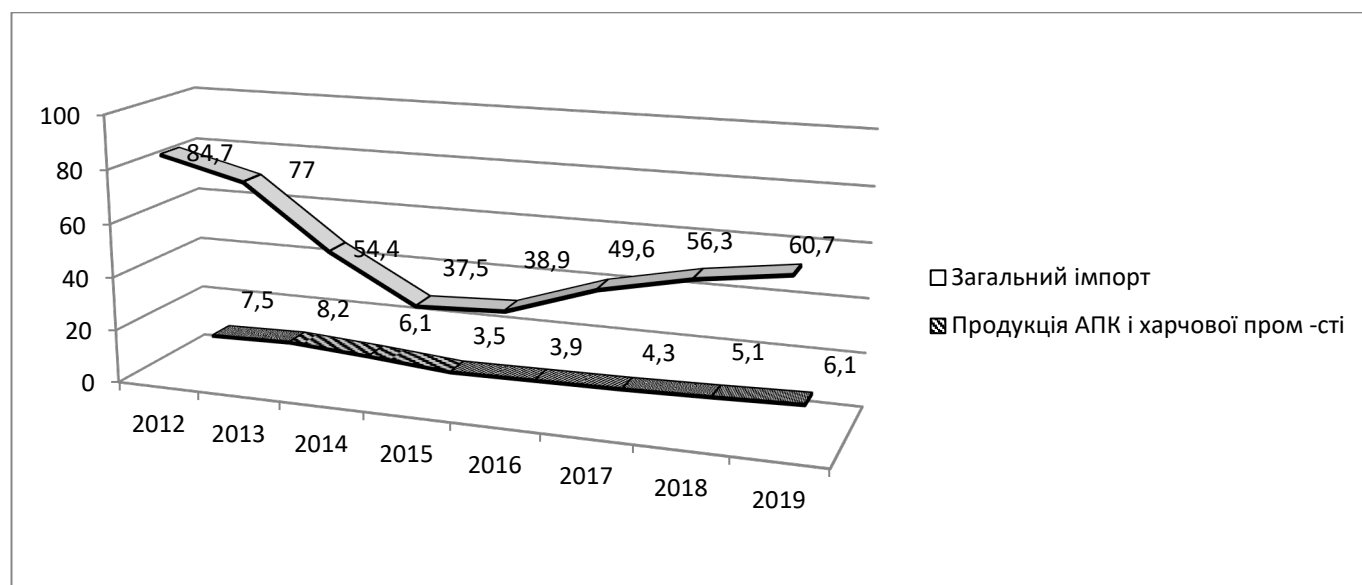


Рисунок 2. Динаміка агропродовольчого імпорту до України (млрд. дол. США)

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Натомість, для усіх виробників харчових продуктів із 28 країн – членів ЄС український ринок повністю відкритий, тобто не передбачені обмеження їх експорту за умови виконання встановлених вітчизняних

імпортних умов [6; 23]. При цьому українські аграрні підприємства для експорту в країни ЄС повинні проходити оцінку системи державного контролю (з подальшою верифікацією) та отримувати дозволи на нього [16]. Так, якщо за 2012-2019 рр. імпорт сільськогосподарської продукції зменшився з 7,5 млрд. дол. США до 6,1 млрд. дол. США, то експорт збільшився з 17,9 млрд. дол. США до 22,1 млрд. дол. США [7; 11].

Впродовж останніх років відмічаються значні регіональні трансформації зовнішньоторговельної діяльності суб'єктів аграрного сектору національної економіки. Суттєво змінилася географія їх зовнішньоекономічних взаємовідносин і взаємозв'язків. Звідси, регіональна структура міжнародного товарообігу сільськогосподарської продукції є достатньо диверсифікованою. У 2019 р. ключовими партнерами України у регіональній структурі товарообігу сільськогосподарської продукції були країни Європейського Союзу, частка яких становить 42,1%.

На країни Азії припадало 41,4% українського товарообігу сільськогосподарської продукції, країни Африки – 13,4%, країни СНД – 6,9%, США – 1,1%, на інші країни світу – 6,1%. Головними партнерами України у зовнішньоторговельному обороті за підсумками 2019 р. виступають такі країни світу як Індія (майже 8,6%), Єгипет (біля 7%), Китай (майже 6%), Іспанія (4,82%), Туреччина (4,8%), Польща (4,5%), Нідерланди (4,39%), Італія (біля 4%), Іран (понад 3,5%), Німеччина (більше 3%) [7].

Переважну частку вітчизняного експорту сільськогосподарської продукції формують зернові (майже 40% у загальній структурі експорту), олія (23,3%) та олійні культури (10,2%). Якщо аналізувати його товарну структуру, то найбільше зростання показника частки відбулося за рахунок збільшення обсягів експорту пшениці, ріпаку, м'яса і субпродуктів птиці, олії, тютюну, яєць та кондитерських виробів. У грошовому виразі у 2019 році значну частку в експорті займали рослинні продукти: зернові культури – 1697,0 млн. дол. США; насіння та плоди олійних культур – 194,7 млн. дол. США; готові продукти харчування – 580 млн. дол. США; жири та олії тваринного або рослинного походження – понад 977 млн. дол. США. У структурі експорту продукції тваринного походження найбільша частка припадала на м'ясо та їстівні субпродукти – 97,1 млн. дол. США, молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед – 58,3 млн. дол. США. та інші [1; 3; 11; 23].

Частка імпорту в загальній структурі товарообігу сільськогосподарської продукції становить понад 20%. За підсумками 2019 р. імпорт аграрно-продовольчої продукції збільшився на 600,0 млн дол. США, або на 11% в порівнянні із 2018 р. та оцінюється в 6,1 млрд. дол. США. Основними постачальниками сільськогосподарської продукції до України є країни – члени ЄС. Вартість ввезеної аграрної продукції з країн Європи збільшилася з \$2,6 млрд 2018 року до \$3,1 млрд в 2019 році і склала 51% загального вітчизняного імпорту.

Обсяги імпортних поставок з країн Азії становили більше 18%, Латинської Америки - 7,4%, Африки – 4,6%. Основними європейськими постачальниками агропродовольчих товарів в Україну у 2019 році були сільськогосподарські виробники із Польщі (659 млн. дол. США), Німеччини (511 млн. дол. США), Італії (394 млн. дол. США), Франції (269 млн. дол. США), Нідерландів (248 млн. дол. США), Норвегії (211 млн. дол. США), та Іспанії (190 млн. дол. США). Велику частку в структурі зарубіжних поставок продукції аграрного сектору традиційно складають наступні товарні групи: плодово-ягідна продукція - 673 млн. дол. США, риба і морепродукти - 645 млн. дол. США; алкогольні і безалкогольні напої - 533 млн. дол. США; тютюнові вироби - 496 млн. дол. США; різні харчові продукти - 440 млн. дол. США; насіння олійних культур - 340 млн. дол. США; какао-продукти і шоколад - 327 млн. дол. США [1; 11]. Крім того, збільшилось постачання сільськогосподарської продукції в Україну з країн Латинської Америки і, зокрема, Бразилії за окремими товарними позиціями – плоди, горіхи та цедра; тютюн та вироби з нього; риба, ракоподібні та молюски; какао боби, продукти з нього, шоколад.

Результати аналізу експортного потенціалу українських підприємств аграрного сектору, формування їх ресурсної бази та інституційного забезпечення активізації зовнішньоекономічної діяльності засвідчує необхідність проведення структурних й інституційних перетворень [19]. Поряд із покращенням економічного середовища в нових умовах господарювання, потребує удосконалення діючої системи організації, регулювання і стимулювання експортної діяльності суб'єктів сільськогосподарського виробництва. Інституційно-організаційна трансформація має бути спрямована, в першу чергу, на активізацію та підвищення ефективності експортоорієнтованої діяльності українських аграрних підприємств, адаптації їх до роботи на європейському та інших аграрних ринках.

У сукупності внутрішніх і зовнішніх інституційних чинників, які безпосередньо впливають на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору та зростання обсягів експорту їх продукції на європейський ринок виступає:

1) наявність високої міжнародної конкуренції та широке запровадження інституційного а не ринкового механізму державної підтримки і стимулювання національного експорту в економічно розвинутих країнах світу; широке застосування адміністративних заходів стримуючого характеру, спрямованих на захист внутрішнього аграрного ринку; використання іншими країнами в різних формах протекціоністських методів підтримки національних товаровиробників тощо;

2) низький рівень розвитку та недосконалість системи стандартизації, сертифікації та контролю якості на всіх етапах виробництва експортної продукції вітчизняними аграрними підприємствами, що безпосередньо впливає на рівень їх конкурентоспроможності;

3) відсутність ефективної логістичної інфраструктури для забезпечення нарощування вітчизняного експортоорієнтованого аграрного виробництва, низький рівень представлення у країні транспортно-логістичної мережі загальноєвропейського значення та одновекторність каналів збуту на зовнішньому аграрному ринку;

4) недосконалість інституційного середовища здійснення ефективної експортоорієнтованої діяльності та відсутність дієвої системи стимулювання, координації, контролю, регулювання й управління зовнішньоекономічними процесами на національному, регіональному і галузевому рівнях;

5) відсутність системної економічної взаємодії і взаємовідносин у переважній більшості вітчизняних аграрних підприємств із європейськими партнерами; низький рівень розвитку виробничих коопераційних та інтеграційних зв'язків із підприємствами країн Європейського Союзу, що обумовлює недостатні обсяги іноземного інвестування експортоорієнтованого аграрного виробництва в Україні тощо.

Таким чином, здійснений нами комплексний аналіз результатів економічної діяльності українських аграрних підприємств та їх ресурсного потенціалу для забезпечення стійкого розвитку в нових умовах господарювання дозволяє зробити висновки про наявність значних резервів і можливостей суттєво наростити виробництво сільськогосподарської продукції на експорт [18]. Разом з тим, недосконалість сучасної системи інституційного забезпечення експортоорієнтованої моделі розвитку підприємств аграрного сектору гальмує їх вихід на зовнішні ринки.

Певною мірою, це уповільнює розвиток євроінтеграційного процесу в галузі загалом. Функціонуюча модель організації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів аграрного господарювання не створює належних інституційних передумов для реалізації потужного природно-ресурсного і виробничого потенціалу підприємств аграрного сектору в повній мірі. Також вона не дозволяє посилити їх конкурентоспроможність на європейському аграрному ринку.

При цьому українські аграрні підприємства в процесі організації виробництва продукції на експорт зустрічаються із інституційною невизначеністю як у внутрішньому, так і в зовнішньому ринковому середовищі. Основні внутрішні інституційні перешкоди, що стримують розвиток вітчизняного експортоорієнтованого аграрного виробництва, які неподолані в тривалому процесі реформування сільськогосподарської галузі економіки України до теперішнього часу, зводяться до наступного: 1) недосконалості національної системи земельних відносин, наявності невідповідності між правовим оформленням інститутів землекористування та їх практичним втіленням; 2) неефективної структурної політики держави в аграрній сфері, яка за своєю суттю є структурно-інституційною; 3) недостатнього регулювання, підтримки й стимулювання розвитку експортоорієнтованого виробництва.

Реалізація на практиці Угоди про Асоціацію між Україною і Європейським Союзом засвідчує недосконалість функціонуючих в країні регуляторних і фіскальних інститутів та інституцій. Неефективна їх діяльність спричинила скорочення масштабів виробництва та деградацію ресурсного забезпечення експорт орієнтованої діяльності аграрних підприємств. Відповідно, відмічається штучне скорочення конкурентного потенціалу аграрного виробництва загалом. Наявність дисбалансу в системі національного виробництва сільськогосподарської сировини з часткою суб'єктів цього сектору менше 25% та кількістю суб'єктів, зайнятих переробкою і реалізацією продукції на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках призводить до дефіциту фінансових ресурсів для розвитку суб'єктів сільськогосподарського виробництва.

Інституційно обумовлена нееквівалентність внутрішньо- і міжгалузевих взаємовідносин і взаємодій, створених інституційним середовищем, є однією із кількох перепон, які суттєво стримують діяльність експортоорієнтованих сільськогосподарських підприємств. Наявність зазначених диспропорцій негативно впливає не тільки на ефективність функціонування підприємств і галузі, але і на їх інвестиційну привабливість;

Крім того, мають місце експортні обмеження не тільки загального характеру, але і специфічні регуляторні вимоги для окремих товарів. Зокрема, щодо зернових та рису діє правило подання заявки для імпорту та експорту. Також діють спеціальні правила, регламенти, квоти, ліцензії та інші вимоги інституційного характеру щодо імпорту-експорту цукру, молочної продукції, яловичини й іншого м'яса, вина, алкоголю та інших товарів. Встановлені (інституційного, а не ринкового характеру) нормативні вимоги, де кожен продукт, що експортується до ЄС, є об'єктом регулювання, виступають суттєвою загрозою експортній орієнтації вітчизняного агропродовольчого сектору.

Встановлені нормативно-правові вимоги й правила для всіх експортерів, а саме технічні регламенти, санітарні, фітосанітарні й інші, поширюються не тільки на товари, які ввозяться на територію країни – члена ЄС, але і на всю продукцію, яка виробляється із експортованої сировини чи напівфабрикату в межах ЄС [6; 16; 25]. Слід зауважити, що українські підприємства агропродовольчого комплексу, які експортують продукцію на європейський аграрний ринок, окрім правових норм, повинні дотримуватися ринкових вимог, тобто кожен продукт має відповідати вимогам споживачів (покупців). Серед основних ринкових умов можна назвати специфікацію продукту, ціну, якість, упаковку і маркування, своєчасне постачання, особливості товару, приватні стандарти тощо.

Як засвідчує практика, процес приведення власного виробництва сільськогосподарської продукції до встановлених норм і вимог ЄС, запровадження всіх необхідних технічних регламентів і отримання сертифікатів відповідності, має суттєвий вплив на ефективність експортної діяльності аграрних підприємств (особливо малих і середніх) та їх конкурентоспроможність на європейському ринку. Він сприяє підвищенню дохідності від експорту продукції та підвищенню їх конкурентних переваг і на внутрішньому аграрному ринку.

Проведене нами дослідження свідчить, що суттєвий вплив на показники експортоорієнтованої діяльності вітчизняних аграрних підприємств в умовах поглиблення трансформаційних та євроінтеграційних процесів мають численні інституційні чинники внутрішнього і зовнішнього середовища. Сучасні факторні

умови здійснення експорту на мікроекономічному рівні дозволяють підприємствам виробляти конкурентоспроможні товари як для внутрішнього, так і для зовнішнього аграрних ринків. При цьому вітчизняне експортоорієнтоване виробництво сільськогосподарської продукції спирається на потужний виробничий і ресурсно-сировинний потенціал.

Вплив інституційного середовища на ефективність експортоорієнтованої діяльності прослідковується як на регіональному, галузевому, так і на національному і наднаціональному (євроінтеграційному) рівнях. Розвиток експортоорієнтованої діяльності в транзитивній економіці супроводжується низкою інституційних і ринкових протиріч на різних рівнях господарських взаємодій і взаємовідносин. У процесі практичної діяльності українські аграрні підприємства зазнають суттєвого впливу не тільки національних, але й наднаціональних і глобальних інститутів й інституцій.

Висновки. Практика діяльності вітчизняних експортоорієнтованих аграрних підприємств засвідчує, що інститути й інституції різних рівнів здатні не тільки сприяти, але й створити певні проблеми та перешкоди на шляху до організації їх роботи на європейському та інших міжнародних ринках сільськогосподарської продукції. Враховуючи виявлені проблеми стандартизації й структури виробництва, експорту та його каналів, доступу на ринки, державі необхідно реалізувати низку першочергових заходів, спрямованих на вдосконалення інституційної системи функціонування підприємств вітчизняного аграрного сектору та розвитку формальних і неформальних інститутів регулювання їх розвитку.

Головними напрямками структурно-інституційної трансформації зовнішнього і внутрішнього середовища, спрямованими на активізацію експортоорієнтованої діяльності українських аграрних товаровиробників обґрунтовано: удосконалення аграрної політики в контексті реалізації цілей і принципів, на яких побудована спільна аграрна політика (САП) Європейського Союзу; спрощення тарифних і нетарифних обмежень, які стримують експортну діяльність вітчизняних підприємств; створення системи технічного регулювання і стандартизації виробництва та продукції відповідно до стандартів ЄС; формування ефективної інституційної й ринкової інфраструктури; стимулювання процесу коопераційних та інтеграційних взаємодій вітчизняних експортоорієнтованих аграрних підприємств із іноземними партнерами з метою їх входження у глобальні (європейські) ланцюги створення доданої вартості.

Список використаних джерел

1. Аграрний експорт до Євросоюзу буде безмитним. URL: [http:// www.sugarua.com/ua/sugarnews ukr/lists/1291](http://www.sugarua.com/ua/sugarnews ukr/lists/1291) (дата звернення 19.05.2020).
2. Анисенко О. В., Вакар К. В. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах інституційних змін. *Аеросвіт*. 2018. № 9. С. 27-32
3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики, 2019. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
4. Валова продукція сільського господарства: Статистичний бюлетень (у постійних цінах 2010 р.). Київ: Державна служба статистики, 2019. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
5. Васильєва Л. М., Олійник Р. Ю. Формування інституціонального середовища аграрного сектору. *Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*. 2015. № 4 (58). С. 128-131
6. Варшавська Н. Г. Спільна аграрна політика ЄС: генезис, основні цільові орієнтири для України. *Економіка і управління*. 2016. № 2. С. 215-222.
7. Мармуль Л. О. Роль стратегічного аналізу в управлінні виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2011. Вип. 2, т. 1. С. 152-156.
8. Заскалкіна О. М. Концептуалізація розвитку інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України. *Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку*. 2016. № 4. С. 1-8.
9. Карасьова Н. А. Інституціональне середовище експортоорієнтованої діяльності аграрного сектору. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 12 (1). С. 64–67.
10. Кваша С. М. Експортний потенціал галузей АПК в умовах формування зони вільної торгівлі з ЄС. *Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України*. 2012. № 169. С. 97-102.
11. Країни за товарною структурою зовнішньої торгівлі. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/kr_tstr/arh_kr_2020.htm.
12. Лопатинський Ю. М., Кифяк В. І. Розвиток аграрного сектору національної економіки на інституційних засадах: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. 248 с.
13. Норт Д. Институциональные измерения: рамки анализа. *Вопросы экономики*. 1997. №3. С. 6–17.
14. Ігнатенко М. М. Соціально-економічний розвиток сільських територій: монографія. Херсон: Айлант, 2010. 238 с.
15. Педько А. Український вимір європейського аграрного хабу. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ukrayinskyuvimirevropeysa>.
16. Правила для виробників сертифікованої органічної продукції. URL: <http://www.organic.com.ua>
17. Рослинництво України: Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики, 2019. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

18. Саблук П. Т. Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва: монографія. К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. 356 с.
19. Світові моделі підтримки сільського господарства. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-silskogogospodarstva.html>
20. Сільське господарство України: Статистичний збірник. 2018/Відп. О. М. Прокопенко. Київ: Державна служба статистики, 2019. 235 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
21. Стігліц Дж. Економіка державного сектора. Київ: Основи. 1998. 854 с.
22. Стоянець Н. В. Інституційні пастки та їх вплив на сталий розвиток аграрного сектора економіки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. № 17. С. 92-96.
23. Тваринництво України: Статистичний збірник Київ: Державна служба статистики, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
24. Романюк І. А. Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 4 (36). С. 60–63.
25. Угода про ЗБТ між Україною та ЄС: Які зміни чекають на аграрний сектор? URL: <http://minagro.gov.ua/pressroom?nid=19974>
26. Ульяновченко Ю. О., Ульяновченко Н. В. Окремі питання удосконалення державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. URL: <http://kbuara.kharkov.ua>

References

1. Ahrarnyi eksport do Yevrosoiuzu bude bezmytnym [Agricultural exports to the European Union will be duty free]. URL: <http://www.sugarua.com/ua/sugarnews ukr/lists/1291>.
2. Anysenko, O. V. & Vakar, K. V. (2018). Rozvytok ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy v umovakh instytutsiinykh zmin [Development of the agricultural sector of the economy of Ukraine in terms of institutional change]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 9. 27-32.
3. Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk [Balances and consumption of basic foodstuffs by the population of Ukraine: Statistical collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Valova produktsiia silskoho hospodarstva: Statystychnyi biuleten (u postiinykh tsinakh 2010 r.) [Gross output of agriculture: Statistical bulletin (at constant 2010 prices)]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Vasilieva, L. M. & Oliinyk, R. Yu. (2015). Formuvannia instytutsionalnoho seredovyshcha ahrarnoho sektoru [Formation of the institutional environment of the agricultural sector]. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University*, 4 (58). 128-131.
6. Varshavska, N. H. (2016). Spilna ahrarna polityka YeS: henezys, osnovni tsilovi oryentyry dlia Ukrainy [Common Agrarian Policy of the EU: genesis, main targets for Ukraine]. *Ekonomika i upravlinnia – Economics and management*, 2. 215-222.
7. Marmul, L. O. (2011). Rol stratehichnoho analizu v upravlinni vyrobnychoiu diialnistiu silskohospodarskykh pidpriemstv [The role of strategic analysis in the management of production activities of agricultural enterprises]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Scientific works of Poltava State Agrarian Academy*, 2/1. 152-156.
8. Zaskalkina, O. M. (2016). Kontseptualizatsiia rozvytku instytutsionalnoho seredovyshcha v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Conceptualization of the development of the institutional environment in the agricultural sector of the economy of Ukraine]. *Derzhavne rehuliuвання protsesiv ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku – State regulation of economic and social development*, 4. 1-8.
9. Karasova, N. A. (2015). Instytutsionalne seredovyshche eksportooriientovanoi diialnosti ahrarnoho sektoru [Institutional environment of export-oriented activities of the agricultural sector]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series*, 12 (1). 64–67.
10. Kvasha, S. M. (2012). Eksportnyi potentsial haluzei APK v umovakh formuvannia zony vilnoi torhivli z YeS [Export potential of agricultural industries in terms of forming a free trade zone with the EU]. *Naukovyi visnyk nats. universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy – Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*, 169. 97-102.
11. Krainy za tovarnoiu strukturoiu zovnishnoi torhivli [Countries by commodity structure of foreign trade]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/kr_tstr/arh_kr_2020.htm.
12. Lopatynskiy, Yu. M. & Kyfiak, V. I. (2014). Rozvytok ahrarnoho sektora natsionalnoi ekonomiky na instytutsiinykh zasadakh: monohrafiia [Development of the agricultural sector of the national economy on an institutional basis: a monograph]. *Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t*, 248 s.
13. Nort, D. (1997). *Institutsionalnyye izmereniya: ramki analiza [Institutional Dimensions: A Framework for Analysis]*. *Voprosy ekonomiki – Economic Issues*, 3. 6–17.
14. Ihnatenko, M. M. (2010). *Sotsialno-ekonomichniy rozvytok silskykh terytorii: monohrafiia [Socio-economic development of rural areas: a monograph]*. Kherson: Ailant, 238 s.
15. Ped'ko, A. B. (2019). *Ukrainskyi vymir yevropeiskoho ahrarnoho habu [Ukrainian dimension of the European agrarian hub]*. *Den'*, 103, URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ukrayinskyvymiryevropeysa>.

16. Pravyly dlia vyrobnykiv sertyfikovanoi orhanichnoi produktsii [Rules for producers of certified organic products]. URL: <http://www.organic.com.ua>
17. Roslynnystvo Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk [Crop production of Ukraine: Statistical collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
18. Sabluk, P. T. (2014). Ekonomichnyi interes u rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva: monohrafiia [Economic interest in the development of agricultural production: a monograph]. Kyiv : NNTs «IAE», 356 s.
19. Svitovi modeli pidtrymky silskoho hospodarstva [Global models of agricultural support]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-silskogogospodarstva.html>
20. Silske hospodarstvo Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine: Statistical collection]. 2018 / Vidp. O. M. Prokopenko. Kyiv Derzhavna sluzhba statystyky, 2019. 235 s. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
21. Stihlits Dzh. (1998). Ekonomika derzhavnoho sektora [Public sector economics]. Kyiv : Osnovy, 854 s.
22. Stoianets, N. V. (2018). Instytutysiini pastky ta yikh vplyv na stalyy rozvytok ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy [Institutional traps and their impact on the sustainable development of the agricultural sector of Ukraine]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, 17. 92-96.
23. Tvarynnystvo Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk [Livestock of Ukraine: Statistical Collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
24. Romaniuk, I. A. (2016). Novi chynnyky ta kontseptsii zdiisnennia intensyfikatsii silskoho hospodarstva [New factors and concepts of intensification of agriculture]. Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdyansk University of Management and Business, 4 (36). 60–63.
25. Uhoda pro ZVT mizh Ukrainoiu ta YeS: Yaki zminy chekaiut na ahrarnyi sektor? [FTA between Ukraine and the EU: What changes await the agricultural sector?]. URL: <http://minagro.gov.ua/pressroom?nid=19974>
26. Ulianchenko, Yu. O. & Ulianchenko, N. V. (2010). Okremi pytannia udoskonalennia derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv [Some issues of improving state support for agricultural producers]. URL: <http://kbuapa.kharkov.ua>

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Жук Микола Васильович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління і адміністрування,

Подільський державний аграрно-технічний університет

вул. Шевченка, 13, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, 32301, Україна

e-mail: moa@pdatu.edu.ua

Білянський Юрій Олександрович, здобувач кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,

Подільський державний аграрно-технічний університет

вул. Шевченка, 13, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, 32301, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Жук Николай Васильевич, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента, публичного управления и администрирования

Подольский государственный аграрно-технический университет

ул. Шевченко, 13, Каменец-Подольский, Хмельницкая область, 32301, Украина

e-mail: moa@pdatu.edu.ua

Билинский Юрий Александрович, соискатель кафедры менеджмента, публичного управления и администрирования,

Подольский государственный аграрно-технический университет

ул. Шевченко, 13, Каменец-Подольский, Хмельницкая область, 32301, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Zhuk Mykola, Doctor of Economics, Professor, Professor at the department of management, public management and administration,

State Agrarian and Engineering University in Podilia

Bilyansky Yurii,

candidate for a degree at the department of management,

public management and administration,

State Agrarian and Engineering University in Podilia

ІНВЕСТИВАННЯ В ЕКОЛОГІЗАЦІЮ ТА КОМПЛЕКСНІ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА

Мармуль Л. О.,
Леваєва Л. Ю.,
Рунчева Н. В.

Предметом дослідження є теоретичні аспекти і практичні розробки щодо інвестування екологізації та цільових програм розвитку галузі зерновиробництва.

Метою роботи є визначення джерел, інструментів, методів та механізмів інвестування екологізації зерновиробництва та комплексних програм його розвитку з визначенням ефективності здійснюваних заходів.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: монографічний, системно-структурного аналізу і синтезу, статистико-економічні, економіко-математичні, проблемно-цільового підходу.

Результати роботи. Визначено джерела надходження інвестицій та вказано на визначальну роль державного регулювання у цьому процесі. Розроблено програми інвестиційної діяльності та визначено її ефекти для розвитку галузі зерновиробництва.

Галузь застосування результатів. Отримані у статті висновки й результати доцільно використовувати в навчально-науковому процесі економічних факультетів університетів, у роботі аграрних підприємств зернової спеціалізації, у діяльності сільських громад, районних управлінь сільського господарства

Висновки. Вирішення завдань інвестування розвитку галузі зерновиробництва на інноваційних засадах та з використанням механізмів і інструментів повинне здійснюватися на засадах чіткої координуючої основи, яка дозволила використовувати дослідження в суміжних сферах, забезпечувати процес поетапної розробки інновацій. В умовах низької платоспроможності значної кількості малих і середніх сільськогосподарських підприємств завданням державної ваги є створення максимально сприятливого клімату для залучення інвестицій в дану сферу діяльності. Це можна зробити шляхом впровадження пільгового оподаткування, фінансування фундаментальних наукових досліджень, створення інформаційно-консультативних та дорадчих служб з метою інформування населення про інновації у галузі, їх просування на ринку та доступність для масового використання.

Ключові слова: зерновиробництво, галузь, інвестування, екологізація, цільові програми, розвиток, управління.

ИНВЕСТИРОВАНИЕ В ЭКОЛОГИЗАЦИЮ И КОМПЛЕКСНЫЕ ПРОГРАММЫ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛИ ЗЕРНОПРОИЗВОДСТВА

Мармуль Л. А.,
Леваева Л. Ю.,
Рунчева Н. В.

Предметом исследования являются теоретические аспекты и практические разработки по инвестированию экологизации и целевых программ развития отрасли зернопроизводства.

Целью работы является определение источников, инструментов, методов и механизмов инвестирования экологизации зернопроизводства и комплексных программ его развития с определением эффективности осуществляемых мероприятий.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: монографический, системно-структурного анализа и синтеза, статистико-экономические, экономико-математические, проблемно-целевого подхода.

Результаты работы. Определены источники поступления инвестиций и указано на определяющую роль государственного регулирования в этом процессе. Разработаны программы инвестиционной деятельности и определены ее эффекты для развития отрасли зернопроизводства.

Область применения результатов. Полученные в статье выводы и результаты целесообразно использовать в учебно-научном процессе экономических факультетов университетов, в работе аграрных предприятий зерновой специализации в деятельности сельских общин, районных управлений сельского хозяйства.

Выводы. Решение задач инвестирования развития отрасли зернопроизводства на инновационных принципах и с использованием механизмов и инструментов должно осуществляться на основе четкой координирующей основы, которая позволила использовать исследования в смежных сферах, обеспечивать процесс поэтапной разработки инноваций. В условиях низкой платежеспособности значительного количества малых и средних сельскохозяйственных предприятий задачей государственной важности является создание максимально благоприятного климата для привлечения инвестиций в данную сферу деятельности. Это можно сделать путем внедрения льготного налогообложения, финансирования фундаментальных научных исследований, создания

информационно-консультативных и совещательных служб с целью информирования населения об инновациях в области, их продвижение на рынке и доступность для массового использования.

Ключевые слова: зернопроизводство, отрасль, инвестирование, экологизация, целевые программы, развитие, управление.

INVESTMENT IN ENVIRONMENTALIZATION AND COMPREHENSIVE PROGRAMS FOR DEVELOPMENT OF THE GRAIN INDUSTRY

Marmul Larisa,
Levaieva Liudmyla
Runcheva Natalya

The subject of the research is theoretical aspects and practical developments on greening investment and targeted programs for the development of the grain industry.

The purpose of the work is to determine the sources, tools, methods and mechanisms for investing in the greening of grain production and comprehensive programs for its development to determine the effectiveness of measures.

The methodological basis of the article was both general scientific and special methods of scientific knowledge. Methods were used: monographic, system-structural analysis and synthesis, statistical-economic, economic-mathematical, problem-target approach.

Results of work. The sources of investment inflows are identified and the decisive role of state regulation in this process is indicated. The programs of investment activity are developed and its effects for development of branch of grain production are defined.

The field of application of results. The conclusions and results received in the article should be used in the educational and scientific process of economic faculties of universities, in the work of agricultural enterprises of grain specialization, in the activities of rural communities, district departments of agriculture.

Conclusions. Solving the problems of investing in the development of the grain industry on an innovative basis and with the use of mechanisms and tools should be carried out on the basis of a clear coordinating framework, which allowed the use of research in related fields, to ensure the process of phased innovation. Given the low solvency of a large number of small and medium-sized agricultural enterprises, the task of state importance is to create the most favorable climate for attracting investment in this area of activity. This can be done through the introduction of preferential taxation, funding for basic research, the creation of information and advisory services to inform the public about innovations in the industry, their promotion in the market and availability for mass use.

Key words: grain production, branch, investment, greening, target programs, development, management.

JEL Classification: Q12, M11, O13

Постановка проблеми. Основоположним чинником підвищення рівня конкурентоспроможності, ефективності й збільшення обсягів виробництва зернової продукції є подальше нарощування обсягів інвестування розвитку зернового господарства та його підприємницьких структур. Забезпечення розширеного відтворення можна досягти шляхом переходу на ресурсозберігаючі й екологічно безпечні технології вирощування зернових культур. Саме вони є базисом формування інноваційного типу відтворення у галузі зерновиробництва.

З іншої сторони, на сьогоднішній день перед державою постали складні завдання, пов'язані з вирішенням усього комплексу соціально-економічних проблем сільських територій, а саме подолання безробіття й збільшення зайнятості сільського населення, зростання рівня та якості життєдіяльності, збереження та охорони навколишнього природного середовища та ін. У наведеній ситуації особливо важлива роль відводиться питанню організації, фінансового й інвестиційного забезпечення відповідної соціальної й екологічної діяльності у галузі зерновиробництва як найбільшій провідній складовій ланці вітчизняного сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання екологічного розвитку сільського господарства й галузі зерновиробництва у його складі були предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців: П. Борщевського, Б. Данилишина, М. Ігнатенка, Л. Мармуть, Н. Рунчевої, П. Саблука, В. Трегобчука, М. Федорова. Проте проблеми інвестиційного забезпечення їх вирішення, у т.ч. на рівні комплексних програм розвитку вимагають подальших розробок.

Мета статті – визначення джерел, інструментів, методів та механізмів інвестування екологізації зерновиробництва та комплексних програм його розвитку з визначенням ефективності здійснюваних заходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна ситуація, що склалася у сільському господарстві України, має значною мірою, кризовий характер. Це проявляється у деградації земельних ресурсів, вирубках лісу й нарощуванні одноманітності агроландшафтів, зменшенні їх продуктивності. Тим більше, продовжується спад у відтворенні земельних і водних ресурсів, повітряного басейну. Основними їх чинниками є нехтування об'єктивними законами розвитку й відтворення природно-ресурсного потенціалу країни; відсутність необхідних обсягів інвестицій для оновлення технологій та здійснення природоохоронних заходів, недостатнє фінансування заходів з покращення довкілля на селі. Структурні деформації економіки, пов'язані з переважаючим розвитком сировинно-видобувних, екологічно небезпечних галузей та видів діяльності у промисловості, енергоємких галузей у сільському господарстві призвели до погіршення екологічної ситуації у країні загалом.

Наразі, людство ще не сформулювало досконалих механізмів вирішення екологічних проблем. Зусилля науковців та практиків зосереджені на розробці й впровадженні нових природноощадних технологій, пошуку коштів

для фінансування природоохоронних заходів, опрацюванні національних і регіональних програм раціонального природокористування та їх інвестування, зокрема, у сільському господарстві [1, с. 51]. Це зумовлює необхідність глибшого вивчення особливостей фінансового й інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності та вдосконалення механізмів управління нею, оскільки за темпами реформування ця діяльність значно відстає від процесів економічних та виробничих перетворень в умовах ринкових відносин на селі.

Основне завдання природоохоронної діяльності у сфері сільського господарства полягає в тому, щоб на основі ґрунтозахисного землеробства здійснити масштабний перехід від інтенсивного використання землі до екологічного типу відтворення на 50,0% сільськогосподарських угідь. Необхідно локалізувати екологічно безпечні ділянки в агроландшафтах за рахунок диференційованого використання різних технологічних груп земельних ресурсів та застосування новітніх технологій виробництва. В результаті за короткий час це забезпечило б зростання обсягів виробництва якісної, екологічно чистої сільськогосподарської продукції і високу економічну, соціальну й екологічну результативність діяльності людини на перспективу.

Проте сучасна економічна ситуація в Україні не сприяє вирішенню екологічних питань. Її характеризують непорядкованість організаційно- та фінансово-економічного механізму забезпечення природоохоронної діяльності, відсутність практики формування нових нетрадиційних джерел фінансового забезпечення природоохоронних заходів та ін. Як наслідок, система управління охороною навколишнього природного середовища у галузі аграрного виробництва й зерновиробництва зокрема характеризується низькою ефективністю. Однак вирішення проблем економічного розвитку й охорони навколишнього середовища в комплексі з урахуванням фінансових можливостей суспільства можливо тільки на рівні держави. Отже, у зв'язку з обмеженим обсягом бюджетних ресурсів важливим державним завданням є заохочення суб'єктів господарювання до здійснення природоохоронних заходів.

З метою нарощування урожайності продовольчих культур розробляються і запроваджуються нові технології у сільському господарстві в цілому й галузі зерновиробництва зокрема [2, с. 25]. Впроваджуються нові механізми застосування синтетичних мінеральних добрив, засобів хімічного захисту рослин для отримання високих урожаїв зернових. Використання хімічних сполук, гербіцидів, мінеральних добрив, пестицидів дозволяє значно зменшити ризики втрати урожаю або його зменшення. Але тривале застосування на посівах одних і тих же видів гербіцидів призводить до виникнення резистентності у бур'янів, подолати яку можливо лише за умови застосування препаратів нових хімічних груп, що потребує ретельного вивчення. Особливо важливим при цьому є питання розробки та впровадження екологічної системи ведення землеробства.

Ще однією важливою передумовою ефективного та конкурентоспроможного зерновиробництва є забезпеченість вітчизняних товаровиробників інноваційними машинами й устаткуваннями. Проте нинішня вітчизняна модель сільськогосподарського виробництва відображає технічну та технологічну відсталість, а також вказує на відсутність дієвого фінансового менеджменту у цьому напрямі діяльності. Дефіцит оборотних коштів на технічне переоснащення у сільськогосподарських підприємствах, особливо малих та середніх, призводить до того, що господарства функціонують «від урожаю до урожаю», використовуючи прибуток лише на забезпечення поточних витрат на посівну і збиральну кампанії. Змінити ситуацію можливо лише за допомогою прийняття стратегічних рішень, а для цього необхідно залучати нові інвестиції у значних обсягах.

Традиційний обробіток ґрунту, який застосовується протягом тривалого періоду на полях сільськогосподарських підприємств, призвів до збільшення водної та вітрової ерозії, зменшення вмісту органічних домішок в ґрунті, погіршення його механічної структури й природної родючості. У зв'язку з цим доцільно застосовувати в діяльності сільськогосподарських підприємств зернової та іншої спеціалізації ґрунтозахисну систему землеробства з розширенням відтворення родючості і поступовим переходом на ґрунтозахисний, малозатратний, енергозберігаючий обробіток ґрунту з основами біологічного землеробства No-Till.

Вирішити проблему екологізації допоможе й розвиток органічного зерновиробництва на основі технології нульового обробітку ґрунту. При нинішній організації сільського господарства урожай на 30,0% залежить від природних умов, а при системі No-Till вплив погоди і клімату на ефективність рослинництва зменшується до 20,0%. Решта 80,0% припадають на технології й управління в сільському господарстві, об'єднані в одну систему [3, с. 54]. Система No-Till передбачає застосування чотирьох основних технологічних операцій екологічно безпечного виробництва, а саме: збір, культивування, посів, захист зернових культур.

Саме під час збору урожаю формується основа нульової технології обробітку ґрунту – прошарок із поживних залишків. Тут важливими є три критерії успіху: висота зрізу (10,0-20,0 см) з урахуванням специфіки попередників і строком посіву наступних культур; оптимальна величина подрібнення нетоварної частини урожаю (менше 5,0 см); рівномірне нагромадження й розміщення її по полю. При культивуванні важливо застосовувати поетапний перехід до нульової технології через мінімальний обробіток ґрунту, який виключає підвальну оранку, але ще використовує культивування.

Остання необхідна для вирівнювання поверхні посівної площі при збереженні звичайної структури ґрунту і механічної боротьби із бур'янами в період формування шару із поживних залишків. Посів треба здійснювати по поживних залишках, який мінімально порушує структуру ґрунту, застерігає появу ерозії, знижує втрату вологи. В період обробітку сільськогосподарських культур робочим розчином від хвороб, шкідників і бур'янів необхідно максимально покривати листову поверхню рослин і рівномірно розподіляти пестициди, а також своєчасно виконувати роботи з врахуванням температури повітря, швидкості вітру тощо.

Для реалізації технології й оптимізації виробничих процесів рослинництва, у т.ч. зерновиробництва,

необхідне застосування наступного набору техніки: культиватори РО 18.30 та РО 12.30 вартістю 566 тис. грн та 360 тис. грн відповідно; трактори СА8Е 5ТХ-535 ціною 1700 тис. грн; зернові комбайни СА8 2388 – 1069 тис. грн; оприскувачі НАОІЕ 8Т8 12 вартістю 1540 тис. грн. Оптимальне забезпечення таким набором техніки було розраховано на 10000 га сільськогосподарських угідь для господарств Запорізької області для кожного виробничого типу спеціалізації. Звичайно, у більшості нинішніх господарств обігових коштів на закупівлю комплексу техніки такого складу може не виявитися, для цього необхідні інвестиції [4, с. 14]. Ми пропонуємо застосовувати механізм інвестування сільськогосподарських підприємств через часткову бюджетну підтримку, за рахунок власних прибутків, кредитів та коштів працівників, зайнятих у цих виробництвах.

Такі енергозберігаючі технології широко використовуються в сільськогосподарських підприємствах Дніпропетровської та Черкаської областей і показали переваги над традиційними. Корпорація «Агро-Союз» разом з німецькою компанією НОК.8СН виробляє та поставляє широкозахватну сільськогосподарську техніку. Отже, на ефективний розвиток зернової галузі впливають багато чинників, серед яких основне значення має впровадження інноваційних технологій, поглиблення територіального поділу праці і, на його основі, – формування спеціалізованих господарюючих структур, які забезпечать виробництво всіх видів конкурентоспроможної зернової продукції.

Актуальною на сьогодні є проблема розповсюдження генетично модифікованих організмів, оскільки невизначеними є наслідки її розповсюдження для природи та людини. Механізм самозапилення сільськогосподарських культур та його вплив на людський організм також повністю не досліджений, що може призвести до незворотних змін в екосистемах. В умовах, коли сільськогосподарські підприємства отримали можливість вільного вибору напрямів господарської діяльності, що є характерним для приватного сектора, це призвело до порушення елементарних агротехнічних правил, структури сівозмін, систем ведення сільськогосподарського виробництва. Загалом, це негативно вплинуло на родючість земель і погіршення їх якості, втрати гумусу та багатьох інших важливих елементів ґрунту.

Під впливом глобального потепління вже назріло питання адаптації зерновиробництва до нових кліматичних умов господарювання. Так, за даними Інституту землеробства Південного регіону УНААН у Херсоні, оптимальні періоди посіву озимих змістилися з кінця серпня на середину вересня, що, відповідно, вимагає впровадження нового агрокліматичного районування і оптимізації посівних площ. На нашу думку, можна виокремити основні елементи екологічної складової ефективного й конкурентоспроможного зерновиробництва: інвестиційне забезпечення ресурсозберігаючих технологій; територіальна спеціалізація, концентрація виробництва, оптимізація землекористування; реалізація продукції за вигідними каналами збуту; інтенсифікація, сортооновлення, селекція; дотримання балансу еколого-економічної ефективності вирощування зернових культур із застосуванням м'яких меліорацій [5, с. 174].

Пріоритетна модель функціонування зернового господарства як провідної виробничо-економічної системи агросфери, передбачає поєднання інтересів господарюючих суб'єктів між собою, а також з державою через реалізацію державної зернової політики. Її параметри якої мають будуватися на програмно-цільовому підході, який дозволяє ефективно використовувати наявний біокліматичний і виробничий потенціал, фінансовий капітал, реалізовувати багаторівневі інтереси як держави, так і конкретного виробника зерна. Створення ефективної системи державного регулювання зернового ринку передбачає розробку низки загальнодержавних, міжрегіональних і регіональних програм розвитку галузі.

При розробці державних цільових програм доцільно, на нашу думку, застосовувати принципи: комплексність і системність підходів на основі включення мети і механізму реалізації програми в один із пріоритетів довгострокової державної стратегії розвитку агропромислового комплексу країни в цілому. Наступний принцип – це принцип вибору пріоритетних напрямів державної підтримки на основі розробки комплексних програмних заходів і їх вихідних параметрів (обсяги, вартість).

Важливе значення має принцип поділу ризику за ефективністю використання наданих під програму ресурсів (фінансових, матеріально-технічних) на основі дольової участі у фінансуванні програмних заходів різних інвесторів; принцип добровільної участі у програмі і ефективності віддачі ресурсів; добровільної участі у програмі і тендерного відбору її учасників [6, с. 49]. Нарешті, це принципи відповідальності сторін щодо виконання домовленостей; економічного стимулювання окремих напрямів та учасників програми.

Суть цільової програми передбачає застосування по окремому виду зерна, наприклад, продовольчої пшениці, комплексу і системи заходів для досягнення конкретних цілей самозабезпечення регіону у продовольчій пшениці або формування визначеного рівня експортного потенціалу зерна. Реалізація програми передбачає використання окремих заходів економічного характеру: ціни підтримки, умов індексації передплати державних закупок; дотації і компенсації за окремими статтями витрат; пільгове кредитування й оподаткування зернового бізнесу; страхування урожаю від стихійних лих, інших несприятливих погодних і ринкових умов та ризиків.

У рамках цільових програм дієвість цих заходів має здійснюватись диференційовано за територіями розміщення, напрямками діяльності, суб'єктами господарювання, технологічними параметрами якості зерна, рівня фінансової підтримки тощо. Використання ресурсозберігаючих технологій впливає на формування інноваційної моделі відтворення, що передбачає врахування потреб соціально-економічних, природних умов, систем ведення зернового господарства. Регіональні інноваційні моделі повинні розроблятися на альтернативній основі з урахуванням потенційних можливостей товаровиробників [7, с. 162]. Це є особливо

актуальним в умовах функціонування різних форм організації виробництва, наявності високого рівня конкуренції, різної забезпеченості виробничими, інвестиційними й іншими ресурсами.

Здійснений аналіз функціонування зернового господарства країни дає можливість зробити висновок про доцільність комплексного впровадження ресурсозберігаючих технологій у його розвиток. Це дозволяє впливати на виробничий процес, збільшуючи обсяги виробництва зерна при зменшенні затрат. Вказане свідчить про підвищення рентабельності виробництва, зростання мотивації працівників до збільшення валових зборів через оплату праці.

Застосування нових технологій розраховано також на покращення екологічних умов і параметрів зерновиробництва, що при значному скороченні затрат дозволяє підвищити урожайність зернових культур. Розрахунки свідчать, що в результаті переходу на нові ресурсозберігаючі технології в сільськогосподарських підприємствах собівартість виробництва 1 ц зерна зменшилася на 36,0%, поліпшилась якість продукції. При цьому створюються умови для підвищення рентабельності виробництва до 120,0%, відповідно, з'являється можливість реалізації зерна за більш високою ціною. Таким чином, створюються умови для переходу на розширений тип відтворення (табл.1).

Таблиця 1. Розрахункові результати застосування альтернативних технологій вирощування озимої пшениці *

Показники	Застосовувані технології вирощування культури		Абсолютне відхилення, +/-
	інтенсивна (базова) технологія	Ресурсозберігаюча (з елементами біологізації) технологія	
Урожайність, ц/га	28,1	46,8	+18,7
Затрати праці на 1 ц зерна, люд./год.	1,7	1,4	-0,3
Собівартість 1 ц, грн	64,1	40,9	-13,8
Прибуток на 1 ц, грн	13,0	15,0	+2,0
Рівень рентабельності, %	20,3	36,7	+16,4

*Розрахунки Інституту землеробства Південного регіону НААНУ, 2019.

Нові технології не тільки впливають на покращення умов праці працівників, залучених до процесу виробництва зернової продукції, а й покращують виробничі якості землі, підвищують її родючість, зменшують ризик виникнення негативних екологічних наслідків у землеробстві. Саме ресурсозберігаючі та екологічно безпечні технології вирощування зернових є базисом формування інноваційного типу відтворення. Інноваційна модель відтворення дозволяє підвищити соціальний та економічний ефект, екологічну стійкість сільських територій сприяє, зростанню зайнятості населення і рівномірному завантаженню працівників упродовж року [8, с. 45]. Важливим елементом моделі є формування в рамках сільськогосподарських підприємств нового типу системи управління, який базується на об'єднуючій ідеї інноваційного розвитку, узгодженості інтересів працівників і керівництва, зацікавленості в підвищенні ефективності виробництва та якості продукції.

Впровадження комплексного інноваційного підходу дає змогу підприємствам швидко розвиватися та захоплювати все більші ринки високоякісною продукцією. Здійснення інноваційного розвитку переробних підприємств зернової галузі має відбуватись на основі: урахування особливостей інноваційного проектування; забезпечення системності освоєння виробництва нової продукції; складання чіткого переліку робіт та визначення строків; формування кваліфікованої проектною команди; ефективної координації та управління комплексом робіт; використання передових методів та інформаційних технологій з цією метою (табл. 2).

Таблиця 2. Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності, у фактичних цінах, млн. грн*

Показник	2015		2017		2018 р.		2019 р.		2019 р. до 2015 р., %
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	
Всього	32573	100	75714	100	93096	100	125254	100	384,5
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1617	5	3381	4,5	5016	5,4	7309	5,8	452,0
у т.ч. сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	1552	4,8	3278	4,3	4905	5,3	7190	5,7	463,3
Промисловість	13651	41,9	28191	37,2	35031	37,6	44804	35,8	328,2
Будівництво	1109	3,4	4675	6,2	4929	5,3	6300	5	568,1
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1285	3,9	5322	7	7614	8,2	11655	9,3	907,0
Діяльність готелів та ресторанів	469	1,4	1074	1,4	1508	1,6	1483	1,2	316,2
Діяльність транспорту та зв'язку	7452	22,9	15015	19,8	16887	18,1	20329	16,2	272,8
Інші види економічної діяльності	6990	21,5	18056	23,9	22111	23,8	33374	26,7	477,5

* Державна служба статистики України, 2019р.

Слід зазначити, що у разі реалізації першого або другого варіантів розвитку сільського господарства і забезпечення середньорічних інвестицій в основний капітал у галузі на рівні відповідно 26,0 або 30,0 млрд. грн. зросте значення амортизації як джерела інвестицій товаровиробників. Встановлення еквівалентності обміну створить умови для прибутковості сільськогосподарської діяльності, отже, підвищить інвестиційну привабливість галузі за рахунок прибутків.

Як свідчить аналіз табл. 2, інвестиційні проблеми в сільському господарстві все ще залишаються актуальними. Для їх розв'язання потрібні не тільки прямі державні інвестиції у великих обсягах, мета яких полягає в забезпеченні реалізації обмежених державних пріоритетів у галузі: підтримка селекції у насінництві й тваринництві, захист навколишнього середовища, розвиток окремих напрямів соціальної сфери села, мережі сільських доріг тощо. Важливішим є відрегулювати економічні відносини таким чином, щоб вони забезпечували еквівалентний обмін між сільським господарством й іншими галузями і сферами національного господарства [9, с. 5]. Необхідно встановити методами та інструментами економічного регулювання економічно обґрунтовані та взаємовигідні ціни на інвестиційні ресурси, а через механізми розподільних відносин забезпечити справедливую прибутковість виробництва у різних галузях і видах діяльності сільського господарства.

Висновки. Вирішення завдань інвестування розвитку галузі зерновиробництва на інноваційних засадах та з використанням механізмів і інструментів повинне здійснюватися на засадах чіткої координуючої основи, яка дозволила використовувати дослідження в суміжних сферах, забезпечувати процес поетапної розробки інновацій. В умовах низької платоспроможності значної кількості малих і середніх сільськогосподарських підприємств завданням державної ваги є створення максимально сприятливого клімату для залучення інвестицій в дану сферу діяльності. Це можна зробити шляхом впровадження пільгового оподаткування, фінансування фундаментальних наукових досліджень, створення інформаційно-консультативних та дорадчих служб з метою інформування населення про інновації у галузі, їх просування на ринку та доступність для масового використання.

Список використаних джерел

1. Малюга Л. Оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Економіст*. 2011. № 9. С. 50-53.
2. Мармуль Л., Лугова О. Методичні підходи до оцінки економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Економіст*. 2012. № 2. С. 24-26.
3. Вишницька О. І. Екологічні інвестиції: сутність, класифікація, принципи та напрями реалізації. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2013. №2. С. 51-58.
4. Романюк І. А. Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. *Агросвіт: наук. жур.* 2016. № 11. С. 12-15.
5. Мішенін Є. В., Косодій Р. П., Бутенко В. М. Соціально-економічні та фінансові проблеми сталого сільського розвитку: монографія. Суми: Папірус, 2011. 334 с.
6. Лупенко Ю. О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Київ : IAE, 2012. 182 с.
7. Нікітіна О. М. PR-маркетинг як один з інструментів підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: економічні науки*. 2016. Вип. 177. С. 160-165.
8. Рунчева Н. В. Стратегія управління корпоративним розвитком сільського господарства *Вісник БУМІБ*. 2014. № 4 (28). С. 42-47.
9. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О., Леваєва Л. Ю., Романюк І. А. Ідентифікація сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сукупності форм організації діяльності на селі. *Агросвіт*. 2019. № 17. С. 3-7.

References

1. Maliuha, L. (2011). *Otsinka konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriemstv* [Assessment of the competitiveness of agricultural enterprises]. *Ekonomist – Economist*, 9, 50-53.
2. Marmul, L. & Luhova, O. (2012). *Metodychni pidkhody do otsinky ekonomichnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv* [Methodical approaches to assessing the economic potential of agricultural enterprises]. *Ekonomist – Economist*, 2, 24-26.
3. Vyshnytsk, O. I. (2013). *Ekolohichni investysii: sutnist, klasyfikatsiia, pryntsypy ta napriamy realizatsii* [Ecological investments: essence, classification, principles and directions of realization]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomika - Bulletin of Sumy State University. Economics series*, 2, 51-58.
4. Romaniuk, I. A. (2016). *Osoblyvosti vidtvoriuvannia protsesu v ahrarnomu sektori* [Features of the reproduction process in the agricultural sector]. *Ahrosvit: nauk. zhur. – Agrosvit: science. jury*, 11, 12-15.
5. Mishenin, Ye. V., Kosodii, R. P. & Butenko, V. M. (2011). *Sotsialno-ekonomichni ta finansovi problemy staloho silskoho rozvytku: monohrafiia* [Socio-economic and financial problems of sustainable rural development: a monograph]. Sumy: Papirus, 334 s.
6. Lupenko, Yu. O. (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of agricultural development of Ukraine for the period up to 2020]. Kyiv : IAE, 182 s.
7. Nikitina, O. M. (2016). *PR-marketynh yak odyin z instrumentiv pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva* [PR-marketing as one of the tools to increase the competitiveness of the enterprise]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenska: ekonomichni*

nauky – Bulletin of Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture: economic sciences, 177, 160-165.

8. Runcheva, N. V. (2014). *Stratehiia upravlinnia korporatyvnyim rozvytkom silskoho hospodarstva* [Management strategy of corporate development of agriculture]. *Visnyk BUMIB – Bulletin BUMIB*, 4 (28), 42-47.

9. Ihnatenko, M. M., Marmul, L. O., Levaieva, L. Yu. & Romaniuk, I. A. (2019). *Identyfikatsiia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv u sukupnosti form orhanizatsii diialnosti na seli* [Identification of agricultural service cooperatives in the set of forms of organization of activities in the countryside]. *Ahrosvit* – *Agrosvit*, 17, 3-7.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5589-9338>

Researcher ID: F-4924-2019

e-mail: marmul61@ukr.net

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-0697-2700>

Researcher ID: Y-7228-2018

e-mail: lluda85@i.ua

Рунчева Наталія Вікторівна, доктор економічних наук, доцент,

Бердянський університет менеджменту і бізнесу

71118, вул. Свободи 117а, м. Бердянськ, Запорізька обл., Україна

<https://orcid.org/0000-0001-8645-9821>

e-mail: runnata@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Мармуль Лариса Александровна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

e-mail: marmul61@ukr.net

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

e-mail: lluda85@i.ua

Рунчева Наталья Викторовна, доктор экономических наук, доцент,

Бердянский университет менеджмента и бизнеса

71118, ул. Свободы 117а, г. Бердянск, Запорожская обл., Украина

e-mail: runnata@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Marmul Larisa, Doctor of Economics, Professor, Professor of the department of economics

Pereiaslav-Khmelnitsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University

Str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine

e-mail: marmul61@ukr.net

Levaieva Liudmyla, Ph.D., Assistant Professor of Economics Department

Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

Str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine

e-mail: lluda85@i.ua

Runcheva Natalya, Doctor of Economics, Assistant Professor

Berdyansk University of Management and Business

71118, st. Liberty 117a, Berdyansk, Zaporizhzhya region, Ukraine

e-mail: runnata@ukr.net

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.15.338.486

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-38-45>

ІННОВАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Адамчик О. О.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти визначення та впровадження інновацій, форм і напрямів здійснення інноваційної діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського зеленого туризму.

Метою роботи є виявлення інноваційних джерел підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського зеленого туризму й обґрунтування чинників, складників та інструментів здійснення інноваційної діяльності в умовах економіки знань, цифрових технологій, безготівкових розрахунків, швидкісного інтернету.

Методологічною основою статті стали теоретичні й методологічні положення сучасної економіки підприємств, історичний та монографічний методи наукового пізнання, а також системно-структурного аналізу і синтезу вивчення явищ і процесів, проблемно-цільового підходу в обґрунтуванні видів, форм і напрямів впровадження інновацій.

Результати роботи. Виявлені джерела та запропоновані складники, напрями й інструменти впровадження інновацій у роботу підприємств сільського зеленого туризму, у тому числі у вигляді організаційно-управлінських, маркетингових, продуктових їх груп; у формах ІТ-стартапів, туropolерейтингу й цифрових систем та мереж резервування; таймшерінгу, кластеризації, стратегічних альянсів і клубів; смарт-Інтернет-проектів, програмного забезпечення організації й управління діяльності власне агроосель і туристичних підприємств на селі для підвищення їх конкурентоспроможності.

Галузь застосування результатів. Висновки та результати можуть бути використані у роботі підприємств сільського зеленого туризму, сільських громад, громадських організацій, органів місцевого самоврядування; у навчально-науковому процесі економічних факультетів університетів, коледжів туристичної спеціалізації, інших закладів вищої освіти.

Висновки. Інноваційна діяльність у системі стратегічних цілей, пріоритетів та орієнтирів підвищення конкурентоспроможності розвитку підприємств сільського зеленого туризму в епоху розвитку економіки знань й діджиталізації займе провідне місце. Реалізація їх важливих соціально-економічних функцій, як і інших суб'єктів суспільної життєдіяльності стає все більш пов'язаною з інноваційним типом розвитку. В свою чергу, його основою є безперервний і цілеспрямований процес пошуку, підготовки й реалізації нововведень. Можливість і мотивація отримання більш високих доходів та необхідність підвищення ефективності використання фінансових і інвестиційних ресурсів змушує учасників туристичного бізнесу на селі цілеспрямовано створювати у покупців нові смаки, інтереси і потреби, впроваджувати принципово нові вироби, продукти, послуги й технології. Все це також пов'язано із прискоренням інноваційних процесів.

Ключові слова: підприємства, сільський зелений туризм, інновації, джерела, впровадження, конкурентоспроможність, підвищення.

ИННОВАЦИОННЫЕ ИСТОЧНИКИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА

Адамчик А. А.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты определения и внедрения инноваций, форм и направлений инновационной деятельности с целью повышения конкурентоспособности предприятий сельского зеленого туризма.

Целью работы является выявление инновационных источников повышения конкурентоспособности предприятий сельского зеленого туризма и обоснование факторов, компонентов и инструментов для инноваций в экономике знаний, цифровых технологий, безналичных платежей, высокоскоростного Интернета.

Методологической основой статьи стали теоретико-методологические положения современной экономики бизнеса, историко-монографические методы научного познания, а также системно-структурный анализ и синтез исследований явлений и процессов, проблемный подход в обосновании типов, форм и направлений инноваций.

Результаты работы. Выявлены источники и предлагаемые компоненты, направления и инструменты внедрения инноваций в работу предприятий сельского зеленого туризма, в том числе в виде организационно-управленческой, маркетинговой, товарной групп их; в виде ИТ-стартапов, туристических и цифровых систем и сетей резервного копирования; разделение времени, кластеризация, стратегические альянсы и клубы; умные интернет-проекты, организация программного обеспечения и управление собственными агродомами и туристическими предприятиями в сельской местности для повышения их конкурентоспособности.

Область применения результатов. Выводы и результаты могут быть использованы в работе предприятий сельского зеленого туризма, сельских сообществ, общественных организаций, органов местного самоуправления; в учебно-научном процессе экономических факультетов университетов, колледжей туристической специализации, других вузов.

Выводы. Инновационная деятельность в системе стратегических целей, приоритетов и руководящих принципов для повышения конкурентоспособности предприятий сельского зеленого туризма в эпоху экономики знаний и цифровизации будет занимать ведущее место. Реализация их важных социально-экономических функций, как и других субъектов общественной жизни, все больше ассоциируется с инновационным типом развития. В свою очередь, он основан на непрерывном и целенаправленном процессе поиска, подготовки и внедрения инноваций. Возможность и мотивация для получения более высоких доходов и необходимость повышения эффективности финансовых и инвестиционных ресурсов заставляет участников туристического бизнеса в сельской местности целенаправленно создавать новые вкусы, интересы и потребности, внедрять принципиально новые продукты, продукты, услуги и технологии. Все это также связано с ускорением инновационных процессов.

Ключевые слова: предприятия, сельский зеленый туризм, инновации, источники, реализация, конкурентоспособность, рост.

INNOVATIVE SOURCES OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF RURAL GREEN TOURISM ENTERPRISES

Adamchik Aleksandr

The subject of research is the theoretical and practical aspects of the definition and implementation of innovations, forms and directions of innovation in order to increase the competitiveness of rural green tourism enterprises.

The aim of the work is to identify innovative sources of increasing the competitiveness of rural green tourism enterprises and substantiate the factors, components and tools for innovation in a knowledge economy, digital technologies, non-cash payments, high-speed Internet.

The methodological basis of the article were the theoretical and methodological provisions of modern business economics, historical and monographic methods of scientific knowledge, as well as system-structural analysis and synthesis of the study of phenomena and processes, problem-based approach in justifying types, forms and directions of innovation.

Results of work. The sources and offered components, directions and tools of introduction of innovations in work of the enterprises of rural green tourism, including in the form of organizational and administrative, marketing, product groups of them are revealed; in the form of IT startups, touring and digital systems and backup networks; timesharing, clustering, strategic alliances and clubs; smart Internet projects, software organization and management of the actual agro-villages and tourist enterprises in the countryside to increase their competitiveness.

Field of application of results. Conclusions and results can be used in the work of rural green tourism enterprises, rural communities, public organizations, local governments; in the educational and scientific process of economic faculties of universities, colleges of tourist specialization, other institutions of higher education.

Conclusions. Innovative activity in the system of strategic goals, priorities and guidelines for increasing the competitiveness of rural green tourism enterprises in the era of knowledge economy and digitalization will take a

leading place. The realization of their important socio-economic functions, as well as other subjects of social life is becoming increasingly associated with an innovative type of development. In turn, it is based on a continuous and purposeful process of finding, preparing and implementing innovations. The possibility and motivation to obtain higher incomes and the need to increase the efficiency of financial and investment resources forces the participants of the tourism business in the countryside to purposefully create new tastes, interests and needs, introduce fundamentally new products, products, services and technologies. All this is also connected with the acceleration of innovation processes.

Key words: enterprises, rural green tourism, innovations, sources, implementation, competitiveness, increase.

JEL Classification: 032, I23

Formulation of the problem. Rural green tourism enterprises have become widespread in European countries in recent decades. They are considered as an independent effective type of activity, an alternative to agriculture and agribusiness in terms of employment of rural residents, improving their income and quality of life, providing socially significant services. Ukraine also has favorable institutional conditions, significant resources and social, economic and environmental motivation for their development.

However, such enterprises in domestic rural areas are not characterized by dynamic and, most importantly, systematic and consistent development, except for the Western and Southern regions. If in Europe and the United States there are tens of thousands of agro-villages, mini-hotels and other tourism businesses in the countryside, in our country – only hundreds, i.e. the bill is an order of magnitude lower. Therefore, the search for sources and tools to increase their competitiveness, in particular, innovative, is relevant and timely.

Analysis of recent research and publications. A significant contribution to the study and solution of issues of innovative development of enterprises was made by such well-known Ukrainian scientists as Amosha O. I., Bazhal Y. M., Budnikevich I. M., Geets V. M., Grinyova V. M., Denisenko M. P., Krasnokutskaya N. V., Osetsky V. L., Fedulova L. I., Khariv P. S., Chervanov D. M., Chukhno A. A. The works of domestic and foreign scientists Ihnatenko M., Marmul L., Marchenko O., Novikova B., Romaniuk I., Tkachenko T., Ushakova D., Shkoly I. and others are directly devoted to the topic of innovations in the field of tourism. However, the study of innovations in the activities of rural green tourism enterprises, especially as a factor of their competitiveness, financial and economic stability and social responsibility need further development.

The purpose of the article is to identify innovative sources of increasing the competitiveness of rural green tourism enterprises and substantiate the factors, components and tools for innovation in a knowledge-based economy, digital technologies, non-cash payments, high-speed Internet.

Presentation of the main research material. The last decades of development of human life are accompanied by dynamic changes in techniques and technologies of management, production, consumption, sales; in the fields of communications, recreation, culture and art, marketing, i.e. in their innovative support. The post-industrial society is being replaced by the knowledge economy and digital, virtual technologies, neural networks, and so on. Therefore, the operation of rural green tourism enterprises should take into account these changes and develop their own innovative activities in order to increase competitiveness. According to M. Ihnatenko, based on available tourist resources and products, environmental factors, it should perform not just certain functions to improve, increase, enhance something, but become the basis for creating their innovative potential in the functioning, organization, management, marketing strategies [1, p. 145].

Tourist activities in the countryside are extremely multifaceted. It includes not only unique attractions, but also services in accommodation and food, transportation and household services, equipment rental, etc. On the one hand, this complicates the implementation of innovations, and on the other – provides additional opportunities for them. It is a question of application of the most various technologies, first of all information, beginning from development of the specialized software providing automation of work of the separate tourist enterprise or mini-hotel, used in improvement of tourist products and services, and ending with use of global computer networks in sales, booking, transfers.

Therefore, the development of rural green tourism both in Ukraine and in the world as a whole, requires the intensification and significant expansion of the innovative activities of its enterprises and agro-villages. Investment in human capital, research and development based on international cooperation in science and technology is an important prerequisite for improving the efficiency of tourism services in rural areas. They, significantly increasing the productivity of staff, the quality of tourism products and services while reducing costs – are able to ensure high-quality economic growth of tourism businesses, infrastructure and rural areas in general, increasing their competitiveness, including at the international level.

Thus, in the modern market space, the achievement of economic and social goals of society is inextricably linked with the innovative type of development [2, p. 113]. It is understood as a systematic, consistent, continuous and purposeful process of finding ideas, their implementation and implementation in the form of innovations, the use of which can significantly improve the efficiency of social production and services, opens new perspectives for their comprehensive improvement. Since each branch and type of activity of the national economy has its own features and peculiarities of reproduction, innovations in the functioning of rural green tourism enterprises are, first of all, those innovations that are accompanied by:

- restoration and development of spiritual and physical forces of tourists on the basis of introduction and use of qualitatively new changes of a tourist product;
- increasing the efficiency of tourism production, rural green tourism infrastructure and public infrastructure;

- increasing the efficiency of management of sustainable operation and development of tourism enterprises in rural areas, the processes of formation, positioning and consumption of tourist services;
- progressive changes in factors of production, improving the image and competitiveness of rural green tourism enterprises.

According to theoretical scientific research and practical experience, in the enterprises of rural green tourism innovative activity develops in three basic directions: 1) organizational and managerial innovations which are connected with the organization, development of business and business; management systems, components and structures; with reorganization, acquisition of competing entities; restructuring of tourism entities based on the introduction of new equipment and advanced technologies; implementation of personnel policy, rational economic, environmental and financial activities; 2) marketing innovations that meet the needs of target consumers, attract new customers; 3) product innovations, which are aimed at changing the consumer qualities of the tourist product, its positioning in the market.

The experience of developed countries shows that the use of innovations in the market of tourist services provides a stable increase in productivity, production and sales of hotel products [3, p. 67]. It also results in increased profits, accelerated turnover of invested capital, development and provision of qualitatively new types of products and services. Studies of the 50 largest innovative companies in the world have shown the following main trends in achieving high innovation results: focus on excellence; ability to conduct research for a long time; ensuring financial self-sufficiency; implementation of green business ideas; comprehensive consideration of the interests and needs of customers.

Currently, the functioning of the tourism sector of Ukraine, especially rural enterprises, can be characterized as insufficiently competitive in domestic and foreign markets [4, p. 215]. This is due to the following issues:

- obsolete houses and farm buildings, built in the 60-70s of last century (55,0-60,0% of the total structure of housing in rural areas), have a significant level of wear, shortcomings of property and material and technical base and need major repairs, modernization and functional reconstruction as a means of accommodation and accommodation of tourists in accordance with modern sanitary and hygienic standards, the availability of amenities and comfort requirements;
- insufficient development of important components of tourism and other infrastructure, transport and communications, the network of catering establishments and the entertainment industry, environmental problems of rural areas;
- unsatisfactory condition of historical and cultural monuments, lack of a comprehensive program for the development of museum work in the countryside;
- lack of regulated urban planning principles of organization of tourist activity, architectural principles of arrangement of recreational zones and tourist destinations, rural areas in general;
- limited use of national features and traditions directly in rural tourism, in the organization and construction of housing, tourist areas and general infrastructure;
- shortage of qualified specialists in the organization and development of rural green, other types of domestic and inbound tourism;
- orientation of travel companies and operators on foreign travel;
- thoroughly unexplored and poorly advertised tourist and excursion potential of Ukraine, the lack of an actively functioning network of tourist information centers of national, regional and local levels.

Based on this, the strategic guidelines for the development of rural green tourism enterprises in Ukraine should be aimed at overcoming the identified negative problems through the introduction of innovations and modernization of housing and other fixed assets, infrastructure of the tourism sector. According to O. Marchenko, a combination of efforts of enterprises in the form of tourism clusters, alliances, associations, pilot projects at the level of rural communities is possible in the implementation of certain types of innovation activities and the introduction of certain types of innovations in rural green tourism enterprises [5, p. 9]. This includes increasing financial resources and investments, cooperation of organizations of the relevant direction at the level of rural areas and even the region of their location, as well as support from local governments, NGOs and more.

On the other hand, innovative technologies in tourism, as in other industries, are a matter of time. They also open up new opportunities for innovators. We are talking about various innovative developments in the form of startups and their companies, Internet projects, which are based on an ambitious, innovative idea and a promising product that can be quickly implemented in practice [6, p. 205]. This makes rural green tourism and other types of tourism more accessible to different categories of the population in terms of interests and needs, solvency, gender and age groups, location, duration of recreation and its content, and so on.

It should be noted that the development of innovative IT startups (IT projects) in the field of tourism in general and rural green in particular takes place in the presence of the following three components: tourism business; innovative technologies and information systems; management technologies. These components make it possible to simplify both the procedure of forming a tourist product, and provide the client with information that will allow him to organize and carry out his tour or vacation. That is why the development of IT startups is one of the promising tools for innovative support for the long-term development of the tourism business.

The results of the analysis of IT startups show, for example, great prospects and a great future for smart tourism. Thus, the development processes of projects such as «smart city» and «smart destinations» have more and more supporters, and therefore tourists. The main priorities of these projects are: clustering of the tourist community

of cities, towns, villages; creation of a tourist mobile application of the city; use of QR-codes at all tourist sites with information in many languages; introduction of cloud technologies and the Internet of Things in various fields, as well as expanding the use of Wi-Fi and 4G [7, p. 52].

The next direction of introduction of innovations in tourist activity in the countryside for the purpose of increase of its competitiveness can be innovative technologies which are effectively used in tour rating, namely programs of electronic (on-line, virtual) booking and drawing up of rounds. Technological connections of tour operators and travel agencies; tour operators and enterprises providing hospitality, food, transportation services; banks, insurance companies are carried out almost entirely through the use of electronic communication channels, the Internet, international distribution systems, global electronic backup networks.

The most popular and competitive in the global dimension are reservation systems [8, p. 82]. Among them is the largest distribution company AMADEUS, headquartered in Madrid and headquartered in Ering, Germany. The company carries out more than a billion transactions and more than 3,0 million bookings every day. The company's databases are used by more than 104,0 thousand travel agencies and 170 airlines. It stores information about 95,0% of seats for regular flights, the availability of tickets from 784 airlines, free rooms in 85,7 thousand hotels, car rental in 26 companies, cruises in 20 companies. With 5 regional and 3 continental centers, concentrating 8,9 thousand employees, AMADEUS covers 35,0% of the global market for travel services.

The next global competitive network of search, order and purchase of air tickets, hotel rooms, tours, cars, cruises is GALILEO with headquarters in Langley (UK). Focused on the countries of Europe, the Middle East and Africa, it processes 6.0 billion requests daily and provides 28,0% of the world market of tourist services [9, p. 8].

The American efficient SABER system has divisions in 45, operates in 112 countries with offices of more than 400 airlines, 125.0 thousand hotels and hotel chains, 27 car rental companies, 16 cruise lines, installed in 415,0 thousand travel agencies and cooperates with 200,0 tour operators. It provides 37,0% of the world's airline ticket booking and concentrates 24,0% of the world travel market.

Also very popular and widespread is the American WORLDSPAN system with headquarters in Atlanta, commensurate with previous figures and the concentration of 13,0% of the world market. Preferably, these systems require the installation of special, rather complex and expensive software. However, even now an ordinary consumer can order tickets, rooms or a ticket with the help of airline websites, hotels and travel agencies equipped with appropriate systems.

That is, we are talking about a variety of online smart applications online, which already have positive reviews from tourists, namely: Vooking – hotel reservations; GoEuro – all transport in Europe; Idealo Hotel – looks for prices for hotels, houses and accommodation, compares them and allows you to make a reservation; TripAdvisor – hotels, air tickets, restaurants; trivago – compares prices and finds the perfect hotel; Agoda – hotel reservations; momondo – air tickets and hotels; Nots.com – hotel reservations. Currently, there are many such applications for platforms such as Android and IOS.

Thus, the Internet allows you to more widely use an individual approach to customers, who in turn become active participants in marketing strategies of tourism enterprises, including in the countryside, independently choosing sites, mobile applications that contain the necessary information [10, p. 243]. There is a possibility of feedback from potential customers and manufacturers of travel products. The sale of rural green tourism products and services via the Internet has not yet become significant. The reason for this is its banal absence in the countryside, low speed and the need to use specialized security programs in the field of e-commerce, e-transactions, such as: IKR – Internet Keyed Payment Protocol, SET – Security Electronic Transaction, Security Courier.

However, the expansion of the Internet is growing. 4G and 5G high-speed satellite networks are being introduced. High-speed Internet, the development of the cryptocurrency market can make a radical difference in the content of the tourism business, help to manifest its competitive advantages in the countryside. This will be a radically new stage of development, in which companies that provide travel services and offer travel products should review their activities. There is a question about the need for organizational innovations that would allow travel agents to go beyond the technology of reservation, registration and sale, and reorient their activities to provide consulting services, expert assessments, professional training and support [11, p. 9].

Currently, timeshare tourism has become an important direction of implementation and a form of organizational, managerial and product innovations in the activities of tourism enterprises. If the average growth rate of tourism is 6,7-8,0%, the timeshare increases by 15,0% per year. This innovation not only increases the cost of hotels and other tourism businesses, but provides guarantees of recreation of the consumer's choice in any, even in high season, not only for VIPs, but also for moderate money. In addition, by paying a share in the hotel for a certain period, consumers are saved from spending time and effort on annual bookings, insured against risks and uncertainties of service. They know in advance what awaits them.

Thus, timeshare or timeshare and similar concepts allow to connect the categories of time and space in the tourism business, promotes the creation of economy class hotels, hotels such as «resorts». In rural green tourism, a similar effect for consumers could be provided by innovation in the form of club exchange, when several agro-villages and mini-hotels are combined into clubs to provide a variety of recreation to groups of vacationers at any time, provided only one [12, p. 49]. This can significantly increase the competitiveness of rural enterprises.

In addition, the development of the hotel business today depends on the level of use of technological innovations, in particular, the automation of reception and accommodation services. The automated system of placement of FIDELIO is actual. It allows you to control and optimize the processes of reception, accommodation,

room service, automates the document management system, reduces the risk of errors in the booking system, intensifies pricing policy and tariff management and more.

Ukraine uses the global distribution networks AMADEUS and GALILEO, which are accessed through the national reservation system «Sirena». There is also an automated management system in the hotel industry «FIDELIO», there are tourist portals and databases of specialized information. They allow for information retrieval, reservation and sale of tickets, the ability to order services of local tours, accommodation and meals, vehicles and travel services in real time [13, p. 92].

Thus, the essence of the innovative approach, tools of innovation to increase the competitiveness of tourism enterprises in rural areas is to create new and improve existing services and products, including touring, automated and information and cloud systems for booking and arranging tours, etc. [14, p. 48]. It is also an innovation in the development of new markets and the attraction of new groups or segments of consumers.

It is a question of introduction of timesharing and creation of strategic business alliances, clubs, clusters, pilot projects and associations of agro-villages and rural mini-hotels for the purpose of increase of quality of service and rest at reduction of expenses on the basis of active involvement of modern information, cloud, digital technologies, networks. and systems, the use of new forms and methods of management [15, p. 35].

Conclusions. Thus, innovation in the system of strategic goals, priorities and benchmarks to increase the competitiveness of rural green tourism enterprises in the era of knowledge economy and digitalization will take the lead. The realization of their important socio-economic functions, as well as other subjects of social life is becoming increasingly associated with an innovative type of development. In turn, it is based on a continuous and purposeful process of finding, preparing and implementing innovations. The possibility and motivation to obtain higher incomes and the need to increase the efficiency of financial and investment resources forces the participants of the tourism business in the countryside to purposefully create new tastes, interests and needs, introduce fundamentally new products, products, services and technologies. All this is also connected with the acceleration of innovation processes.

The peculiarity of innovation in rural green tourism enterprises is that the development of its individual types requires a joint combination of efforts in the format of alliances, clusters, clubs. It also involves the interaction of organizations of the appropriate direction at the level of the country, region, rural areas, support for NGOs, large agribusiness, local governments and even global tourism networks.

It is noted that the development of innovative IT startups (IT projects) in the activities of tourism enterprises in general and rural green tourism in particular takes place in the presence of the following three components: tourism business; innovative technologies and information systems; management technologies. In synergetic interaction at the intersection of spheres of influence, they allow IT startups to be most actively implemented by attracting and creating such tools as a new tourism product, the latest information technologies and tools, enterprise automation systems.

Список використаних джерел

1. Ігнатенко М. М. Соціально-економічний розвиток сільських територій: монографія. Херсон: Айлант, 2010. 238 с.
2. Власова Н., Смирнова В., Семененко Н. Інноваційна діяльність в туристичному бізнесі. Культура народів Причорномор'я, 2009. № 176. С. 113-114.
3. Давидова, О. Особливості застосування інновацій у розвиток туристичної галузі України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка, 2015. №7 (172). С. 65-69.
4. Нікітіна О. М. Особливості впровадження маркетингових комунікацій в туристичні послуги. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: економічні науки, 2016. Вип. 174. С. 212-218.
5. Марченко О. А. Кадровий менеджмент та мотивація персоналу працівників туристичних підприємств. Агросвіт, 2016. № 11. С. 7-11.
6. Марміль Л. О., Романюк І. А. Фінансове забезпечення та податкові аспекти розвитку туристичної діяльності в Україні. Економічний вісник університету, Вип. 42, 2019. С. 204-210.
7. Мазуркевич І. О., Дзюба Т. А. Інноваційні підходи в діяльності туристичного бізнесу. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2016. № 3 (227). С. 50-56.
8. Михайліченко Г. І. Методологічні основи оцінювання інноваційного потенціалу туристичного підприємства. Економічний часопис, 2013. №1-2. С. 80-83.
9. Ігнатенко М. М. Оцінка рівня та ефективності соціальної відповідальності аграрних підприємств. Економічний вісник університету, Вип. 42, 2019. С. 7-12.
10. Шаповалова О. М. Інноваційний розвиток підприємств сфери послуг: туризму. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2013. №4 (193). Ч. 2. С. 241-246.
11. Єрмаков О. Ю., Ігнатенко М. М. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід, 2015. № 18. С. 7-10.
12. Глєбова А. О. Інноваційні технології в туристичній галузі. Економіка. Управління. Інновації, 2012. № 2 (8). С. 46-51.
13. Романюк І. А. Формування корпоративної культури та ділової репутації туристичних підприємств. Економіка і менеджмент культури, 2016. № 2. С. 26-31.

14. Мармуль Л. О., Романюк І. А. Потенціал конкурентоспроможності підприємницької діяльності у галузі сільського зеленого туризму. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу, 2017. № 1 (37). С. 47-50.

15. Сарапіна О. А., Мармуль Л. О., Ігнатенко М. М. Соціально-економічний потенціал сільських територій як основа розвитку підприємств сільського зеленого туризму на засадах інноваційності. Економіка і менеджмент культури, 2016. № 2. С. 32-38.

References

1. Ihnatenko, M.M. (2010). *Sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok sil's'kykh terytoriy* [Socio-economic development of rural areas]. Kherson: Aylant (in Ukr.).

2. Vlasova, N., Smyrnova, V. & Semenenko, N. (2009). *Innovatsiyna diyal'nist' v turystychnomu biznesi* [Innovative activities in the tourism business]. *Kul'tura narodiv Prychornomor'ya*, 176, 113-114 (in Ukr.).

3. Davydova, O. (2015). *Osoblyvosti zastosuvannya innovatsiy u rozvytok turystychnoyi haluzi Ukrayiny* [Features of the application of innovations in the development of the tourism industry of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 7(172), 65-69 (in Ukr.).

4. Nikitina, O. M. (2016). *Osoblyvosti vprovadzhennya marketynhovykh komunikatsiy v turystychni posluhy* [Features of introduction of marketing communications in tourist services]. *Visnyk KHNTUSH : ekonomichni nauky*, 174, 212-218 (in Ukr.).

5. Marchenko, O. A. (2016). *Kadrovyy menedzhment ta motyvatsiya personalu pratsivnykiv turystychnykh pidpryyemstv* [Personnel management and staff motivation of employees of tourism enterprises]. *Ahrosvit*, 11, 7-11 (in Ukr.).

6. Marmul', L. O. & Romaniuk, I. A. (2019). *Finansove zabezpechennya ta podatkovy aspekty rozvytku turystychnoyi diyal'nosti v Ukrayini* [Financial support and tax aspects of tourism development in Ukraine]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 42, 204-210 (in Ukr.).

7. Mazurkevych, I. O. & Dzyuba, T. A. (2016). *Innovatsiyni pidkhody v diyal'nosti turystychnoho biznesu* [Innovative approaches in the tourism business]. *Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya*, 3(227), 50-56 (in Ukr.).

8. Mykhaylichenko, H. I. (2013). *Metodolohichni osnovy otsynuvannya innovatsiynoho potentsialu turystychnoho pidpryyemstva* [Methodological bases of estimation of innovative potential of the tourist enterprise]. *Ekonomichnyy chasopys*, 1-2, 80-83 (in Ukr.).

9. Ihnatenko, M. M. (2019). *Otsinka rivnyia ta efektyvnosti sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrarykh pidpryyemstv* [Assessment of the level and effectiveness of social responsibility of agricultural enterprises]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 42, 7-12 (in Ukr.).

10. Shapovalova, O.M. (2013). *Innovatsiynyy rozvytok pidpryyemstv sfery posluh: turyzmu* [Innovative development of enterprises in the field of services: tourism]. *Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya*, 4 (193), 241-246 (in Ukr.).

11. Yermakov, O. Yu. & Ihnatenko, M. M. (2015). *Finansovo-investytsiynne zabezpechennya vyrobnychykh innovatsiy ta sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrarykh pidpryyemstv* [Financial and investment support of production innovations and social responsibility of agricultural enterprises]. *Investytsiyni: praktyka ta dosvid*, 18, 7-10 (in Ukr.).

12. Hlybova, A. O. (2012). *Innovatsiyni tekhnolohiyi v turystychniy haluzi* [Innovative technologies in the tourism industry]. *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyni*, 2 (8), 46-51 (in Ukr.).

13. Romaniuk, I. A. (2016). *Formuvannya korporativnoyi kul'tury ta dilovoyi reputatsiyi turystychnykh pidpryyemstv* [Formation of corporate culture and business reputation of tourist enterprises]. *Ekonomika i menedzhment kul'tury*, 2, 26-31 (in Ukr.).

14. Marmul', L. O. & Romaniuk, I. A. (2017). *Potentsial konkurentospromozhnosti pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti u haluzi sil's'koho zelenoho turyzmu* [The potential of business competitiveness in the field of rural green tourism]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (37), 47-50 (in Ukr.).

15. Sarapina, O. A., Marmul', L. O. & Ihnatenko, M. M. (2016). *Sotsial'no-ekonomichnyy potentsial sil's'kykh terytoriy yak osnova rozvytku pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu na zasadakh innovatsiynosti* [Socio-economic potential of rural territories as a basis for the development of rural green tourism enterprises on the basis of innovation]. *Ekonomika i menedzhment kul'tury*, 2, 32-38 (in Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Адамчик Олександр Олександрович, аспірант
Херсонський державний аграрний університет
вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна
e-mail: adamchik_oleksandr@ukr.net
ORCID ID – 0000-0003-3054-6509

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Адамчик Александр Александрович, аспирант
Херсонский государственный аграрный университет
ул. Сретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина
e-mail: adamchik_oleksandr@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Adamchyk Oleksandr, graduate student
Kherson State Agrarian University
str. Stritenska, 23, Kherson, 73006, Ukraine
e-mail: adamchyk_oleksandr@ukr.net

УДК 338.121

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-45-49>

ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕХАНІЗМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Біленко Д. В.

Актуальність теми дослідження. В умовах глобалізації світової економіки вищі навчальні заклади (ВНЗ) починають ділити свої функції з іншими установами, що вимагає інтеграції освіти, науки і виробництва через інноваційний розвиток ВНЗ, їх трансформацію в дослідницькі університети.

Постановка проблеми. Незважаючи на велику кількість заходів з реформування системи вищої освіти очікуваних результатів вони не дають. Наразі не тільки мета з інноваційного розвитку ВНЗ залишається недосягнутою, але й поглиблюються проблеми зниження якості освіти, незатребуваності випускників на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи сучасні підходи до інноваційного розвитку ВНЗ, можна зробити висновок, що методологічною основою виступають методи з організації освітньої та наукової діяльності, трансформації організаційної структури.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте майже не вирішеним залишається питання поєднання зазначених методів з врахуванням того, на якому етапі життєвого циклу знаходиться ВНЗ.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження виступає розробка системи взаємопов'язаних інструментів та механізмів з інноваційного розвитку ВНЗ.

Методологія проведення дослідження. Структурування та синтез методів інноваційного розвитку ВНЗ.

Результати роботи. В статті запропоновані інструменти та механізми інноваційного розвитку ВНЗ, сукупність яких дозволяє здійснювати інноваційну діяльність за всіма напрямками роботи ВНЗ відповідно до його етапу життєвого циклу.

Галузь застосування результатів. Отримані результати можуть бути застосовані як керівниками ВНЗ, так і науковцями, які досліджують інноваційні процеси та явища в освіті.

Висновки відповідно до статті. Погіршення стану вищої освіти в Україні потребує впровадження нових підходів до управління. Створення системи взаємопов'язаних інструментів та механізмів інноваційного розвитку ВНЗ сприятиме його трансформації в дослідницький університет.

Ключові слова: інноваційний розвиток ВНЗ, життєвий цикл, механізми, інструменти.

ИНСТРУМЕНТЫ И МЕХАНИЗМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Біленко Д. В.

Актуальность темы исследования. В условиях глобализации мировой экономики высшие учебные заведения (ВУЗ) начинают делить свои функции с другими учреждениями, что требует интеграции образования, науки и производства через инновационное развитие ВУЗа, их трансформацию в исследовательские университеты.

Постановка проблемы. Несмотря на большое количество мероприятий по реформированию системы высшего образования ожидаемых результатов они не дают. Сейчас не только цель инновационного развития ВУЗов остается не достигнутой, но и усугубляются проблемы снижения качества образования, невостребованности выпускников на рынке труда.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследуя современные подходы к управлению инновационным развитием ВУЗов, можно сделать вывод, что методологической основой выступают методы организации образовательной и научной деятельности, трансформации организационной структуры.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Однако почти нерешенным остается вопрос сочетания указанных методов с учетом того, на каком этапе жизненного цикла находится ВУЗ.

Постановка задачи, цели исследования. Целью исследования выступает разработка системы взаимосвязанных инструментов и механизмов инновационного развития ВУЗа.

Методологія проведення дослідження. Структурування і синтез методів інноваційного розвитку ВУЗа.

Результати роботи. В статті пропонується інструменти і механізми інноваційного розвитку ВУЗа, сукупність яких дозволяє здійснювати інноваційну діяльність по всіх напрямках роботи ВУЗів в відповідності з його етапом життєвого циклу.

Область застосування результатів. Отримані результати можуть бути застосовані як керівниками ВУЗів, так і ученими, які досліджують інноваційні процеси і явища в освіті.

Висновки відповідності до статті. Погіршення стану вищої освіти в Україні потребує впровадження нових підходів до управління. Створення системи взаємопов'язаних інструментів і механізмів інноваційного розвитку ВУЗа буде сприяти його трансформації в дослідницький університет.

Ключові слова: інноваційне розвиток ВУЗа, життєвий цикл, механізми, інструменти.

TOOLS AND MECHANISMS OF UNIVERSITIES INNOVATIVE DEVELOPMENT

Bilenko Daria

Relevance of research topic. In the begin to share their functions with other institutions. It requires the integration of education, science and industry through the universities innovative development, their transformation into research universities.

Formulation of the problem. Despite the large number of the higher education system reform events, they do not give the expected results. Now, not only the goal of the universities innovative development remains unfulfilled, but the problems of reducing the quality of education and the lack of demand for graduates in the labor market are compounded.

Analysis of recent research and publications. Studying modern approaches to managing the universities innovative development, it can be concluded that the methodological basis is the organization of educational and scientific activities, transformation of the organizational structure.

Selection of unexplored parts of the general problem. However, the question of combining these methods, considering the universities life cycle stage is located, remains almost unresolved.

Setting the task, the purpose of the study. The purpose of the study is to propose an interconnected tools and mechanisms system for the universities innovative development.

Methodology for conducting research. Structuring and synthesis of the university's innovative development methods.

Presentation of the main material (results of work). The article suggests the tools and mechanisms of the university's innovative development, the total of them allows to do innovative activities in all areas of universities work in accordance with its life cycle stage.

The field of application of results. The results can be applied both by heads of universities and scientists who study innovative processes and phenomena in education.

Conclusions according to the article. The deterioration of higher education in Ukraine requires the introduction of new management approaches. Creating a system of interconnected tools and mechanisms for the universities innovative development will contribute to its transformation into a research university.

Key words: university innovative development, life cycle, mechanisms, tools.

JEL Classification: 032, I23

Актуальність дослідження. Нові вимоги з боку суспільства викликають необхідність впровадження інноваційної моделі розвитку України, однією із важливих умов якої є інноваційний розвиток ВНЗ. Стрімке та ефективне реформування сфери освіти і науки в руслі інноваційного розвитку потребує реалізації цілого комплексу організаційних, наукових, технологічних, фінансових та комерційних заходів за основними напрямками діяльності ВНЗ.

Постановка проблеми. В умовах українського законодавства найбільше вимогам як до результатів, так і до процесу інноваційного розвитку ВНЗ відповідає поняття дослідницького університету. Механізм з порядку надання ВНЗ статусу дослідницького університету не розроблений. На сьогоднішній день є лише неофіційний текст проекту «Положення про дослідницький університет» від 05.10.2018, запропонований Міністерством освіти та науки України [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних із інноваційним розвитком ВНЗ присвячені праці як вітчизняних [2-4], так і зарубіжних вчених [5]. Але до сьогодні в систему управління інноваційним розвитком ВНЗ слабо інтегровані методи оцінки та прогнозування фінансово-економічної діяльності в умовах ризиків та невизначеності, відповідно відсутні й дієві механізми організаційно-економічного управління інноваційним розвитком ВНЗ. Для України першочерговою задачею є не пошук нових підходів до реформування власної системи вищої освіти, а розробка ефективних інструментів та механізмів, які б забезпечили якість освітніх послуг і масштаби наукових досягнень українських ВНЗ на світовому рівні та сприяли б інноваційному розвитку української економіки.

Метою даної статті є розробка відповідних інструментів та механізмів з інноваційного розвитку ВНЗ, що сприятиме його трансформації в дослідницький університет.

Методологія дослідження. Методологічною основою для підготовки статті є структурування та синтез методів економіко-математичного моделювання, процесного управління та інструментальних засобів підтримки процесу прийняття рішень задля розробки єдиного підходу, який утворює взаємопов'язану систему інструментів та механізмів з інноваційного розвитку ВНЗ.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Досліджуючи сучасні підходи до управління інноваційним розвитком ВНЗ [2-5] можна зробити висновок, що наразі існує ряд розбіжностей в методах управління інноваційним розвитком на підприємствах та в ВНЗ, що обумовлює суперечність та складність вибору необхідного інструментарію. Друга проблема, що потребує вирішення, полягає в тому, що управління інноваційним розвитком ВНЗ має здійснюватися з визначенням його життєвого циклу як нерозривної сукупності життєвого циклу проекту зі створення дослідницького університету та його функціонування. Зазначений підхід ґрунтується на процесі вдосконалення відповідної системи механізмів при переході на новий етап життєвого циклу. Перший етап життєвого циклу полягає в наявності концептуальної задумки з інноваційного розвитку ВНЗ та перетворення його в дослідницький університет, на другому етапі здійснюється становлення дослідницького університету в умовах дефіциту ресурсів та досвіду. Третій етап характеризується розвитком дослідницького університету, а 4 - його стабільністю [6].

Структурно перший етап концептуального задуму з інноваційного розвитку ВНЗ складається з механізму стратегічного управління інноваціями та мотиваційного механізму. Процес стратегічного управління можна поділити на два підпроцеси: оцінку інноваційного потенціалу ВНЗ та планування інноваційного розвитку з урахуванням факторів ризику та невизначеності. Інструментами оцінки інноваційного потенціалу є економіко-математичне моделювання, мотивації – засоби спонукання до взаємодії мотивів з цілями інноваційного розвитку існуючого ВНЗ, стратегічного планування – процес обробки інформації щодо існуючих в економіці та суспільстві тенденцій, потреб ринку освітніх послуг та інноваційної продукції, факторів ризиків та невизначеності відповідно до свого внутрішнього потенціалу та виконання персоналом діяльності з інноваційного розвитку ВНЗ.

Центральним механізмом етапу становлення та розвитку дослідницького університету є організація наукової та освітньої діяльності. Але перш ніж розробляти організаційно-управлінський план з інноваційного розвитку освітньої та наукової складової ВНЗ необхідно визначити попит на освітні та інноваційні продукти та послуги. Також необхідно пов'язати попит та результати роботи дослідницького університету з маркетинговими заходами з їх просування. Визначення попиту, яке значною мірою визначається станом розвитку економіки, демографічними та політичними факторами, потребує розробки економіко-математичної моделі, а створення організаційно-управлінського та маркетингового плану – сукупності взаємопов'язаних процедур.

Останній етап життєвого циклу дослідницького університету передбачає впровадження економічного та організаційного механізмів. Відмінністю економічного механізму управління дослідницьким університетом є обов'язкова оцінка доходів з врахуванням факторів ризиків та невизначеності в довгостроковій перспективі, а організаційного – створення центрів фінансової відповідальності з чітким формулюванням їх функцій та критеріїв прийняття рішень. Фінансові результати діяльності збираються в базі даних та слугують основою інформаційної системи управління інноваційним розвитком дослідницького університету.

Виходячи з цього розробка механізмів та інструментів інноваційного розвитку ВНЗ передбачає виконання послідовності таких методологічних кроків:

- підготовка платформи з інформаційними ресурсами, які отримані в результаті економіко-математичного моделювання процесів інноваційного розвитку ВНЗ;

- розробка та реалізація способів впливу на мотивацію працівників ВНЗ, сукупності прийомів організації їх науково-освітньої діяльності, управлінських зв'язків між підрозділами для досягнення мети з трансформації ВНЗ в дослідницький університет;

- впровадження єдиного інформаційного простору управління інноваційним розвитком дослідницького університету в умовах ризиків та невизначеності.

Перший етап з підготовки платформи з інформаційними ресурсами передбачає створення економіко-математичних моделей. Так, першому етапу управління інноваційним розвитком ВНЗ передбачається використання економіко-математичної моделі оцінки інноваційного потенціалу ВНЗ, реалізація якої дозволить визначити пріоритетні для ВНЗ напрямки, за якими він зможе конкурувати на ринку освітніх послуг та інноваційної продукції, на другому етапі – економіко-математичної моделі прогнозування попиту на інноваційні продукти та послуги дослідницького університету, впровадження якої дозволить оцінити платоспроможний ринковий попит, на третьому етапі – фінансово-економічної моделі інноваційного розвитку дослідницького університету, яка дасть змогу в умовах ризиків та невизначеності зовнішнього середовища планувати майбутні доходи від освітньої та наукової діяльності.

Об'єкти моделювання пропозиції, попиту на інноваційну продукцію та послуги дослідницького університету мають потенційно нескінченну різноманітність зв'язків із зовнішнім середовищем, тому для них характерно безліч «вхідних ресурсів», які формуються або відбираються для наповнення платформи з інформаційними ресурсами. Часто отримана інформація не піддається структуризації. Набагато легше відобразити поведінку об'єкта, визначаючи залежності між впливами зовнішнього середовища та станом. Наприклад, не завжди можна визначити, що саме впливає на поведінку абітурієнта при виборі університету.

Одним із напрямів у вивченні складних систем, що досліджує їх поведінку в часі і в залежності від структури елементів системи та взаємодії між ними, є системна динаміка [5].

Отже, горизонтальний зв'язок етапів життєвого циклу дослідницького університету здійснюється через послідовність економіко-математичних моделей, практична реалізація яких передбачає створення платформи з інформаційними ресурсами, наповнення якої забезпечує системно-динамічна модель.

На кожному етапі життєвого циклу дослідницького університету розробляються та реалізуються відповідні механізми, які зможуть впливати на досягнення поставленої мети лише в тому випадку, якщо міститимуть набір стандартизованих процесів і можливостей з їх налаштування під мінливі умови зовнішнього середовища. Оцінки правил та процедур моніторингу, аналізу та удосконалення бізнес-процесів передбачає створення моделі управління бізнес-процесами.

Останнім етапом є впровадження єдиного інформаційного простору управління інноваційним розвитком. Способом забезпечити ефективне управління інформаційними ресурсами та бізнес-процесами в межах великої установи є створення єдиного інформаційного простору, за допомогою якого відбувається управління всіма основними процесами інноваційного розвитку ВНЗ. Саме створення єдиного інформаційного простору дозволить забезпечити перехід дослідницького університету на новий етап життєвого циклу.

Основним інструментом створення єдиного інформаційного простору має стати система підтримки прийняття рішень (СППР), яка інтегрує всі інформаційні потоки дослідницького університету і надає засоби ефективного управління ними [5]. З точки зору внутрішніх бізнес-процесів створення СППР дозволить істотно підвищити ступінь прозорості кожного запропонованого механізму з перетворення ВНЗ в дослідницький університет, забезпечить можливість більш ефективної взаємодії між ними і здійснення управлінських функцій на різних рівнях. Крім цього, можливість автоматично збирати та аналізувати інформацію, вироблену в інформаційній системі управління інноваційним розвитком ВНЗ, та порівнювати отримані результати зі стратегією трансформації ВНЗ в дослідницький університет дозволить оперативно приймати ефективні рішення щодо корегування напрямків інноваційного розвитку.

Висновки. Процес управління інноваційним розвитком ВНЗ, що заснований на методах економіко-математичного моделювання, процесного управління та інструментальних засобах підтримки процесу прийняття рішень, дозволяє здійснювати інноваційну діяльність за всіма напрямками роботи ВНЗ з визначенням його життєвого циклу як нерозривної сукупності життєвого циклу проекту з трансформації сучасного ВНЗ в дослідницький університет та життєвого циклу його функціонування, що дозволяє зберігати позиції на ринку освітніх послуг та інноваційної продукції якнайдовше відповідно до вимог зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Проект Положення про дослідницький університет. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-polozhennya-prodoslidnickij-universitet>
2. Гречаник Б. В. Інноваційний потенціал вітчизняних ВНЗ: особливості та проблеми його формування. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 11. С. 24-27.
3. Павленко А. Ф., Антонюк Л. Л. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : монографія. Київ: КНЕУ, 2014. 350 с.
4. Сбруєва А. А., Нікола Г. Ю. Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 412 с.
5. Clayton M. Christensen, Henry J. Eyring The Innovative University: Changing the DNA of Higher Education from the Inside Out, 1 edition. San Francisco: Jossey-Bass, 2011, 340 p.
6. Лисенко Ю. Г., Біленко Д. В. Управління життєвим циклом інноваційного університету. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія, Економічні науки. 2018. №4 (89) С. 44-51.

References

1. Proekt Polozhennia pro doslidnytskyi universytet [Draft Regulations on Research University]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-polozhennya-pro-doslidnickij-universitet>
2. Hrechanyk, B. V. (2010). Innovatsiyni potentsial vitchyznianskykh VNZ: osoblyvosti ta problemy yoho formuvannia [Innovative potential of domestic universities: features and problems of its formation]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience, 11, 24-27.
3. Pavlenko, A. F. & Antoniuk, L. L. (2014). Doslidnytski universytety: svitovyi dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Research universities: world experience and development prospects in Ukraine]. Kiev: KNEU, 350 p.
4. Sbruieva, A. A. & Nikola, H. Yu. (2017). Problemy innovatsiinoho rozvytku vyshchoi osvity u hlobalnomu, rehionalnomu ta natsionalnomu kontekstakh [Problems of innovative development of higher education in global, regional and national contexts]. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, 412 p.
5. Clayton M. Christensen, Henry J. Eyring (2011). The Innovative University: Changing the DNA of Higher Education from the Inside Out, 1 edition. San Francisco: Jossey-Bass, 340 p.
6. Lysenko, Yu. H. & Bilenko, D. V. (2018). Upravlinnia zhyttievym tsyklom innovatsiinoho universytetu [Management of the innovative university life cycle]. Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade, 4, 44-51.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Біленко Дар'я Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів імені Л.Л. Тарангул, Університет державної фіскальної служби України, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область, 08205, Україна
e-mail: BilenkoDaria1@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6220-8101

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Беленко Дарья Викторовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов имени Л.Л. Тарангул, Университет государственной фискальной службы Украины, ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Киевская область, 08205, Украина
e-mail: BilenkoDaria1@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Bilenko Daria, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor of Department of Finance named after L. I. Tarangul, University of State Fiscal Service of Ukraine, 31, Universytetska street, Irpin city in Kiev Region, 08205, Ukraine
e-mail: BilenkoDaria1@gmail.com

УДК 330.341.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-49-64>

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД КОНВЕРГЕНЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В НАПРЯМКУ СТВОРЕННЯ СПІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

**Борзенко О. О.,
Бойко О. М.**

Питаннями конвергенції, яку розглядають у якості зближення відповідних параметрів розвитку регіонів та країн світу займаються вчені-економісти тривалий час. Особливого значення питання набуло в період глобалізації. Це є пріоритетом в забезпеченні безпеки держави, формуванні національної інноваційної системи, створенні та функціонуванні спільних підприємств, розвитку галузей промисловості на основі інновацій.

При здійсненні дослідження визначено основну проблему, яка є актуальною в період глобалізації – конвергенції ні процеси в напрямку створення спільних підприємств на інноваційних засадах.

Особливості конвергенційних процесів в процесі функціонування спільних підприємств на основі інновацій, у тому числі за рахунок розвитку наукових та індустріальних парків, кластерів висвітлювали у своїх наукових працях видатні фахівці. Визначено проблеми функціонування спільних підприємств на інноваційних засадах, у тому числі за рахунок створення організаційних форм інноваційної діяльності, які активно досліджуються вченими. Проте потребує більш детального подальшого вивчення, зокрема в розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності спільних підприємств, наукових, індустріальних та технологічних парків, кластерів, які можуть бути механізмами інноваційного розвитку в промисловості.

Постановка завдань полягає у визначенні основних засад конвергенційних процесів в напрямку створення спільних підприємств на інноваційних засадах, а також розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань розвитку спеціальних форм організації інноваційної діяльності.

Метою дослідження є визначення особливостей конвергенції з врахуванням особливостей міжнародного досвіду функціонування спільних підприємств та спеціальних форм організації інноваційної діяльності.

Основними методами, які використовувались в процесі проведення дослідження є аналіз, статистичний, порівняння, нормативно-правове регулювання.

Узагальнено міжнародний досвід особливостей розвитку конвергенції цих процесів у країнах Європейського Союзу. Зокрема, це стосується групи країн «інноваційних лідерів», до якої відносяться Швеція, Данія, Фінляндія та Нідерланди. Визначено позитивні аспекти інноваційного розвитку та фактори, які стримують розвиток.

Вагомим доробком є розгляд спільних підприємств на території України та КНР в умовах конвергенції. Також приділено значну увагу розвитку спеціальних форм організації інноваційної діяльності.

Запропоновано шляхи співробітництва між Україною та КНР. Розроблено пропозиції, які сприятимуть поліпшенню співробітництва у промисловій, науковій та освітній сферах в напрямку розвитку українсько-китайського співробітництва.

Галузь застосування результатів дослідження – соціально-економічний розвиток.

Ключові слова: конвергенція, конвергенційні процеси, інновації, інноваційна діяльність, спеціальні форми організації інноваційної діяльності, кластери, технопарки, індустріальні парки.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ КОНВЕРГЕНЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В НАПРАВЛЕНИИ СОЗДАНИЯ СОВМЕСТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИЙ

Борзенко Е. А.,
Бойко Е. Н.

Вопросами конвергенции, которую рассматривают в качестве сближения соответствующих параметров развития регионов и стран мира занимаются ученые-экономисты длительное время. Особое значение вопрос приобрел в период глобализации. Это является приоритетом в обеспечении безопасности государства, формировании национальной инновационной системы, создании и функционировании совместных предприятий, развития отраслей промышленности на основе инноваций.

При осуществлении исследования определена основная проблема, которая актуальна в период глобализации – конвергенционные процессы в направлении создания совместных предприятий на инновационной основе.

Особенности конвергенционных процессов в направлении функционирования совместных предприятий на основе инноваций, в том числе за счет развития научных и индустриальных парков, кластеров освещали в своих научных трудах выдающиеся специалисты. Определены проблемы функционирования совместных предприятий на инновационной основе, в том числе за счет создания организационных форм инновационной деятельности, которые активно исследуются учеными. Однако требует более детального дальнейшего изучения, в частности в разработке предложений по совершенствованию законодательных и других нормативно-правовых актов по вопросам деятельности совместных предприятий, научных, индустриальных и технологических парков, кластеров. Они могут быть механизмами инновационного развития промышленности.

Постановка задач заключается в определении основных принципов конвергенционных процессов в направлении создания совместных предприятий на инновационной основе, а также разработке предложений по совершенствованию законодательных и других нормативно-правовых актов по вопросам развития специальных форм организации инновационной деятельности.

Целью исследования является определение особенностей конвергенции с учетом особенностей международного опыта функционирования совместных предприятий и специальных форм организации инновационной деятельности.

Основными методами, которые использовались в процессе проведения исследования является анализ, статистический, сравнение, нормативно-правовое регулирование.

Проведен обзор международного опыта особенностей развития конвергенционных процессов в странах Европейского Союза. В частности, это касается группы стран «инновационных лидеров», к которой относятся Швеция, Дания, Финляндия и Нидерланды. Определены положительные аспекты инновационного развития и факторы, сдерживающие развитие.

Весомым достижением является рассмотрение совместных предприятий на территории Украины и КНР в условиях конвергенции. Также уделено значительное внимание развитию специальных форм организации инновационной деятельности.

Предложены пути сотрудничества между Украиной и КНР. Разработаны предложения, которые будут способствовать улучшению сотрудничества в промышленной, научной и образовательной сферах в направлении развития украинско-китайского сотрудничества.

Область применения результатов исследования - социально-экономическое развитие.

Ключевые слова: конвергенция, конвергенционные процессы, инновации, инновационная деятельность, специальные формы организации инновационной деятельности, кластеры, технопарки, индустриальные парки.

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF CONVERGENCE PROCESSES TOWARDS THE CREATION OF JOINT VENTURES BASED ON INNOVATION

Borzenko Olena,
Boiko Olena

The issues of convergence, which are considered as the convergence of the corresponding parameters of the development of regions and countries of the world, have been studied by economists for a long time. The issue acquired particular importance in the period of globalization. This is a priority in ensuring the security of the state, the formation of a national innovation system, the creation and operation of joint ventures, the development of industries based on innovations.

When carrying out the research, the main problem that is relevant in the period of globalization was identified - convergence processes towards the creation of joint ventures on an innovative basis.

The peculiarities of convergence processes in the direction of the functioning of joint ventures on the basis of innovations, including through the development of scientific and industrial parks, clusters, were highlighted in their scientific works by outstanding specialists. The problems of the functioning of joint ventures on an innovative basis,

including through the creation of organizational forms of innovation, which are actively studied by scientists, have been identified. However, it requires more detailed further study, in particular in the development of proposals for improving legislative and other regulatory legal acts on the activities of joint ventures, scientific, industrial and technological parks, clusters. They can be mechanisms for the innovative development of industry.

The statement of tasks consists in defining the basic principles of convergence processes in the direction of creating joint ventures on an innovative basis, as well as developing proposals for improving legislative and other regulatory legal acts on the development of special forms of organizing innovative activities.

The purpose of the study is to determine the features of convergence, taking into account the specifics of international experience in the functioning of joint ventures and special forms of organizing innovation.

The main methods that were used in the research process are analysis, statistical, comparison, and legal regulation.

The review of international experience of the features of the development of convergence processes in the countries of the European Union is carried out. In particular, this applies to the group of countries of «innovation leaders», which include Sweden, Denmark, Finland and the Netherlands. The positive aspects of innovative development and the factors hindering development are identified.

Consideration of joint ventures on the territory of Ukraine and China in the context of convergence is a significant achievement. Considerable attention is also paid to the development of special forms of organizing innovative activities.

Ways of cooperation between Ukraine and China are proposed. Proposals have been developed that will help improve cooperation in industrial, scientific and educational spheres in the direction of the development of Ukrainian-Chinese cooperation.

The field of application of the research results is socio-economic development.

Key words: convergence, convergence processes, innovations, innovation activity, special forms of organizing innovation activity, clusters, technology parks, industrial parks.

JEL Classification: D20, L5, 031.

Актуальність теми дослідження. Найбільш активно «велика самоізоляція» проявилася в 2020 році, чисельність хворих яких на 17.08.2020 р. складає 21,8 млн чол. (чисельність померлих – 773 тис. чол.) [1]. Рідкісне лихо призвело не тільки до трагічної втрати великої кількості людських життів, а й до падіння світової економічної активності.

Згідно з даними експертів Міжнародного Валютного Фонду споживачі зменшують свої витрати. Це явище призводить до зменшення попиту на товари і послуги в багатьох секторах промисловості. Так, у Великобританії 69,0% компаній відзначають падіння попиту на їхні товари і послуги. Підприємств мають труднощі з виробничо-збутовими ланцюжками. Наприклад, в КНР внутрішні продажі підрозділу «Hyundai Motors» впали на 97,0% в лютому 2020 р. порівняно з аналогічним періодом 2019 р. Таке явище призвело до того, що багато підприємств змушені були скоротити виробництво продукції. Так у березні 2020 р. падіння загального обсягу промислового виробництва США відбулося на 5,4%.

Експерти Світового банку відзначають, що падіння попиту і розриви виробничо-збутових ланцюжків привели до падіння цін на енергоносії – на 18,4% (перший квартал 2020 р.). Зокрема, необхідно відзначити, що в США в період з 29 березня по 4 квітня 2020 р. попит на електроенергію знизився на 5,7% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року (мінімальне значення попиту за останні 16 років).

Спостерігається у березні зниження на 50,0% світових цін на нафту в порівнянні з показниками січня 2020 р. Газ подешевшав від 12,0% (США) до 25,0% (країни Європи). Ціна на вугілля знизилася від 5-17,0%, на мідь і цинк – на 15,0%; на залізну руду – на 7,0%, а також платину – на 23,0%. Таке зниження цін на корисні копалини призводить до повної або часткової зупинки діяльності в сфері добувної промисловості. На даний момент видобуток на мідних копальнях (15,0%) і цинкових рудниках (20,0%) повністю або частково зупинено.

У зв'язку з виниклою ситуацією підприємства почали перепрофілювати виробництво. Компанія «General Motors», що спеціалізується на виробництві автомобілів, випустила 30 тисяч апаратів штучної вентиляції легенів. Підприємство уклало контракт з Міністерством охорони здоров'я та соціальних служб США на суму 489 млн дол. США.

Введення карантинних заходів вплинуло також на організацію праці на підприємствах. До введення карантинних заходів в секторі промисловості чисельність зайнятих склала 2,7 млрд. чол. (81,0% всієї світової робочої сили). Криза призвела не тільки до зниження трудової активності, але і робочого часу (у другому кварталі 2020 р. – на 6,7%). Крім того, багато компаній, намагаючись зберегти чисельність працюючих, змушені були вдатися до зниження заробітної плати. Так, компанія «Tesla» (США) знизила зарплати віце-президентів на 30,0%, керівників підрозділів – на 20,0%, рядових співробітників – на 10,0%.

Іншим прикладом є автовиробники Японії, які відправили в неоплачувану відпустку 10 тис. погодинних працівників на трьох заводах, розташованих в США. Також змушений власник закрити завод з виробництва машин компанії «Subaru». У Франції автовиробники були змушені тимчасово закрити заводи «Peugeot», «Renault», «Citroën». У Словаччині закрили автомобільний завод «Kia Motors».

COVID-19 вплинув і на інші галузі промисловості. У тому числі на невизначений період в Індії припинено виробництво електроніки «Xiaomi», «Samsung Electronics», «LG Electronics».

Виставки та заходи, що представляють собою один із способів просування товарів і послуг, укладення нових контрактів і здійснення інвестицій, виявилися в числі найбільш постраждалих сфер діяльності від

COVID-19. Згідно з даними, оприлюдненими Європейським альянсом виставкової індустрії, на час пандемії 3 300 заходів (держави Європи) були скасовані або перенесені. Незважаючи на початок ослаблення карантинних заходів, в більшості країн Європи введена заборона на проведення великих заходів до кінця серпня 2020 р. За оцінками Всесвітньої асоціації виставкової індустрії, скасування або перенесення виставок приведуть до втрат в розмірі 134,2 млрд. Євро у вигляді неукладених контрактів.

Постановка проблеми. Згідно прогнозу UNCTAD, негативні наслідки поширення COVID-19 призведуть до зниження прямих іноземних інвестицій на 40,0%. Зокрема, найбільше постраждає промислове виробництво і видобувна промисловість. І навпаки, передбачається збільшення доходів в інформаційному і комунікаційному секторах економіки.

На сьогоднішні промисловими підприємствами світу розроблені заходи, спрямовані на поліпшення ситуації, що склалася. Відповідно до джерела PWC, вони розділені на групи: зміна вимог до безпеки праці – 77,0%; переобладнання робочих місць, забезпечення дистанціювання – 65,0%; збереження віддалених методів роботи для частини співробітників – 55,0%; автоматизація праці – 40,0%, а також скорочення робочих площ – 38,0%.

Отже, виходячи з вищевикладеного можна сказати, що в складних умовах сьогодення важливого значення набуває і питання конвергентності регіонів на інноваційних засадах шляхом створення спільних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародного досвіду розвитку конвергенційних процесів досліджують такі вчені-економісти як О. Білорус, Т. Бурлай, Д. Гелбрейт, П. Друкер, А. Інкельс, Т. Парсонс, У. Ростоу, П. Сорокін, Я. Тінберген та ін. Питаннями створення спільних підприємств займаються З. Герасимчук, С. Покропивний, В. Базилевич, А. Колосов, Р. Кривонос. Особливості інноваційної діяльності, у тому числі за рахунок розвитку наукових та індустріальних парків, кластерів висвітлювали у своїх наукових працях такі видатні фахівці, як В. Андріанов, У. Андрусов, А. Асаул, В. Баронов, А. Бовін, Ю. Брушко, Н. Гальчинський, А. Гончаров, Д. Дмитрієв, В. Євтушин, І. Єгоров, Л. Загвойська, Н. Зубаревич, С. Іванов, Г. Костюнін, В. Ляшенко, О. Молдован, А. Новіков, С. Приходько, К. Рудий, Д. Санатов, А. Селіванов, С. Соколенко, В. Якимович та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблеми розвитку конвергенційних процесів в напрямку створення та функціонування спільних підприємств на інноваційних засадах, у тому числі за рахунок створення організаційних форм інноваційної діяльності активно досліджуються вченими. Проте вони потребують більш детального подальшого вивчення, зокрема в розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності наукових парків, індустріальних та технологічних парків, кластерів, які можуть бути механізмами інноваційної діяльності конвергенційних процесів економічного розвитку.

Постановка завдання, мети дослідження. Постанова завдань полягає у визначенні основних засад конвергенційних процесів в напрямку створення спільних підприємств на інноваційних засадах, а також розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань розвитку організаційних форм інноваційної діяльності.

Метою дослідження є визначення особливостей конвергенції з врахуванням особливостей міжнародного досвіду функціонування спільних підприємств та спеціальних форм організації інноваційної діяльності.

Методи проведення досліджень. Основними методами, які використовувались в процесі проведення дослідження є аналіз, статистичний, порівняння, нормативно-правове регулювання.

Викладення основного матеріалу. Конвергенція на основі підвищення конкурентності регіонів країн-членів у відповідності до «Спільної стратегічної директиви щодо згуртованості» є головною метою спільної регіональної політики ЄС. У своїй праці Дж. Гелбрейт зазначив «...важливе значення тенденції до конвергенції індустріальних суспільств, які б не були відмінні їх національні або ідеологічні домагання» і пояснював, що вона пов'язана «... з крупними масштабами сучасного виробництва, з великими укладеннями капіталу, досконалою технікою та зі складною організацією як у край важливим наслідком зазначених факторів» [2-3].

З метою реалізації державної політики конвергенції в ЄС був розроблений індекс периферійності регіонів. З врахуванням індексу периферійності для країн-членів ЄС були розроблені «Конвергенційні Програми», які визначили цілі макроекономічного і регіонального розвитку з врахуванням таких факторів як праця, продуктивність, капітал.

При об'єктивній оцінці інноваційного розвитку важливе значення має врахування її інноваційного індексу, який визначають на Європейському інноваційному табло. Цей показник свідчить про рівень забезпечення інноваціями економічного зростання національної економіки.

«Табло» розраховує середній індекс інноваційного розвитку країн-членів на основі двадцяти семи показників, розділяючи країни на чотири групи: «інноваційні лідери» (120,0% від середнього показника по ЄС), «сильні інноватори» (90,0-120,0%), «середні» (50,0-90,0%) та «скромні інноватори» (нище 50,0%).

Результати Європейського інноваційного табло 2019 свідчать про те, що 25 країн-членів ЄС продемонстрували зростання інноваційного індексу на 8,8% порівняно з 2011 р. Це відбулося шляхом підготовки докторантів, зростання чисельності міжнародних наукових публікацій, поширення високошвидкісного інтернету тощо. При цьому спостерігається явище прискорення темпів зближення рівней інноваційного розвитку між країнами-лідерами та відстаючими. «Інноваційними лідерами» залишаються Швеція, Фінляндія, Данія та Нідерланди. Великобританія та Люксембург досягли рівня групи «сильних

інноваторів», а Естонія із «середньої» групи піднялась в групу «середні інноватори» [6]. Однак зазначимо, що Румунія та Словаччина значно знизили свої показники у 2018 р.

Порівняно з провідними конкурентами на глобальному ринку країни ЄС продовжують відставати від Республіки Корея, Японії, зменшуючи розрив з Китаєм, темпи інноваційного «зростання» якого вдвічі перевищують європейські. Враховуючи дані класифікації ЄС країни розподілялись наступним чином: Республіка Корея – «інноваційний лідер», Канада, Австралія, Японія і США – «сильні інноватори», Китай і Бразилія – «середні інноватори», Росія, Індія, Південна Африка – «скромні інноватори». Вперше країни ЄС за індексом інноваційного розвитку випередили США – 99,0% від рівня ЄС. На найближчі два роки Європейська комісія прогнозує зростання індикатора інноваційного розвитку на 4,7% і збереження співвідношення з головними міжнародними конкурентами. Наскільки цей факт підтвердиться під впливом втручання COVID-19 можна буде визначити через деякий час. Не дивлячись на позитивну динаміку по ЄС, результати виявили проблеми. Таблиця 2019 відображає збереження інноваційного розриву всередині Союзу, незважаючи на поліпшення показників розвитку за регіонами. Це створює передумови зниження регіональних диспропорцій та поширення конвергенції. Даний напрям є у переліку програми «Горизонт Європи» на 2021-2027 рр. Іншим питанням для Європи залишається Brexit, який наніс шкоду як розвитку науки, так і науково-технологічній взаємодії.

Розглянемо міжнародний досвід розвитку країн, які входять до групи «інноваційних лідерів», серед яких Швеція, Фінляндія, Данія і Нідерланди. Основний акцент інноваційного розвитку Швеції був здійснений на підвищенні комерціалізації результатів ННТР, шляхом створення: Інноваційного Моста (The Innovation Bridge), метою діяльності якого є комерціалізація результатів наукових досліджень і забезпечення обмеженого фінансування на передпосівній стадії; Бізнес-Партнерства (ALMI Business Partner), яке підтримує створення бізнесу; Агенства з інвестицій у Швеції (The Invest in Sweden Agency), яке сприяє надходженню інвестицій; Промисловий Фонд (The Industrial Fund), який виступає в якості державного венчурного інвестора.

Серед організаційних форм інноваційної діяльності настарішим є технопарк «Ideon» [7], за період понад 28-річної діяльності якого створено 10 тис. робочих місць. На території технопарку функціонує 280 компаній. З них 15,0% спеціалізуються в сфері консалтингу та сервісу. Інші компанії реалізують проекти в сфері ІКТ, фармацевтики, біотехнології та «зелених» інновацій.

Серед особливостей інноваційного розвитку Швеції необхідно виділити: наявність стабільної політичної системи, яка забезпечує розвиток інновацій; ефективну діяльність державних інститутів розвитку на інноваційних засадах; державне фінансування досліджень у сфері виробничо-промислового сектору (13,0% державного фінансування ННТР), а також фундаментальних досліджень; високий рівень кваліфікованих спеціалістів в сфері інноваційних технологій та процесів, тощо. Незважаючи на існуючі позитивні аспекти розвитку інновацій існують проблеми, серед яких такі як недостатність розвитку системи підтримки та стимулювання комерціалізації ННТР, а також низький рівень наукомістких досліджень.

Фінляндія досягла успіху розвитку інновацій завдяки державно-приватному партнерству. Зокрема це знайшло відображення у тому, що держава володіє частками в ключових компаніях; забезпечує регулювання відсоткової ставки; надає державну підтримку підприємствам в інноваційній сфері; активно сприяє розвитку національної інноваційної системи. Зокрема просуває ідею впровадження технопарків. Так, наприклад компанія «Technopolis» здійснює управління 22 технопарками, розташованими в шести містах Фінляндії, а також ще двох одиниць – м. Таллін (Естонія), м. Санкт-Петербург (Росія). Площа мережі технопарків становить понад 300 тис.м² (офісні та лабораторні приміщення). На цій площі зосереджено понад 950 малих, середніх та великих компаній, працюючих в сфері ІКТ, електроніки, біотехнологій, медичних технологій, технологій для лісової і харчової промисловості. На підприємстві кількість працюючих становить понад 12 тис. чол [8].

Основною проблемою, яка стримує розвиток інновацій є незначна участь малих підприємств в інноваційному процесі.

Інноваційний розвиток Данії був досягнутий шляхом запровадження державної технологічної програми, спрямованої на розвиток інформаційних технологій. Основні особливості інноваційного розвитку в Данії полягають у: державно-приватному партнерстві GTS-Інститути (Godkendt Teknologisk Service); фінансуванні університетів за рахунок державних коштів; значної ролі галузевих науково-дослідних інститутів в розвитку НІС; розвитку організаційних форм інноваційної діяльності, зокрема наукових парків та інноваційних інкубаторів, індустриальних парків.

Найбільш цікавим на території Данії прикладом є функціонування еко-індустріального парку «Kalundborg», який реалізує ідею промислового симбіозу. На його території побудована електростанція «Asns», потужністю 1500 МВт. Завдяки її діяльності здійснюється обігрівання 3500 місцевих будинків, рибна ферма. Пара використовуються компанії «Novo Nordisk», яка виробляє фармацевтичні препарати та ферменти.

Незважаючи на позитивну динаміку інноваційного розвитку існують проблеми, які перешкоджають функціонуванню підприємств. Зокрема це стосується недостатньої взаємодії між університетами та промисловими підприємствами, тощо.

Для такої країни як Нідерланди вагомим внеском в економіку є реалізація програми «Шлях до інновацій: боротьба з Ліссабонськими амбіціями», основною метою якої є поліпшення інвестиційного клімату в країні; стимулювання інноваційної діяльності; розвиток стратегічно важливих видів економічної діяльності та ін.

До особливостей інноваційного розвитку Нідерландів необхідно віднести те, що еволюція інноваційних процесів сконцентрована на рівні регіонів; реалізуються міжнародні програми з інноваційного співробітництва;

запроваджуються міжнародні інноваційні проекти щодо розвитку підприємств малого та середнього бізнесу. Так, наприклад в Нідерландах відомим є «Leiden Bio Science Park», який характеризується високим ступенем концентрації підприємств, науково-дослідних установ, освітніх організацій, які спеціалізуються в сфері розвитку біологічних наук і біотехнологій. На території парку зосереджено понад 60 підприємств («Astellas», «Mentor», «Base Clear» тощо), в яких зайнято понад 3500 осіб. Однак, незважаючи на позитивну динаміку інноваційного розвитку підприємств існують фактори, що перешкоджають розвитку. Зокрема, це стосується питань недостатньої щільності науково-дослідної діяльності на підприємствах, а також дефіциті докторів наук з науково-технічних спеціальностей.

Країни ЄС продовжують відставати за рівнем інноваційного розвитку від США, Республіки Кореї, Японії, Китаю та ін. Враховуючи дані класифікації ЄС до групи країн «середніх інноваторів» відносять КНР, яка вирізняється важливим і цікавим є досвідом.

Відповідно до запровадженої в Китаї кейнсіанської моделі, міжнародні потоки капіталу спрямовуються в напрямках реалізації інвестиційних проектів з найвищою рентабельністю. Об'єктивною основою інтернаціоналізації промислових сил є поглиблення міжнародного розподілу праці, високий ступінь усупільнення виробництва. Транснаціональні корпорації (ТНК) і транснаціональні банки (ТНБ) стали інструментом глобалізації економіки і перетворились в основний чинник світового господарства. Так, створюючи сприятливий інвестиційний клімат для таких компаній, Китай забезпечив постійний прилив капіталу в країну, водночас ставши вигідним і для ТНК як потенційний ринок для адаптації власних бізнес-моделей. Водночас ТНК пройшли важкий шлях адаптації до філософії економічного розвитку Китаю, адже повинні були поважати національне законодавство, звичаї та культуру [10].

Демонструючи світовій спільноті пріоритетність власної доктрини політичного та соціального устрою, Китай запровадив ліберально-поміrkований підхід щодо залучення іноземного капіталу в країну для подолання диспропорцій економічного розвитку. Однак іноземні інвестиції набули для Китаю значення важливого і стратегічного ресурсу. Слід зазначити, що динаміка зростання прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Китаї є доволі стабільною, тобто вона не зазнала негативних наслідків останніх світових фінансових криз так, як у США, ЄС та країнах світу загалом. Динамічний і системний соціально-економічний розвиток Китаю в останні 30-35 років вивів цю країну у світові лідери. Міцна економіка Китаю і стабільна державна, соціальна й інвестиційна політика сформували його як дієву рушійну силу світового ринку капіталу. Ця країна залучає та інвестує значну частку капіталів у світі, є провідним гравцем сучасного глобального інвестиційно-фінансового ринку. Курс Китаю на передові позиції в глобальних ланцюжках створення вартості і одночасне зростання в різних галузях економіки формує китайські інвестиції по всьому світу.

Враховуючи доволі привабливі прогнози зростання економіки, коли Goldman Sachs дав перше місце економіці Китаю до 2027 року, Pricewaterhouse Coopers прогнозував перше місце Китаю до 2025 року, The Economist вважає, що Китай перевершить показники США до 2019 року, а також значне зростання за останнє десятиліття обсягу індивідуальних активів своїх громадян, Китай набув значної привабливості для великої кількості крупних світових ТНК. На початку XXI ст. у зв'язку з підвищенням уваги китайської влади до якості економічного зростання відбувається послідовне стимулювання ТНК до перенесення в КНР всіх стадій виробничого циклу, включаючи його найбільш технологічно містку частину: наукові і дослідно-конструкторські роботи. Цьому сприяє і розвиток відповідних секторів внутрішнього ринку КНР. Один із методів реагування і адаптації ТНК полягає в тому, щоб підсилити свою присутність у регіоні у відповідь на зниження експортних квот для іноземних компаній. Наприклад, компанія «Cisco» оголосила про свої плани щодо інвестування в КНР 16 млрд дол. США, зробивши акцент на стратегії посилення орієнтації на місцевий ринок і переходу від «Cisco» в Китаї до концепції «китайська компанія Cisco». Велика кількість великих ТНК, такі як «Siemens», «ABB Ltd.», «Bosch Group» і «Alstom», вирішили збільшити інвестиції у енергозберігаючі і екологічні технології, насамперед, це стосується чистих і відновлюваних джерел енергії. Попит на технології зі збільшення ефективності виробництва, енергозберігання і надійності енергетичних систем буде, як і раніше, зростати, навіть незважаючи на поточну фінансову кризу у всьому світі. Загальносвітовий попит на енергоносії до 2030 року виросте більш ніж на 50%, при цьому 30% збільшеної потреби в електроенергії припаде на Китай. Світова фінансова криза ще більше підвищила важливість китайського ринку в низці галузей. Серед них – автомобільна промисловість. На відміну від значного падіння продажів автомобілів в США, Європі і Японії, в Китаї цей ринок утримує стійкі позиції.

За останні роки відбулася трансформація форм ПІІ транснаціональних компаній до Китаю. Це проявляється в збільшенні частки новітніх технологій, що передаються ТНК підприємствам за участю іноземного капіталу; в розширенні мережі науково-дослідних центрів, що створюються найбільшими ТНК на території Китаю; в активній участі ТНК в перепідготовці національних кадрів Китаю; в зростанні капіталовкладень ТНК у високотехнологічні галузі. Раніше технології, що використовувалися в Китаї міжнародними корпораціями, вважалися передовими в порівнянні з технологіями, що застосовувалися на китайських національних підприємствах. Але, як правило, вони відставали від рівня передових технологій материнської компанії зазвичай на 10–15 років. Головним фактором регіонального розміщення інвестицій в Китаї є рівень розвитку інфраструктури. Як результат, в останні роки середні темпи приросту іноземних інвестицій в провінціях і автономних районах Західного Китаю становили лише 0,3% на рік у порівнянні з 4,5% у Центральному і 7,9% у Східному Китаї. Останнім часом зріс інтерес до Центрального Китаю, економічно менш розвинутого: сюди почали переміщувати виробничі потужності з

розвинених країн і регіонів світу, з приморських і східних районів Китаю. Цю тенденцію можна пов'язати, перш за все, з подорожчанням останнім часом робочої сили і з ресурсним чинником. В м. Ухані (провінція Хубей), приміром, зростання надходження інвестицій впродовж трьох останніх років становило не менше 30,0%; у місті відкрили бізнес понад 70 корпорацій з топ-500 ТНК світу [10, с. 1–35]. Отже, для подолання диспропорцій у галузевій та регіональній структурі ПІІ в Китаї необхідна активна і продумана інвестиційна стратегія держави. Китай надає преференції для іноземних інвесторів, що стимулює входження ТНК в різні сектори економіки Китаю. Водночас, на нашу думку, Китаю варто приділяти більше уваги розвитку інфраструктури по всій території країни, а не лише в окремих регіонах. Крім того, Китаю доведеться і надалі підтримувати достатньо високий рівень державної участі в стимулюванні інвестиційного процесу, особливо в таких пріоритетних для Китаю галузях, як транспорт, зв'язок, енергетика, металургія, будівельні матеріали, машинобудування, хімічна промисловість, фармацевтика, медичне устаткування, захист навколишнього середовища, енергозбереження та електроніка [6]. У довгостроковому періоді передбачається послідовне розширення сфери дії ринкових механізмів в економіці Китаю і очікується використання додаткових стимулюючих імпульсів для іноземного підприємництва.

Адаптація ТНК до зміни умов на ринку Китаю має важливі наслідки для місцевих фірм. По-перше, посилення присутності в регіоні і все більш чітка орієнтація ТНК на китайський ринок неминуче призведуть до підвищення рівня конкуренції, з якою стикаються місцеві фірми. При цьому конкурентами будуть не тільки безпосередньо ТНК, які зміцнюють свої позиції на місцевому ринку, як, наприклад «Cisco» або «Bosch», але і місцеві китайські компанії, які отримують іноземні інвестиції на розширення виробництва, як, наприклад, «Red Lion Cement» і «Gome». Крім того, конкуренція не обмежується лише ринком продукції – вона буде гострою і на ринку факторів виробництва. Так, оскільки дедалі більша кількість ТНК відкриває в Китаї свої науково-дослідні центри, місцеві китайські фірми змагатимуться з ТНК за провідних дослідників [11]. По-друге, такі чинники, як зростаюча важливість китайського ринку, послаблення нормативних вимог у сфері злиття і поглинання з боку іноземних фірм, намір ТНК збільшити частку на ринку і стати галузевими лідерами, можуть сприяти тому, що місцеві китайські компанії, які володіють особливо високим потенціалом, дедалі частіше ставатимуть об'єктами для поглинання [12]. Однак китайський уряд турбується про можливе виникнення ринкових монополій, оскільки за останні роки в результаті збільшення кількості операцій M&A зростає консолідація промислових структур. Тому введення нового антимонопольного закону наклало певні обмеження на агресивну діяльність в сфері M&A. Невдала спроба «Coca-Cola» придбати за 2,3 млрд дол. США провідного китайського виробника соків, «Huayan Juice Group» є показником того, що уряд стурбований появою монополій в окремо взятій галузі. Таким чином, об'єктами придбань з боку іноземних фірм стануть не галузеві лідери, а дрібніші китайські компанії [13]. По-третє, посилена орієнтація ТНК на регіональний ринок може створити масу можливостей для місцевих китайських фірм, особливо у допоміжних галузях. Наприклад, для реалізації амбіційних планів з розширення виробництва на китайському ринку компанія «KFC» недавно розмістила замовлення на 732 млн дол. США у трьох китайських постачальників курячого м'яса. Плани розширення іноземних автовиробників, поза сумнівом, відкриють великі перспективи для місцевих постачальників. Навіть ті місцеві фірми, які безпосередньо змагаються з ТНК, отримають більше шансів для співпраці і обміну досвідом з іноземними конкурентами [14]. Треба наголосити, що для транснаціональних корпорацій в Китаї важливо чітко вивчити місцеві правила гри і дотримуватися їх. При цьому досвід місцевих спеціалістів і їхнє знання особливостей ведення бізнесу в цій країні мають бути врівноважені досвідом менеджерів світового рівня з багажем глобальних корпоративних стандартів. Від менеджерів в таких умовах потрібне досконале розуміння місцевої специфіки – разом з безумовним дотриманням на практиці глобальних корпоративних норм. Транснаціональні корпорації повинні демонструвати своє усвідомлення бізнес-еталонів, які їм диктує Китай, і бездоганно відповідати цій ролі. Тільки така політика приведе їх до довгострокового успіху в Китаї. В ході проведення реформ Китай досяг значних успіхів у залученні іноземного капіталу ТНК. Проте розміщення іноземних інвестицій по регіонах є нерівномірним. Серед трьох великих економічних регіонів Китаю (Східний, Західний, Центральний) Східний регіон має абсолютну перевагу у залученні і використанні іноземних інвестицій. Ця диспропорція впливає з рівня їх розвитку. Східний регіон, де склалися могутні галузеві комплекси, розвинена інфраструктура і сформувалося адекватне конкурентне середовище, характеризується значними обсягами прямих іноземних інвестицій. У Західному і Центральному регіонах Китаю домінують підприємства з вузькою галузевою спрямованістю, з високою часткою державної участі; низький рівень розвитку ринкових стосунків стримує надходження іноземного капіталу. Таким чином, можна сказати, що інвестиційна стратегія Китаю включає безліч компонентів, за допомогою яких він прагне привернути інвестиції ТНК в економіку країни. Для збільшення обсягів надходження іноземних інвестицій в країну Китай проводить всебічне реформування законодавчої бази у сфері інвестиційної діяльності. Завдяки зростанню економіки, заходів щодо лібералізації політики відносно іноземних підприємств, інвестиційному клімату, що поліпшується, і політиці відкриття національних галузей для іноземного інвестування, Китай залишається надзвичайно привабливим для іноземних інвесторів.

Відзначимо, що китайськими регуляторами приймаються заходи, що уповільнюють непродуктивне вивезення капіталу і робиться акцент на якості інвестицій, а не на їх обсязі. Такі дані свідчать про потужний потенціал китайських інвесторів у світовому масштабі. При цьому для України як реципієнта китайських інвестицій є можливість долучитись до його ініціатив зі створення нових ланцюгів вартості.

Розвиток ринку капіталу й інших чинників виробництва з метою залучення прямих інвестицій в економіку Китаю є одним із найважливіших напрямів реформування державного механізму регулювання економічної

системи. Для цього планується створити багаторівневу систему ринку капіталу й удосконалювати його структуру. Китайське керівництво прийняло рішення розбудовувати біржі цінних паперів, створювати біржові структури для стимулювання венчурних інвестицій, а також спеціальні інноваційні біржі, призначені для розміщення акцій високотехнологічних підприємств. Це сприятиме розвитку системи інституціональних інвесторів, розширенню каналів упорядкованого виходу капіталу на ринок.

Китай є стратегічно важливим партнером України в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Починаючи з 1992 р. Китай входив до першої п'ятірки найбільших зовнішньоторговельних партнерів країни, а у 2016 р. вийшов на друге місце. Проте у двосторонніх відносинах спостерігається певний дисбаланс: коефіцієнт покриття імпорту експортом становить 0,2–0,6; в експорті України переважають сільськогосподарська і мінеральна сировина, відходи промислового виробництва, а в імпорті – устаткування, механічне й електричне обладнання. Прямі іноземні інвестиції з Китаю є вкрай незначними за обсягами – станом на 2017 р. вони становили всього 0,04% загального обсягу [15].

Стратегічна мета Китаю в міжнародній співпраці – зосередити під своїм впливом провідні ключові технології світового масштабу, торгові марки і дистриб'юторські мережі на глобальному рівні, а мета України – стабілізувати економіку, знизити боргове навантаження, залучити інвестиції в перезапуск економіки на оновленій інноваційно-технологічній базі. В цьому контексті потрібно шукати шляхи отримання довгострокових інвестицій і довгострокових проектів, які б одночасно посилювали позиції в міжнародній торгівлі, як України, так і Китаю. Пріоритетом, на наш погляд, як вже зазначалось мають бути інвестиції та довгострокова співпраця в промисловий сектор, логістичну й транспортно-складську інфраструктуру, які б формували нові торгові потоки Китаю і долучали б українські товари до нових торгових «шовкових» маршрутів у світі. Агропромисловий сектор і сільськогосподарське машинобудування також потребують інвестицій. Так, з метою зниження закупівлі імпортої техніки з ЄС і США, є потреба в локалізації і здешевленні українсько-китайського виробництва сільськогосподарської техніки для вітчизняних аграріїв. Крім того, цікавим для китайських інвесторів може бути фармацевтика і спільне освоєння комерційних космічних технологій тощо. Головним аспектом в цій співпраці для України є залучення до глобальних торгових потоків і включення в ланцюги доданої вартості збуту китайських товарів на міжнародній арені.

За умови, якщо будуть сформовані багатоканальні широкі інвестиції в різні галузі, то ці заходи призведуть до системного і довгострокового співробітництва. В такій ситуації для Китаю Україна виступатиме важливим контрагентом і реципієнтом інвестицій, що бере участь разом з Китаєм у формуванні ланцюгів доданої вартості в міжнародній економіці і торгівлі. Тому Китай буде зацікавлений в Україні як у передбачуваному і стабільному партнері. Макроекономічну ситуацію в Україні (в тому числі боргове навантаження на бюджет України) тоді можна буде обговорювати на міждержавному рівні і при відповідній кон'юктурі на світовому фінансово-інвестиційному ринку, знижувати боргове навантаження на бюджет України за рахунок коштів Китаю.

За останні 10 років в Україні склалася досить непроста політична й економічна ситуація. У зв'язку з цим економіка країни і зв'язку її з іноземним капіталом все ще знаходяться на стадії формування, а нормативна база активно приводиться у відповідність до сучасних вимог. Більш того, переглядаються достоїнства і недоліки народного господарства, промисловості, шукаються і вивчаються нові перспективні напрями і форми діяльності. У цих умовах особливої уваги заслуговують спроби залучення в країну прямих іноземних інвестицій і створення спільних підприємств (СП) [1]. Необхідність створення СП обумовлена тим, що спільне підприємництво сприяє входженню країни в систему світового економічного господарства, а також відіграє значну роль у формуванні ринкової інфраструктури. Для СП характерні: більш передова технологія, висока продуктивність праці, значна віддача прибутків і більш високий рівень заробітної плати. Всі ці фактори, без сумніву, можуть позитивно вплинути на українську економіку.

На сьогодні необхідне створення в Україні СП для залучення в економіку країни передових технологій; прогресивного досвіду менеджменту і маркетингу виробництва, іноземного капіталу; диверсифікації експорту; наповнення внутрішнього ринку новими товарами.

Слід зазначити, що СП сприяють надходженню іноземних інвестицій в українську економіку, а значить, можуть здійснюватися найважливіші інвестиційні проекти, залучатися і впроваджуватися прогресивні технології, збільшуватися запаси вільно конвертованої валюти завдяки зростанню експорту і заміщенню імпорту. Для партнерів СП це вигідний вид виробничої діяльності, що дає переваги і знижує ризик. Для суспільства користь від СП полягає в ліквідації безробіття, надходження доходів від діяльності спільних підприємств в місцевий і центральний бюджети, тому не можна недооцінювати значення СП в сучасній економіці [17].

Важливо нагадати, що в умовах проведення економічної реформи, орієнтованої на розвиток глибоких ринкових відносин, в нашій країні виникли різні види власності: приватна, кооперативна, акціонерні підприємства, товариства, орендні підприємства, муніципальні форми власності та ін. Серед них певне місце зайняли і спільні підприємства, покликани сприяти розвитку вітчизняної економіки.

Формою реалізації спільного підприємництва стали спільні підприємства. Під СП розуміється спільна господарська організація, заснована на об'єднанні (в тому чи іншому узгодженому розмірі) майна учасників, на спільному управлінні господарською діяльністю, на отриманні та подальшому розподілі отриманого підприємством економічного ефекту у формі прибутку. Відповідно до законодавства України засновниками СП можуть бути юридичні особи та громадяни України та інших держав. За формою ведення бізнесу СП

можуть бути спільними акціонерними товариствами, товариствами з обмеженою відповідальністю та іншими, які не суперечать чинному законодавству України. І тут, як підтверджує практика, найбільш популярною формою СП є СП з обмеженою відповідальністю, а також закриті акціонерні товариства. Поява спільного підприємництва, як однієї з форм міжнародного співробітництва, обумовлено об'єктивним процесом інтернаціоналізації виробничих факторів і дозволяє краще використовувати переваги, закладені в міжнародному поділі праці.

Головними ознаками, що виділяють СП з системи різноманіття форм співпраці, є:

- орієнтація на довгострокове (5–10 років і більше) співробітництво сторін в декількох сферах господарської діяльності – придбання та переробки сировини, виробництві кінцевої продукції, технологічному обслуговуванні, наукових дослідженнях і розробках, фінансуванні виробництва, збуті продукції тощо;

- об'єднання власності (тобто активів) партнерів – грошей підприємств, будівель і споруд, машин і обладнання для досягнення спільної мети;

- спільне фінансування статутного фонду і органів управління підприємства на основі внесених сторонами активів;

- розподіл прибутку підприємства між його учасниками, як правило, пропорційно їхньому внеску в статутний фонд;

- спільний ризик і спільно обмежена відповідальність партнерів, що виражається зазвичай в розподілі можливих збитків в залежності від частки участі в реалізації господарських заходів.

Зазначені особливості спільного підприємництва формують переваги цього стратегічного підходу у виході на зарубіжні ринки, які зводяться до таких аспектів: створення більш високої зацікавленості партнерів у нарощуванні обсягів виробництва, модернізації основних фондів СП; підвищення відповідальності партнерів за зростання економічної ефективності виробництва продукції; прагнення партнерів до об'єднання зусиль у галузі виробництва товарів, передпродажної стадії, збуту, післяпродажних операцій.

В контексті соціальної програми створення СП сприяє скороченню вже наявної безробіття, що виникає в зв'язку зі структурною перебудовою народного господарства при переході до ринку, надходження доходів від діяльності СП в центральний бюджет, місцеві органи влади у формі податків і відрахувань за використання ресурсів, перш за все землі. Для українських підприємців вельми важливим є досвід зарубіжних партнерів у сфері маркетингу при роботі на світових ринках, впровадженні інноваційних програм. Більш того, СП можуть сприяти збільшенню виробництва дефіцитних для нашого внутрішнього ринку товарів і послуг, в тому числі товарів широкого вжитку. Як підтверджують дослідження, в ряді випадків виробництво товарів саме спільними підприємствами і при подальшому імпорті деяких деталей і вузлів стає більш привабливим, ніж імпорт готових виробів, бо витрати валюти будуть значно меншими [18].

Як відомо, серйозною проблемою, в тому числі і у вітчизняній економіці, є монополізм великих підприємств і об'єднань, що дозволяє останнім диктувати свої умови споживачам продукції. Створення СП може бути одним із засобів боротьби з такого роду явищем, оскільки являє собою гідного конкурента як за технічним рівнем, так і за якістю готової продукції [19]. Приплив іноземних інвестицій в СП може стати одним з можливих для нашої країни способів зосередження матеріальних і фінансових коштів в напрямках, які забезпечують прискорення науково-технічного прогресу. Більш того, спільне створення виробничих одиниць з передовою технологією і технікою підвищує їх конкурентоспроможність. СП здатні зіграти важливу роль і у визначенні різного роду бар'єрів, що ускладнюють розвиток зовнішньоекономічних зв'язків між країнами. Такі підприємства є розвиток міжнародної кооперації виробництва, коли один з партнерів може використовувати свою участь в ній для виробництва деталей і інших часткових виробів з метою поставок їх на материнське підприємство. Тоді СП перетворюється в одного з учасників міжнародного виробничого кооперування, тобто в суб'єкт міжнародного поділу праці в його внутрішньогалузевої формі [10].

У багатьох випадках необхідність створення спільного підприємства породжується особливими економічними умовами, що склалися на момент вирішення питання про його організації. Одним з таких умов може бути недолік наявних коштів для створення підприємства оптимальних розмірів. Залучення іноземного партнера знижує фінансовий тягар українського підприємця на створення нового або розширення вже діючого підприємства [9].

За даними статистики, з числа всіх організованих на території України СП успіх мали лише 5–10%. Сфери їх діяльності – сервіс, посередницькі послуги, виробництво друкованої, відео-, аудіопродукції, збирання комп'ютерів і виробництво програмних засобів, які не вимагають значних капіталовкладень і мало залежать від регіональних проблем, а також фактора матеріально-технічного постачання. Слід врахувати той факт, що на ці види продукції і послуг існував підвищений попит. Була можливість диктувати ціни, швидко окупати витрати, отримувати значні валютні доходи у відносно короткі терміни. Спільні підприємства, створені в машинобудуванні, приладобудуванні, хімії та інших індустріальних галузях, були, як правило, збитковими.

Дуже важливою пільгою для СП з частково іноземного учасника понад 30% є виключення з оподатковуваного прибутку сум, що направляються на здійснення науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і проведення природоохоронних заходів. Таким чином, спільне майно, управління і розподіл прибутку і ризику – основні елементи, які відрізняють спільне підприємництво від інших менш комплексних форм міжнародного співробітництва. Розвиток міжнародних економічних відносин за допомогою організації міжнародної кооперації виробництва, в тому числі і через спільні підприємства в останні десятиліття набуває все більшого поширення.

Однією з причин, які спонукають до цього, є неможливість вирішити основні проблеми участі країни в міжнародних економічних відносинах шляхом розвитку міжнародного поділу праці.

22 березня 2017 р. Державний науково-технічний центр з ядерної та радіаційної безпеки, Інститут проблем безпеки атомних електростанцій НАН України та ТОВ «Циндао Сянчу Енерджі Девелопмент Груп» (Qingdao Xianchu Energy Development Group), Китай, підписали Угоду про створення спільного китайсько-українського підприємства «китайсько-українська академія Сянчу по зняттю з експлуатації АЕС». Підприємство буде зареєстровано на території КНР. Угода підписана в рамках присвячених 25-річчю ДНТЦ ЯРБ Міжнародної конференції «Сучасний підхід до здійснення науково-технічної підтримки регулювання безпеки використання ядерної енергії: компетентність, прозорість, відповідальність», яка проходила в м. Києві 22-23 березня 2019 р.

Робота зі створення спільного підприємства з Китаєм триває з 2014 р. Діяльність підприємства буде спрямована на проведення спільних досліджень і розробку технологій в галузі ядерної енергетики, ядерної безпеки та зняття з експлуатації ядерних об'єктів, а також – пов'язаних з цим інструментів, приладів, обладнання. Сторони спільно розроблятимуть технічну документацію для виробництва обладнання щодо забезпечення ядерної безпеки та зняття з експлуатації ядерних об'єктів; проводити дослідження в області оцінки забруднення навколишнього середовища, дезактивації, демонтажу та поводження з радіоактивними відходами, а також – рекультивації земельних ділянок. В ході спільної діяльності будуть організовуватися навчання і підготовка фахівців в галузі ядерної енергетики, ядерної безпеки та зняття з експлуатації ядерних об'єктів, а також надаватися відповідні консультаційні послуги. Українська сторона, як частина підприємства, отримає доступ і права до всіх напрацювань та інновацій, які будуть створені в результаті спільної діяльності.

Нейтральну позицію Україна повинна зайняти в торговельній війні між Китаєм і США. Не варто в цьому питанні показувати повну лояльність американцям. Навіть незважаючи на те, що на геополітичному рівні саме США – один із наших головних союзників. Китай сьогодні – це величезні можливості для українського ринку. Бізнесмени з КНР сьогодні розглядають нашу країну як одну з найбільш привабливих для вкладення своїх інвестицій. Більш того, в найближчі кілька років очікується значне зростання експорту сої та харчового масла, і з такою ж закономірністю буде зменшуватися експорт пшениці з США. Це та галузь, в якій Україна повинна і, що не менш важливо, може вистрілити, якщо тільки зможе перемогти пасивність українських бізнесменів і убивчість української бюрократії.

Компанія «Sail of Shanghai» регулярно проводить форуми і виставки китайських виробників. До м. Києва в минулому році з'їхалися представники 80 китайських компаній, які представляли 8 галузей (подарунки та прикраси, будматеріали, електронні комунікації, енергоресурси і навколишнє середовище, товари легкої промисловості, механічні системи, технології, текстильна промисловість). Місто Київ – найцікавіший китайським компаніям як перспективний партнер для інфраструктурних проєктів. Україна Китаю вигідна ще й географічно, як плацдарм для виходу на ринки Європи. Китайські виробники зараз найбільше шукають не підприємства агросектора або важкої промисловості, а створення електроніки, електронної комерції, смарт-пристроїв. При цьому партнери з Китаю не просто шукають інновації тут, але розглядають можливість створювати спільні підприємства і шукати рішення разом. Зараз економічне співробітництво України і Китаю являє собою ряд малих проєктів: невеликі китайські компанії інвестують в аграрний сектор, ІТ-ринок, у сировину. Наприклад, 7 українських агрокомпаній завозять в КНР макуху соняшнику.

Для аграрної переробки в країні, знову-таки, потрібні умови для інвестицій. Припустимо, вклав інвестор у справу якусь вартість, а вона повинна бути захищена, інвестори повинні бути звільнені від податків або вони для них повинні бути мінімізовані – щоб створити більше кваліфікованих робочих місць. Потрібно організувати умови, за яким закордонному інвестору зручно заходити в Україну і розміщати не тільки грошові, а й технологічні і виробничі інвестиції. Зараз же наша податкова політика спрямована на розвал: якщо бізнес – на загальному порядку оподаткування, де потрібно платити ПДВ, то, виходить, ми ще нічого не справили, а вже винні державі.

У червні 2018 р. Україна і Китай підписали меморандум про співробітництво та сприяння взаємній торгівлі м'ясом птиці. Як повідомили в держслужбі з питань безпеки харчових продуктів і захисту споживачів, це «відкриє нові можливості диверсифікації ринку збуту українського м'яса птиці, підвищення конкурентоспроможності українських харчових продуктів на світових ринках, що позитивно вплине на імідж України». В Україні і Китаю – великі плани в сенсі спільних проєктів: КНР готовий влити 7 млрд дол. в українську інфраструктуру. Велика кільцева дорога навколо м. Києва на умовах концесії, гілка метро в столиці і вже згадуваний аграрний сектор (включаючи інноваційні проєкти, енергетику, енергоефективність та багато іншого). Але поки це все слова, декларації та обіцянки. Причому навіть якщо 7–10 млрд дол. і зайдуть в Україну, то протягом декількох років. Примітно, що стратегічне підприємство України у сфері оборонної промисловості, «Мотор Січ», виявилось в пріоритетах Китаю. Україна вивозить в Китай сировину і аграрну продукцію, а імпортує технології, хімічну продукцію, метали.

Активізація спільного розвитку підприємств в Україні та КНР можлива шляхом створення та розвитку спеціальних форм організації інноваційної діяльності. Найбільш поширеними з них є СЕЗи, кластери, індустріальні парки, технопарки та наукові парки тощо. Зокрема, на території КНР функціонує п'ять спеціальних економічних зон (у містах Шеньчжень, Чжухай, Шанью, Сямень, Хайнань). Адміністрації зон (керуючі комітети) користуються правами провінційних урядів у сфері регулювання економічного розвитку і розроблення нормативно-правової

бази. Зокрема, вони самостійні у питаннях запозичення коштів на світовому і внутрішньому кредитних ринках, розміщення за кордоном облігацій у рамках лімітів, що надаються центральним урядом.

Відповідно до повідомлення Держради КНР «Про перехідну політику надання пільг щодо податку на прибуток підприємств» (2007 р.) для підприємств – резидентів СЕЗ з 1 січня 2008 р. був встановлений п'ятирічний перехідний період на нові ставки зазначеного податку: в 2008 р. – 18,0%, 2009 р. – 20,0%, 2010 р. – 22,0%, 2011 р. – 24,0%, а з 2012 р. – 25,0%. Це поширювалося тільки на резидентів, які були зареєстровані до 15 березня 2007 р. і раніше користувалися пільговою ставкою податку в розмірі 15,0%. Що ж до резидентів, які були зареєстровані після зазначеного періоду, то з 1 січня 2008 р. введено єдину для всіх підприємств КНР ставку податку на прибуток – 25,0%.

Максимальні терміни оренди земельних ділянок для резидентів СЕЗ становлять: для будівництва житла – 70 років; для промислового використання, будівництва об'єктів науки, охорони здоров'я, освіти, культури, спорту – 50 років; для об'єктів торгівлі, туризму, розваг – 40 років; для комплексного використання – 50 років. Право оренди надається після сплати ринкової вартості ділянки, податок за оренду землі не стягується. Після закінчення терміну оренди контракт може продовжуватися на щорічній основі за додаткову плату.

При реалізації продукції на китайському ринку резиденти СЕЗ, у тому числі підприємства з іноземним капіталом, можуть діяти самостійно або через посередницькі державні компанії. Встановлюючи ціни на свою продукцію, резиденти СЕЗ зобов'язані враховувати рекомендації місцевих відомств, які контролюють ціни. Ціни на продукцію повинні відповідати цінам на аналогічні товари інших підприємств КНР.

У сучасних умовах розвитку складовою частиною державної економічної політики КНР на інноваційних засадах є функціонування *кластерів*. Так, зокрема, у КНР їх створено понад 150, а в Україні – 50. Створення кластера відбувається за одним із декількох існуючих сценаріїв: в Україні це переважно «знизу вгору»; у КНР – «зверху вниз» (створення органів дорадчої діяльності та моніторингу, стратегії розвитку кластера); змішаний (поєднання особливостей двох шляхів «знизу вгору» і «зверху вниз»).

На відміну від КНР в Україні у 2008 р. Міністерство економіки оприлюднило законопроект із легалізації кластерів. Відповідно до нього пропонувалося виділити чотири типи кластерів: виробничі (об'єднання авто-, судо-, авіабудування); інноваційно-технологічні (географічно локалізовані компанії, пов'язані між собою виробництвом інноваційної продукції); туристичні; транспортно-логістичні.

Позитивний аспект створення та розвитку кластерів відіграє важливу роль у формуванні економічного середовища, оскільки, залежно від типів, вони сприяють: оздоровленню економіки країни (завдяки комерційній концентрації, унікальності, стратегії та ін.); розвитку високотехнологічних галузей промисловості; активізації підприємницької діяльності, особливо в старопромислових регіонах; зростанню частки експорту виробленої продукції; створенню унікальних можливостей щодо підготовки висококваліфікованих спеціалістів поза межами галузевої підготовки (обмін досвідом, центри кластерного навчання та ін.).

Індустріальні парки (ІП) – один із ефективних способів підвищення діяльності промислових підприємств і створення нових форм організації інноваційної діяльності. У КНР налічується 54 індустріальні парки, які прийнято називати індустріальними зонами, вони формують близько 10,0% ВВП, акумулюють 30,0% прямих іноземних інвестицій та генерують 37,0% товарного експорту країни. У них працює близько 4 млн осіб.

До основних видів державної підтримки розвитку індустріальних парків необхідно віднести: співфінансування інвестиційних проєктів (інвестор представляє проєкт будівництва підприємства на території індустріального парку; держава частково бере зобов'язання щодо фінансування, зокрема надання податкових пільг, трансфер, пільгове кредитування та ін.); опосередковане зменшення витрат інвесторів, окрім обслуговування індустріального парку (держава забезпечує підготовку, проживання висококваліфікованих фахівців, безпеку промислових об'єктів, часткове соціальне страхування); спрощення дозвільних та ліцензійних процедур; надання податкових і митних преференцій.

Особливого значення у контексті створення та розвитку індустріальних парків набуває питання застосування податкових інвестиційних стимулів, зокрема пільгових ставок з податку на прибуток; звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування, що ввозиться учасниками індустріального парку; звільнення від сплати податку на нерухомість; звільнення від податку на землю; звільнення від податку на оренду землі; звільнення від екологічних податків тощо.

Слід зазначити, що в Україні у 2014 р. створено Реєстр індустріальних (промислових) парків, що налічує 49 парків. Включення до Реєстру індустріальних парків відбувається за умови, що на цей момент в його межах відсутній цілісний майновий комплекс, що дає можливість здійснювати виробництво продукції. Найбільшими серед діючих індустріальних парків України можна назвати КП «Індустріальний парк «Рогань» та «Індустріальний парк «Свєма». Разом із тим відзначимо, що серед спроектованих в Україні парків більшість мають локальний характер, а їхня спеціалізація обмежується трьома-чотирма видами економічної діяльності, з яких один напрям безпосередньо пов'язаний з наявним у регіоні великим підприємством, діяльність якого на сьогодні не є ефективною. Кілька індустріальних парків, такі як «Свєма», «Славута», «Чексіл», характеризуються багатопрофільною спеціалізацією і мають велике значення не лише для розвитку економіки регіону, а й розвитку окремих галузей у цілому.

На сьогодні в Україні функціонує 19 наукових парків, з яких сім розташовано в межах м. Києва. Сучасна ситуація у сфері функціонування наукових парків як спеціальних форм інноваційної діяльності в Україні характеризується наявністю проблем, що вимагають термінового прийняття рішень. Зокрема, найбільш

вагомими з них є: недосконалість договірно-правових відносин у частині регулювання питань використання земельних ділянок державної та комунальної власності, на яких можуть бути створені наукові парки (в частині використання виключно договорів оренди землі); відсутність чітко встановленого переліку видів діяльності, які доцільно впроваджувати в межах наукового парку; недосконалість норм чинного законодавства, зокрема – в частині визначення оптимальних форм стимулювання залучення інвестицій, необхідних для облаштування наукових парків шляхом звільнення від сплати ввізного мита на обладнання, устаткування та комплектуючих до них матеріалів та ін.

Зазначені проблеми потребують термінового вирішення, зокрема необхідне вдосконалення чинного законодавства і впровадження таких заходів державної підтримки розвитку наукових парків, як: кадрове забезпечення (збільшення чисельності підготовлених менеджерів у науково-технологічній сфері, підготовки на замовлення; підвищення кваліфікації зайнятих у сфері виробництва наукомісткої продукції й високих технологій та ін.); надання державної фінансової підтримки для розвитку наукових парків та оновлення матеріально-технічної бази; розроблення ефективного механізму взаємодії науки, бізнесу та влади, в тому числі за допомогою системи електронного урядування та створення онлайн-послуг; інтернаціоналізація національних наукових парків та їх включення у глобальні інноваційні мережі шляхом залучення прямих іноземних інвестицій, трансферу технологій та розвитку співробітництва з іноземними науковими парками; здійснення досліджень щодо перспектив розвитку наукових парків, розробка програм і систем оцінки результатів їх функціонування та ін.

Відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» в Україні зареєстровано 16 технопарків, в яких реалізовано 116 інноваційних проєктів. Найбільшу частину в розвитку інновацій та обсягу реалізованої продукції забезпечують такі технопарки, як «Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона», «Інститут монокристалів», «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка». Головною метою їх діяльності є комерціалізація наукових досліджень. Особливістю створення і функціонування національних технопарків є те, що через відсутність належного фінансування вони працюють не за традиційною моделі (всі учасники сконцентровані в єдиному будинку або на загальній території), а за моделлю «технопарку без стін» (не потрібно значних первинних капіталовкладень). Остання модель уперше застосована на території США.

В Україні діють окремі законодавчі акти, що визначають правові, економічні та організаційні засади функціонування технологічних парків. Правові основи щодо створення та розвитку технопарків закладено нормативно-правовими актами: Конституцією України, Земельним кодексом України, Податковим кодексом України, Бюджетним Кодексом України, Законом України «Про оренду землі», Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності», Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності», Законом України «Про вищу освіту», Законом України «Про основи національної безпеки», Законом України «Про транскордонне співробітництво», Законом України «Про інноваційну діяльність» та ін. Вони визначають поняття і особливості функціонування технопарку, передбачають основні заходи щодо їх стимулювання та державної підтримки.

Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» № 991-XI від 16.07.1999 р. визначено правові, економічні основи щодо функціонування технологічних парків за рахунок уведення на їх території спеціального режиму інноваційної діяльності. Зокрема це стосується таких технологічних парків, як «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона» (м. Київ), «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (м. Київ), «Інститут технічної теплофізики» (м. Київ), «Київська політехніка» (м. Київ), «Інтелектуальні інформаційні технології» (м. Київ), «Укрінфотех» (м. Київ), «Агротехнопарк» (м. Київ), «Інститут монокристалів» (м. Харків), «Наукові і навчальні прилади» (м. Суми), «Текстиль» (м. Херсон), «Український мікробіологічний центр синтезу та новітніх технологій» (м. Одеса), «Яворів» (Львівська область), «Машинобудівні технології» (м. Дніпропетровськ). Відповідно до Закону їх функціонування підтримувалося державою за рахунок застосування таких механізмів, як: звільнення від податку на прибуток; звільнення від податку на додану вартість з продажу в Україні; звільнення від сплати ввізного мита; звільнення від сплати ПДВ при імпорті товарів; кошти, отримані в іноземній валюті від реалізації продукції, не підлягають обов'язковому продажу; продовження терміну експортно-імпорتنих платежів з 90 до 150 днів.

Сучасна ситуація у сфері функціонування технопарків як спеціальних форм інноваційної діяльності в Україні характеризується наявністю проблем. Зокрема, найбільш важливо врегулювати такі з них, як:

- недосконалість договірно-правових відносин у частині регулювання питань використання земельних ділянок державної та комунальної власності, на яких можуть бути створені технопарки (у частині використання виключно договорів оренди землі);

- відсутність чітко встановленого переліку видів діяльності, які доцільно впроваджувати в межах технопарку. Така ситуація може призвести до того, що вже діючі підприємства (за межами технопарків) з метою отримання встановлених законодавством преференцій будуть зацікавлені переносити свої виробництва на територію інших спеціальних форм інноваційної діяльності без впровадження нових видів виробництва;

- недосконалість норм чинного законодавства, зокрема в частині визначення оптимальних форм стимулювання залучення інвестицій, необхідних для облаштування технопарків шляхом звільнення від сплати ввізного мита на обладнання, устаткування та комплектуючих до них матеріалів та ін. Слід також

зазначити, що існують й інші законодавчі проблеми. Так у 2005 р. було анульовано деякі статті про діяльність технопарків. Зокрема йдеться про Закон України «Про інноваційну діяльність» та Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», де зазначено, що держава гарантує стабільність спеціального режиму на весь термін дії Закону (на 15 років). У наступному, 2006, році державна підтримка змінюється і не діє щодо: сплати ПДВ податковим векселем при імпорті нового устаткування, обладнання та комплектуючих – 720 календарних днів, матеріалів – 180 днів фінансової підтримки: повного або часткового (до 50%) безвідсоткового кредитування; повної або часткової компенсації відсотків; прискореної амортизації основних фондів. Протягом зазначеного періоду в технопарках України не було прийнято жодного інноваційного проекту. Слід зазначити, що починаючи з 2007 р. спостерігаються деякі зміни – прийнято два проекти, у 2008 р. – шість, у 2009 р. – чотири, у 2010 р. – 16, а на початку 2011 р. – 11 проектів.

Між Україною та КНР реалізуються перспективні форми науково-технічної співпраці – такі як українсько-китайські центри та технопарки: у м. Цзінань (провінція Шаньдун), у м. Харбін (провінція Хейлунцзян) та у м. Шанхай. Так, перший українсько-китайський парк високотехнологічного співробітництва було відкрито у м. Цзінань у листопаді 2002 р. Основною метою діяльності цієї структури було формування ефективного механізму для налагодження взаємовигідного трансферу високих технологій, спільної розробки науково-технічних проектів та їх впровадження у виробництво; створення спільних підприємств з реалізації наукоємної і високотехнологічної продукції.

У січні 2003 р. у м. Харбін (провінція Хейлунцзян) було відкрито українсько-китайський Центр зварювання і споріднених технологій, Угоду про створення якого підписали Інститут електрозварювання ім. Є.Патона НАН України й Харбінський інститут зварювання.

У лютому 2011 р. у м. Шанхай відкрито новий Українсько-китайський технопарк, який займається співпрацею у галузі морських наук і технологій, біомедицини, нових матеріалів, аерокосмонавтики, нових джерел енергії та ін.

У червні 2011 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України і Міністерством науки і техніки Китайської Народної Республіки. Згідно з Меморандумом сторони мають надати підтримку Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України та Промислового науково-дослідного Інституту провінції Гуандун (КНР) щодо застосування технологій зварювання у медицині.

У листопаді 2012 р. у м. Чженьцзян (провінція Цзяньсу) відкрито українсько-китайський Центр з трансферу технологій суднобудування та океанічного проектування, створеного на базі Університету науки і технологій (провінція Цзяньсу) спільно з Національним університетом кораблебудування ім. адмірала Макарова (м. Миколаїв).

У червні 2016 р. у м. Харбін створено «Китайсько-український центр науково-технічного співробітництва», що представляє платформу для наукового співробітництва за окремими напрямками, зокрема у сфері електрозварювання.

Зміцнення українсько-китайського співробітництва у напрямі організації спеціальних форм інноваційної діяльності не тільки дасть можливість їх в Україні зберегти, а й сприятиме їх зростанню. Вони можуть активізувати ризикову діяльність «знизу вгору», надаючи підтримку розвитку малих наукомістких фірм і венчурного підприємництва; сприяти підвищенню кваліфікації фахівців у сфері виробництва наукомісткої продукції і високих технологій.

З метою сприяння розвитку промисловості України на інноваційних засадах пропонуємо переглянути незавершені нормативно-правові документи, поновити ті, що є актуальними, а також розробити нові державні цільові програми.

1. *Відповідно до Концепції створення індустріальних (промислових) парків*, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 447-р. від 1 серпня 2006 р., в нашій країні було започатковано розвиток цього виду діяльності, визначено механізм та послідовність дій з реалізації державної політики у сфері створення та розвитку індустріальних (промислових) парків, гарантувалися широкі можливості для стимулювання в Україні інвестиційно-інноваційної діяльності.

У 2012 р. зареєстровано Закон України «Про індустріальні парки». З метою подальшого розвитку індустріальних парків в Україні було прийнято у першому читанні за основу законодавчий пакет (№№ 2554 а-д та 2555 а-д), який запроваджує податкові та митні інвестиційні стимули для нових вітчизняних промислових підприємств. З усього існуючого пакета стимулів, що успішно використовуються на світовій арені, цей законодавчий пакет передбачає застосування лише деяких податкових преференцій, серед яких: звільнення на п'ять років від податку на прибуток та половинна ставка (9,0%) на наступні п'ять років за умови реінвестування цих коштів у розвиток виробництва; звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування для здійснення господарської діяльності в межах ІП; розстрочка на п'ять років імпорту ПДВ на обладнання та устаткування для здійснення господарської діяльності в межах ІП; можливість отримання фіскальних стимулів з податку на нерухоме майно, земельного податку та орендної плати за користування земельною ділянкою державної чи комунальної форми власності, на якій створено індустріальний парк, за рішенням місцевої влади. Разом із цим проект законодавчого пакета (№№ 2554 а-д та 2555 а-д) містить чіткі норми прямої дії, які вимагають: здійснення профільної виробничої та науково-дослідницької діяльності; на території індустріального парку повинен діяти механізм офіційного працевлаштування з чисельністю

щонайменше 30 співробітників; середньомісячна заробітна плата повинна становити не менше трьох мінімальних, тобто понад 11,1 тис. грн. Реалізація означених напрямів, які сприятимуть створенню і розвитку мережі індустріальних парків на території України активізуватиме інвестиційну діяльність, сприятиме збільшенню обсягів прямих інвестицій, стимулюватиме розвиток реального сектора економіки, зумовлюватиме створення нових високотехнологічних виробництв і робочих місць, збільшення обсягів та асортименту випуску експортоорієнтованої продукції.

2. Необхідно зазначити, що, на відміну від індустріальних парків, інституційно-правове забезпечення *функціонування кластерів* в Україні відсутнє, тому до основних завдань *щодо цього* в Україні слід віднести: створення та розвиток кластерів (розроблення нормативно-правової бази щодо створення та функціонування кластерів, зокрема, визначення понять «кластер», «кластерна політика», «кластеризація» на законодавчому рівні; створення та реалізацію державних програм сприяння розвитку кластерів; створення Реєстру кластерів в Україні); розвиток кластерних зв'язків та мережевого співробітництва (залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у пріоритетні за видами економічної діяльності кластери; формування і просування кластерних ініціатив; розвиток людського капіталу; економічна освіта суб'єктів кластера та спеціалістів навчальних закладів; фінансування спільних наукових досліджень; створення інформаційного поля для суб'єктів кластера; розробка програм розвитку постачальників; розміщення державного замовлення на продукцію підприємств кластера; контроль якості продукції і послуг, які постачаються виробниками кластера в рамках програми державної закупівлі; програми розвитку конкурентного середовища; створення інфраструктурного забезпечення кластерних зв'язків; взаємодія місцевих органів влади з суб'єктами кластера; трансфер технологій у кластері; формування співробітництва у середині кластера та ін.); збільшення впливу і відповідальності місцевих органів влади в умовах децентралізації стосовно забезпечення розвитку кластерів; реалізацію ефективної кластерної політики, що можлива в контексті комплексу заходів стосовно суттєвого покращення інвестиційного клімату; розробку моделей використання механізму державно-приватного партнерства з метою залучення недержавних інвестиційних ресурсів для розвитку кластерів, перш за все забезпечення території необхідною інфраструктурою; законодавче визначення механізму створення транснаціональних кластерів. Зокрема укладання на рівні урядів країн-учасниць двосторонніх угод про створення транснаціональних кластерів, узгодження стратегій і планів розвитку національних частин транснаціональних кластерів. Досвід функціонування таких структур свідчить про їх позитивний вплив на соціально-економічний розвиток та міжнародне співробітництво країн-учасниць, стимулювання ділової активності, приплив інвестицій і вирішення проблем зайнятості.

3. В Україні чинні окремі законодавчі акти, які визначають правові, економічні та організаційні засади функціонування *технологічних парків*. Зокрема, Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» № 991-XI від 16.07.1999 р. було визначено правові, економічні засади щодо функціонування технологічних парків за рахунок уведення на їх території спеціального режиму інноваційної діяльності. В 2005 р. деякі найважливіші статті законів, що регулювали діяльність технопарків, було скасовано. Згодом часткове відновлення системи преференцій спостерігається за такими позиціями, як: звільнення від податку на прибуток; звільнення від сплати ввізного мита; кошти, отримані в іноземній валюті від реалізації продукції, не підлягають обов'язковому продажу; розрахунки за експортно-імпортними операціями проводяться у строк до 150 календарних днів.

На сьогодні ситуація в технопарках є вкрай складною. Тому, на нашу думку, необхідно невідкладно вжити заходів за такими напрямами, як: вдосконалення чинного Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» та впровадження заходів державної підтримки розвитку технопарків; посилення кадрового потенціалу; надання державної фінансової підтримки для розвитку технопарків та оновлення матеріально-технічної бази; розроблення ефективного механізму взаємодії науки, бізнесу та влади, у тому числі завдяки системі електронного урядування та створення онлайн-сервісу; інтернаціоналізація вітчизняних технопарків та їхнє включення до глобальних інноваційних мереж шляхом залучення прямих іноземних інвестицій, трансферу технологій та розвитку співробітництва з іноземними технопарками; здійснення досліджень стосовно перспектив розвитку технопарків, розроблення на їхній основі програм та систем оцінювання результатів їх функціонування та ін.

Виконання запропонованих заходів дозволить не тільки зберегти в Україні технопарки, а й сприятиме зростанню їх кількості. Вони можуть виступати інструментом децентралізації прийняття рішень у сфері науково-технічної політики; активізувати ризикову діяльність «знизу», надаючи підтримку розвитку малих наукоємних фірм і венчурного підприємництва; сприяти підвищенню кваліфікації спеціалістів у сфері виробництва наукоємної продукції і високих технологій; оцінити відповідність рівня виробництва на промислових напрямках рівню кваліфікації зайнятих в економіці будь-якого регіону країни.

Висновки відповідно до статті. Однією з головних передумов економічного розвитку країни є конвергенційні процеси, які мають особливості розвитку в кожній країні ЄС та КНР, України. Зокрема, зазначені особливості спільного підприємництва формують переваги цього стратегічного підходу у виході на зарубіжні ринки, які зводяться до таких аспектів: створення більш високої зацікавленості партнерів у нарощуванні обсягів виробництва, модернізація основних фондів СП; підвищення відповідальності партнерів за зростання економічної ефективності виробництва продукції; прагнення партнерів до об'єднання зусиль у сфері виробництва товарів, передпродажної стадії, збуту, після продажних операцій.

Так, українсько-китайська комісія повинна виписати цілий ряд синхронізованих документів і угод, щоб Україна змогла вийти на міжнародний ринок з конкретними пропозиціями. Держава повинна адекватно відреагувати і встановити чіткі правила для внутрішніх і зовнішніх інвесторів, які будуть розуміти, як і у що вони вкладають, як отримуватимуть прибуток і які результати з'являться після інвестиційної діяльності.

Зростання рівня конвергенційності в Україні на засадах розвитку інноваційної діяльності можливе за рахунок впровадження інституційних механізмів державного регулювання функціонування галузі, у тому числі шляхом гармонізації законодавства до вимог ЄС. Впровадження інновацій сприяють створенню якісної і безпечної продукції, створенню та розвитку організаційних форм інноваційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Коронавирус COVID-19: общая статистика. URL: <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/>
2. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество. пер. с англ. Москва: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига»; СПб: Terra Fantastica, 2004, 602 с. С. 553.
3. Бурлай Т. В. Соціально-економічна конвергенція: теорія та практика: монографія. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2019. 364 с.
4. Хімченко А. М., Махнович О. О. Активізація та розвиток інноваційних процесів в країнах світу: ретроспектива та сучасний стан. Економіка та держава. 2013. №12. С. 47-51.
5. Миндич Д. Тройная спираль по-шведски. Эксперт. 2011. №35 (768). URL: <http://expert.ru/expert/2011/35/trojnaya-spiral-po-shvedskix/>
6. Марковський І. О. Особливості сучасного інноваційного розвитку країн-членів ЄС. Інвестиції: практика та досвід. 2011. №7. С. 23-25.
7. Тройная спираль по-шведски. URL: <https://old.sk.ru/news/b/press/archive/2012/04/16/statya-o-tehnoparke-ideon-shveciya-na-osnovanii-intervyu-s-generalnym-direktorom-upravlyayuschey-kompanii-tehnoparka-tomasom-myollerom-i-otcomosnovatelem-ideona-svenomtorom-holmom.aspx>
8. Теплий финский климат. URL: <https://old.sk.ru/news/b/press/archive/2012/04/16/statya-o-seti-tehnoparkov-technopolis-finlyandiya-na-osnovanii-intervyu-s-ee-osnovatelem-pertti-huuskonenom-i-sozdatelem-tehnoparka-otaniemi-finlyandiya-mervi-keki.aspx>
9. Top 6 Factors That Drive Investment In China. Marv Dumon. URL: <http://www.investopedia.com/articles/economics/09/factors-drive-investment-in-china.asp#-axzz1ak9hb5Dq>
10. World investment prospects survey 2010–2012. UNCTAD. New York and Geneva, 2010. 35 p.
11. Китай вышел на шестое место по объему инвестиций, вложенных за рубеж, и на второе место по объему привлеченных иностранных инвестиций. URL: http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2010-07/30/content_20606796_3.htm
12. Foreign Direct Investment and Union Busting in Asia. Chang Dae-oup. URL: http://www.amrc.org.hk/alu_article/union_busting/foreign_direct_investment_and_union_busting_in_asia
13. Mergers and Acquisitions in China – Top 10 Mergers and Acquisitions in China. URL: <http://www.economywatch.com/mergers-acquisitions/china.html>
14. Growth and Trend: Transnational Corporations in China / Fulin Pan and Lingxia Wu. URL: <http://www.tnconline.net/journal/html/?206.html>
15. Стан державного боргу України в умовах загострення фінансових ризиків, пов'язаних з гібридною війною. Національний інститут стратегічних досліджень: Аналітичні матеріали: Економіка, грудень 2017 р. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzh_borg-d8023.pdf
16. Analysis of the Economic Influences of the Investments in China from Transnational Corporations. Xianmin Jia. China: The College of Business Adm., April 2010, 3 p.
17. The China Analyst-September 2011. The Beijing Axis-Hong Kong: The BA, 2011. 55 p.
18. TNC. UNCTAD. New York and Geneva: United Nations, APRIL 2010. 100 p.
19. The Beijing Axis. URL: <http://www.thebeijingaxis.com>

References

1. Koronavirus COVID-19: obshaya statistika [Coronavirus COVID-19: general statistics]. <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/>
2. Gelbrejt, Dzh. (2004). Novoe industrialnoe obshestvo [New industrial society]. Moskva: ООО «Izdatelstvo AST»: ООО «Tranzitkniga»; SPb: Terra Fantastica, 2004, 602 s., S. 553.
3. Burlaj, T. V. (2019). Socialno-ekonomichna konvergenciya: teoriya ta praktika: monografiya [Socio-economic convergence: theory and practice: monograph]. NAN Ukraini, DU «In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukraini». K., 2019. 364 s., S.11.
4. Himchenko A. M., Mahnovich O. O. (2013). Aktivizaciya ta rozvitok innovacijnih procesiv v krayinah svitu: retrospektiva ta suchasnij stan [Activation and development of innovation processes in the world: retrospective and current state]. Ekonomika ta derzhava – Economy and state. №12. S. 47-51.
5. Mindich, D. (2011). Trojnaya spiral po shvedski [Triple helix in Swedish]. Ekspert, №35 (768). URL: <http://expert.ru/expert/2011/35/trojnaya-spiral-po-shvedskix/>
6. Markovskij, I. O. (2011). Osoblivosti suchasnogo innovacijnogo rozvitku krayin-chleniv YeS [Features of modern innovative development of EU member states]. Investiciyi: praktika ta dosvid, №7. S. 23-25.

7. Trojnaya spiral po-shvedski [Triple helix in Swedish]. <https://old.sk.ru/news/b/press/archive/2012/04/16/statya-o-tehnoparke-ideon-shveciya-na-osnovanii-intervyu-s-generalnym-direktorom-upravlyayushey-kompanii-tehnoparka-tomasom-myollerom-i-otcomosnovatelem-ideona-svenomtorom-holmom.aspx>
8. Teplyj finskij klimat [Warm Finnish climate]. URL: <https://old.sk.ru/news/b/press/archive/2012/04/16/statya-o-seti-tehnoparkov-technopolis-finlyandiya-na-osnovanii-intervyu-s-ee-osnovatelem-pertti-huuskonenom-i-sozdatelem-tehnoparka-otaniemi-finlyandiya-mervi-keki.aspx>
9. Top 6 Factors That Drive Investment In China. Marv Dumon. URL: <http://www.investopedia.com/articles/economics/09/factors-drive-investment-in-china.asp#axzz1ak9hb5Dq>
10. World investment prospects survey 2010–2012. UNCTAD. New York and Geneva, 2010. 35 p.
11. Kitaj vyshel na shestoe mesto po obemu investitsij, vlozhennyh za rubezh, i na vtoroe mesto po obemu privilechennyh inostrannyh investitsij [China came in sixth in terms of foreign investment and second in foreign investment]. URL: http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2010-07/30/content_20606796_3.htm
12. Foreign Direct Investment and Union Busting in Asia. Chang Dae-oup. URL: http://www.amrc.org.hk/alu_article/union_busting/foreign_direct_investment_and_union_busting_in_asia
13. Mergers and Acquisitions in China – Top 10 Mergers and Acquisitions in China. URL: <http://www.economywatch.com/mergers-acquisitions/china.html>
14. Growth and Trend: Transnational Corporations in China. Fulin Pan and Lingxia Wu. URL: <http://www.tnconline.net/journal/html/?206.html>
15. Stan derzhavnogo borgu Ukrayini v umovah zagostrennya finansovih rizikiv, pov'yazanih z gibridnoyu vijnoyu [The state of Ukraine's public debt in the face of exacerbation of financial risks associated with hybrid warfare]. Nacionalnij institut strategichnih doslidzhen: Analitichni materiali: Ekonomika, gruden 2017 r. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzh_borg-d8023.pdf
16. Analysis of the Economic Influences of the Investments in China from Transnational Corporations. Xianmin Jia. China: The College of Business Adm., April 2010, 3p.
17. The China Analyst-September 2011. The Beijing Axis-Hong Kong: The BA, 2011. 55 p.
18. TNC. UNCTAD. New York and Geneva: United Nations, APRIL 2010. 100 p.
19. The Beijing Axis. URL: <http://www.thebeijingaxis.com>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Борзенко Олена Олександрівна, д.е.н., професор, завідувач сектором міжнародних фінансових досліджень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
e-mail: slozko2003@ukr.net

Бойко Олена Миколаївна, к.е.н., с.н.с., стипендіат НАН України, Лауреат Премії Президента України для молодих вчених, пров.н.с. відділу інноваційної політики, економіки та організації високих технологій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
e-mail: bhelena@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Борзенко Елена Александровна, д.э.н., профессор, заведующая сектором международных финансовых исследований ГО «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»
e-mail: slozko2003@ukr.net

Бойко Елена Николаевна, к.э.н., с.н.с., стипендиат НАН Украины, Лауреат Премии Президента Украины для молодых ученых, вед.н.с. отдела инновационной политики, экономики и организации высоких технологий ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»
e-mail: bhelena@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Borzenko Olena, Dr. habil., Professor, Chief of Section for International Financial ResearchSI «Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine»
e-mail: slozko2003@ukr.net

Boiko Olena, Ph.D., Senior Scientist, National Academy of Sciences of Ukraine Fellow, winner of the President of Ukraine for the premiums of young scientists ved.n.s. Division of ynnovatsyonnoy politics, economy and high tech SU organization «Institute of Economics and prediction of NAS of Ukraine»
e-mail: bhelena@ukr.net

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ НАУКОВИХ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ РОБІТ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бурдонос Л. І.,
Виноградня В. М.

Предметом дослідження статті є врахування методики, яка визначає єдині підходи до оцінки ефективності наукових та науково-технічних робіт, що виконуються у закладі вищої освіти у вигляді проектних розробок та інвестиційних проектів.

Мета статті – проаналізувати положення запропонованої методики, які можуть бути використані замовниками для оцінки значимості наукових робіт у ЗВО при вирішенні питань щодо визначення розмірів фінансування, надання грантів, підтримки інвестиційних проектів, укладення договорів на виконання наукових робіт, визначення ціни науково-технічної продукції.

Методи, що були використані в процесі дослідження: у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економічних явищ, які забезпечили розв'язання поставлених завдань з вибраного напрямку дослідження.

Результати роботи: проведений аналіз свідчить, що велика кількість ЗВО у своїй діяльності застосовують різні методики при розрахунках ефективності результатів наукових та дослідних робіт, але врахування цих видів ефекту при оцінці результативності виконання наукових та науково-технічних робіт у ЗВО потребує створення єдиної методики, яка б враховувала весь спектр технічних, економічних, соціальних та навчально-педагогічних ефектів при виборі оптимальних варіантів використання результатів наукових досліджень і розробок.

Галузь застосування результатів: заклади вищої освіти України, Міністерство освіти і науки України, районні та місцеві відділи освіти.

Висновки. Ефективність НДР є основною складовою механізму визначення вартості науково-технічної продукції, що визначає джерела та обсяги фінансування. Безпосередньою складовою рівня ефекту є розвиток нових технологій в освіті. Для цього потрібна методика визначення ефективності наукових та науково-технічних робіт у закладі вищої освіти, призначена для розрахунку ефективності впровадження, виконання та реалізації наукових розробок як фундаментального, так і прикладного характеру (у виді проектів) на усіх стадіях життєвого циклу наукових досліджень.

Ключові слова: методика, ефективність методики, наукові досліді, науково-технічні роботи, наукові розробки, нові технології в освіті, оцінка ефективності результатів.

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАУЧНЫХ И НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ РАБОТ В УЧРЕЖДЕНИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Бурдонос Л. И.,
Виноградная В. М.

Предметом исследования статьи является учет методики, которая определяет единые подходы к оценке эффективности научных и научно-технических работ, выполняемых в учреждении высшего образования в виде проектных разработок и инвестиционных проектов.

Цель статьи – проанализировать положения предложенной методики, которые могут быть использованы заказчиками для оценки значимости научных работ в учреждении высшего образования при решении вопросов по определению размеров финансирования, предоставления грантов, поддержки инвестиционных проектов, заключение договоров на выполнение научных работ, определения цены научно-технической продукции.

Методы, которые были использованы в процессе исследования: в работе использованы общенаучные и специальные методы познания экономических явлений, которые обеспечили решение поставленных задач с выбранного направления исследования.

Результаты работы: проведенный анализ свидетельствует, что большое количество вузов в своей деятельности применяют различные методики при расчетах эффективности результатов научных и исследовательских работ, но учет этих видов эффекта при оценке результативности выполнения научных и научно-технических работ в высших учебных заведениях требует создания единой методики, которая бы учитывала весь спектр технических, экономических, социальных и учебно-педагогических эффектов при выборе оптимальных вариантов использования результатов научных исследований и разработок.

Область применения результатов: учреждения высшего образования Украины, Министерство образования и науки Украины, районные и местные отделы образования.

Выводы. Эффективность НИР является основной составляющей механизма определения стоимости научно-технической продукции, определяет источники и объемы финансирования. Непосредственной составляющей уровня эффекта является развитие новых технологий в образовании. Для этого нужна методика определения эффективности научных и научно-технических работ в учреждении высшего образования, предназначена для расчета эффективности внедрения, выполнения и реализации научных разработок как фундаментального, так и прикладного характера (в виде проектов) на всех стадиях жизненного цикла научных исследований.

Ключевые слова: методика, ефективність методики, научні дослідження, науко-технічні роботи, научні розробки, нові технології в освіті, оцінка ефективності результатів.

METHODOLOGY OF ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF SCIENTIFIC, SCIENTIFIC AND TECHNICAL WORKS IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

Burdonos Lyudmila,
Vynogradnya Vita

The subject of the research is to consider a methodology that defines common approaches to the evaluation of the effectiveness of scientific and scientific-technical works performed in higher education in the form of project development and investment projects.

The purpose of the article is to analyze the provisions of the proposed methodology, which can be used by customers to evaluate the importance of scientific work in universities in solving issues of determining the size of funding, granting grants, supporting investment projects, concluding contracts for the implementation of scientific works, determining the price of scientific and technical products.

Methods used in the process of research: in the work used general scientific and special methods of knowledge of economic phenomena, which ensured solving the tasks in the chosen direction of research.

The results of the work the conducted analysis shows that a large number of universities in their activity use different methods in calculating the effectiveness of the results of scientific and research work, but taking into account these types of effect in assessing the effectiveness of the implementation of scientific and scientific and technical work in higher education requires the creation of a single methodology that would take into account the whole range of technical, economic, social and educational-pedagogical effects in choosing the best options for using the results of scientific research second and developments.

The field of application of results: higher educational institutions of Ukraine, the Ministry of Education and Science of Ukraine, rayon and local departments of education.

Conclusions. The effectiveness of research and development is the main component of the mechanism for determining the value of scientific and technical products, which determines the sources and amounts of funding. An immediate component of the effect level is the development of new technologies in education. This requires a methodology for determining the effectiveness of scientific and technical works in higher education, designed to calculate the effectiveness of implementation, implementation and implementation of scientific development of both fundamental and applied nature (in the form of projects) at all stages of the research life cycle.

Key words: methods, efficiency of methods, scientific experiments, scientific and technical works, scientific developments, new technologies in education, evaluation of effectiveness of results.

JEL Classification: O32, I28

Актуальність дослідження. Положення Методики, адаптовані для закладів вищої освіти з урахуванням специфіки наукового потенціалу, можуть бути використані замовниками для оцінки значимості наукових робіт при вирішенні питань щодо визначення розмірів фінансування, надання грантів, підтримки інвестиційних проєктів, укладення договорів на виконання наукових робіт, визначення ціни науково-технічної продукції.

Аналіз останніх джерел. Питанням методології значення та організації наукових досліджень присвячені наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як Білуха М., Васильєв І., Гончаренко С., Кобець А., Королева Т., Торжков І., Маліцький Б. А., Довженко А. С., Чмиленко Ф. О., Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М., Крушельницька О. В., Микитюк О. М., однак виклики, які наразі стоять перед сучасними закладами вищої освіти огляду на проблеми національної економіки, потребують подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Визначення ефективності наукових та науково-технічних робіт у закладі вищої освіти виступає як невід'ємна компонента системи прийняття управлінських рішень. Методика представляє собою систему прийомів оцінки різних видів ефекту при розрахунках ефективності результатів наукової роботи окремих колективів і вищого навчального закладу в цілому. Для більшості прикладних досліджень імовірність отримання ефекту в народному господарстві у цей час перевищує 80% [1, с. 44].

Сьогодні в умовах ринку тільки висока якість науко-дослідних робіт (далі – НДР) визначає науково-практичні зв'язки ЗВО і виробництва. Існує значна кількість методик оцінки НДР ЗВО. На цю тему написана достатня кількість статей і дисертацій, розроблені моделі і методи оцінки ефективності НДР, проведена їх апробація. Багато ЗВО використовують ці методики, і вони досить повно характеризують рівень наукових досліджень [2, с. 56].

Мета даної методики полягає у визначенні рівня ефективності проєктів за окремими видами ефекту на різних етапах, починаючи з конкурсного відбору до впровадження результатів дослідження у виробництво.

Методика розроблена з урахуванням специфіки проведення наукових досліджень у закладах вищої освіти, яка полягає у використанні результатів безпосередньо у навчальному процесі. У зв'язку з цим розширюється діапазон ефектів для оцінки результативності наукових та науково-технічних робіт. До них належать:

- **науково-технічний ефект** – як результат підвищення науково-технічного рівня, поліпшення параметрів техніки і технологій, розробки нових технологічних засобів виробництва речовин, матеріалів та видів продукції. Індикаторами оцінки виступають кількість запропонованих та впроваджених видів нових матеріалів, засобів, технологій тощо;

- **економічний ефект** полягає в отриманні економічних результатів від впровадження результатів прикладних досліджень і розробок у виробництво. Розрахунок ефекту здійснюється співставленням розміру витрат на про-

ведення наукових робіт з розміром одержаного доходу (прибутку) при реалізації наукової продукції. Економічний ефект вважається узагальнюючим, чистим економічним ефектом науки, який визначає економію суспільної праці;

- **соціальний ефект** відображає зміни умов діяльності людини, що проявляється у змінах характеру та умов праці, підвищенні матеріального забезпечення, розширенні можливостей духовного розвитку особистості;

- **навчально-педагогічний ефект** відображає процес передачі новітніх знань безпосередньо за місцем їх одержання і у стислі терміни. Він реалізується в інноваційному процесі закладу вищої освіти через відкриття нових спеціальностей, розробку сучасних навчальних планів, освітніх програм дисциплін, курсів лекцій, удосконалення наукової роботи студентів, підготовку науково-педагогічних кадрів. Навчально-педагогічний ефект матеріалізується у вигляді монографій, підручників, навчальних посібників, наукових статей, нових освітніх програм, опорних конспектів лекцій та іншого дидактичного матеріалу для студентів і аспірантів.

Врахування цих видів ефекту при оцінці результативності виконання наукових та науково-технічних робіт у закладах вищої освіти потребує створення єдиної методики, яка б враховувала весь спектр технічних, економічних, соціальних та навчально-педагогічних ефектів при виборі оптимальних варіантів використання результатів наукових досліджень і розробок.

Методика визначення ефективності наукових та науково-технічних робіт у закладі вищої освіти (далі – Методика) призначена для розрахунку ефективності впровадження, виконання та реалізації наукових розробок як фундаментального, так і прикладного характеру (у виді проектів) на усіх стадіях життєвого циклу наукових досліджень.

Положення Методики, адаптовані для закладів вищої освіти з урахуванням специфіки наукового потенціалу, можуть бути використані стейкхолдерами для оцінки значимості наукових робіт при вирішенні питань щодо визначення розмірів фінансування, надання грантів, підтримки інвестиційних проектів, укладення договорів на виконання наукових робіт, визначення ціни науково-технічної продукції.

Методика визначає єдині підходи до оцінки ефективності наукових та науково-технічних робіт, що виконуються у закладі вищої освіти у вигляді проектних розробок та інвестиційних проектів.

Результати визначення ефективності наукових та науково-технічних робіт повинні використовуватися для досягнення наступних цілей:

- розширення теоретичних знань, одержання нових наукових даних про процеси, явища, закономірності, що існують у досліджуваній сфері, розробка наукових основ, методів і принципів досліджень;

- вибір основних напрямків наукових досліджень та розробок і прогнозування ефективності від їхнього впровадження;

- визначення пріоритетності наукових напрямків у сфері фундаментальних досліджень і прикладних розробок;

- добір проектів і завдань для включення в науково-технічні програми, у тому числі міждержавні, державні, міжгалузеві, галузеві, регіональні, міжрегіональні та інші;

- формування інноваційних програм і проектів, визначення масштабів використання завершених розробок у виробництві;

- визначення фактичної ефективності використання результатів досліджень та розробок у виробництві та навчальному процесі;

- оцінка діяльності наукових підрозділів та творчих колективів ЗВО;

- оцінка вартості переданої науково-технічної продукції.

Суб'єктами виконання наукових та науково-технічних робіт виступають наукові підрозділи закладів вищої освіти, творчі колективи, науково-виробничі об'єднання (технопарки, технополіси, науково-виробничі центри та інші об'єднання).

Суб'єктами впровадження і використання результатів наукових та науково-технічних робіт виступають державні структури, підприємства та організації, підприємницькі структури, заклади вищої освіти.

Ефективність НДР є основною складовою механізму визначення вартості науково-технічної продукції, що визначає джерела та обсяги фінансування.

Джерелами фінансування наукових та науково-технічних робіт та інноваційних проектів у закладах вищої освіти можуть бути:

- кошти державного та місцевих бюджетів;

- кошти позабюджетних фондів;

- кошти організацій державного сектору;

- кошти організацій підприємницького сектору;

- власні кошти ЗВО;

- кошти іноземних замовників;

- кошти, залучені з внутрішніх джерел (отримані від продажу акцій, благодійні кошти, кошти, що виділяються холдинговими, акціонерними компаніями, промислово-фінансовими групами);

- запозичені кошти, у тому числі кредити, що надаються державою, кредити іноземних інвесторів, облігаційні позики, кредити банків і інших інвесторів інвестиційних фондів і компаній, страхових організацій, пенсійних фондів тощо.

Проведення наукових досліджень є необхідною умовою створення у ЗВО системи підготовки та атестації наукових та науково-педагогічних кадрів. Наприклад, спеціалізована вчена рада утворюється у закладах вищої освіти, що проводять фундаментальні та прикладні наукові дослідження, мають достатній рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення для підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації [5].

Методика оцінки ефективності залежить від виду наукових досліджень. Якість наукового дослідження доцільно розглядати відповідно до його характеру та змісту (фундаментальне, прикладне, розробка) [3, с. 121].

Метою фундаментальних і частково прикладних досліджень не є одержання продукту, виробу або послуги, що можуть стати товаром і оформитися у виді певного комерційного інвестиційного проекту. На їхній основі здійснюється генерація ідей, які можуть трансформуватися в проекти. Тому пошукові роботи можуть мати деяку комерційну вартість. За результатами експертної оцінки формується перелік рекомендації щодо усунення слабких моментів та зміцненні сильних сторін наукової діяльності [4].

Експериментальні розробки є однією зі стадій життєвого циклу продукту, виробу або послуги, завданням яких є створення нового виду продукції із визначеними характеристиками.

Наукова і науково-технічна результативність НДР не може бути оцінена з використанням методу дисконтування грошових потоків, за винятком випадків, коли дослідження мають вартісні характеристики результату НДР, як науково-технічної продукції, яку одержує замовник, оскільки відсутній ринковий продукт, як результат досліджень.

У деяких випадках результати дослідження можуть мати вартісні характеристики результату НДР як науково-технічної продукції, що купує замовник. Тобто у даному випадку виникає фактична ефективність НДР.

Науковий і науково-технічний результат досліджень носить багатоаспектний характер і його оцінка можлива на основі використання методики факторного аналізу. При цьому наукова і науково-технічна результативність НДР можлива як на основі об'єктивних даних, так і суб'єктивної оцінки експертів, за допомогою системи зважених бальних оцінок. (Об'єктивні показники легко розраховуються, мають певний ступінь порівнянності для різних за характером НДР, проте можуть далеко неоднозначно характеризувати результативність наукових досліджень. Оцінки експертів можуть з більшим ступенем вірогідності відбивати результативність, однак суб'єктивність оцінок завжди носить спірний характер).

Перелік об'єктивних показників наукової результативності НДР представлений у таблиці 1.

Таблиця 1. Основні об'єктивні показники наукової результативності НДР

Фактори наукової результативності НДР	Об'єктивні показники результативності	Значення показника результативності	Відносне значення показника результативності
1. Науковий рівень	1. Кількість докторів наук, що приймають участь у дослідженнях		
	2. Кількість кандидатів наук, що приймають участь у дослідженнях		
2. Новизна	3. Друковані роботи, які відображують новизну дослідження:		
	кількість		
	обсяг др.с., в т.ч.		
	3.1. в українських виданнях:		
	кількість		
	обсяг др.с.		
	3.2. в зарубіжних виданнях:		
	кількість		
3. Глибина і ступінь поширення ідей і розробок	обсяг др.с.		
	4. Кількість публікацій в електронних виданнях, що підкреслюють новизну дослідження		
	5. Публікації в межах дослідження, в т.ч.		
	кількість		
	обсяг др.с.		
	5.1. Монографії:		
	кількість		
	обсяг др.с.		
	5.2. Підручники та навчальні посібники:		
	кількість		
	обсяг др.с.		
	5.3. Наукові статті:		
	кількість		
	обсяг др.с.		
	5.4. Методичні матеріали:		
	кількість		
	обсяг др.с.		
	6. Участь в наукових конференціях, всього в т.ч. у міжнародних		
	7. Кількість посилань на публікації за матеріалами дослідження		
	8. Кількість навчальних курсів, в основі яких лежать ідеї розробки		

У стовпці 3 таблиці 1 представляються абсолютні дані за науково-технічним рівнем НДР, у стовпці 4 – розрахункові показники, як відношення абсолютних показників до обсягу витрат на виконання НДР. Ці абсолютні і відносні величини є вихідними даними для розрахунку інтегрального показника науково-технічної результативності НДР.

Для оцінки результативності фундаментальних НДР розраховується тільки коефіцієнт наукової результативності, що сам по собі представляє компроміс між об'єктивною і суб'єктивною оцінкою наукового рівня НДР.

Коефіцієнт розраховується за формулою (1):

$$K_{\text{наук.результат.}} = \sum_{j=1}^3 \left(\sum_{i=1}^8 R_{ij} q_{ij} \right) W_j, \quad (1)$$

де R_{ij} – експертна бальна оцінка кожного з восьми об'єктивних показників результативності НДР (стовпець 2, таблиці 3);

q_{ij} – вага об'єктивного показника в кожному із трьох факторів наукової результативності (стовпець 6, таблиці 3);

W_j – вага фактора наукової результативності (стовпець 7, таблиці 3).

Визначення показника R_{ij} (стовпець 5, таблиці 3) проводиться на основі висновків експертів виходячи з наступних граничних значень (таблиця 2):

Таблиця 2.

Досягнутий рівень об'єктивного показника	Кількість балів
Високий	100
Достатній	70
Низький	30

Визначення ваги фактора наукової результативності (W_j) розраховується за суб'єктивною експертною оцінкою наукової результативності НДР відповідно до характеристик факторів, представлених у таблиці 3.

Кожний з експертів визначається з кількісною оцінкою коефіцієнтів досягнутого рівня для кожного фактора наукової результативності (стовпець 4, таблиці 3).

Таблиця 3. Розрахункова таблиця коефіцієнта наукової результативності НДР

Фактори наукової результативності НДР	Об'єктивні показники результативності	Значення показника результативності	Відносне значення показника результативності	Кількість балів за видами показника (R_{ij})	Вага фактора в групі (q_{ij})	ВВага фактора (W_j)
1	2	3	4	5	6	7
1. Науковий рівень	1. Кількість докторів наук, що приймають участь у дослідженнях				0.7	
	2. Кількість кандидатів наук, що приймають участь у дослідженнях				0.3	
2. Новизна	3. Друковані роботи, що підкреслюють новизну дослідження:				0.6	
	кількість				0.4	
	обсяг др. с., у т.ч.					
	3.1. У вітчизняних виданнях:					
	кількість					
	обсяг др.с.					
	3.2. У закордонних виданнях:					
	кількість					
	обсяг др. с.					
3. Глибина і ступінь поширення ідей і розробок	4. Кількість публікацій в електронних виданнях, що підкреслюють новизну дослідження				0.2	
	5. Публікації в рамках дослідження:					
	кількість					
	обсяг др. аркушів					
	5.1. Монографії:					
	кількість					
	обсяг др. аркушів					
	5.2. Підручників і навчальних посібників:					
	кількість					
	обсяг др. аркушів					
	5.3. Наукових статей					
	кількість					
	обсяг др. аркушів					

	5.4. Методичних матеріалів					
	кількість					
	обсяг др. аркушів					
	6. Участь у наукових конференціях, усього					
	в т.ч. у міжнародних					0.2
	7. Кількість посилань на публікації, виданих за матеріалами дослідження					0.3
	8. Кількість навчальних курсів, в основі яких лежать ідеї розробки					0.3

Показник ваги фактора наукової результативності (W_{jk} , стовпець 6, таблиці 4) визначається кожним експертом за формулою (2):

$$W_{jk} = K_{ij} * W_{\text{норм.}}, \quad (2)$$

де W_{jk} - вага фактора наукової результативності k -го експерту;

$W_{\text{норм.}}$ - нормативний коефіцієнт значимості фактора наукової результативності.

Таблиця 4. Характеристики факторів і ознак наукової результативності НДР

Фактор наукової результативності	Якість фактора	Характеристика фактора	Коефіцієнт досягнутого рівня (K_{ij})	Нормативний коэф. значимості фактора ($W_{\text{норм.}}$)	Вага фактора (W_{jk})
1	2	3	4	5	6
Науковий рівень	Високий	Створено новий напрямок наукових знань і досліджень, використані нові методики й оригінальні методи розрахунків	1,0	0,3	
	Середній	Підтверджено розроблені раніше теоретичні висновки, розширені відомі теорії, удосконалені використані методики	0,7		
	Низький	Розроблено нові класифікації методів, уточнені використовувані методики, експериментально підтверджені відомі розрахунки і методики	0,2		
Новизна	Висока	Отримано принципово нові результати, нова теорія, відкриття нової закономірності	0,1	0,5	
	Середня	Виявлені деякі загальні закономірності, методи, способи, що дозволяють створити принципово нову продукцію	0,7		
	Недостатня	Позитивне рішення на основі простих узагальнень, аналізу зв'язків факторів, поширення відомих принципів на нові об'єкти	0,3		
	Тривіальна	Опис окремих факторів, поширення раніше отриманих результатів, реферативні огляди	0,1		
Глибина і ступінь поширення ідей і розробок	Висока	Виконання складних теоретичних розрахунків, перевірка на великому обсязі експериментальних даних, великий резонанс у науковому світі.	1,0	0,2	
	Середня	Невисока складність розрахунків, перевірка на невеликому обсязі експериментальних даних. Висока оцінка в науковому світі.	0,6		
	Недостатня	Теоретичні розрахунки прості, експеримент не проводився, маються окремі відкликання в науковому світі.	0,1		

Думки всіх експертів нормуються за формулою (3):

$$W_i = \frac{\sum_{k=1}^m W_{ik}}{m}, \quad (3)$$

де m – кількість експертів;

W_i - середня вага фактора наукової результативності.

При використанні наведеної вище методики розрахунку ваги фактора наукової результативності може виникнути проблема погодженості експертів. Комплексну оцінку погодженості думок експертів можна одержати за допомогою коефіцієнта конкордації (загального коефіцієнта конкордації) за формулою, запропонованою Кенделем (4):

$$w = \frac{12S}{m^2(n^3-n)}, \quad (4)$$

де w – коефіцієнт конкордації Кендела;

Коефіцієнт конкордації змінюється від 0 до 1, причому рівність його одиниці означає, що всі експерти дають однакові оцінки, якщо $w = 0$, це означає, що між експертами відсутня погодженість. Для того, щоб переконатися в не випадковості збігу думок експертів і значимості коефіцієнта конкордації застосовують критерій (χ^2) Пірсона, при цьому робиться припущення про те, що відхилення думок є випадковою величиною, що підкоряється закону нормального розподілу. Критерій Пірсона розраховується за формулою (5):

$$\chi^2 = (n-1)mw, \quad (5)$$

де n – число оцінюваних показників;

m – число експертів.

Якщо χ^2 більше табличного χ^2 при числі ступенів свободи $V=n-1$, то з довірчою імовірністю можна затверджувати, що коефіцієнт конкордації є значимим. Як правило, довірча імовірність приймається рівною 0,95 – 0,99. При низькому або малому коефіцієнті конкордації варто поліпшити склад експертів шляхом виключення експертів з максимальними відхиленнями від середньої думки і провести другий тур експертизи.

Таблиця 5. Характеристики факторів і ознак науково-технічної результативності НДР

Фактори науково-технічної результативності	Коефіцієнти значимості факторів (К знач. і)	Якість фактора	Характеристика факторів	Коефіцієнти досягнутого рівня (К дос.р. ij)
1	2	3	4	5
Перспективність використання результатів НДР	0,5	Першорядна Важлива Корисна	Результати можуть знайти застосування в багатьох наукових напрямках Результати будуть використані при розробці нових технічних рішень Результати будуть використані при наступних НДР і розробках	1,0 0,8 0,5
Масштаб реалізації результатів	0,3	Світова і національна економіка Галузь, регіон Окремі фірми і підприємства	Час реалізації: до 3 років, до 5 років, до 10 років, понад 10 років Час реалізації: до 3 років, до 5 років, до 10 років, понад 10 років Час реалізації: до 3 років, до 5 років, до 10 років, понад 10 років	1,0 0,8 0,6 0,4 0,8 0,7 0,5 0,3 0,4 0,3 0,2 0,1
Якість результатів	0,2	Висока Середня Недостатня	Технічне завдання на ДКР Рекомендації, розгорнутий аналіз, пропозиції Огляд, інформація	1,0 0,6 0,4

Для прикладних досліджень розраховується коефіцієнт науково-технічної результативності (таблиця 5).

Оцінки коефіцієнтів можуть бути встановлені тільки на основі досвіду і знань науковців, що використовуються як експерти. Оцінка науково-технічної результативності експериментальних розробок проводиться на основі зіставлення досягнутих в результаті виконання НДР технічних параметрів з базовими (які можна було реалізувати до виконання НДР).

У цьому випадку коефіцієнт науково-технічної результативності визначається за формулою (6):

$$K_{\text{наук.-тех.результ.}} = \sum_{i=1}^3 K_{\text{знач.}i} K_{\text{дост.рів.}ij}, \quad (6)$$

де $K_{\text{наук.-тех.результ.}}$ – коефіцієнт науково-технічної результативності;

$K_{\text{знач.}i}$ – коефіцієнт значимості i -го фактора;

$K_{\text{дост.рів.}ij}$ – коефіцієнт досягнутого j -го рівня.

Результативність експериментальних розробок оцінюється на основі комерційної оцінки реалізації продукту прикладних наукових робіт. У практиці оцінки результативності експериментальних розробок використовуються два підходи:

- оцінка науково-технічного рівня;
- економічна ефективність.

Будь-яке наукове дослідження виконується для того, щоб подолати певні труднощі у процесі пізнання нових явищ, пояснити раніше невідомі факти або встановити неадекватність попередніх способів пояснення вже відомих фактів [6].

Пріоритетність використання показника технічного рівня як критерію стимулювання розробників нової техніки полягає, по-перше, у його фактичній апіорності на момент створення зразка, по-друге, по суті технічний рівень відбиває суспільну потребу в створенні більш продуктивної техніки з кращими параметрами.

Технічний рівень продукції визначається за формулою (7):

$$K_{TP} = \frac{\sum_{i=1}^n q_i}{n}, \quad (7)$$

де q_i – показник порівнянності за i -м параметром оцінюваної техніки з базовим аналогом;

n – кількість оцінюваних параметрів.

При цьому, якщо $K_{TP} < 1$, то продукція оцінюється, як невідповідна вищому рівню; $1 \leq K_{TP} < 1,05$ (причому кожне з q_i знаходиться в інтервалі $0,97 \leq q_i \leq 1,03$), то продукція відповідає кращим аналогам; при $K_{TP} > 1,05$ (якщо $q_i > 1,05$), то виріб перевищує за своїми параметрами кращі аналоги.

Окремим показником загального технічного рівня для наукової організації розраховується показник середнього рівня розробок зважений за загальною вартістю робіт (8):

$$K_{TP} = \frac{\sum_{s=1}^n K_{TPi} \cdot Q_i}{\sum_{s=1}^n Q_s}, \quad (8)$$

де K_{TP} – середній технічний рівень розробок науково-технічної організації;

K_{TPi} – технічний рівень i -ї розробки, $i = 1, \bar{n}$;

Q_i – обсяг роботи виконуваної за i -ю темою (розробкою).

Показник середнього технічного рівня дозволяє одержати порівняльний показник технічного рівня різних організацій.

Можна виділити часткові узагальнюючі (інтегральні) показники технічного рівня розробок (9):

$$\eta_i = K_{TPi} \cdot d_i, \quad (9)$$

де η_i – інтегральний показник технічного рівня за i -м розроблювальним виробом;

d_i – питома вага робіт за i -ю темою в загальному обсязі робіт.

Формулу для розрахунку показника середнього рівня також можна перетворити на вигляд (10):

$$K_{TP} = \sum_{i=1}^n K_{TP} \cdot d_i. \quad (10)$$

Перевага інтегрального показника технічного рівня є його порівнянність у часі, у результаті цього можна аналізувати динаміку його зміни, що особливо важливо для критерію стимулювання. Аналіз можна проводити на основі індексного методу (11):

$$I_{K_{TP}} = K_{TP1} : K_{TP0} = \frac{\sum K_{TP1} Q}{\sum Q_1} : \frac{\sum K_{TP0} Q_0}{\sum Q_0}, \quad (11)$$

де $I_{K_{TP}}$ – загальний індекс інтегрального показника технічного рівня розробок;

K_{TP1} ; K_{TP0} – інтегральні показники технічного рівня в звітному періоді і базовому періоді.

Оцінка економічної ефективності експериментальних розробок залежить від рівня врахування економічних інтересів, тобто, насамперед, від системи фінансування робіт. У залежності від цього фактору прийнято виділяти такі види економічної ефективності:

- комерційну ефективність;
- бюджетну ефективність;
- загальногосподарську ефективність.

В основі методології оцінки усіх видів економічної ефективності лежить порівняння фінансових результатів від реалізації продукту із фінансовими витратами на розробку і реалізацію проекту, впровадження розробок. Грошові потоки фінансування і впровадження НДР носять довгостроковий характер. Для порівняння різночасних грошових потоків використовується метод дисконтування, який враховує рівень порівняльної прибутковості вкладеного капіталу. Рівень порівняльної прибутковості, а також схеми фінансування НДР і визначають вид економічної ефективності.

Комерційна ефективність визначається співвідношенням фінансових витрат і результатів, що забезпечують необхідну норму прибутковості. При цьому, норма прибутковості, що виступає в розрахунках як ставка дисконтування, приймається на рівні, характерному для даної сфери економіки або бізнесу.

Бюджетна ефективність відбиває вплив результатів впровадження НДР на доходи і витрати бюджету відповідного рівня (державного або місцевого). Основними відмінностями бюджетної ефективності від комерційної, є використання різних схем формування операційних потоків і усереднених процентних ставок.

Загальногосподарська ефективність відбиває ефективність НДР з огляду інтересів усього народного господарства, а також учасників реалізації і використання результатів НДР (регіонів, галузей, організацій і підприємств).

Економічна ефективність НДР і інвестиційних проектів характеризується системою узагальнюючих і приватних показників.

До узагальнюючих показників, однакових для всіх НДР і інвестиційних проектів, відносяться:

1) Абсолютний показник економічної ефективності – дисконтований, економічний ефект (інтегральний дохід, дисконтований економічний ефект), за кожним з його видів. У дужках надані ідентичні назви, щодо показників, які зустрічаються в опублікованих методичних рекомендаціях;

2) строк окупності;

3) індекс прибутковості (індекс рентабельності, ефективності капітальних вкладень);

4) внутрішня норма прибутковості.

Для проектів, що завершуються створенням нової або модернізованої продукції, до числа обов'язкових показників відносяться також:

1) зважений показник якості;

2) конкурентноздатна ціна;

3) обсяг імпортозамінюючої продукції;

4) обсяг експортних надходжень.

Визначення узагальнюючих показників потребує розрахунок низки показників, що характеризують призначення продукції, довговічність, транспортабельність, продуктивність і ін. (Вибір залежить від специфіки проекту).

Дисконтований економічний ефект (для комерційної ефективності й ефективності проектів – чистий дисконтований (приведений) прибуток ЧДП (ЧПП) або в англійській аббревіатурі – NPV - net present value) розраховується за формулою (12):

$$E^k = \sum_{i=1}^t \frac{B_i(t) - C_i(t)}{(1+q)^t} = \sum_{i=1}^t R_i(t) V^t, \quad (12)$$

де E^k – дисконтований економічний ефект (ЧДП, NPV) k -го виду ефективності (комерційної, бюджетної, загальногосподарської);

$B_i(t)$ – вартісна оцінка результатів реалізації прикладних НДР за розрахунковий період i (або i -й період життєвого циклу проекту з провадження результатів НДР), $i=1, t$;

$C_i(t)$ – вартісна оцінка витрат на прикладні НДР і на реалізацію її результатів за розрахунковий період i (або i -й період життєвого циклу проекту з впровадження результатів НДР), $i=1, t$;

$R_i(t) = B_i(t) - C_i(t)$;

V^t – дисконтний множник, $V^t = (1+q)^{-t}$;

q – ставка дисконтування (порівняння).

$E^k = [B_i(t) - C_i(t)] * \frac{(1+q)^t - q}{q(1+q)^t}$. Якщо розмір членів потоку платежів $B(t) - C(t)$ постійний для всього розрахункового періоду, то формула перетвориться на вид (13):

Дисконтний економічний ефект характеризує загальний абсолютний результат реалізації прикладних НДР, її кінцевий ефект. Цей показник є базою для розрахунку інших узагальнюючих порівняльних показників ефективності. Для мінімально ефективних проектів $E^k > 0$.

Розрахунок показників порівняльної ефективності необхідний для ранжирування альтернативних прикладних НДР.

Під строком окупності розуміється період часу, за який потік дисконтованих проектних доходів стане рівним дисконтованому потокові витрат.

Індекс прибутковості (*profitability index* – PI) показує відносну прибутковість впровадження НДР або дисконтну вартість грошових надходжень від проекту впровадження в розрахунок на одиницю первинних витрат. Прийнято використовувати два основних підходи до розрахунку цього показника:

Абсолютний дисконтований економічний ефект ділиться на вартість первісних витрат, тобто (14):

$$IP(PI) = \frac{E^k}{B_0},$$

де $IP(PI)$ – індекс прибутковості;

E^k – дисконтований економічний ефект;

B_0 – первісні витрати.

У цьому випадку критерій ухвалення рішення аналогічний рішення, заснованому на E^k , тобто $IP > 0$.

Дисконтні надходження від реалізації НДР діляться на дисконтні витрати, тоді його значення для ефективних проектів не повинне бути менш одиниці:

При будь-якому способі розрахунку індекс прибутковості відбиває ефективність витрат на НДР (15):

$$IP(PI) = \frac{\sum_{i=1}^t B_i(t) v^t}{\sum_{i=1}^t C_i(t) v^t}.$$

Для оцінки стійкості реалізації проекту впровадження НДР визначається внутрішня норма прибутковості – ВНП (англійська аббревіатура – IRR). Вона являє собою таку ставку дисконтування (порівняння), при якій

забезпечується рівність вартості очікуваних грошових відтоків і очікуваних грошових надходжень у кожному році розрахункового періоду.

Якщо $ВНП > q$, то буде мати місце $Ek > 0$, проект ефективний, якщо $ВНП < q$, проект неефективний. $ВНП$ розраховується за співвідношенням (16):

$$E^k = \sum_{t=1}^t \frac{B_i(t) - C_i(t)}{(1+q)^t} = \sum_{t=1}^t R_i(t) V^t = 0 \rightarrow ВНП = q - ?, \quad (16)$$

Рішення цього співвідношення можливо методом ітерацій з використанням комп'ютерів (зокрема за допомогою програми «пошук рішень», що входить у Microsoft Excel).

Фундаментальні науки мають розвиватись випереджальними темпами, створюючи теоретичну базу для прикладних наук. У сфері їх розвитку мають знаходитись, насамперед, розробки вітчизняних наукових колективів, що мають світове визнання, а також прикладні дослідження і технології, в яких Україна має значний науковий, технологічний та виробничий потенціал і які здатні забезпечити вихід вітчизняної продукції на світовий ринок. Вища освіта, підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів має здійснюватися з пріоритетних напрямів наукового і науково-технічного розвитку [7, с. 56].

Навчально-педагогічні результати від реалізації НДР, проведених у закладах вищої освіти, розглядаються як додаткові показники оцінки їхньої значимості, враховуються при прийнятті рішення про державну підтримку даного наукового напрямку, і можуть бути використані при конкурсному відборі проектів, а також їх оцінки на завершальному етапі.

Висновки. Навчально-педагогічний ефект у сфері вищої освіти виявляється, насамперед в процесі передачі нових наукових знань і нових технологій студентам закладів вищої освіти.

Навчально-педагогічна ефективність НДР оцінюється за такими напрямками:

- участь у розвитку нових технологій в освітній сфері;
- участь в освітньому та навчальному процесах;
- збереження і розвиток наукового потенціалу.

Безпосередньою складовою рівня ефекту є розвиток нових технологій в освіті. Об'єктивними показниками даного напрямку навчально-педагогічної ефективності НДР виступають:

- кількість навчальних курсів, в основі яких лежать ідеї розробки;
- наявність нових форм навчання як результат впровадження результатів НДР;
- кількість підрозділів ВНЗ, що користуються результатами НДР.

Об'єктивними показниками впливу результатів НДР на освітній і навчальний процес є:

- кількість лекцій з використанням результатів НДР;
- кількість практичних занять з використанням результатів НДР;
- кількість виданої учбово-методичної літератури;
- кількість студентів, ознайомлених з результатами НДР (участь у лекціях, практичних заняттях, семінарах і інших формах навчання).

Об'єктивними показниками впливу результатів НДР на збереження і розвиток наукового потенціалу є:

- частка приймаючих участь у НДР докторів наук і докторантів;
- частка приймаючих участь у НДР кандидатів наук;
- частка приймаючих участь у НДР аспірантів;
- частка приймаючих участь у НДР студентів.

Список використаних джерел

1. Білуха М. Т. *Основи наукових досліджень: підручник для студ. вузів екон. спец. Вища школа*, 1997. 271 с.
2. Кобець А. С. *Державна політика інтеграції освіти і науки України в системі інноваційної економіки: засади, механізми управління, напрями забезпечення: монографія*. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток», 2012. 472 с.
3. Гончаренко С. У. *Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям*. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
4. Королева Т. С., Васильев И. А., Торжков И. О. *Критерии оценки эффективности деятельности научных учреждений. Труды Санкт-Петербургского научно-исследовательского института лесного хозяйства*. № 2. 2014. URL: <http://journal.spb-niil.ru/pdf/2-2014-full/spbniilh-proceedings2-2014-10.pdf>.
5. Order of the Ministry of Education and Science of Youth and Sport of Ukraine dated September 14, 2011/ No. 1059 «Regulations about specialized academic council».
6. Naumenko O. M. *Methods of organization of scientific researches in the conditions of introduction of computer oriented facilities of studies. Information Technologies and Learning Tools*. 2010. Т. 20, № 6.
7. *Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського*. Київ: ЦУЛ, 2010. 352 с.

References

1. Belukha, M. T. (1997). *Osnovy naukovykh doslidzhen: pidruchnyk dlia stud. vuziv ekon.spets. [Fundamentals of scientific research: a textbook for students Universities of Economics]*. Vyshcha shkola, 271 p.
2. Kobets, A. S. (2012). *Derzhavna polityka intehtatsii osvity i nauky Ukrainy v systemi innovatsiinoi ekonomiky : zasady, mekhanizmy upravlinnia, napriamy zabezpechennia : monohrafiia [State policy of integration of education*

and science of Ukraine in the system of innovative economy: principles, mechanisms of management, directions of provision: monograph]. Donetsk : TOV «luho-Vostok», 472 p.

3. Goncharenko, S. U. (2008). *Pedahohichni doslidzhennia: Metodolohichni porady molodym naukovtsiam* [Teaching: Methodology please young naukovets]. Kyiv-Vinnytsia: DOV «Vinnytsia», 278 p.

4. Koroleva, T. S., Vasiliev, I. A. & Torzhkov, I. O. (2014). *Krytery otsenky efektyvnosti deiatelnosti nauchnykh uchrezhdenyi* [Criteria for evaluating the effectiveness of scientific institutions]. *Trudy Sankt-Peterburhskoho nauchno-ysledovatelskoho ynstytuta lesnogo khoziaistva*, 2. URL: <http://journal.spb-niilh.ru/pdf/2-2014-full/spbniilh-proceedings2-2014-10.pdf>.

5. Order of the Ministry of Education and Science of Youth and Sport of Ukraine dated September 14, 2011 / No. 1059 «Regulations about specialized academic council».

6. Naumenko, O. M. (2010). *Methods of organization of scientific researchers in the conditions of introduction of computer-oriented facilities of studies. Information Technologies and Learning Tools*, 20, 6.

7. *Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen: Navch. posib. dlia studentiv, kursantiv, aspirantiv i adiuntiv* [Fundamentals of methodology and organization of scientific research: Educ. tool. for students, cadets, graduate students and students] ed. A. E. Konversky. Kyiv: TsUL, 2010. 352 p.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Бурдонос Людмила Іванівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди

e-mail: burdonos_lyuda@mail.ru

Виноградня Віта Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

ДАнные ОБ АВТОРАХ

Бурдонос Людмила Ивановна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

e-mail: burdonos_lyuda@mail.ru

Виноградная Вита Михайловна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, финансов, учета и налогообложения

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницкий ДПУ имени Григория Сковороды»

e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Burdonos Lyudmila, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, accounting and taxation, Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

e-mail: burdonos_lyuda@mail.ru

Vynogradnya Vita, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, accounting and taxation, Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

УДК 332.122:338

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-76-82>

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Іванишин В. В.,
Бялковська О. А.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти формування, розвитку й зростання людського потенціалу сільських територій України.

Метою роботи є виявлення проблем формування людського потенціалу сільських територій країни та обґрунтування стратегічних орієнтирів і перспективних напрямів і засобів їх вирішення для забезпечення його зростання й сталого розвитку.

Методологічною основою статті є використання сучасних теоретичних положень економіки національного господарства, сільських територій, відтворення людського потенціалу; загальнонаукових та спеціальних методів пізнання: демографічних, статистико-економічних, економіко-математичних, графічних.

Результати роботи. Визначено, що людський потенціал сільських територій України формують демографічні чинники, зайнятість та сфера прикладання праці, рівень доходів, якість та соціальні й екологічні умови життєдіяльності. Однак саме звужене природне відтворення, високий рівень безробіття та низькі доходи сільських жителів спричиняють його погіршення та деградацію. Виявлено, що названі та інші проблеми доцільно вирішувати на засадах впровадження державних програм підтримки народжуваності на селі, розвитку альтернативних видів діяльності та підвищення зайнятості, соціального й екологічного облаштування сільських територій.

Галузь застосування результатів. Висновки та пропозиції статті можуть бути використані органами місцевого самоврядування, сільськими громадами, громадськими організаціями, благодійними фондами у вирішенні проблем розвитку людського потенціалу сільських територій, закладами освіти й науки у навчальній та науковій діяльності.

Висновки. Фінансовими джерелами для здійснення пропозицій можуть бути грошові та інші ресурси сільськогосподарських підприємств, сільських жителів, сільських громад, цільових державних програм, громадських організацій і благодійних фондів. В якості інструментів їх досягнення доцільно використовувати державно-приватне партнерство, соціальну відповідальність, соціальні інновації, інформаційні та цифрові технології. При визначенні пріоритетів втілення названих заходів у практику необхідно враховувати специфіку кожного населеного пункту, регіону їх розміщення, а також рішення сільських громад. Це сприятиме відродженню сільських територій, підвищенню престижу життя на селі, збереженню сільського способу життя, розширеному відтворенню людського капіталу й всебічному зростанню людського потенціалу.

Ключові слова: сільські території, людський потенціал, демографічна ситуація, капітал, сільськогосподарські підприємства, зайнятість, проблеми, перспективи, фінансові джерела, управлінські рішення, зростання.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ УКРАИНЫ

Иванишин В. В.,
Бялковская О. А.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты формирования, развития и роста человеческого потенциала сельских территорий Украины.

Целью работы является выявление проблем формирования человеческого потенциала сельских территорий страны и обоснование стратегических ориентиров и перспективных направлений и средств их решения для обеспечения его роста и устойчивого развития.

Методологической основой статьи является использование современных теоретических положений экономики национального хозяйства, сельских территорий, воспроизводства человеческого потенциала; общенаучных и специальных методов познания: демографических, статистико-экономических, экономико-математических, графических.

Результаты работы. Определено, что человеческий потенциал сельских территорий Украины формируют демографические факторы, занятости и сфера приложения труда, уровень доходов, качество и социальные и экологические условия жизнедеятельности. Однако именно сужено естественное воспроизводство, высокий уровень безработицы и низкие доходы сельских жителей вызывают его ухудшение и деградацию. Выявлено, что названные и другие проблемы целесообразно решать на основе внедрения государственных программ поддержки рождаемости на селе, развития альтернативных видов деятельности и повышение занятости, социального и экологического обустройства сельских территорий.

Область применения результатов. Выводы и предложения статьи могут быть использованы органами местного самоуправления, сельскими общинами, общественными организациями, благотворительными фондами в решении проблем развития человеческого потенциала сельских территорий, учреждениями образования и науки в учебной и научной деятельности.

Выводы. Финансовыми источниками для осуществления предложений могут быть денежные и другие ресурсы сельскохозяйственных предприятий, сельских жителей, сельских общин, целевых государственных программ, общественных организаций и благотворительных фондов. В качестве инструментов их достижения целесообразно использовать государственно-частное партнерство, социальную ответственность, социальные инновации, информационные и цифровые технологии. При определении приоритетов воплощение этих мер в практику необходимо учитывать специфику каждого населенного пункта, региона их размещения, а также решения сельских общин. Это будет способствовать возрождению сельских территорий, повышению престижа жизни на селе, сохранению сельского образа жизни, расширенному воспроизводству человеческого капитала и всестороннему росту человеческого потенциала.

Ключевые слова: сельские территории, человеческий потенциал, демографическая ситуация, капитал, сельскохозяйственные предприятия, занятость, проблемы, перспективы, финансовые источники, управленческие решения, роста.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT IN RURAL AREAS OF UKRAINE

Ivanyshyn Volodymyr,
Bialkovska Oksana

The subject of the research is theoretical and practical aspects of the formation, development and growth of human potential in rural areas of Ukraine.

The purpose of the work is to identify the problems of forming the human potential of rural areas of the country and substantiate strategic guidelines and promising areas and means of solving them to ensure its growth and sustainable development.

Methodological basis of the article is the use of modern theoretical provisions of the economy of the national economy, rural territories, the reproduction of human potential; General scientific and special methods of knowledge: demographic, statistical-economic, economic-mathematical, graphic.

Results of work. It is determined that the human potential of rural areas of Ukraine is formed by demographic factors, employment and employment, income level, quality and social and environmental conditions of life. However, it is the narrowed natural reproduction, high unemployment and low incomes of rural residents that cause its deterioration and degradation. It is found that these and other problems should be solved by implementing state programs to support rural fertility, developing alternative activities and increasing employment, social and environmental development of rural areas.

The field of application of results. The conclusions and suggestions of the article can be used by local governments, rural communities, public organizations, charitable foundations in solving problems of human development in rural areas, educational and scientific institutions in educational and scientific activities.

Conclusions. Financial sources for the implementation of proposals can be monetary and other resources of agricultural enterprises, rural residents, rural communities, targeted state programs, public organizations and

charitable foundations. Public-private partnership, social responsibility, social innovation, information and digital technologies should be used as tools for achieving these goals. When determining priorities for implementing these measures in practice, it is necessary to take into account the specifics of each locality, the region where they are located, as well as the decisions of rural communities. This will contribute to the revival of rural areas, increase the prestige of rural life, preserve the rural way of life, expand the reproduction of human capital and personal growth of human potential.

Key words: rural territories, human potential, demographic situation, capital, agricultural enterprises, employment, problems, prospects, financial sources, management decisions, growth.

JEL Classification: L23, J21, J43

Formulation of the problem. Rural areas are of exceptional production and economic importance for Ukraine as a world producer and exporter of agricultural and food products. At the same time, 1/3 of the country's population lives here, so they perform important socio-economic and demographic-reproductive functions. Finally, the village preserves unique cultural, historical and ethnographic traditions and customs of the Ukrainian people. In fact, as a significant number of scientists rightly point out, this is the basis of the gene pool of the Ukrainian nation. Therefore, the preservation of its main productive force—the rural population, ensuring its expanded reproduction and prosperity, and building human potential in qualitative and quantitative terms and dimensions are among the most important tasks of the state budget.

Analysis of recent research and publications. Issues of organization, formation and development of rural areas have been and remain the subject of research and interests of many foreign and domestic scientists. Among Ukrainian authors on this topic are known works by A. Danylenko, O. Yermakov, M. Ihnatenko, I. Kovalenko, M. Malik, L. Marmul, I. Prokopy, A. Rusnak, I. Romaniuk, O. Shkilov. Their works deal with the factors, components and models of rural development, their environmental and social problems, the labor market and employment, financial sources and mechanisms of management and regulation. However, the development of human potential is characterized by special dynamics and requires further development.

The purpose of the article is to identify problems of human potential formation in rural areas of the country and substantiate strategic guidelines and promising areas and means of solving them to ensure its growth and sustainable development.

Presentation of the main research material. The Ukrainian state is making significant efforts to implement economic and social reforms, organize rural territories based on the principles of supporting rural communities and preserving rural lifestyles. However, the situation in rural areas remains a crisis. Despite the exceptional importance of rural development in the economy and life of the country, now they continue to be destroyed or degraded, losing their strategic significance for rural society.

Of particular concern is the demographic situation both at the level of scientists, agricultural economists, managers of various ranks, business managers, and at the level of the General public. Population decline, low life expectancy and a rapid drop in the birth rate, a negative balance of migration have become characteristic signs of demographic processes in Ukrainian villages over the past almost three decades. They give grounds to assert that there is a demographic and, as a result, settlement crisis in the country. According to research by M. Ihnatenko, this requires a comprehensive justification, development and implementation of new models of rural development with a focus on expanded population reproduction, growth of human capital and potential in rural areas [1, p. 86].

Among the problems of rural development, first of all, is the deterioration of quantitative and qualitative parameters of demographic processes as a result of complex social and industrial and environmental conditions of living in rural areas, low levels of employment and income of the rural population. This is a rapid curtailment of social and industrial infrastructure, a reduction in educational, cultural, and household institutions. In addition, they are much worse than in cities. As a result, the rural way of life has ceased to be prestigious, even in spite of the charms of picturesque nature, environmental factors and unique social communications of good neighborhoods. Naturally, it is accompanied by a low birth rate and a high death rate, which have long reached a critical point.

Wages in the agricultural sector continue to be the lowest among the sectors of the economy. In rural areas, the problems of poverty are becoming more acute, the living standards of the population and their optimism in life are decreasing. In the structure of monetary income of households in rural areas, the share of income from self-employment is about 39,0%, while 59,0% of family budgets are generally spent on food products. However, the actual level of food consumption per capita in comparison with scientifically based standards is insufficient and amounts to an average of 63,0% [2, p. 14].

The development of the village's social infrastructure has been curtailed and even in many cases, the provision of social, cultural, artistic, household and other services to the rural population has been reduced. The rural population's access to social services is decreasing from year to year, and their range and quality are deteriorating. In 47,5% of the total number of villages, there is no mandatory paramedic (midwifery) point. Only 31,4% of villages are provided with children's institutions, schools – 46,6%, club-type institutions – 57,9%.

Almost completely absent was the system of consumer services developed in the past. The vast majority of the rural settlement network does not have housing and utilities companies and services. Engineering support and landscaping is at an unsatisfactory level. As a result, the attractiveness of living in rural areas, especially for young people, has been completely lost [3].

The current demographic situation in the country as a whole and in rural areas in particular is a cause for concern, as it is characterized by a number of threatening trends. Now, this low life expectancy; extremely high mortality of men of

working age: at the age of 30 men die four times more often than women; the infant mortality rate in Ukraine is twice higher than the average in Europe; the country has one of the lowest birth rates in the world, the epidemic TB incidence at 10.0 to 12.0 times higher than in developed countries; Ukraine seized catastrophically large-scale HIV-infected.

If in 2000 there were 63,1 HIV-infected people per 100,0 thousand people, then in 2013 there were 308,8 people, or 4,9 times more. With this dynamic, the average annual growth rate of HIV-infected people is 13,0 %. Thus, Ukraine and its rural territories in particular have entered a stage of stable and long-term depopulation. In these conditions, the study of the essence of demographic security and the development of effective mechanisms to neutralize demographic threats are extremely relevant.

The lack of an effective population policy in rural areas of the country also significantly complicates the demographic situation, which, along with the categories of reproduction and settlement, belongs to the main concepts of the population knowledge system. Demographic processes indicate the emergence of negative phenomena in the system of reproduction of the rural population. The main component of the demographic crisis in rural areas, as well as in Ukraine as a whole, is a significant decrease in the birth rate, as evidenced by the dynamics of the number of births and indicators of the intensity of this process.

Birth rates for mothers of different age groups in rural areas differ significantly. So, if the highest rates are among women aged 20,0-24,0 years (127 children per 1000 women), they are slightly lower for mothers under 20,0 years. The total coefficient, or so-called exhausted fertility of women, which is characterized by the number of children that a woman can give birth to over the entire period of fertility, has fallen to a level that does not ensure simple reproduction of the population does not even reach two children.

The results of scientific research have shown that by 1996 the main reason for the decrease in the total fertility rate was a decrease in the number of rural women of fertile age due to their intensive outflow from the village, and since 1996– the decline in the childbearing function of women aged 15,0-49,0 years. Among the economically developed countries of the far abroad, the indicator of exhausted birth rate (1,2 children) is lower than in Ukraine only in Italy, Spain, San Marino and Hong Kong.

One of the root causes of this situation is considered to be the deformation of the demographic ideal of rural women (the idea of the optimal number of children in the family) and its implementation in the direction of reducing the number of desired children. According to a sociological survey, 80,4 % of farmers planned a 2-3-child family, but only 37,9 % of women realized such demographic intentions. At the same time, the number of women with one child increased by 3,6 times compared to planned intentions.

So, the Ukrainian village, which was strong in the recent past with large families, is now being transformed into small families. Even the reproductive attitude of the peasants is aimed at narrowing the reproduction of the rural population. Its implementation has led to an intensive decrease in women's exhausted fertility. This was the result of the destruction of the legal basis for the formation of a rural family, and the decline in the standard of living of farmers. We are also talking about an increase in the rate of such a negative demographic phenomenon as an increase in single-parent families, the number of single mothers and illegitimate children, children in poverty, children in orphanages and orphanages, etc. [4, p. 49].

It is a shame to say that in recent years we can observe a sharp dissatisfaction with the needs of rural residents behind the pyramid of A. Maslow. The modern peasant is usually worried about how to feed his own family due to the lack of funds in the family budget, unemployment, and the lack of consistent state support for the areas of employment that would ensure sustainable development and restoration of rural areas. Other needs, such as cultural and artistic development, environmental education, health, recreation, rehabilitation and prevention of diseases, education and personal growth, take a back seat.

We share the belief of L. Marmul and I. Romaniuk that the problem of assessing demographic security is reduced to determining the range of indicators describing it, their normative, acceptable or critical values that need to be monitored [5, p.72]. According to G. Trinko, the best European standards or (in the absence of data) national target values established by experts can be used as normative (standard) values of indicators [6, p.97].

Any indicators that characterize the demographic situation are characterized by variability. The measure of such variability can be the coefficient of variability (variation). If the coefficient of variation is within 5,0 %, the aggregate can be considered homogeneous, and if it is more than 20,0%, the characteristic is characterized by high variability. Demographic threats are defined by these indicators:

- the depopulation rate (DR) is calculated as the ratio of the number of people who died to those who were born during a certain calculation period. The maximum allowed value of the DR is one. A value greater than one indicates depopulation, since the number of deaths exceeds the number of births;
- the coefficient of population ageing. It is calculated as the share of pensioners in the total population;
- birth and death rate-refers to the ratio of those who were born and died to the existing population (per 1000 people of the actual population);
- the age dependency ratio. Displays the number of disabled people for every 1000 people in the working population. It consists of two parts: a) the progressive age structure, which can be used to implement the process of demographic recovery, – the number of people aged 0-14 years; b) the regressive part, which makes it difficult to characterize the qualitative demographic situation – the number of people 65 years and older;
- the ratio of the strength of the family;
- demographic development of the territory or population density – the number of people per 1,0 km².

- the coefficient of marriage asymmetry, which is determined by the formula we proposed:

$$K_{ma} = 1000 - B \quad (1)$$

where C_{ma} – is the coefficient of marital asymmetry;

1000 – is a stable number;

B – the number of men per 1000 women.

A comprehensive assessment of the demographic security of a country and regions based on the coefficients of demographic threats makes it possible to identify the most problematic issues, the causes of negative trends and phenomena, and certain patterns. This will facilitate the study of the main priorities for overcoming them. The main cause of fertility decline to levels that do not ensure preservation of the rural population in the framework of the expanded reproduction in modern conditions of development of rural areas lies in the fact that meet the needs of children, parenthood competes with a number of other needs that are basic associated with a lower level and quality of life [7, p. 8].

If we take into account that 60,0% of the population of our country is below the poverty line, more than 70,0% of workers receive wages below the subsistence minimum, and the current level of subsistence of farmers is reduced to elementary survival, the situation with the birth rate in rural areas can be considered appropriate. Thus, the average monthly total income per household for 9 months of 2018 they were only 7681 UAH. Urban households received an average of UAH 7749 per month, while rural households received UAH 7542 per month. On average, per person in a household (hereinafter referred to as a person), the equivalent total income (hereinafter referred to as income) amounted to 3640 UAH. per month, in urban households – 3725 UAH, in rural-3476 UAH.

The level of the average monthly income of a single person is 2,3 times higher than the level of the legally established subsistence minimum for this period (1588 UAH). average Household income in January-September 2017 compared to the same period in 2016 grew at a higher rate than the consumer price index: in accordance with 131,0% against 114,6%. One of the reasons for increasing poverty in rural areas is unemployment. The problem of unemployment is still recognized as a national problem. If earlier unemployment was a problem of individual regions, today it is a problem of the entire territory of the country.

According to statistical data, the number of qualified workers in the agriculture, forestry, fish farming and fishing industries has decreased slightly over the past three years (table 1). In percentage terms, the number of skilled workers in agriculture decreased by 6,3% in 2018 compared to 2016. However, the reduction of employees over the last reporting period is observed in all groups, amounting to an average of 9,3 % per year.

Special attention should be paid to the lack of provision of the agricultural sector with qualified workers. This indicates the need to strengthen career guidance among young people, popularize domestic agricultural education. According to the results of a sample survey of the population (households) on economic activity, the number of employed people aged 15-70 years in the first quarter of 2018 this figure was 16,0 million people, and the number of unemployed persons of the corresponding age was 1,7 million. Unemployment rate among the economically active population aged 15-70 years in the first quarter of 2018 compared to the first quarter of 2017, it decreased by 0,4 percentage points and amounted to 9,7%, and among the working-age population-by 0,5 percentage points and 10,0%, respectively.

Table 1. Number of registered unemployed in Ukraine by occupational group in 2018

	Number of registered unemployed at the end of the reporting period							
	January - March		January - June		January - September		January - December	
	thousand people	in% to the corresponding period of 2016	thousand people	in% to the corresponding period of 2016	thousand people	in% to the corresponding period of 2016	thousand people	in% to the corresponding period of 2016
Total	406,8	87,0	330,2	84,9	303,0	88,7	354,4	90,7
including								
legislators, senior civil servants, leaders, managers (managers)	65,0	101,2	54,7	82,4	50,1	79,2	50,3	78,0
professionals	32,2	80,0	28,9	80,9	28,2	84,8	29,5	89,0
specialists	37,4	79,5	31,4	78,3	30,7	84,0	32,4	88,5
technical staff	21,2	73,7	17,9	76,5	17,3	84,9	18,9	92,7
trade and service workers	63,8	89,0	52,4	89,5	48,4	95,7	52,5	95,7
skilled workers in agriculture and forestry, fish farming and fishing	22,6	96,6	13,0	97,2	11,1	99,6	20,3	93,7
skilled workers with tools	39,4	81,5	28,4	79,9	25,1	87,2	31,5	87,6
workers for maintenance, operation and control over the operation of technological equipment, assembly of equipment and machinery	64,9	89,2	57,1	89,8	50,7	92,4	67,4	95,7
the simplest professions	60,3	84,8	46,4	88,8	41,4	96,8	51,6	96,9

Reference: [8]

Having analyzed the unemployment rate among the economically active population for the period from 2014 to 2018, we can conclude that the unemployment rate has not changed significantly. In 2014, it decreased slightly and the number of employees increased by 0,6%. In 2018, it decreased by only 0,1 %, that is, it increased by 4,0 percentage points compared to 2014. Of course, such values of the unemployment rate and its increase cannot be called satisfactory. They can be explained by the instability of the military and political situation in the East of the country, large-scale displacement of people from the war zone, the loss of work by migrants, and so on.

In our opinion, in order to achieve the goal of ensuring positive dynamics in the growth of the human potential of rural territories, it is necessary to constantly work on the justification of their development strategy [9, p. 14]. It should include the formation of a socially oriented economy; equalizing the proportions of economic and social development of rural territories; focusing on the interests of the village community, each of its participants; ensuring appropriate working and living conditions in rural settlements.

Conclusions. The main strategic goals of rural development in order to increase their human potential are: 1. Improving the demographic situation in rural areas using state programs to support the birth rate, employment and migration stability of the rural population. 2. Improving the efficiency of the use of labor resources, living standards and social protection of rural residents through the introduction of innovations in existing production and the development of new activities. 3. Achieving annual productivity growth in agricultural enterprises by 5,0-6,0%; increase in the share of wages in value added to 40,0%. 4. Increase in income from wages, cash and total income of households in rural areas not less than 80,0% of their average level. 5. Increase in income from the sale of agricultural products to 20,0-30,0% of the total income of households in rural areas. 6. Development of alternative activities, primarily rural green tourism, improvement of social and environmental development of rural areas.

Financial sources for the implementation of these proposals can be monetary and other resources of agricultural enterprises, rural residents, rural communities, targeted state programs, public organizations and charitable foundations. Public-private partnership, social responsibility, social innovation, information and digital technologies should be used as tools for achieving these goals. When determining priorities for implementing these measures in practice, it is necessary to take into account the specifics of each locality, the region where they are located, as well as the decisions of rural communities. This will contribute to the revival of rural areas, increase the prestige of rural life, preserve the rural way of life, expand the reproduction of human capital and personal growth of human potential.

Список використаних джерел

1. Ігнатенко М. М. Соціально-економічний розвиток сільських територій: монографія. Херсон. 2010. 238 с.
2. Жук Л. І. Проблеми зайнятості та працевлаштування населення в умовах прийняття нового Закону України «Про зайнятість населення». Економіка та держава. 2013. № 10. С. 13-15.
3. Дудзяк О. А. Імплементация світового досвіду ведення політики розвитку сільських територій до українських реалій. Ефективна економіка. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6129>.
4. Прокопа І. В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2005. № 11. С. 48-51.
5. Марміль Л. О., Романюк І. А. Удосконалення структури ринку праці сільських територій шляхом розвитку підприємств сільського зеленого туризму. Економічний вісник університету. 2018. Вип. 38. С. 70-77.
6. Тринько Р. І. Демографічна безпека: особливості й стратегічні пріоритети: монографія. Львів, 2016. 204 с.
7. Іванишин В. В., Дудзяк О. А. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США. Зб. наук. пр. ПДАТУ. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 24, т. 3. С. 5-10.
8. Сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Дудзяк О. А. Вплив сільського господарства на працевлаштування населення на сільських територіях. Агроосвіта. 2019. січ., № 1-2. С. 13-15.

References

1. Ihnatenko, M. M. (2010). *Sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok sil's'kykh terytoriy* [Socio-economic development of rural areas]. Kherson: Aylant (in Ukr.).
2. Zhuk, L. I. (2013). *Problemy zaynyatosti ta pratsevlashtuvannya naselennya v umovakh pryynyattya novoho Zakonu Ukrainy «Pro zaynyatist' naselennya»* [Problems of employment and employment in the context of the adoption of the new Law of Ukraine «On Employment»]. *Ekonomika ta derzhava*, 10, 13-15 (in Ukr.).
3. Dudzyak, O. A. (2018). *Implementatsiya svitovoho dosvidu vedennya polityky rozvytku sil's'kykh terytoriy do ukraïns'kykh realiï* [Implementation of world experience in conducting rural development policy to Ukrainian realities]. *Efektivna ekonomika*, 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6129>.
4. Prokopa, I. V. (2005). *Sotsial'ni aspekty rozvytku sil's'kykh terytoriy* [Social aspects of rural development]. *Ekonomika APK*, 11, 48-51 (in Ukr.).
5. Marmul', L. O. & Romaniuk, I. A. (2018). *Udoskonalennya struktury rynku pratsi sil's'kykh terytoriy shlyakhom rozvytku pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu* [Improving the structure of the labor market in rural areas through the development of rural green tourism enterprises]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 38, 70-77 (in Ukr.).
6. Tryn'ko, R. I. (2016). *Demohrafichna bezpeka: osoblyvosti y stratehichni priorytety* [Demographic security: features and strategic priorities]. *L'viv* (in Ukr.).
7. Ivanyshyn, V. V. & Dudzyak, O. A. (2015). *Zastosuvannya v Ukraini dosvidu rozvytku sil's'kykh terytoriy Yevropeys'kykh krayin ta SSHA* [Application in Ukraine of the experience of rural development in European countries and the United States]. *Zb. nauk. pr. PDAU. Kam'yanets'-Podil's'kyi*, 24, 5-10 (in Ukr.).

8. Sayt derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Website of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>].

9. Dudzyak, O. A. (2019). Vplyv sil's'koho hospodarstva na pratsevlashtuvannya naselennya na sil's'kykh terytoriyakh [The impact of agriculture on employment in rural areas]. Ahroosvita, 1-2, 13-15 (in Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Іванишин Володимир Васильович, доктор економічних наук, професор, ректор
Подільський державний аграрно-технічний університет
вул. Шевченка, 13, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, 32301, Україна
e-mail: rector@pdatu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1255-1638

Бялковська Оксана Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент кафедри менеджменту, публічного управління і адміністрування, завідувач відділу аспірантури та докторантури

Подільський державний аграрно-технічний університет
вул. Шевченка, 13, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, 32301, Україна
e-mail: Ksenish05@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8239-2700

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Иванишин Владимир Васильевич, доктор экономических наук, профессор, ректор
Подольский государственный аграрно-технический университет
ул. Шевченко, 13, Каменец-Подольский, Хмельницкая область, 32301, Украина
e-mail: rector@pdatu.edu.ua

Бялковская Оксана Анатольевна, доктор экономических наук, доцент кафедры менеджмента, публичного управления и администрирования, заведующий отделом аспирантуры и докторантуры

Подольский государственный аграрно-технический университет
ул. Шевченко, 13, Каменец-Подольский, Хмельницкая область, 32301, Украина
e-mail: Ksenish05@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Ivanyshyn Volodymyr, Doctor of Economics, Professor, Rector
State Agrarian and Engineering University In Podilia
Str. Shevchenka, 13, Kamyanets-Podilsky, Khmelnytsky region, 32301, Ukraine
e-mail: rector@pdatu.edu.ua

Bialkovska Oksana, Doctor of Economics, Associate Professor of Management, Public Administration, Head of the Department of Postgraduate and Doctoral Studies

State Agrarian and Engineering University In Podilia
Str. Shevchenka, 13, Kamyanets-Podilsky, Khmelnytsky region, 32301, Ukraine
e-mail: Ksenish05@gmail.com

УДК 796.35.075

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-82-88>

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Ігнатенко М. М.
Іртищева І. О.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади формування змісту й функцій спортивного менеджменту, досягнення ефективності та стратегічних орієнтирів його розвитку на перспективу.

Метою роботи є визначення змісту, функцій, технологій й ефективності менеджменту у сфері фізичної культури і спорту та аналіз існуючих напрямів зарубіжного менеджменту з метою обґрунтування стратегічних орієнтирів розвитку спортивного менеджменту в Україні.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: історичний, діалектичний, монографічний, системно-структурного аналізу і синтезу; економічних порівнянь, експертних оцінок, графічний.

Результати роботи. У статті здійснено ідентифікацію спортивного менеджменту як менеджменту фізкультурно-спортивних організацій. Виявлено його особливості, основні функції та їх зміст. Визначено стратегічні орієнтири менеджменту фізкультурно-спортивних організацій на

перспективу з урахуванням досвіду зарубіжних країн. Вони направлені на забезпечення масовості фізичної культури і спорту, цінової доступності їх послуг, впровадження інновацій у процесі надання та здійснення менеджменту, розвиток супутньої діяльності.

Галузь застосування результатів. Висновки і результати статті можуть бути використані у науково-навчальному процесі економічних факультетів, факультетів фізичної культури і спорту закладів вищої освіти; в управлінні та діяльності закладів і організацій фізичної культури і спорту.

Висновки. Фізична культура і спорт, - це значно більше, ніж події із спортивними рекордами, перемогами й медалями, що зберігають свою привабливість для багатьох. Спорт представляється як радість, що приносить фізичну активність мільйонам людей при величезній кількості добровільних помічників та кваліфікованих кадрів. Адже головним принципом «спорту для всіх» та його менеджменту є забезпечення доступності занять спортом і фізичними вправами для всіх соціальних верств і груп населення незалежно від їхньої расової, етнічної й культурної належності, від займаного ними місця в системі виробничо-трудова відносин, соціального статусу й доходів та майнового й суспільного стану в цілому.

Ключові слова: фізкультурно-спортивні заклади й організації, спортивний менеджмент, стратегічні орієнтири, функції, управлінські рішення.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ РАЗВИТИЯ МЕНЕДЖМЕНТА ФИЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В УКРАИНЕ

Игнатенко Н. Н.
Иртышева И. А.

Предметом исследования являются теоретические, методические и практические основы формирования содержания и функций спортивного менеджмента, эффективности и стратегических ориентиров его развития на перспективу.

Целью работы является определение содержания, функций, технологий и эффективности менеджмента в сфере физической культуры и спорта и анализ существующих направлений зарубежного менеджмента с целью обоснования стратегических ориентиров развития спортивного менеджмента в Украине.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: исторический, диалектический, монографический, системно-структурного анализа и синтеза; экономических сравнений, экспертных оценок, графический.

Результаты работы. В статье осуществлена идентификация спортивного менеджмента как управления физкультурно-спортивных организаций. Выявлены его особенности, основные функции и их содержание. Определены стратегические ориентиры менеджмента физкультурно-спортивных организаций на перспективу с учетом опыта зарубежных стран. Они направлены на обеспечение массовости физической культуры и спорта, ценовой доступности их услуг, внедрение инноваций в процессе предоставления и осуществления менеджмента, развитие сопутствующей деятельности.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в научно-учебном процессе экономических факультетов, факультетов физической культуры и спорта высших учебных заведений; в управлении и деятельности учреждений и организаций физической культуры и спорта.

Выводы. Физическая культура и спорт – это гораздо больше, чем события со спортивными рекордами, победами и медалями, сохраняющие свою привлекательность для многих. Спорт представляется как радость, что приносит физическую активность миллионам людей при огромном количестве добровольных помощников и квалифицированных кадров. Ведь главным принципом «Спорт для всех» и его менеджмента является обеспечение доступности занятий спортом и физическими упражнениями для всех социальных слоев и групп населения независимо от их расовой, этнической и культурной принадлежности, от занимаемого ими места в системе производственно-трудова отношений, социального статуса и доходов, имущественного и общества в целом.

Ключевые слова: физкультурно-спортивные учреждения и организации, спортивный менеджмент, стратегические ориентиры, функции, управленческие решения.

STRATEGIC GUIDELINES FOR THE DEVELOPMENT OF MANAGEMENT OF SPORTS ORGANIZATIONS IN UKRAINE

Ihnatenko Mykola
Irtysheva Inna

The subject of the research is the theoretical, methodological and practical basis for the formation of the content and functions of sports management, achieving efficiency and strategic guidelines for its development in the future.

The purpose of the work is to determine the content, functions, technologies and effectiveness of management in the field of physical culture and sports and to analyze the existing directions of foreign management in order to justify the strategic guidelines for the development of sports management in Ukraine.

The methodological basis of the article is both general scientific and special methods of scientific knowledge. Methods were used: historical, dialectical, monographic, system-structural analysis and synthesis of economic comparisons, expert assessments, graphic.

Result of work. *The article identifies sports management as the management of sports organizations. Its features, main functions and their content are revealed. Strategic guidelines for the management of sports organizations for the future are defined, taking into account the experience of foreign countries. They are aimed at ensuring mass availability of physical culture and sports, affordability of their services, introduction of innovations in the process of providing and implementing management, and development of related activities.*

Scope of the results. *The conclusions and results of the article can be used in the scientific and educational process of economic faculties, faculties of physical culture and sports of higher education institutions; in the management and activities of institutions and organizations of physical culture and sports.*

Conclusions. *Physical culture and sports are much more than events with sports records, victories and medals, which retain their appeal for many. Sport is presented as a joy that brings physical activity to millions of people with a huge number of volunteers and qualified personnel. After all, the main principle of «sport for all» and its management is to ensure access to sports and physical exercise for all social strata and groups of the population, regardless of their racial, ethnic and cultural affiliation, their place in the system of industrial and labor relations, social status and income, and property and social status in General.*

Keywords: *physical culture and sports institutions and organizations, sports management, strategic guidelines, functions, management decisions.*

JEL Classification: *M11, L83*

Problem statement. In the conditions of commercialization of physical culture and sports, the formation of a set of their types as a separate economic category and branch of activity takes place. On the other hand, with the development of society and increasing requirements for the quality of human capital, physical activity and sport are increasingly penetrating into all spheres of life of the population, becoming an integral part of life. Currently, millions of people in our country, in all advanced countries of the world lead a healthy lifestyle, which includes physical exercises and health-improving gymnastics, fitness practices, crossfit, aerobics, pilates, participation in amateur sports competitions, marathons, relays, etc.

In recent decades, Amateur and professional sports of the highest achievements have been developing rapidly, gradually turning into a real industry of sports, advertising and entertainment events. Physical culture and sport in modern society are important factors for supporting and strengthening people's health, improving their lifestyle and culture, a way of communication, active leisure, and an alternative to bad habits. At the same time, they significantly affect the socio-economic sphere of the country and society: the quality of the labor force, foreign economic activity, tourism, entertainment activities and other socio-economic indicators.

These radical changes in the functioning and development of physical culture and sports enterprises require a rethinking of their management and the development of its new components – sports management, marketing, system management and the definition of strategic guidelines for their development. Sports management or management of a sports organization is an independent type of professional activity. It is aimed at effectively achieving the goals of a physical culture and sports organization operating in market conditions, through the rational use of material, labor and information resources.

Analysis of recent research and publications. The origin of sports management is associated with the emergence of positions of heads of physical culture and sports organizations, the development of their functions and tasks. These issues are relatively new to the national economic science. It was studied by Galkin V. V., Guskov S. I., Zholdak V. I., Zolotov M. I., Ihnatenko M. M., Kwartalnov V. A., Kuzin V. V., Perevezin I. I., Platonov V. N., Sysoev V. I., Stepanova A. N. However, the issue of clarifying the content, functions and strategic guidelines for the development of management of physical culture and sports institutions and professional sports requires further development.

The article aims at defining the content, features, technologies and management efficiency in the sphere of physical culture and sports and the analysis of the existing directions foreign management to justify the strategic development guidelines of management of sports organizations in Ukraine

Presentation of the main research material. Sports management is a type of industry-specific management that deals with the management of sports organizations. In connection with this approach, the organization is a key concept of sports management. From the point of view of management, physical culture and sport are not only «appropriate motor activity of a person», not only a set of special means and methods for the directed development of physical capacity of people, as stated in the theory of physical culture.

Physical culture and sport as an object of social management is not only legitimate, but also necessary to be considered as a certain set of physical culture and sports organizations – sports schools, sports clubs, sports teams in sports (football, hockey, basketball, volleyball, etc.), stadiums, sports and recreation centers, sports federations, etc. It should be noted that in our time, physical culture and sports work is carried out by about 100,0 thousand different types of physical culture and sports organizations, which employ more than 241,8 thousand people specialists-coaches, teachers, physical culture teachers, methodist instructors, scientists and other categories of employees, as well as more than half a million service employees and technical personnel [1, p. 176]. The product of their labor activity is physical culture and sports services, i.e. organized forms of physical exercises and sports, programs of sports training and physical culture and health classes, sports shows, etc. Thus, organization is the key concept of sports management.

There is another characteristic feature of general and special management. Management is related to the presence of professional managers in the organization, who are called managers. A sports manager is a specialist

who, as a rule, holds a managerial position in a sports organization and has the art of scientific management. The art of management is characterized by the features of the ability of a sports manager to apply generally accepted or creative principles, methods and technologies of management in their specific management activities.

Thus, sports management is a special theory and practice of managing physical culture and sports organizations in market conditions. This is one of the branch types of management, one of the branch spheres of management activity in the market conditions [2, p. 327]. The object of sports management as an independent science is a set of physical culture and sports organizations of the country, the product of which is physical culture and sports services. The subject of sports management are the management of relations in the process of interaction between subject and object of management within organizations of sports orientation and interaction of these organizations with the external environment in the production process and the provision of sports services.

It should also be noted that functional varieties of classical management can be distinguished within sports: strategic management, financial management, personnel management, project management, innovation management, marketing approach in sports management, etc. This is indicated by the data in table 1, which show that a sports or fitness club is a fairly structured organization with a wide range of additional services.

Table 1. Additional types of services provided by sports and recreation institutions

Services	Number of clubs, %
Changing rooms with storage cameras	72,9
Physical fitness testing	59,7
Sauna / baths	47,6
Physiotherapy	31,4
The creation of programs of physical training and workouts	29,1
Sporting goods stores and nutrition	39,8

The objectives of sports management as a discipline are to provide a holistic view of the industry management system, principles, laws and management technologies in organizations of the physical culture and sports industry in modern market conditions [3, p. 209]. Given the tradition that has long been established, in the future it is advisable to use the term «sports management» in the same meaning as the long-known phrase «management of physical culture and sports», as well as «management of sports organizations».

Sports management is closely related to the main factors and attributes of the market economy – forms of ownership, the system of free pricing; competition; the right of free choice for both sports entrepreneurs and consumers of services, the dependence of the entrepreneur's income on the results of his work and the situation on the market of sports and sports services, etc. The inclusion of physical culture and sports in the system of market relations determines the corresponding features of the management of this service sector.

A market economy promotes the development of entrepreneurship in the sphere of physical culture and sports, increase in the number of owners of sports organizations to increase the diversity of their legal forms, expand the range and improve the quality provided to the population, physical culture and sport services. At the same time, the more important both industry and market are the strategic guidelines for their development [4, p. 34]. Of course, their definition is based on the principles of taking into account the features of sports and professional health services.

Their main types are the following: organized forms of physical exercises and sports in the form of specific classes, sports and Wellness sections, sports teams and clubs; training, etc.; sports shows; development of methods, methodical complexes of physical culture and health classes, programs of physical education and systems for training athletes, rehabilitation. It should be noted the peculiarities of functioning of physical culture and sports in market conditions. The main ones are:

- transformation of physical culture and sports into the sphere of services as a specific set of socio-pedagogical forms of activity carried out for the purpose of physical education and health improvement of the population;
- decentralizing the management of the physical culture and sports industry;
- increased variety of organizational and legal forms of physical culture and sports organizations;
- legal consolidation of the official status of professional sports and its development in the country;
- all-important economic value of physical culture and sports, developing mainly on the basis of commercial calculation;
- the emergence of competition between physical culture and sports organizations and free pricing for physical culture and sports services.

In the end, it is advisable to indicate that market conditions socio-economic activity increases significantly the role of physical culture and sports in the self-affirmation and self-realization as important social value, to meet the needs of people in the physical improvement in the rational use of free time. Therefore, in sports management, it is important to define the purpose or mission of sports institutions and organizations.

They are usually captured in three documents – the charter organization concept and the target program of development of physical culture and sports (federations, for the sports – relevant sport) in the territory included in the service sector of that organization (district, city, federation subject, etc.). Along with a common purpose in a sport organization are formulated specific objectives, which the founding documents often referred to by the task [5, p. 76]. It is on their achievements that the strategic guidelines of physical culture and sports activities are oriented.

At the same time, a number of requirements are imposed on the formulation of strategic guidelines, the main of which are: concreteness (formed result); visibility (short-term, long-term); reality (achievability); interconnectedness, consistency and effectiveness. They are also implemented in the process of implementing the main functions of sports management. Functions in sports management are relatively independent, specialized types of management activities that are isolated in the process of division of labor, expressing the directions or stages of purposeful influence of the management subject on the managed object.

They include: planning, organization, stimulation and motivation, control and coordination. Let's look at the content of each of these functions of management. Planning is a stage of management activity, the content of which is to determine the goals of the organization's activities for the upcoming period and the resources necessary for this (material, financial, labor, information). Organizations for the upcoming period, activities, a set of necessary resources with their distribution by goals and tasks, responsible performers and deadlines for the implementation of planned activities. Distinguish between strategic and operational planning [6, p. 83]. The basis of strategic planning is the preparation of forecasts showing possible directions of development of the object.

In the long-term and current plans of physical culture and sports organizations determine the markets of potential consumers of their services, set specific goals, objectives and targets for providing physical culture and sports services and achieving results, determine the necessary labor, financial, material resources, etc. Planning as a function of sports management also includes the development of targeted integrated programs, business plans, calendar plans for competitions and sporting events, organizational work plans, etc.

Organization is the second function of management. Its task is to form the structure of the organization, as well as to provide it with everything necessary for normal operation-personnel, premises, facilities, materials, equipment, etc. Motivation and stimulation is a stage of management that provides for the creation of incentives and sanctions, material and moral interest in order to activate the staff of a sports organization to work effectively. In sports management, motivation also includes, in our opinion, activities aimed at stimulating the population's interest in various sports and physical exercises, and the consumption of sports and sports services [7, p. 227].

Control and accounting – stage control, the objective of which is to assess the quality of implementation, quantitative assessment of the impact of physical culture and sports organizations, and records of the organization's work. Coordination is a stage of the management process that ensures its continuity and continuity. The main task of coordination is to achieve coherence in the work of all parts of the organization by establishing rational relations between them, as well as with the public. Scientific analysis and classification of the component composition of physical culture and sports allow us to distinguish for a sports (fitness) club a set of strategic guidelines and the most significant functions of sports management, presented in table 2.

Table 2. Interaction of strategic development guidelines and management functions in physical culture and sports institutions and organizations

Strategic guideline	General function				
	Planning	Organization	Motivation	Monitoring and accounting	Coordination
1. Organization of mass sports and recreation activities among the population	X	X	X	X	X
2. Organization of industrial physical culture	X	X	X	X	X
3. Marketing of the main work, related products and attributes, advertising	X	X	X	X	X
4. Training of professional athletes and sports reserves	X	X	X	X	X
5. Sports events	X	X	X	X	X
6. Training, effective use of personnel and improving their skills	X	X	X	X	X
7. Financial management in the organization	X	X	X	X	X
8. Effective use of sports facilities	X	X	X	X	X

The carrier of General strategies and functions of sports management is a physical culture and sports organization as a whole. The bearer of specific strategic guidelines and functions are its structural divisions (management, departments, etc.). It is Important to emphasize that the cost of labor to achieve the overall strategy and functions of management is equal to the cost of performing individual strategic guidelines and specific functions. Achieving strategic goals and performing management functions, managers of a sports organization have to make a large number of decisions. The process of making managerial decisions is cyclical: it begins with the detection of non-compliance of the parameters of the managed object with the goals or planned task, that is, the identification of the problem [8, p. 34]. Then comes the decision-making aimed at eliminating the identified problem and, finally, organizing the implementation of the decision.

Therefore, it is important that every specialist of physical culture and sports has mastered the theoretical knowledge and skills of developing management decisions. Management decision – making should be scientific in nature and based on the application of scientific knowledge methods. The technological process of preparing and

making a management decision can be represented as several logically consecutive stages and stages: 1. Identification of a problem situation to be solved and setting a goal. 2. Monitoring, processing and analyzing the information necessary for a comprehensive justification of the decision. 3. Development of alternative solutions and selection of the most effective and optimal option. 4. Organization of implementation of the decision. 5. Control over the decision implementation process.

Management decisions are made in different circumstances: in terms of certainty, in terms of risk, in terms of uncertainty. Therefore, an important task in the process of their adoption is the skilful choice of methods for their development and justification. To develop solutions, most often used methods of commissions, brainstorming (brainstorming) and expert assessments. The main form of implementation of management decisions is organizational and administrative activity, which is carried out using a set of different management methods.

In the process of implementing management decisions, the effectiveness of their implementation is evaluated. Based on this, the management of a physical culture and sports organization makes a conclusion about the feasibility of correcting decisions or removing them from control, that is, moving to the preparation of new decisions, a new cycle of management work. Summarizing the above, it can be noted that the management decision serves as a tool for implementing the strategic guidelines of physical culture and sports organizations.

We have carried out a comprehensive analysis of the activities of foreign sports organizations, in particular, Germany and the United States, as well as their management. It is revealed that the strategic guidelines of their activities can be formulated as follows:

- programs in physical culture and sports clubs, fitness halls are complex and diverse; great attention is paid to women and children;
- systematic training of personnel to work as sports managers on a voluntary basis;
- establishments are focused on the interests of mass consumers and target groups;
- services are provided at affordable prices;
- promotes an individual approach to the client;
- there is a high level of salary for athletes and coaches in professional sports;
- the rapid development of television did not negatively affect the attendance of competitions;
- sports competitions and other events are accompanied by rituals and ceremonies that attract spectators.

People are engaged in sports more often, more diverse and longer. Society is becoming more athletic, but the original significance of physical culture and sport as a means of comprehensive development and healthy lifestyle of each individual is lost [9, p. 28]. To prevent this from happening, we need to make some changes in the daily and strategic activities of sports and recreation institutions. The future should only be for those that are truly focused on the public interest, and not just for commercial gain. To improve the above-mentioned processes, taking into account domestic and foreign experience, we justify the following strategic guidelines for sports organizations and their management:

- the emerging sports movement should become more Autonomous and free, taking into account the importance of sports in the life of society, actively defend its interests, determine the priorities of its activities and withstand the pressure from an ever-increasing business;
- the dynamics of changes can no longer be differentiated in the form of high-performance sports, mass sports and rehabilitation sports. A physical education and sports institution and, above all, a kindergarten or school must remain their Foundation;
- organizational unity of physical culture and sport can be ensured only in new forms and with a new ranking of tasks and strategic guidelines.

Conclusions. Physical culture and sports are much more than events with sports records, victories and medals, which retain their appeal for many. Sport is presented as a joy that brings physical activity to millions of people with a huge number of volunteers and qualified personnel. After all, the main principle of «sport for all» and its management is to ensure access to sports and physical exercise for all social strata and groups of the population, regardless of their racial, ethnic and cultural affiliation, their place in the system of industrial and labor relations, social status and income, and property and social status in general.

Список використаних джерел

1. Галкин В. В., Сысоев В. И. Экономика физической культуры и спорта. Учебное пособие для вузов физической культуры. Воронеж: Изд-во Моск. Акад. экономики и права, 2000. 219 с.
2. Білогур В. Є. Формування концепції сучасного спорту як системи ціннісних орієнтацій молоді в умовах глобалізації. Гілея: науковий вісник. Вип. 75. 2013. С. 326-328.
3. Мельник В. В. «Аксіологічний поворот» сучасної філософії від культури як буття до буття культури. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Вип. 63. 2015. С. 208-217.
4. Ігнатенко М. М. Планування і прогнозування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки. Агросвіт: наук. жур. № 17. 2015. С. 31-37.
5. Городинська І. В. Управління фізичною культурою і спортом: навчальний посібник. Херсон: Вид-во ХДУ, 2010. 112 с.
6. Мармуль Л. О., Радєва М. М. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2006. 199 с.

7. Кузьменко О. О. Реалізація державної програми у сфері фізичної культури і спорту. Науковий вісник молодих вчених. 2010. Вип. 1 (1). С. 225-229.
8. Мічуда Ю. П. Професійний спорт як різновидність підприємницької діяльності. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2005. № 1. С. 30-35.
9. Романюк І. А. Формування корпоративної культури та ділової репутації туристичних підприємств. Економіка і менеджмент культури. № 2. 2016. С. 26-32.

References

1. Galkin, V. V. & Sysoev, V. I. (2000). *Economics of physical culture and sport. Textbook for universities of physical culture*. Voronezh: Moscow Publishing house. Acad. Economics and law, 219 p.
2. Bilohur, V. Ye. (2013). *Formation of the concept of modern sports as a system of value orientations of young people in the context of globalization*. Gilea: scientific Bulletin, 75, 326-328.
3. Melnik, V. V. (2015). «Axiological turn» of modern philosophy from culture as being to being of culture. *Humanitarian Bulletin of the Zaporozhye state engineering Academy*, 63, 208-217.
4. Ihnatenko, M. M. (2015). *Planning and forecasting of social responsibility of economic entities in the agrarian sphere of economy*. Agrosvit, 17, 31-37.
5. Gorodinskaya, I. V. (2010). *Management of physical culture and sports: textbook*. Kherson: KSU Publishing house, 112 p.
6. Marmul L. A. & Radeva, M. M. (2006). *Mechanism of formation of diversification policy of the enterprise in the conditions of transformational economy: monograph*. K.: NSC IAE, 199 p.
7. Kuzmenko, E. A. (2010). *Implementation of the state program in the field of physical culture and sports*. *Scientific Bulletin of young scientists*, 1 (1), 225-229.
8. Michuda, Yu. P. (2005). *Professional sport as a type of entrepreneurial activity. Theory and methodology of physical education and sport*, 1, 30-35.
9. Romaniuk, I. A. (2016). *Formation of corporate culture and business reputation of tourist enterprises*. *Economics and cultural management*, 2, 26-32.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Ігнатенко Микола Миколайович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. В.Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: professorignatenko@ukr.net

Іртищева Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри менеджменту Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова просп. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54000, Україна
e-mail: innauamd@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Игнатенко Николай Николаевич, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: professorignatenko@ukr.net

Иртищева Инна Александровна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой менеджмента

Национальный университет кораблестроения имени адмирала Макарова
просп. Героев Украины, 9, г. Николаев, 54000, Украина
e-mail: innauamd@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Ihnatenko Mykola, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economics Pereiaslav-Khmelnitsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: professorignatenko@ukr.net

Irtysheva Inna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Management Admiral Makarov National University of Shipbuilding prosp.Heroes of Ukraine, 9, Mykolaiv, 54000, Ukraine
e-mail: innauamd@gmail.com

ОБЛІК, ФУНКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ СПРАВЛЯННЯ АКЦИЗНОГО ЗБОРУ В УКРАЇНІ

Новак Н. П.,
Коцупатрий М. М.,
Кучеренко М. А.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти обліку, визначення функцій та справляння акцизу в системі оподаткування соціально-економічної та господарської діяльності.

Метою роботи є виявлення особливостей справляння та обліку акцизного збору в Україні, а також його функцій у наповненні місцевих та державного бюджету, розробка напрямів удосконалення.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. У процесі написання статті були використані методи: монографічний, системно-структурного аналізу і синтезу, статистично-економічні, бухгалтерського обліку.

Результати роботи. У роботі виявлено, що акцизний збір займає особливе місце у системі оподаткування, здійснюючи фіскальну та регулюючу функції. При цьому він не має постійних ставок нарахувань. Він змінюється у відповідності до продукції або товарних груп, на які нараховується. Також відзначено його провідну роль у наповненні місцевих і державного бюджету країни.

Галузь застосування результатів. Висновки статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі закладів вищої освіти, роботі сільських територіальних громад, органів місцевого самоуправління, фіскальних служб

Висновки. Проведений аналіз процесу становлення акцизного оподаткування в Україні та застосування цього податку дозволяють зробити висновок, що питання вдосконалення системи адміністрування акцизів залишається досить актуальним. Основоположним принципом розробки нової, оптимальної концепції оподаткування повинне бути встановлення таких правил визначення та сплати акцизів, які б максимально обмежили можливість ухилення від оподаткування як законними, так і незаконними методами.

Ключові слова: акцизний збір, облік, особливості, податкова база, місцеві й державний бюджет, наповнення, управління.

УЧЕТ, ФУНКЦИИ И ОСОБЕННОСТИ ВЗИМАНИЯ АКЦИЗНОГО СБОРА В УКРАИНЕ

Новак Н. П.,
Коцупатрий М. Н.,
Кучеренко Н. А.

Предметом исследования являются теоретические, методологические и практические аспекты учета, определение функций и взимания акциза в системе налогообложения социально-экономической и хозяйственной деятельности.

Целью работы является выявление особенностей взимания и учета акцизного сбора в Украине, а также его функций в наполнении местных и государственного бюджета, разработка направлений совершенствования.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. В процессе написания статьи были использованы методы: монографический, системно-структурного анализа и синтеза, статистически-экономические, бухгалтерского учета.

Результаты работы. В работе выявлено, что акцизный сбор занимает особое место в системе налогообложения, осуществляя фискальную и регулируемую функции. При этом он не имеет постоянных ставок начислений. Он меняется в соответствии с видом продукции или товарных групп, на которые начисляется. Также отмечено его ведущую роль в наполнении местных и государственного бюджета страны.

Область применения результатов. Выводы статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе высших учебных заведений, работе сельских территориальных общин, органов местного самоуправления, фискальных служб

Выводы. Проведенный анализ процесса становления акцизного налогообложения в Украине и применения этого налога позволяют сделать вывод, что вопросы совершенствования системы администрирования акцизов остается весьма актуальным. Основоположающим принципом разработки новой, оптимальной концепции налогообложения должно быть установление таких правил определения и уплаты акцизов, которые бы максимально ограничили возможность уклонения от налогообложения как законными, так и незаконными методами.

Ключевые слова: акцизный сбор, учет, особенности, налоговая база, местные и государственный бюджет, наполнение, управление.

ACCOUNTING, FUNCTIONS AND FEATURES OF EXCISE COLLECTION IN UKRAINE

Novak Natalia
Kotsupatryi Mikhail
Kucherenko Mykola

The subject of research is theoretical, methodological and practical aspects of accounting, defining the functions and collection of excise duty in the system of taxation of socio-economic and economic activities.

The purpose of the work is to identify the features of collection and accounting of excise duty in Ukraine, as well as its functions in filling the local and state budgets, development of areas for improvement.

The methodological basis of the article were both general and special methods of scientific knowledge. In the process of writing the article methods were used: monographic, system-structural analysis and synthesis, statistical and economic, accounting.

Results of work. The paper reveals that the excise duty occupies a special place in the taxation system, performing fiscal and regulatory functions. However, it does not have fixed accrual rates. It varies according to the products or product groups to which it is charged. It also noted its leading role in filling the local and state budgets of the country.

Field of application of results. The conclusions of the article can be used in the educational and scientific process of higher education institutions, the work of rural communities, local governments, fiscal services.

Conclusions. The analysis of the process of formation of excise taxation in Ukraine and the application of this tax allows us to conclude that the issue of improving the system of excise administration remains relevant. The fundamental principle of developing a new, optimal concept of taxation should be the establishment of such rules for determining and paying excise duties, which would limit the possibility of tax evasion by both legal and illegal methods.

Key words: excise duty, accounting, features, tax base, local and state budget, content, management.

JEL Classification: E62, H30, 61

Постановка проблеми. Одним з важливих видів непрямих податків є акциз або акцизний збір. У структурі бюджетних надходжень у розвинених країнах світу та в Україні він посідає друге місце після податку на додану вартість. Акцизи включаються в ціну товарів та оплачуються покупцем. Вони створені для високорентабельних видів продукції й товарних груп. Проте якщо нарахування та облік податків, у т.ч. акцизів, є предметом детальних досліджень науковців і практиків, то визначення їх соціально-економічних, фінансових та організаційних функцій вимагають подальших розробок. Теж саме стосується принципів нарахування та їх дотримання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нарахування та обліку податків є предметом досліджень провідних вітчизняних науковців. Зокрема, різні аспекти вказаної проблематики досліджували Ф. Бутинець, М. Дубініна, М. Ігнатенко, І. Ксьонжик, Л. Мармоль, Т. Маренич, М. Огійчук, К. Пилипенко, В. Плаксінко, інші автори. Особливо велика кількість наукових досліджень стосується оподаткування та обліку діяльності сільськогосподарських підприємств. Проте питання акцизного збору, його особливостей та функцій вимагають подальших розробок.

Мета статті – визначення особливостей справляння та обліку акцизного збору в Україні, встановлення його особливої ролі у наповненні місцевих і державного бюджетів, а також розробка пропозицій щодо удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акциз або акцизний збір займає особливе місце в системі оподаткування діяльності фізичних і юридичних осіб. Насамперед, він поєднує в собі не тільки фіскальну й регулюючу, але й соціально-економічну функцію. Остання корегує попит і пропозицію, збільшуючи ціну товару за рахунок акцизу або зменшуючи шляхом виключення з переліку оподатковуваних товарів. Від їх ефективного поєднання залежить рівень надходжень до державного бюджету. Наразі, відповідно до чинного законодавства, підакцизними товарами є: тютюнові вироби; спирт етиловий; алкогольні напої; пиво солодове; деякі транспортні засоби; нафтопродукти; ювелірні вироби.

В новітній історії України акцизний збір запроваджено з грудня 1991 р., коли було прийнято Закон України «Про акцизний збір», який введено у дію з 1992 р. Разом з податком на додану вартість вони замінили податок з обороту на окремі види товарів. Характерною особливістю теперішнього акцизного оподаткування в країні є те, що не існує єдиного законодавчого документа, в якому б було відображено всі норми, пов'язані з питаннями справляння акцизного збору.

Нарахування та сплату акцизного збору, що справляється з виготовлених українськими виробниками та ввезених на митну територію країни алкогольних напоїв і тютюнових виробів, визначає Закон України «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби». В 1992 р. до переліку традиційних підакцизних товарів, – алкогольних та тютюнових виробів, – було включено так звані предмети розкоші: килими і кришталь, ікру і рибні делікатеси, шоколад і автомобільні шини, вироби з хутра, одяг з натуральної шкіри. В цілому ж, еволюцію акцизного оподаткування в Україні за останні 10 років можна розбити на 3 основні етапи:

Перший етап означає період з 1996 по 1999 рр., коли акцизним збором обкладався широкий перелік товарів, який включав у себе коло високорентабельних і монопольних товарів, уже знайомих раніше по високих ставках податку з обороту. Другий етап ознаменовано з 2000 р. По 2003 р., коли з переліку підакцизних виключено 14 умовних товарних груп. Система акцизів набула рис, притаманних оптимальній організації оподаткування – фактично її склад обмежився такими товарами: алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти, автомобілі та ювелірні вироби. Третій етап розпочався у 2003 р., коли із складу підакцизної продукції виключено ювелірні вироби – останню позицію з товарів, на які встановлено адвалерні ставки акцизного збору.

Загалом, акциз розуміється як непрямий податок, що включається в ціну товару та оплачується покупцем. Суми акцизу обліковують і вносять у бюджет організації, які знаходяться на території України. Також це можуть бути філії, відділення й інші відособлені підрозділи підприємств, що реалізують зроблені ними підакцизні товари, або ввезені на територію України підакцизні товари. Законодавчо поняття акцизного податку закріплюється

Податковим кодексом України, де він визначається як непрямий податок на споживання окремих видів товарів, визначених цим Кодексом як підакцизні, що включається до ціни таких товарів. Перелік товарів, на які встановлюється акцизний податок, його ставки затверджуються Верховною Радою України.

Акцизний податок є специфічним акцизом, тобто сплачується по декількох групах ставок на певні товари. Мова йде про спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої; тютюн, тютюнові вироби та промислові замінники тютюну; нафтопродукти, скраплений газ; легкові автомобілі, кузови до них, причеми та напівпричеми, мотоцикли. Згідно законодавства, платниками податку визначені:

1. Особи, які виробляють підакцизні товари (продукцію), у т.ч. з давальницької сировини.

2. Суб'єкти господарювання, які ввозять підакцизні товари.

3. Особи, які реалізують конфісковані підакцизні товари.

4. Замовники, за дорученням яких виробляються підакцизні товари з давальницької сировини, сплачують податок виробнику.

Також це особи, які реалізують конфісковані підакцизні товари й такі, за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання; підакцизні товари, що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави, якщо ці товари підлягають реалізації; особи, які реалізують або передають у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари, що були ввезені в Україну із звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законом відповідно до пункту 213.3 статті 213 Податкового Кодексу; особи, на яких покладається дотримання вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування, у разі порушення таких вимог; особи, на які покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції), у разі порушення таких умов.

Не є платниками особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами фізичні або юридичні особи – резиденти або нерезиденти (в тому числі їх відокремлені підрозділи), які проводять операції з відчуження акцій, ощадних (депозитних) сертифікатів, акцій приватних акціонерних товариств, корпоративних прав в іншій, ніж цінні папери, формі; цінних паперів, корпоративних прав в іншій, ніж цінні папери, формі, емітованих нерезидентами. Об'єктом оподаткування акцизним податком є реалізація підакцизних товарів (продукції). При цьому в країні використовуються два види акцизів, – універсальні і специфічні.

Універсальні акцизи розуміються як такі, які мають широку базу оподаткування. Поширення універсальних акцизів зумовлене рядом чинників. Широка база оподаткування забезпечує стійкі надходження до бюджету, які не залежать від змін в уподобаннях споживачів та асортименті реалізованих товарів. Універсальні ставки полегшують контроль податкових органів за правильністю сплати податку. Універсальні акцизи доволі нейтральні до процесів ціноутворення, оскільки податковий тягар рівномірно розподіляється між усіма групами товарів. Проте такі недоліки непрямих податків, як значний вплив на інфляційні процеси і регресивність в соціальному аспекті виражені в універсальних акцизах яскравіше, ніж в інших непрямих податках. У податковій практиці існують три форми універсальних акцизів:

Специфічні акцизи. Ці акцизи виникли набагато раніше, ніж універсальні. Характерними їх рисами є обмежений перелік товарів, по яких вони стягуються, а також диференційовані ставки по окремих групах товарів. Акцизний збір в Україні було запроваджено у 1992 р. і разом з ПДВ він замінив податки з обороту і з продажу. Порядок обчислення і сплати акцизного збору регламентується Податковим кодексом України.

Перелік товарів, на які встановлюється акцизний збір (підакцизних товарів), і ставки акцизного збору затверджуються законодавчо і є єдиними на всій території України для вітчизняних та імпортованих товарів. У перелік підакцизних товарів включено спирт і алкогольні напої, тютюнові вироби, транспортні засоби і шини до них, бензин, рушніці спортивні, ювелірні вироби, магнітофони й апаратуру звукозапису, відеоапаратуру, відео- та аудіокасети, компакт-диски, телевізори кольорові, набори кухонні або столові, офісні меблі, одяг з натуральної шкіри та хутра, шоколад, каву, рибні делікатеси, частини тушок домашньої птиці.

З 01 січня 2000 р. значно скорочено перелік підакцизних товарів, змінено ставки податку та запроваджено новий механізм обчислення акцизного збору для імпортованих товарів за застосування ставки акцизного збору у відсотках. Однак недоліком цього податку є складності та широке поле для зловживань в адмініструванні. Обчислення і стягнення податку на додану вартість потребує відповідного визначення об'єкта оподаткування – доданої вартості. Можливі два способи її обчислення: це заробітна плата + прибуток; це виручка від реалізації – матеріальні витрати.

Акцизний збір може розраховуватись за ставкою у процентах до обороту з продажу: товарів, що вироблені на митній території України, – виходячи з їх вартості, за встановленими виробником максимальними роздрібними цінами на товари, які він виробляє, без податку на додану вартість та акцизного збору; товарів, що імпортуються на митну територію України, – виходячи з їх вартості, за встановленими імпортером максимальними роздрібними цінами на товари, які він імпортує, без ПДВ та акцизного збору (але не менше митної вартості таких товарів з урахуванням сум ввізного мита без ПДВ та акцизного збору).

Ставки акцизного збору затверджує Верховна Рада України. Ставки акцизного збору єдині на всій території України та забезпечують надходження коштів до державного (з товарів, ввезених на територію України) та місцевих бюджетів (частково з товарів, вироблених на даній території, за місцем їх виробництва) у співвідношеннях, встановлених Верховною Радою України.

Датою виникнення податкових зобов'язань з продажу підакцизних товарів (продукції) вважається дата, що припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше: 1) дата

зарахування коштів від покупця (замовника) на банківський рахунок платника акцизного збору як оплата товарів(продукції), які продаються, а у разі продажу товарів (продукції) за готівку – дата їх оприбуткування в касі платника акцизного збору, за відсутності такої – дата інкасації готівкових коштів у банківській установі, що обслуговує платника акцизного збору;

2) дата відвантаження (передачі) товарів (продукції). Суб'єкти підприємницької діяльності, які імпортують підакцизні товари (продукцію), в обов'язковому порядку при перетинанні кордону їх декларують та надають органам митного контролю декларацію в двох екземплярах, один із яких ці органи відсилають до податкових інспекцій за місцем перебування суб'єктів підприємницької діяльності для справляння акцизного збору.

У статті 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про акцизний збір» від 26 грудня 1992 р. визначено два типи ставок акцизного збору: у відсотках до обороту з продажу та в твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції). Додаток є необхідним елементом нормативних актів, який регулює механізм акцизного збору і містить перелік товарів (продукції), що закріплені як підакцизні. Цей перелік тісно пов'язаний з кількома статтями, що закріплюють рівень ставок цього збору. Як уже зазначалося, особливістю закріплення акцизного збору є відсутність базової ставки і використання системи конкретних ставок для окремих товарів.

Рівень ставок становить від 10,0 до 300,0%. Такий розрив відбувся у зв'язку з появою в якості об'єкта оподаткування митної вартості імпортованих товарів. Використання ставок такого рівня пояснюється тим, що відбувається розрахунок щодо імпортованих товарів у відсотках до митної вартості з урахуванням мита. Обов'язковим елементом системи нормативних актів, що регулюють справляння акцизного збору, є кілька додатків. У сучасних умовах це перелік підакцизних товарів та ставок, що їм відповідають.

Майже для всіх алкогольних напоїв підвищуються ставки акцизного податку. Лише для вина виноградного натурального ставка залишається незмінна, а для слабоалкогольних напоїв – і взагалі зменшується. Зміни, внесені Законом за реєстраційним номером проекту 5132, набирають чинності з 01 січня 2019 р. Водночас, ставки на алкогольні напої, які підлягають маркуванню – з першого числа третього місяця 30.07.2019 діють нові ставки акцизного податку на алкогольні напої, що не маркуються марками акцизного податку (до 8,5% об'ємних одиниць), тютюн і тютюнові вироби та пальне. Також діють нові ставки акцизного податку на алкогольні напої, що підлягають маркуванню марками акцизного податку (пункт 1 розділу II Закону №1791).

Акцизний податок на пальне в Україні є значно нижчим, ніж в країнах ЄС, однак його роль у наповненні бюджету відповідає середньоєвропейському показнику. Частка податків (акцизу та ПДВ) у структурі ціни бензину в Україні становить 35,0%, тоді як у середньому в країнах ЄС – 60,0%. Держава встановлює фіксовану суми акцизного податку з одиниці нафтопродуктів. Для бензину ставка акцизу становить 213,5 євро за 1000 л імпортованого чи виробленого в межах держави бензину (для дизпалива – 139,5 євро за 1000 л). Ставки акцизу з пального в Україні значно нижчі, ніж у країнах ЄС – це стосується як бензину, так і дизпалива.

Однак значення акцизу у структурі податкових надходжень співставне з середньоєвропейським показниками. Вага надходжень від оподаткування пального акцизом в загальних податкових надходженнях зведеного бюджету України була дещо вищою, ніж у середньому в країнах ЄС, - 5,7% відносно 5,1%, а от по відношенню до ВВП – нижчою, - 1,3% порівняно з 1,8%. Але надходження акцизного податку з пального в Україні зросли на 43,0% і сягнули 1,8% ВВП країни. Тобто, вони досягли середньоєвропейського рівня.

Наразі, у 2020 р. продовжиться практика зарахування до місцевих бюджетів 13,44% надходжень від акцизного податку на пальне. Загальний прогнозований обсяг коштів, які отримають громади, складе 7,7 млрд грн. Нагадаємо, кілька років тому акциз з пального почали зараховувати у бюджети громад. Місцевий акциз з пального – це не тільки інструмент боротьби з тінізацією у сфері обігу пального (яка до його запровадження складала 30,0%), а й джерело доходів громад для реалізації соціальних проектів – будівництва нових шкіл та дитячих садочків, ремонту доріг, мостів, облаштування вулиць тощо. Цей ресурс дуже важливий для місцевого самоврядування, оскільки окремим громадам саме акциз з пального приносить до 50,0% доходів у місцеві бюджети.

Висновки. Проведений аналіз процесу становлення акцизного оподаткування в Україні та застосування цього податку дозволяють зробити висновок, що питання вдосконалення системи адміністрування акцизів залишається досить актуальним. Основою положенням принципом розробки нової, оптимальної концепції оподаткування повинне бути встановлення таких правил визначення та сплати акцизів, які б максимально обмежили можливість ухилення від оподаткування як законними, так і незаконними методами.

Отже, акцизний збір – це непрямий податок, основою якого виступає диференційований підхід до оподаткування різних товарів та товарних груп. Тому його відносять до категорії специфічних податків. Акцизний збір дозволяє через цінові механізми непрямим впливати на обсяги виробництва та реалізації окремих підакцизних товарів як на митній території України, так і в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 №2456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Мармоль Л. О., Танклевська Н. С. Особливості оподаткування суб'єктів малого підприємництва. Вісник економічної науки України. 2004. №2 (6). С. 26-28.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: minfin.com.ua.
6. Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14.11.2019 року № 294. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>
7. Ігнатенко М. М., Сарапіна О. А. Вплив автоматизації обліку та фінансової звітності на безпеку підприємств. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 38. С. 47-53.
8. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: www.sta.gov.ua.
9. Митний кодекс України від 13.03.2012 р., № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
10. Закон України «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 р. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12#Text>
11. Романюк І. А. Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 4 (36). С. 60-63.
12. Декрет Кабінету Міністрів України «Про акцизний збір». URL: kmu.gov.ua.
13. Буканов Г. М., Купін А. П. Проблема історії розвитку акцизного податку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Юридичні науки*. 2017. Вип. 1(2). С. 12-15.
14. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: www.treasury.gov.ua.
15. Фіскальні наслідки прогнозування акцизного податку з вітчизняних тютюнових виробів в Україні. URL: <https://feao.org.ua>.
16. Хлебнікова І. І. Фіскально-адміністративні технології управління акцизним податком. *Вісник КНУТД*. 2013. №5. С. 159-164.
17. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції створення та впровадження автоматизованої системи контролю за обігом підакцизних товарів (алкогольних напоїв та тютюнових виробів) від 6 липня 2016 р. URL: www.kmu.gov.ua.
18. Мармуль Л. О., Романюк І. А. Фінансове забезпечення та податкові аспекти розвитку туристичної діяльності в Україні. *Економічний вісник університету*, Вип. 42, 2019. С. 204-210.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254 [Constitution of Ukraine of June 28, 1996 № 254]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456 [Budget Code of Ukraine dated 08.07.2010 №2456]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Marmul, L. O. & Tanklevska, N. S. (2004). Osoblyvosti opodatkuvannia subiektiv maloho pidpriemnytstva [Features of taxation of small businesses]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy - Bulletin of Economic Science of Ukraine*, 2 (6), 26-28.
4. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755 [Tax Code of Ukraine dated 02.12.2010 № 2755]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Ofitsiynyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine]. URL: minfin.com.ua.
6. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2020 rik» vid 14.11.2019 roku № 294 [Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for 2020» dated 14.11.2019 № 294]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>
7. Ihnatenko, M. M. & Sarapina, O. A. (2018). Vplyv avtomatyzatsii obliku ta finansovoi zvitnosti na bezpeku pidpriemstv [The impact of automation of accounting and financial reporting on the security of enterprises]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*, 38. 47-53.
8. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy [Official site of the State Fiscal Service of Ukraine]. URL: www.sta.gov.ua.
9. Mytnyi kodeks Ukrainy vid 13.03.2012 r., № 4495-VI [Customs Code of Ukraine of March 13, 2012, № 4495-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
10. Zakon Ukrainy «Pro systemu opodatkuvannia» vid 25.06.1991 r. [Law of Ukraine «On the taxation system» of 25.06.1991]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12#Text>
11. Romaniuk, I. A. (2016). Novi chynnyky ta kontseptsii zdiisnennia intensyfikatsii silskoho hospodarstva [New factors and concepts of intensification of agriculture]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, 4 (36), 60-63.
12. Dekret Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro aktsyznyi zbir» [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On excise duty»]. URL: kmu.gov.ua.
13. Bukanov, H. M. & Kupin, A. P. (2017). Problema istorii rozvytku aktsyznoho podatku [The problem of the history of excise tax]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Yurydychni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser.: Jurisprudence*, 1(2), 12-15.
14. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy [Official site of the State Treasury Service of Ukraine]. URL: www.treasury.gov.ua.
15. Fiskalni naslidky prohnouvanntia aktsyznoho podatku z vitchyznianskykh tiutunovykh vyrobiv v Ukraini [Fiscal consequences of excise tax forecasting on domestic tobacco products in Ukraine]. URL: <https://feao.org.ua>.
16. Khliebnykova, I. I. (2013). Fiskalno-administratyvni tekhnolohii upravlinnia aktsyznym podatkom [Fiscal and administrative technologies of excise tax management]. *Visnyk KNUVD – Bulletin of KNUVD*, 5, 159-164.

17. Rozporiadzhennia KМУ «Pro skhvalennia Kontseptsii stvorennia ta vprovadzhennia avtomatyzovanoi systemy kontroliu za obihom pidaktsyynykh tovariv (alkoholnykh napoiv ta tiutiunovykh vyrobiv) vid 6 lytnia 2016 r. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept of creation and implementation of an automated control system for the circulation of excisable goods (alcoholic beverages and tobacco products) dated July 6, 2016]. URL: www.kmu.gov.ua.

18. Marmul, L. O. & Romaniuk, I. A. (2019). Finansove zabezpechennia ta podatkovyi aspekty rozvytku turystychnoi diialnosti v Ukraini [Financial support and tax aspects of tourism development in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu - Economic Bulletin of the University*, 42, 204-210.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Новак Наталія Петрівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна
orcid.org/0000-0002-9929-1391
e-mail: natali.novak74@ukr.net

Коцупатрий Михайло Миколайович, кандидат економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
вул. Дегтярівська, 49-г, м. Київ, 03057, Україна
orcid.org/0000-0001-9014-5809
e-mail: apk_kneu@ukr.net

Кучеренко Микола Анатолійович, старший викладач кафедри фінансів, обліку та оподаткування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
orcid.org/0000-0002-7840-0755
e-mail: mak24.75@meta.ua

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Новак Наталья Петровна, доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения, ГБУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»
ул. Сретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина
e-mail: natali.novak74@ukr.net

Коцупатрий Михаил Николаевич, кандидат экономических наук, профессор, профессор кафедры учета и налогообложения

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана
ул. Дегтяревская, 49-г., г. Киев, 03057, Украина
e-mail: apk_kneu@ukr.net

Кучеренко Николай Анатольевич, старший преподаватель кафедры финансов, учета и налогообложения, ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: mak24.75@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Novak Natalia, Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor Department of Accounting and Taxation,

«Kherson State Agrarian University»
Str. Sretenskaya, 23, Kherson, 73006, Ukraine
e-mail: natali.novak74@ukr.net

Kotsupatryi Mikhail, Candidate of Science (Economics), Professor, Professor Department of Accounting and Taxation,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
street Degtyarivska, 49, Kyiv, 03057, Ukraine
e-mail: apk_kneu@ukr.net

Kucherenko Mykola, Senior Lecturer of the Department of Finance, Accounting and Taxation, Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University,
str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: mak24.75@meta.ua

ФОРМУВАННЯ ЗВІТНОСТІ У ФОРМАТІ XBRL

Уманців Г. В.,
Польовик Є. В.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі трансформаційних перетворень та глобалізації економіки активізується питання щодо подання звітності у форматі XBRL в Україні, що в свою чергу, є передумовою для успішної взаємодії підприємств на світовому фінансовому ринку та підвищення прозорості інформації.

Постановка проблеми. Недостатній рівень практики застосування таксономії фінансової звітності у форматі XBRL в Україні, зумовлює актуальність дослідження. Провідні країни світу запровадили вимоги щодо подання звітності у зазначеному форматі, оскільки він дозволяє сформуванню звітності, яка буде не лише прозорою та доступною для зацікавлених осіб, а й зручною для аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес функціонування в Україні системи фінансової звітності у форматі XBRL є новітнім, окремі аспекти її запровадження досліджували у своїх працях Кузнецова С. О., Борисенко А. О., Бойко Р. В., Островська О. А., Хатиб Е., Ясин М., Харбер М., Маркс Б., Де Ягер П. та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Особливої уваги потребують питання, спрямовані на мінімізацію можливих проблем, пов'язаних із впровадженням та використанням формату XBRL в Україні.

Постановка завдання, мети дослідження. Проаналізувати механізм впровадження подання звітності у форматі XBRL в Україні. Узагальнити проблеми при складанні фінансової звітності у новому форматі з використанням світового досвіду.

Метод або методологію проведення дослідження. У процесі проведення дослідження були використані діалектичні методи наукового пізнання, збір і аналіз інформації та індуктивний метод.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У статті визначено сутність формату XBRL, проаналізовано етапи його запровадження в Україні. Виявлено перспективи та типові помилки при складанні фінансової звітності використовуючи даний формат. Розроблено заходи для мінімізації ймовірності виникнення та подолання проблем пов'язаних із його застосуванням враховуючи світовий досвід.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування фінансової звітності відповідно до вказаного формату.

Висновки відповідно до статті. Всі переваги від впровадження формату XBRL значно перевищують наслідки появи проблем, пов'язаних з його застосуванням. Його використання в Україні дасть можливість суб'єктам звітування коректно складати фінансову звітність, виключить потребу у дублюванні фінансової звітності, при поданні її регуляторам, та допоможе залучити інвесторів шляхом формування якісної фінансової звітності.

Ключові слова: формат XBRL, таксономія, фінансова звітність, трансформація, міжнародні стандарти бухгалтерської звітності.

ФОРМИРОВАНИЕ ОТЧЕТНОСТИ В ФОРМАТЕ XBRL

Уманцев Г. В.,
Полевик Е. В.

Актуальность темы исследования. На современном этапе трансформационных преобразований экономики активизируется вопрос предоставления отчетности в формате XBRL в Украине, который в свою очередь является предпосылкой для успешного взаимодействия предприятий на мировом финансовом рынке и повышения прозрачности информации.

Постановка проблемы. Недостаточный уровень практики применения таксономии финансовой отчетности в Украине, обуславливает актуальность данного исследования. Ведь развитые страны мира уже ввели данный формат в обязательном порядке, так как он позволяет сделать отчетность не только прозрачной и доступной для потенциальных инвесторов но и удобной для анализа.

Анализ последних исследований и публикаций. Процесс функционирования в Украине системы финансовой отчетности в формате XBRL является новейшим, его исследовали в своих работах Кузнецова С. А., Борисенко А. А., Бойко Р. В., Островська О. А., Хатиб Е., Ясин М., Харбер М., Маркс Б., Де Ягер П. и другие.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Особого внимания требуют разработки решений, которые будут направлены на минимизацию возможных проблем, связанных с внедрением и использованием формата XBRL в Украине.

Постановка задачи, цели исследования. Проанализировать внедрение формата XBRL в Украине. Определить перспективы применения и выявить возможные проблемы при составлении финансовой отчетности в новом формате с использованием мирового опыта.

Метод или методологию проведения исследования. В процессе проведения исследования были использованы диалектические методы научного познания, сбор и анализ информации и индуктивный метод.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье определена сущность формата XBRL, проанализированы этапы его внедрения в Украине. Выявлено перспективы и типичные ошибки при составлении финансовой отчетности используя данный формат. Разработаны меры по минимизации вероятности возникновения и преодоления проблем, связанных с его применением учитывая мировой опыт.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования финансовой отчетности в соответствии с указанным формата.

Выводы соответствия со статьей. Все преимущества от внедрения формата XBRL значительно превышают последствия появления проблем, связанных с его применением. Его использование в Украине даст возможность субъектам отчетности корректно составлять финансовую отчетность, исключит потребность в дублировании финансовой отчетности, при представлении ее регуляторам, и поможет привлечь инвесторов путем формирования качественной финансовой отчетности

Ключевые слова: формат XBRL, таксономия, финансовая отчетность, трансформация, международные стандарты бухгалтерской отчетности.

FORMATION OF XBRL REPORTING

Umantsiv Halyna,
Polovyk Yevheniia

Relevance of the research topic. At the present stage of transformational transformation of the economy, the issue with the use of the XBRL format in Ukraine, which is a prerequisite for successful interaction of enterprises in the global financial market and enhancing the competitiveness of domestic enterprises.

Problem statement. The absence of the practice of applying taxonomy of financial statements in Ukraine, causes the relevance of this study. The developed countries of the world have already introduced this format, because it allows to make the reporting not only transparent and accessible to potential investors, but also convenient for analysis.

Analysis of recent studies and publications. The process of functioning of the financial reporting system in the format XBRL is the newest, it was researched in works: Kuznetsova S. A., Borisenko A. A., Boyko R. V., Ostrovskaya O. A., Khatib E., Yassin M., Harber M., Marx B., De Jager P. and other.

Highlighting unexplored parts of a common problem. Particular attention is needed to develop solutions that will minimize potential problems associated with the implementation and use of the XBRL format in Ukraine.

Setting of the task, objectives of the research. Analyzing the implementation of XBRL format in Ukraine. Identifying prospects for using and setting the potential issues in the preparation of new financial statements using global experience.

Research method or methodology. Dialectical methods of scientific cognition, collection and analysis of information and inductive method were used in the course of the research.

Basic material presentation (results of work). The article defines the essence of the XBRL format, analyzes the stages of its implementation in Ukraine. Prospects and typical errors in the preparation of financial statements using the format have been identified. Measures have been developed to minimize the likelihood of occurrence and to overcome problems associated with its application, taking into account world experience.

Areas of application of the results. The results of this study may be applied in the preparation of financial statements in accordance with the specified format.

Conclusions to the article. All of the benefits of implementing XBRL far outweigh the impact of its application. Its use in Ukraine shall allow reporting entities to properly prepare financial statements, adjust the requirement for duplicating financial statements while presenting to regulators, and help woo investors through formation of the qualitative financial statements.

Keywords: XBRL format, taxonomy, financial statements, transformation, international accounting standards.

JEL Classification: M50, O31, L86

Актуальність теми дослідження. Використання сучасних інформаційних технологій в усіх сферах життя є трендом сьогодення, не винятком є і система обліку і звітності, зокрема, запровадження системи фінансової звітності підприємств у єдиному електронному форматі – XBRL, який є передумовою для успішної взаємодії підприємств на світовому фінансовому ринку та підвищення аналітичності інформації для потреб управління.

Постановка проблеми. Комплексне дослідження процесу впровадження формату XBRL в умовах сучасних економічних перетворень в Україні має важливе теоретичне та практичне значення. З одного боку він дозволяє сформулювати звітність прозорою та доступною для потенційних інвесторів, а також зручною для аналізу, а з іншого – відсутня практика застосування таксономії фінансової звітності, що ускладнює процес його реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запровадження системи фінансової звітності у форматі XBRL є новітнім процесом та потребує відповідного його осмислення та практичної адаптації. Окремих аспектів звітування у форматі XBRL торкаються у своїх роботах Хатіб Е., Ясин М., Харбер М., Маркс Б., Де Ягер П. [9, 10]. Підходи до його застосування в Україні досліджували у своїх працях Кузнецова С. О. та Борисенко А. О., зокрема, щодо розкриття інформації про основні засоби [1]. Бойко Р. В. досліджував технологію подання фінансової звітності використовуючи таксономію XBRL [2], Островська О. А. вивчала значення XBRL в обробці бізнес-інформації в умовах глобалізації світової економіки [3].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Формат XBRL має на меті слугувати основою підвищення прозорості фінансової звітності, тому потребують особливої уваги розроблення рішень, які будуть скеровані на мінімізацію можливих проблем, пов'язаних із впровадженням та використанням формату XBRL в Україні.

Постановка завдання, мети дослідження. Дослідити сутність таксономії звітності у форматі XBRL та проаналізувати практику його впровадження в Україні. Потребують дослідження питання, пов'язані із застосуванням та оцінкою можливих проблем при складанні фінансової звітності у новому форматі на основі вивчення світового досвіду у цій сфері.

Методологію проведення дослідження складають діалектичні методи наукового пізнання, збір і аналіз інформації та індуктивний метод, що визначили розкриття сутності формату XBRL та таксономії фінансової звітності.

Викладення основного матеріалу. XBRL (англ. eXtensible Business Reporting Language «розширювана мова ділової звітності») – це міжнародний стандарт цифрової звітності, який працює в інтересах суспільства та дає можливість обмінюватися діловою інформацією. Основною його метою є поліпшення підзвітності та збільшення прозорості результатів діяльності в усьому світі, забезпечуючи відкритий стандарт обміну даними для ділової звітності [4].

Формат XBRL підтримує велику кількість різноманітних вимог до звітності, зокрема прості, складні та багатовимірні форми, звітність та презентація вільного формату, створення тестів на визначення помилок, звіт про транзакції, який може бути об'єднаний і зведений в сукупні звіти про ефективність [4].

Стандарт XBRL складається з ряду технічних характеристик. Основою стандарту XBRL є специфікація XBRL 2.1, яка тісно інтегрована зі специфікацією XBRL Dimensions. Ці характеристики дозволяють визначити XBRL таксономії та створити екземпляри XBRL, включаючи багатовимірні дані.

Інші ключові модульні характеристики забезпечують додаткові можливості, що містяться в таблиці 1.

Таблиця 1. Модульні характеристики формату XBRL

Модуль	Можливості модуля
Вбудована специфікація XBRL (або iXBRL)	Забезпечує спосіб публікації звітів у HTML із вбудованими інструкціями для перетворення інформації на сторінці в XBRL
«Посилання таблиці»	Забезпечує спосіб відображення (та збирання) складних даних у формах та шаблонах.
Специфікація «Формули»	Забезпечує спосіб визначення та використання правил ділової логіки щодо даних, що містяться в документі екземпляра, або для перевірки цієї інформації, або для створення нових фактів.
«XBRL Global Ledger»	Є основою для вирішення, обміну, збору і агрегування транзакційних даних з повним деталізувати можливості.
Специфікація «Versioning»	Забезпечує спосіб документування змін, які вносяться систематично з часом.
Специфікація «Streaming»	Дозволяє працювати з дуже великою кількістю даних.

Джерело: Таблицю складено автором за даними офіційного сайту XBRL [4].

Особливістю XBRL є створення багаторазових, авторитетних визначень, що називаються таксономіями, які фіксують значення, що містяться у всіх звітних термінах та використовуються в бізнес-звіті, а також їх взаємозв'язки. Вони визначають конкретні теги, які використовуються для окремих елементів даних (наприклад, «чистий прибуток»), їх атрибути та взаємозв'язки. Для різних звітності бізнесу потрібні різні таксономії. Деяким національним юрисдикціям можуть знадобитися власні таксономії звітності для відображення місцевих норм бухгалтерського обліку та інших звітів. Багато різних організацій, включаючи регулятори, конкретні галузі чи навіть компанії, можуть вимагати таксономії чи розширення таксономії для покриття власних конкретних потреб у звіті про бізнес [4]. Таксономії розробляються регуляторами, установниками стандартів бухгалтерського обліку, державними установами та іншими групами, які повинні чітко визначати інформацію, про яку потрібно звітувати.

Слід зазначити, що кожен елемент має тип посилання, який можна використовувати для ідентифікації джерела цього елемента (рис. 1).

Для полегшення розуміння структури Таксономії МСФЗ та її в цілому, а також як допомогу в маркуванні фінансової звітності, складеної на основі МСФЗ Фонд МСФЗ опублікував Ілюстровану Таксономію МСФЗ. Її особливістю є те, що вона відображає зміст Таксономії як у форматі PDF, так і у форматі HTML. А також вона поділяється на повну таксономію, організовану відповідно до МСФЗ та МСБО та організовану відповідно до звітності та приміток [5].

Таксономії дозволяють реалізувати три можливості XBRL:

- 1) звичайного перекладу з національної мови на англійську, що покладено в основу стандартів;
- 2) адаптації, тобто приведення понятійного апарату звітності до єдиного стандарту;

3) трансформації звітності. Якщо підприємство веде бухгалтерський облік і складає звітність за національними стандартами, які не відповідають в усіх суттєвих аспектах МСФЗ, при інтеграції XBRL у систему бухгалтерського обліку виникає можливість оперативного формування записів відповідно до вимог МСФЗ.

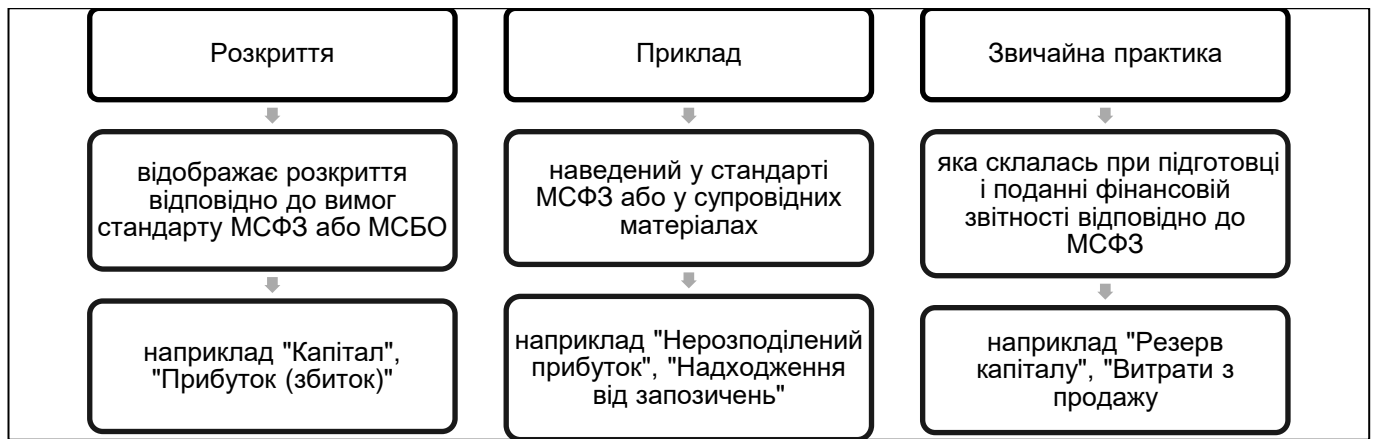


Рисунок 1. Типи посилання елементів у форматі XBRL

Джерело: [5].

Згідно із статистичними даними за різними країнами світу, відсоток підприємств, що знають про формат та використовують його, невинно зростає. Зокрема, як бачимо на рис. 2 за останні 11 років показник застосування зріс на 88%, за останні два роки на 19% (досліджено на підставі опитування респондентів, які знають про XBRL, середня кількість опитаних 432 тис).



Рисунок 2. Використання XBRL в світі

Джерело: складено авторами за даними офіційного сайту XBRL [4].

Також слід зазначити, що в деяких країнах формат XBRL є обов'язковим для застосування, зокрема у табл. 2 зазначено основні умови подання фінансової звітності у форматі XBRL та країни які їх застосовують.

Таблиця 2. Основні умови подання фінансової звітності у форматі XBRL

Умови застосування XBRL	Країни
Добровільне застосування	Швеція, Швейцарія
Обов'язкове застосування	Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, США, Ізраїль, Польща, Іспанія та ін.
Обов'язкове застосування за умови формування звітності за МСФЗ	Австралія, Великобританія, Бельгія
Обов'язкове застосування за умови формування звітності за МСФЗ та надання незалежного аудиторського висновку	Китай, Індія, Данія, Нідерланди
На стадії розробки	Аргентина, Бразилія, Мексика, Росія, ЮАР, Україна

Джерело: складено авторами на основі [5].

Як показує практика застосування досліджуваного формату дає можливість отримати такі результати: менша втрата часу на підготовку фінансової звітності; подання прозорої звітності у форматі, який є прийнятним для всіх зацікавлених користувачів; зменшення витрат та часу на обмін діловою інформацією; зниження математичних помилок до нуля; збільшення дієвості державних установ; інтеграція національного бізнесу в міжнародний інформаційний простір.

Також з практики використання формату XBRL, можна виокремити такі найпоширеніші помилки: пропущені елементи, тобто відсутність в даних бухгалтерського обліку статей які є представлені у звітності в стандартному вигляді; помилка знака, так як деякі теги за замовчуванням мають від'ємне значення бухгалтер не знаючи це може заповнити звітність не правильно; некоректні дані – помилка в даті або сумі статті; некоректні елементи, використання неправильного тегу; помилка відображення – віднесення тег до неправильної групи та інші.

Перехід на електронний формат збору і обробки звітних даних на базі специфікацій XBRL один із стратегічних проєктів України, який реалізується вже у 2020 році. Україна належить до країн в яких застосування XBRL на стадії розробки та впровадження. З початку планування і до сьогодні вже було пройдено шлях, що зображений на рис. 3.

В Україні система фінансової звітності буде побудована за схемою «єдиного вікна» до якого будуть підключені інші регулятори, які зможуть завантажувати інформацію до власних сховищ даних.

Як наведено на рис 3., в Україні вже розроблена і затверджена українська Таксономія UA XBRL МСФЗ. Вона є адаптованою до специфіки ведення бізнесу та особливостей складання фінансової звітності в Україні та включає в себе звіт аудитора та звіт про управління. Крім цього, вона має два розширення – для банківського та страхового секторів [6].

Відповідно до української таксономії підприємства можуть обирати один з двох варіантів складання фінансової звітності, яка містить звіт про фінансовий стан, складений або у порядку ліквідності разом з іншими звітами та примітками або згідно з розподілом активів та зобов'язань на поточні/непоточні разом з іншими звітами та примітками [6].

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» встановлює перелік суб'єктів, які зобов'язані складати фінансову звітність за міжнародними стандартами зокрема це підприємства що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства та інші [7]. На них поширюється вимога щодо представлення звітів у форматі XBRL.

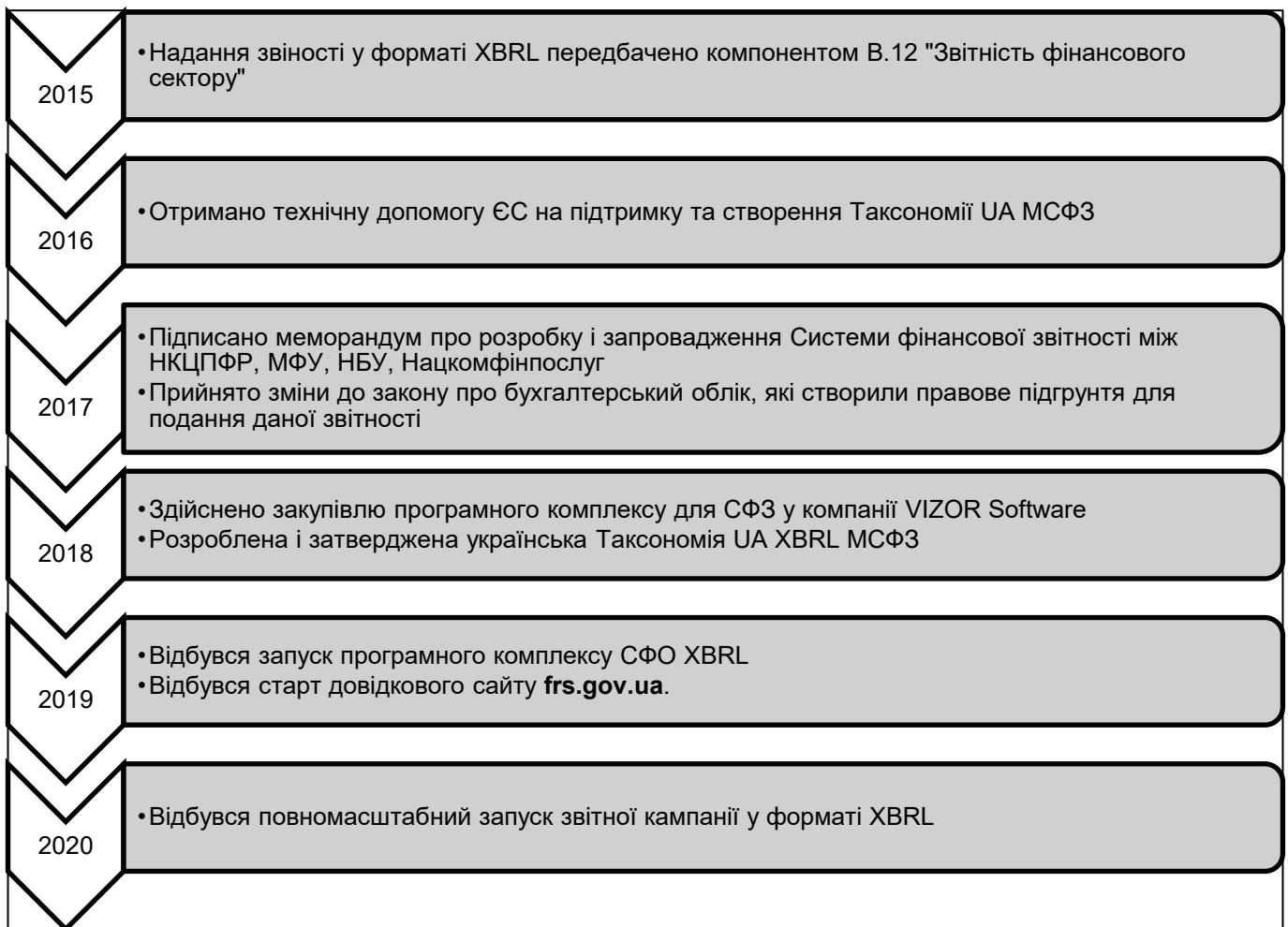


Рисунок 3. Послідовність впровадження XBRL в Україні

Джерело: складено за даними офіційного сайту СФЗ [6].

Як вже зазначалося, складання фінансової звітності в новому форматі здійснюється за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення. В Україні проєктом EU-FINSTAR було розроблено безкоштовний

програмний продукт **iXBRL Tool** на основі iXBRL та Microsoft Excel для створення та валідації (перевірки) фінансової звітності у форматі iXBRL, складеної з використанням Таксономії звітності UA XBRL МСФЗ. Його поточна версія створена виключно для складання фінансової звітності в форматі iXBRL відповідно до Таксономії UA МСФЗ XBRL 2018 та не може використовуватись для складання іншої звітності. Слід зазначити, що застосування даного продукту не є обов'язковим і суб'єкт звітування за бажанням може використовувати власне програмне забезпечення або програмне забезпечення, придбане у стороннього розробника [7].

Для того щоб підтвердити достовірність фінансової звітності у форматі iXBRL та подання її до СФЗ, суб'єктам звітування необхідно забезпечити її підписання за допомогою засобів КЕП (кваліфікованого електронного підпису). Для цього можна отримати відповідне програмне забезпечення в АЦСК (Акредитований Центр сертифікації ключів) разом з ключами КЕП, наприклад АЦСК «Masterkey» ТОВ «Арт-Мастер», АЦСК ТОВ «Ключові системи», АЦСК ДП «Українські спеціальні системи», АЦСК ПАТ «УкрСиббанк», АЦСК АТ КБ «ПРИВАТБАНК» та інші [7].

В рамках впровадження формату XBRL в Україні, можна виділити декілька проблем:

- організаційного та методологічного характеру, відсутність кваліфікованих кадрів в області застосування формату XBRL.

- технологічного характеру, а саме витрати на придбання програмного забезпечення або розробка власного. З'явиться необхідність бути готовими до внесення власних змін до таксономії, яка може бути змінена протягом року, так як ряд параметрів мають варіативний характер і можуть змінюватися самою організацією в залежності від облікової політики.

Пропонуємо наступні заходи, щодо мінімізації ймовірності виникнення та подолання вище зазначених проблем:

1. Протестувати на практиці застосування даного формату на підприємстві. За допомогою цього заходу при активному використанні зарубіжного досвіду можливо протестувати більшість ситуацій застосування різних програмних продуктів для подання звітності в форматі XBRL і усунути всі виникаючі в ході проблеми.

2. Направити працівників на навчання з використання нового формату, або ж запровадити тренінги на власному підприємстві для бухгалтерів і технічних фахівців, щоб працівники могли підготуватися до змін з найбільш незначними витратами і в цілому бути готовими до них. Слід зазначити, що вже запущено *проект U-FINSTAR*, яким передбачена значна кількість заходів з навчання, тренінгові програми, матеріали для підтримки та навчання, матеріали методичного спрямування «XBRL для чайників», що демонструють, яким чином бізнесмени і технічні фахівці, що працюють з однією і тією ж електронною таблицею, можуть опанувати нові концепції технічних рішень, що стосуються XBRL.

3. Врахувати зарубіжний досвід впровадження формату XBRL, щоб скоротити кількість очікуваних проблем, які можуть виникнути під час формування звітності у новому форматі.

В свою чергу НБУ надає такі рекомендації щодо підготовки до переходу на XBRL: 1. Перевірити чи підтримують власні ІТ-системи підготовку звітності у новому форматі; 2. Зіставити з Таксономією звітності параметри Головної книги;

3. Формування параметрів Головної книги відповідно до Таксономії;

4. Забезпечення зіставлення Excel форм і XBRL даних, підготовка і подача пілотної звітності.

5. Валідація даних XBRL в файлі Таксономії звітності UA XBRL МСФЗ [9].

Використання формату XBRL в Україні дасть можливість суб'єктам звітування коректно складати фінансову звітність, виключити потребу у дублюванні фінансової звітності при поданні її регуляторам, та допоможе залучити інвесторів шляхом формування якісної фінансової звітності. Для держави перевагами є швидкість і автоматичність обробки і аналізу фінансової звітності; своєчасне виявлення ризиків та можливість оперативно реагувати на них; зменшення витрат та підвищення ефективності регуляторного процесу. Переваги використання СФЗ для інвесторів – якісне розкриття інформації за міжнародними стандартами; швидкість і автоматичність обробки і аналізу фінансової звітності; краще розуміння ризиків і перспектив бізнесу [7].

Висновки. В цілому проект впровадження формату XBRL для України має значні перспективи і переваги від його впровадження значно перевищуватимуть наслідки появи проблем, пов'язаних з його застосуванням. Подання фінансової звітності у таксономії формату XBRL відкриє нові перспективи для українського фінансового ринку у вигляді розширення можливостей для інвесторів. Наглядові та регуляторні органи можуть очікувати зниження витрат на аналіз звітності та підвищення його якості щодо окреслених під час дослідження причин. Постачальники фінансової бухгалтерської звітності в перспективі отримають ряд переваг: оптимізація процедури аудиту, зниження витрат на складання звітності, процес обліку і формування звітності стане єдиним.

Список використаних джерел

1. Boyko R. V. XBRL – digital standard for financial reporting submission. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2018. Вип. 56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vica_econ_2018_56_29
2. Кузнецова С. О., Борисенко А. О. Розкриття інформації про основні засоби під час формування звітності у форматі XBRL. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2018. Т. 23, Вип. 4. С. 143-148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2018_23_4_31
3. Островська О. А. Технологія XBRL: обробка бізнес-інформації в умовах глобалізації світової економіки. Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку : матеріали І Міжнар. наук.-практ.

конф., 21 черв. 2017 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; орґком.: В. К. Хлівний (голова) та ін. Електрон. текст. дані. Київ: КНЕУ, 2017. С. 70–73. Назва з титул. екрану.

4. Офіційний сайт XBRL. URL: <https://www.xbrl.org/>

5. Таксономія фінансової звітності за Міжнародними стандартами: базові вимоги. 2019. URL: <https://cutt.ly/lo8jmYg>

6. Офіційний сайт СФЗ. URL: <https://frs.gov.ua/>

7. Закон України: Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні від 16.07.1999 р. №996-XIV (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

8. Таксономія: міфи та реальність. Що очікує банки у 2019 році. Формат XBRL: перехід банків України на подання звітності за МСФЗ таксономією. НБУ. 2019. URL: https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/01/XBRL_banks1-converted.pdf

9. Khatib E., Yassin M. Internet Financial Reporting and Expected Stock Return. *Journal of Accounting, Finance and Management Strategy*. 2019. Volume 14. Number 1. P. 1-28

10. Harber M., Marx B., De Jager P. The perceived financial effects of mandatory audit firm rotation. *Journal of International Financial Management and Accounting*. 2020. January. P. 1-20. doi.org/10.1111/jifm.12115

References

1. Boyko, R. V. (2018). XBRL – digital standard for financial reporting. *Bulletin of Lviv Trade and Economic University. Economic sciences*, 56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2018_56_29

2. Kuznetsova, S. O. & Borisenko, A. A. (2018). Rozkryttia informatsii pro osnovni zasoby pid chas formuvannia zvitnosti u formati XBRL [Disclosure of information on fixed assets during the formation of reports in XBRL format]. *Bulletin of the Odessa National University. Series: Economics*. 23, 4, 143-148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2018_23_4_31

3. Ostrovskaya, O. A. (2017). Tekhnolohiya XBRL: obrobka biznes-informatsiyi v umovakh hlobalizatsiyi svitovoyi ekonomiky [XBRL technology: processing business information in the conditions of globalization of the world economy]. *Korporativni finansy: problemy ta perspektyvy innovatsiynoho rozvytku – Corporate finance: problems and prospects of innovative development. Materials I Intern. Research Practice Conf. Ministry of Education and Science of Ukraine, State Higher Educational Institution «Kyiv. nat. econom. them. Vadim Hetman» and others; Organizing Committee: VK Khlivny (chairman) and others. An electron. text. data. Kiev: KNEU, 70-73.*

4. Ofitsiynyy sayt XBRL [XBRL Official Website]. URL: <https://www.xbrl.org/>

5. Taksonomiya finansovoyi zvitnosti za Mizhnarodnymy standartamy: bazovi vymohy [Taxonomy of Financial Reporting by International Standards: Basic Requirements], 2019. URL: <https://cutt.ly/lo8jmYg>

6. Ofitsiynyy sayt SFZ [Official website of the SPS]. URL: <https://frs.gov.ua/>

7. Zakon Ukrainy: Pro bukhhalters'kyi oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini vid 16.07.1999 r. №996-KhIV (zi zminamy ta dopovnennyamy) [Law of Ukraine: On Accounting and Financial Reporting in Ukraine dated 16.07.1999 №996-XIV (as amended)]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

8. Taksonomiya: mify ta real'nist'. Shcho ochikuye banky u 2019 rotsi. Format XBRL: perekhid bankiv Ukrainy na podannya zvitnosti za MSFZ taksonomiyeyu [Taxonomy: Myths and Reality. What banks are expecting in 2019. XBRL format: the transition of Ukrainian banks to IFRS taxonomy reporting]. NBU. 2019. URL: https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/01/XBRL_banks1-converted.pdf

9. Khatib, E. & Yassin, M. (2019). Internet Financial Reporting and Expected Stock Return. *Journal of Accounting, Finance and Management Strategy*, 14, 1, 1-28.

10. Harber, M., Marx, B. & De Jager, P. (2020). The perceived financial effects of mandatory audit firm rotation. *Journal of International Financial Management and Accounting*, January, 1-20. doi.org/10.1111/jifm.12115

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Уманців Галина Вікторівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування
Київський національний торговельно-економічний університет,
вул. Киото, 19, м. Київ, 02156
ORCID: 0000-0002-5410-1363
e-mail: guman27@ukr.net

Польовик Євгенія Вікторівна, студентка 4-го курсу

Київський національний торговельно-економічний університет,
вул. Киото, 19, Київ, 02156
ORCID ID: 0000-0002-3091-6242
e-mail: yevhenia308@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Уманцев Галина Викторовна

к.э.н., доцент кафедры учета и налогообложения
Киевский национальный торгово-экономический университет
Адрес: улица Киото, 19 Киев, 02156

e-mail: guman27@ukr.net

Полевик Евгения Викторовна, студентка 4-го курса

Киевский национальный торгово-экономический университет

улица Киото, 19 Киев, 02156

e-mail: yevhenia308@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Umantsiv Halyna

PhD (Economy), Associate Professor

Kyiv National University of Trade and Economics

Kyoto Street, 19, Kiev, 02156

e-mail: guman27@ukr.net

Polovyk Yevheniia, student

Kyiv National University of Trade and Economics

Kyoto Street, 19, Kiev, 02156

e-mail: yevhenia308@ukr.net

УДК 339.9:502.174]:[338.2:338.45(477)]

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-103-115>

ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

Гахович Н. Г.,
Кушніренко О. М.,
Зарудна О. С.

Актуальність теми дослідження Зміна клімату є одним із ключових викликів сьогодення, що має глобальний характер і безпрецедентні масштаби. Для того щоб зростання промислового виробництва не супроводжувалося негативним впливом на навколишнє середовище, а, навпаки, забезпечувало сталий розвиток, світовою спільнотою були запропоновані різні ідеї і ініціативи, такі як прийняття Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (1992), що стала першим кроком на шляху до вирішення проблеми зміни клімату; Кіотський протокол (1995), Паризька Угода (2016), «Європейська Зелена Угода» (2019) як нова стратегія зростання, яка має на меті перетворити ЄС у справедливе та процвітаюче суспільство, із сучасною економічно ефективною та конкурентоспроможною економікою на основі декарбонізації з нульовим рівнем викидів парникові гази в 2050 році. Україна також долучилась до цих процесів, створивши міжвідомчу групу, що координує подолання наслідків зміни клімату в рамках «Європейської зеленої угоди», де першочерговим завданням є «озеленення» промислового розвитку. Дієвим способом досягнення поставлених цілей є інтеграція українських виробників в ланцюги доданої вартості, що і визначає актуальність даного дослідження.

Постановка проблеми. Зростаюча небезпека катастрофічних глобальних змін навколишнього середовища та інші аспекти нерациональної політики використання природних ресурсів загрожують майбутньому безпечному розвитку суспільства й можливості задовольнити потреби споживачів. Всі ці виклики вимагають рішучих дій та адаптації виробників до нових умов функціонування.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Враховуючи трансформацію моделі організації виробництва, яке в умовах посилення міжнародної конкуренції організовується в рамках глобальних ланцюгів доданої вартості та посилення екологічних вимог при інтеграції виробників на різні ланки виробничого процесу, недостатньо дослідженою залишається проблема обґрунтування механізмів адаптації виробників до впровадження екологічних стандартів згідно вимог ЄС і впровадженні ефективних інструментів державного регулювання для активізації співробітництва експортоорієнтованих промислових виробників України з іноземними партнерами.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є обґрунтування важливості впровадження циркулярних принципів як стратегічного пріоритету розвитку глобальних ланцюгів доданої вартості та обґрунтування механізмів підтримки українських виробників при інтеграції в кругові (замкнені) ланцюги доданої вартості.

Метод або методологія проведення дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи: абстрактно-логічний, системний; аналізу і синтезу, статистичних порівнянь, групування, вибірки; експертних оцінок.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування державної політики щодо основних аспектів експортного розвитку промисловості в контексті інтеграційних процесів, а також у розвитку «озеленення» промисловості країни.

Висновки. На основі аналізу розвитку глобальних ланцюгів доданої вартості розкрито особливості формування циркулярних ланцюгів доданої вартості й запропоновані дієві інструменти промислової політики для активізації процесів озеленення промисловості та інтеграції національного виробництва в циркулярні ланцюги доданої вартості.

Ключові слова: глобальні ланцюги доданої вартості, циркулярні ланцюги доданої вартості, «Зелена Угода», додана вартість, промислова політика, «озеленення економіки».

ЦИРКУЛЯРНАЯ ЭКОНОМИКА КАК СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ПРИОРИТЕТ РАЗВИТИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ЦЕПОЧЕК ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ

Гахович Н. Г.,
Кушниренко О. Н.,
Зарудная О. С.

Актуальность темы исследования. Изменение климата является одним из ключевых вызовов настоящего, имеет глобальный характер и беспрецедентные масштабы. Для того чтобы промышленный рост не сопровождался негативным влиянием на окружающую среду, а, наоборот, обеспечивал устойчивое развитие, мировым сообществом были предложены различные идеи и инициативы, такие как принятие Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата (1992), ставшей первым шагом на пути к решению проблемы изменения климата; Киотский протокол (1995), Парижское Соглашение (2016), Европейское «Зеленая соглашение» (2019) как новая стратегия роста, которая имеет целью превратить ЕС в справедливое и процветающее общество, с современной экономически эффективной и конкурентоспособной экономикой на основе декарбонизации с нулевым уровнем выбросов парниковых газов в 2050 г. Украина также приобщается к этим процессам, создав межведомственную группу для координации преодоления последствий изменения климата в рамках «Европейского зеленого соглашения». Первоочередным заданием при этом является «озеленение» украинской промышленности. Ответом на эти вопросы является интеграция украинских производителей в цепи добавленной стоимости, что и определяет актуальность данного исследования.

Постановка проблемы. Растущая опасность катастрофических глобальных изменений окружающей среды и другие аспекты нерациональной политики использования природных ресурсов угрожают будущему в безопасном развитии общества и возможности удовлетворить потребности потребителей. Все эти вызовы требуют решительных действий и адаптации производителей к новым условиям функционирования.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Учитывая трансформацию модели организации производства, в условиях усиления международной конкуренции, которое организовано в глобальных цепочках добавленной стоимости, и усиление экологических требований при интеграции производителей на различные звенья производственного процесса, недостаточно исследованной остается проблема обоснования механизмов адаптации производителей к внедрению экологических стандартов согласно требованиям ЕС. Успешное решение этого вопроса зависит от использования эффективных инструментов государственного регулирования для активизации сотрудничества экспортноориентированных промышленных производителей Украины с иностранными партнерами.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является обоснование важности внедрения циркулярных принципов в качестве стратегического приоритета развития глобальных цепочек добавленной стоимости и обоснование механизмов поддержки украинских производителей при интеграции в круговые (замкнутые) цепи добавленной стоимости.

Метод или методология проведения исследования. В работе использованы общенаучные методы: абстрактно-логический, системный; анализа и синтеза, статистических сравнений, группировки, выборки; экспертных оценок.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования государственной политики по основным аспектам экспортного развития промышленности в контексте интеграционных процессов, а также в развитии «озеленения» промышленности страны.

Выводы. На основе анализа развития глобальных цепочек добавленной стоимости раскрыты особенности формирования циркулярных цепочек добавленной стоимости и предложены действенные инструменты промышленной политики для активизации процессов озеленения промышленности и интеграции национального производства в циркулярные цепи добавленной стоимости.

Ключевые слова: глобальные цепочки добавленной стоимости, циркулярные цепочки добавленной стоимости, «Зеленое соглашение», добавленная стоимость, промышленная политика, «озеленение экономики».

CIRCULAR ECONOMY AS A STRATEGIC PRIORITY OF GLOBAL VALUE CHAINS DEVELOPMENT

Gakhovich Natalia,
Kushnirenko Oksana,
Zarudna Olga

Relevance of the research topic. Climate change is one of the key challenges of today, which has evolved into a global undertaking on an unprecedented scale. In order to ensure that industrial growth is not accompanied by a negative impact on the environment, but rather ensures sustainable development, the world community has proposed various ideas and initiatives, such as the adoption of the United Nations Framework Convention on Climate Change (1992), the first step towards tackling climate change; Kyoto Protocol (1995), Paris Agreement (2016), European Green Agreement (2019) as a new growth strategy aimed at transforming the EU into more equitable and prosperous societies, with a modern cost-effective and competitive economy based on zero-level decoupling greenhouse gas emissions in 2050. Ukraine is also joining these processes by setting up an interagency group to coordinate the effects of climate change under the European Green Agreement. The primary issue is to substantiate the mechanisms for involving Ukrainian industry in the Green Agreement. Addressing these challenges is the integration of Ukrainian producers into value chains, which determines the relevance of this study.

Formulation of the problem. The growing danger of catastrophic global environmental changes and other aspects of irrational policies for the natural resources using threaten the future safe development of society and the ability to meet the needs of consumers. All these challenges require decisive action and adaptation of manufacturers to new operating conditions.

Selection of unexplored parts of the general problem. Given the transformation of the model of organization of production, which in the face of increasing international competition is organized within global value chains and strengthening environmental requirements for the integration of producers at different stages of the production process, the problem of substantiating mechanisms for adapting producer's instruments of state regulation to intensify cooperation of export-oriented industries s producers Ukraine with foreign partners.

Setting the task, the purpose of the study. The task of the study is to substantiate the importance of implementing circular principles as a strategic priority for the development of global value chains and substantiate the mechanisms to support Ukrainian producers in the integration into circular (closed) value chains.

Method or methodology for conducting research. The work uses general scientific methods: abstract-logical, system; analysis and synthesis, statistical comparisons, grouping, sampling; expert assessments.

The field of application of results. The results of this study can be applied in the formation of state policy on the main aspects of export development of industry in the context of integration processes, as well as in the development of industry «greening».

Conclusions. Based on the analysis of the development of global value chains, the peculiarities of the formation of circular value chains are revealed and effective tools of industrial policy for intensification of industrial landscaping processes and integration of national production into circular value chains are proposed.

Key words: global value chains, circular value chains, «Green Agreement», value added, industrial policy, «greening of the economy».

JEL Classification L60, O11, O13, Q51, Q53, Q58

Актуальність теми дослідження. Перехід на циркулярну модель економіки набуває глобального характеру, що може принести користь країнам за рахунок підвищення стійкості розвитку, створення робочих місць, охорони навколишнього середовища і зниження викидів шкідливих речовин. Для розвитку циркулярної економіки багато країн стали активно використовувати різні інструменти і механізми державної політики, з метою забезпечення її комплексності: від впровадження технологій, фінансування і форм ведення бізнесу, до формування готовності суспільства в цілому змінювати свої звички і створювати нові схеми взаємодії. При цьому розуміння і ступінь актуальності питань циркулярної економіки значно різняться по країнах і залежать від специфіки природного, людського, фізичного та інституційного капіталів кожної країни, рівня її розвитку і соціально-економічних пріоритетів, екологічної культури суспільства.

Враховуючи те, що для держав із сильною економікою з високорозвиненими технологіями і культурою виробництва впровадження моделі циркулярної економіки відбувається швидкими темпами, існує певний ризик використання ними переваг циркулярної економіки для отримання контролю над доступом до ринків менш розвинених економік. З іншого боку, країни, що розвиваються з більш низьким доходом можуть вважатися більш циркулярними, ніж розвинені, в тому сенсі, що з більшості викинутих речей використовуються деталі для переробки та ремонту. Питання полягає в тому, як перетворити ці процеси в можливість сталого розвитку. Наявність в країнах, що розвиваються циркулярних процесів, більшість з яких пов'язані з сортуванням і повторним використанням відходів, забезпечує так звані «точки зростання», які дозволять урядам, приватному сектору та іншим зацікавленим учасникам просувати інноваційні моделі [1].

Однак досягнення поставленої мети неможливо без зміни існуючих виробничих процесів, з урахуванням кращих світових практик. Розширення масштабів циркулярної економіки на глобальному рівні вимагає поєднання бізнес-моделей, технологічних досягнень та інновацій, а також спільних зусиль зацікавлених сторін, включаючи представників бізнесу, науки і держави. Це і обумовлює актуальність досліджень в цьому напрямі.

Постановка проблеми. Зростаюча небезпека катастрофічних глобальних змін клімату та інші аспекти нераціональної політики використання навколишнього середовища загрожують майбутньому безпечному розвитку суспільства й можливості задовольнити потреби споживачів, зокрема при виробництві продовольства й товарів повсякденного попиту. Всі ці виклики вимагають рішучих дій та адаптації виробників до нових умов функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку ланцюгів доданої вартості промисловості знайшли відображення у багатьох наукових працях зарубіжних та вітчизняних вчених. Концептуальні засади досліджуваного поняття сформували зарубіжні й вітчизняні науковці різних напрямів і шкіл сучасної економічної думки. До їх числа можна віднести праці М. Портера, П. Марша, Р. Каплінського та Морріса, К. Шваба, Р. Райха, Д. Родріка, Е. Райнерта, С. Вебера та П. Лабаста, Г. Джереффі та інших.

Традиційним підходом до аналізу ланцюгів доданої вартості є лінійна концепція, описана ще Майклом Портером у 1985 р [2], яка спрямована на дослідження послідовності операцій, в результаті яких відбувається приріст вартості продукції і послуг, що проходять різні стадії.

Питання взаємозв'язку циркулярної економіки та глобальних ланцюгів доданої вартості неодноразово піднімаються на порядку денному Всесвітнього економічного форуму [3]. Кругова економіка повинна зв'язувати весь ланцюг поставок. Більшість дослідників визнає те, що в останні роки відбулася глобальна фрагментація виробництва. За останні десятиліття такі поняття як офшоринг та аутсорсинг спричинили глобальні зміни в організації світового виробництва, зокрема більшість компаній, що виробляють продукцію в розвинених країнах, передали свої виробництва спеціалізованим виробничим фірмам в інших країнах, формуючи глобальні ланцюги доданої вартості [4].

Порівняльний аналіз концепцій циркулярної і зеленої економіки, проведений європейськими вченими [5] на підставі бібліометричного огляду майже двох тисяч наукових статей, опублікованих за останні три десятиліття, показав, що в рамках зеленої економіки особлива увага приділяється сталому розвитку, питань зелених інвестицій, туризму, освіти і зайнятості, розвитку відновлюваних джерел енергії, збереження земельних ресурсів, зниження викидів; а в рамках циркулярної - особливостям сталого розвитку в аспекті індустріалізації і урбанізації, скорочення життєвого циклу продукції, утилізації та повторного використання відходів і ін. Передумови переходу до циркулярної економіки були висвітлені ще більш ніж півстоліття тому. Так, у 1966 р. Кеннет Боулдінг в праці «Економіка прийдешнього космічного корабля Земля», який вперше порушує проблеми взаємодії між економікою та екологією [6]. Роботу Кеннета Боулдінга можна вважати основоположною для розуміння екологічних проблем економістами.

Теоретичні положення циркулярної економіки ґрунтуються на працях Зварич І.Я., який розглядає циркулярну економіку на мікро-, мезо- і макро- рівнях, що охоплюють виробництво, споживання і правильне використання відходів. Також по циркулярної економіки є дослідження Мусіної Л.А., Хумарової Н.І. та інших вітчизняних науковців

Таким чином, застосування циркулярних підходів в процесі розвитку глобальних ланцюгів доданої вартості забезпечують порівняльні конкурентні переваги різним компаніям шляхом інтеграції глобальних і локальних конкурентних переваг (переваги, характерні для конкретної компанії і місця розташування [7]. Враховуючи те, що глобальні ланцюги доданої вартості охоплюють всі сектори економіки, мають широкий географічний розподіл та визначають спеціалізацію окремих фірм та країн в цілому на окремих стадіях виробничого процесу, подальший їх розвиток обмежується зростанням екологічних ризиків, що посилює значимість партнерства і співпраці між зацікавленими сторонами для досягнення поставлених цілей.

Метою дослідження є обґрунтування важливості впровадження циркулярних принципів як стратегічного пріоритету розвитку глобальних ланцюгів доданої вартості та обґрунтування механізмів підтримки українських виробників при інтеграції в кругові (замкнені) ланцюги доданої вартості.

Методи дослідження. У роботі використані загальнонаукові методи: абстрактно-логічний, індукції та дедукції, системного підходу; аналізу і синтезу, а також спеціальні методи дослідження: статистичних порівнянь, групування, вибірки (для галузевого аналізу розподілу доданої вартості); структурно-функціонального аналізу, експертних оцінок при розробці рекомендацій щодо ефективних інструментів для сприяння розвитку міжнародного співробітництва для українських виробників промислової продукції при інтеграції до кругових (замкнених) ланцюгів доданої вартості).

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі досягнення стійкого економічного зростання стало важливим пунктом глобального порядку денного. Гармонійне узгодження компонентів сталого розвитку, що забезпечує економічне зростання, соціальну стабільність і екологічну рівновагу в довгостроковій перспективі можливо забезпечити за допомогою концепції зеленої економіки, якій останнім часом приділяється підвищена увага в усьому світі. Перехід від традиційної моделі економічного зростання до зеленого зростання стає загальносвітовим глобальним трендом, в рамках якого зелена економіка виступає інструментом досягнення стійкого розвитку.

У національних стратегіях сталого розвитку окремих країн екологічний компонент згадується в зв'язці з економічним зростанням, а рішення задач комплексної екологізації економічного зростання передбачається в рамках реалізації концепції зеленої економіки. Результатом впровадження концепції зеленого зростання повинен стати перехід до низьковуглецевої економіки. Вона повинна бути заснована на соціально відповідальне ведення бізнесу, який передбачає впровадження комплексних програм і механізмів підвищення ресурсоефективності,

розроблених з урахуванням наявних у підприємства технологій (програми поводження з відходами, програми підвищення енергоефективності тощо). Її невід'ємним компонентом також є соціально відповідальне споживання, яка передбачає зміну поглядів, мислення і цінностей людини по відношенню до природи.

Так, наприклад, у грудні 2020 року Європейська Комісія презентувала «Європейський Зелений Курс», амбіційну програму, що описує перехід до кліматично-нейтральної, циркулярної економіки до 2050 року – надзвичайно складний та масштабний крок, який повністю змінить економіку Європейського Союзу та країн-однодумців. Прийняті раніше «зелені» програми не є достатньо радикальними, якщо врахувати потужні кліматичні зміни останніх років [8].

Зелене зростання є новою темою і для України, особливо підписавши Угоду про асоціацію з ЄС та приєднавшись до Європейського енергетичного співтовариства, вона зобов'язалася здійснити модернізацію промислового розвитку задля переходу до ресурсо- та енергоефективної економіки. На сьогодні здійснюються лише перші кроки щодо розробки й прийняття нормативно-правового забезпечення у цій сфері.

Водночас, 12 Ціль сталого розвитку «Забезпечення раціональних моделей споживання і виробництва» [9] примушує виробників забезпечувати відповідність екологічним вимогам при виробництві продукції та впроваджувати нові бізнес-моделі в рамках циркулярної економіки.

Поняття циркулярної економіки було введено в 1989 р. двома британськими екологами-економістами Девідом Пірсом та Керрі Тернером у їх праці «Економіка природних ресурсів та навколишнього середовища» з огляду на стратегію сталого розвитку та запропоноване для вирішення актуальних проблем погіршення стану навколишнього середовища і нестачі природних ресурсів [10].

Циркулярна економіка (економіка замкнутого циклу, циклічна або циклічна економіка - від англ. Circular economy; Cyclic economy; Closed-loop economy) – модель економічного розвитку, заснована на відновленні ресурсів, альтернатива традиційної, лінійної економіки (створення, користування, захоронення відходів) [11]. Вона покликана змінити класичну лінійну модель виробництва, концентруючись на продуктах і послугах, які мінімізують відходи і інших видів забруднення.

Впровадження економіки замкнутого циклу за оцінками Фонду Еллен МакАртур може дати збільшення ВВП до 12-15% до 2025 р.; приріст доходу світової економіки понад 1 трлн дол США. Крім цього, перехід до циркулярної економіки створить величезні можливості для модернізації виробництва і впровадження промислових інновацій, забезпечуючи щорічний приріст продуктивності на 3%, і, як наслідок, - приріст ВВП на 7% [12]. Ці вражаючі цифри є найкращою мотивацією переходу до циркулярної економіки, як для політиків, так і для промислових підприємств.

Основу циркулярної економіки утворюють замкнуті ланцюги поставок, під якими розуміють ланцюг поставок, що забезпечує максимізацію доданої вартості протягом всього життєвого циклу продукту з динамічним відновленням в рамках відносно тривалих тимчасових інтервалів цінностей різних типів і обсягів [13].

Для виявлення особливостей формування циркулярних ланцюгів доданої вартості важливо визначити їх відмінності від традиційних (лінійних) ланцюгів доданої вартості (рис.1). Лінійна модель ланцюгів доданої вартості характеризується сукупністю заходів для розробки продуктів, починаючи від його концепції через послідовні етапи виробництва (включаючи комбінацію фізичних змін сировинних компонентів та внеску супутніх виробничих послуг), завершуючи доставкою кінцевому споживачу та після продажних послуг. Натомість кругова (циркулярна) модель ланцюга доданої вартості, спрямована на «закриття циклу» для кожного продукту, але так само добре для кожного з його складових елементів та сировини матеріали. Зі збільшенням кількості окремих компонентів продукції та суб'єктів в у процесі її будівництва ланцюг поставок ускладнюється, оскільки він описує мережу ресурсів та дій, які виробляють та розповсюджують товар кінцевому покупцеві.

На рисунку видно, що кожна ланка ланцюга доданої вартості отримує певний ресурс, а у випадку його вичерпності – ланка не зможе функціонувати й ланцюг в цілому не зможе функціонувати, як тільки незамінний ресурс буде втрачено. Це може бути як у власному виробництві, так і в підрядному. Таким чином, в межах ланцюга повинні бути враховані ресурсні обмеження. Як і кожен з її складових, ланцюг поставок повинен діяти в межах економічних, екологічних та соціальних порогових значень. Менеджерам ланцюгів поставок необхідно розробити показники, які враховують контекст стійкості, а також формувати відносини з учасниками за всіма ланками ланцюга.

Ця концепція працює лише в тому випадку, якщо партнери глобального ланцюга формують прозорі відносини та взаємну довіру до інформації про стійкість, яку надає кожен партнер. Тому високорозвинені ланцюги доданої вартості вимагають прозорості щодо пов'язаних матеріалів та фінансових потоків товару щодо його компонентів протягом усього життєвого циклу. Яскравим прикладом такої концепції був аналіз екологічних прибутків та збитків, опублікований Puma в 2011 році.

Механізмом, який може забезпечити принципи формування кругових ланцюгів доданої вартості є широке застосування технологій Індустрії 4.0. Необхідну прозорість можна легко забезпечити новітньою інформаційною технологією підключених пристроїв, аналізом великих даних, хмарними обчисленнями або технологією розподіленої книги (також блокчейн). У поєднанні з відстеженням IoT та глобальними моделями відповідності даних, що підтримуються AI, вони є необхідними інгредієнтами для усунення фізичного розриву по окремих процесах в ланцюгах поставок під час фази використання продукту та в кінці терміну експлуатації.



Рисунок 1. Кругова (циркулярна) модель ланцюга доданої вартості

Джерело: складено авторами за даними [14].

Оскільки циклічні виробничі процеси засновані на «замикаючих петлях», відходи одного процесу стають ресурсом іншого. В світі така модель вже впроваджується багатьма компаніями. Прикладами є провідні компанії, що формують замкнені ланцюги доданої вартості, в якій обмежені ресурси замінюються на повністю поновлювані джерела (табл.1).

Таблиця 1. Розподіл кругових ланцюгів доданої вартості за галузевою ознакою

№	Галузь	Ознака	Характеристика
1	Харчова	Повторне використання ресурсів	Компанія «Royal DSM» розробила целюлозний біоетанол, в якому сільськогосподарські відходи: кукурудзяні качани, лушпиння, листя і стебла, перетворюються в поновлюване паливо
2	Легка	Відновлення та переробка продукції	Компанії H&M, Nespresso, Timberland, Puma – активне використання перероблених матеріалів в Ланцюгу створення продукту і застосування виключно поновлюваних джерел енергії
3	Целюлозно-паперова	Замкнений цикл переробки	Біо посуд GeoVita, PinEco – використання у виробництві відходів
4	Електроніка	Збільшення життєвого циклу продукту; збереження економічної вигоди	Компанія Fairphone сприяє екологічності виробництва з меншою шкодою навколишньому середовищу. Унікальність - можливість замінювати застарілі або зіпсовані модулі, замість того щоб викидати смартфон і купувати новий. Це зменшує особисті витрати користувачів і частку токсичного сміття. Компанії HP, Dell – високоефективні системи повернення вживаних продуктів.
5	Хімічна	Управління сталим розвитком у виробничому процесі	Компанія «Production Verbund of BASF» – формування ефективного та взаємопов'язаного потоку матеріалів та енергії в хімічному виробництві
6	Сфера послуг, шарінгова економіка (sharing economy)	Обмін і спільне споживання; продукт як послуга	Поєднання горизонтальних бізнес зв'язків та IT-платформи, яка поєднує мільйони продавців та клієнтів, UBER, Webmoney, Blablacar
7	Ремонт та обслуговування суден	Використання цифрових технологій для зменшення витрат матеріалів та визначення можливостей повторного використання деталей	Океанський перевізник Maersk створив цифровий близнюк контейнерних суден, що дозволило інвентаризувати кількість витрачених матеріалів та визначення тих частин, які можна повторно використовувати, відновити, переобладнати або залишити у виробничому циклі суднобудування

Джерело: авторська розробка

Застосування циркулярних бізнес-моделей в різних галузях призводить до суттєвих економічних, екологічних та соціальних вигод. Наприклад, за оцінками експертів впровадження принципів економіки замкнутого циклу в автомобілебудування дозволить скоротити споживання сировинних ресурсів на 98%, забезпечити економію енергії на рівні 83%, знизити вартість готової продукції на 40%, зменшити викиди вуглекислого газу на 87%.

Відповідні ініціативи приватного сектору – включаючи розробку бізнес-моделей кругової економіки, відповідні екологічні стандарти, стратегії корпоративної соціальної відповідальності - є важливими рушіями трансформації кругової економіки у багатьох країнах. Тим не менше, малі та середні підприємства, які складають більшість компаній у всьому світі, часто не потребують необхідного фінансування та потенціалу для кругової економіки. Залучення країн у ГЛДВ зображено на рисунку 2.

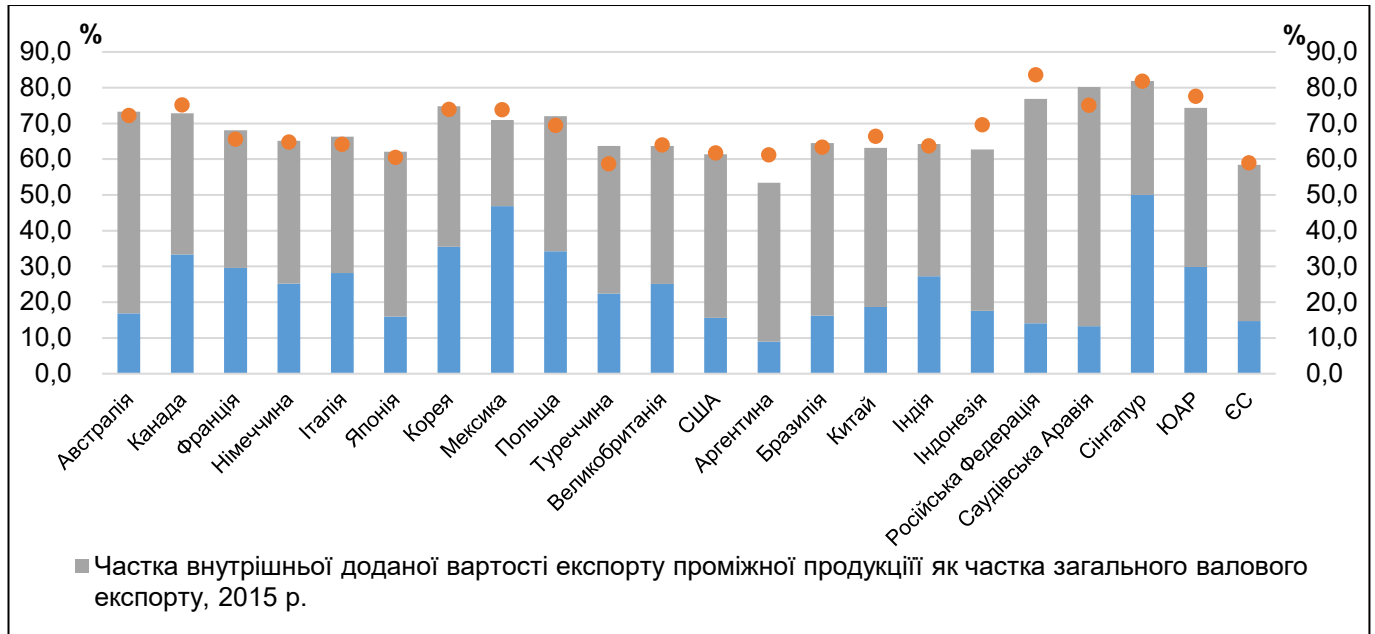


Рисунок 2. Індекси участі країн світу у ГЛДВ у 2005 і 2015 рр.

Джерело: складено авторами за даними [15].

Країни, що розвиваються, наприклад, Польща, при виробництві товарів на експорт використовують більше іноземних проміжних ресурсів і є більш залученими до участі у ГЛДВ, ніж такі розвинуті країни як США, Австралія та Японія, де більша частина створення ланцюгів доданої вартості зосереджена на власній території. Хоча, експорт розвинутих країн не містить високої частки іноземної доданої вартості, проте їх проміжні ресурси широко використовуються у наступних ланках ГЛДВ, внаслідок чого мають достатньо високе значення індексу участі у ГЛДВ.

Застосування циркулярних бізнес-моделей в різних галузях переробної промисловості повністю відповідає основним тенденціям розподілу доданої вартості в рамках глобальних ланцюгів, що показано на рисунку 3.

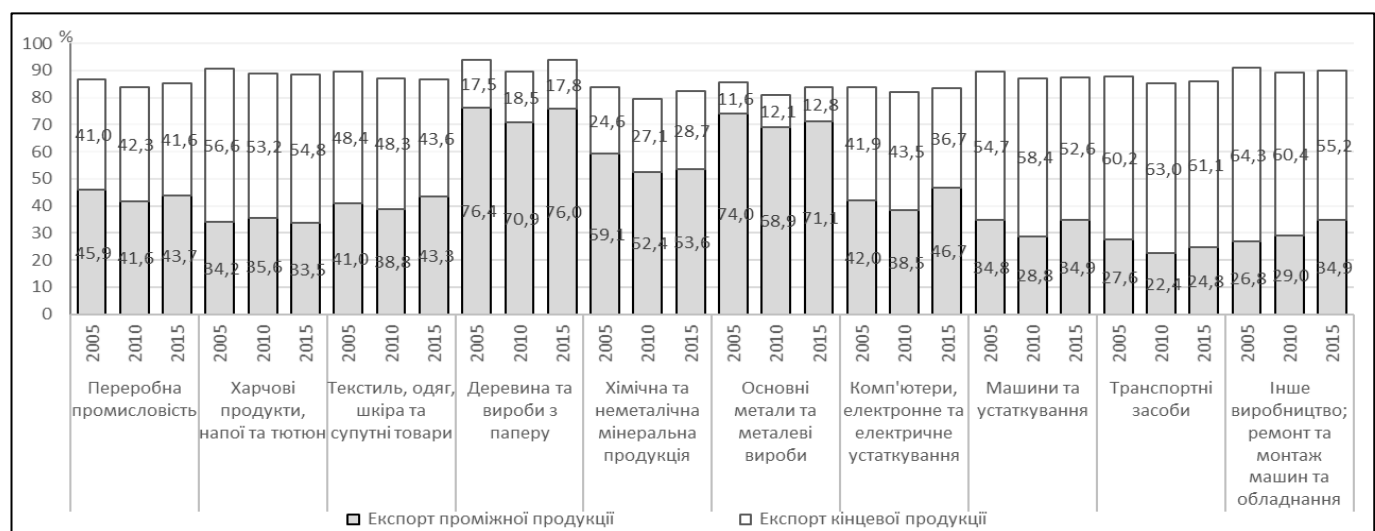


Рисунок 3. Розподіл внутрішньої доданої вартості в загальному валовому експорті за галузями в ЄС

Джерело: складено авторами за даними [15].

Найбільший єдиний світовий ринок, ЄС може встановлювати стандарти, що застосовуються в ГЛДВ. Зацікавленість ЄС у впровадженні циркулярності у ГЛДВ має багато користі від використання стандартів, що стосуються відходів, що переробляються, торгівлі мінералами та інших матеріальних ресурсів.

Протягом останніх років обсяги розподілу внутрішньої доданої вартості в загальному валовому експорті в країнах, що розвиваються, збільшувались вищими темпами, ніж вся світова торгівля, що пояснюється стрімким збільшенням попиту на сировинні товари. Це характерно і для України: вагому частку промислового експорту у 2017 р. становила продукція з низькою доданою вартістю, в тому числі 30,7% – продукція металургійного комплексу; 12% – деревина, паперова маса та вироби з неї, натомість частка продовольчих товарів – 23,1%, продукції машинобудування – лише 15,3%.

Відзначимо, що у 2005–2015 рр. лідерами у формуванні глобальних ланцюгів доданої вартості є виробництво деревини, меблів, електроніки та приладів, харчових продуктів, хімічних виробів, що показано на рис. 3. Такий галузевий розподіл характерний і для розвитку кругових (замкнених) ланцюгів доданої вартості, що і було представлено прикладами розвинених компаній.

На підставі досліджень світового практичного досвіду впровадження концепції циркулярної економіки експертами компанії Accenture розроблена загальноновизнана класифікація інноваційних бізнес-моделей, що реалізуються як в окремо, так і спільно [16]. Це: циркулярні поставки або кругові ланцюжка доданої вартості; відновлення і переробка ресурсів; продовження життєвого циклу продукту; платформи для обміну і спільного використання; продукт як послуга (сервісізація).

1. Циркулярні поставки або кругові ланцюги доданої вартості (Circular suppliers) – модель, в якій обмежені ресурси замінюються на повністю поновлювані джерела.

2. Відновлення та переробка ресурсів (Resources recovery) – модель, в якій використовуються технологічні інновації і можливості для відновлення і повторного використання ресурсів. Приклади включають в себе замкнутий цикл переробки, що передбачає переробку відходів в нові ресурси.

3. Продовження життєвого циклу продукту (Product life extension) – модель, що дозволяє за допомогою відновлення, ремонту, модернізації або ремаркетингу продукту зберегти економічну вигоду як можна довше. Ця модель також передбачає перехід від продажу речей до продажу послуг з їх використання.

4. Платформи для обміну і спільного використання (Sharing platforms) – модель, яка будується на обміні товарами або активами, що мають невеликий коефіцієнт використання.

5. Продукт як послуга (сервісізація) (Product as a service) – модель, в якій клієнти використовують продукцію шляхом «оренди» з оплатою за фактом використання.

Аналізуючи складові циркулярної економіки в Україні, ми можемо виділити поведінку з відходами як одну із основних складових, адже дана концепція розглядає відходи як ресурс. На сьогодні Україна також долучилась до процесів впровадження циркулярних бізнес-моделей в діяльність українських компаній. Проте, така активність найчастіше проявляється в двох аспектах: в діяльності промислових гігантів (DTEK) та інноваційній активності стартапів. Практичні приклади імплементації основних ідей циркулярної економіки в українські стартапи представлені в таблиці 2 [17].

Наведені приклади підтверджують ефективність циркулярних бізнес-моделей та їх вагому роль при інтеграції до глобальних ланцюгів доданої вартості. Адже екологічно відповідальний виробник, який дотримується циркулярних принципів має більші шанси увійти до розвинутої виробничої мережі ніж інші виробники.

Циркулярна економіка починає діяти задовго до того, як товар приходить у непридатність, потребує переробки або ремонту. Концепція циркулярної економіки має на увазі безпосередню участь на етапах планування і розробки товарів для забезпечення тривалого життєвого циклу й високого потенціалу для подальшого повторного використання, модернізації, відновлення та рециклінгу [18].

Таблиця 2. Приклади українських циркулярних бізнес-моделей

Назва компанії	Циркулярна складова
Thread	Соціальне підприємство, збирає пластикові відходи з Гаїті та переробляє їх у матеріал для виробництва взуття, співпрацює з Timberland
Omni United	Компанія співпрацює з Timberland і використовує гумові шини у вигляді підошви для взуття Outland Outwear;
Looptworks та Alaska Airlines	Одяг з переробленої сировини, м'ячі, сумочки та гаманці із сидінь літака;
Lanza Tech	Перетворює використаний вуглець на паливо і хімікати;
Method	Нові пляшки із зібраного в морі пластику;
Dell	Допомагає позбавлятися від комп'ютерного сміття;
Levi Strauss	Повертає життя старого одягу будь-якого бренду;
H&M	Колекція джинсів зроблених з переробленої бавовни;
Unilever	Компанія купує більше 2 млн т відходів щороку і переробляє їх у нову упаковку

Джерело: розроблено авторами за даними [17].

Питання твердих побутових відходів (ТПВ) є дуже актуальною і дуже гострою для України. Так, щороку в Україні утворюється приблизно 11 млн т ТПВ, а за 2019 р. утворилось майже 53 млн м3 ТПВ, або понад 10 млн т,

які захоронюються на 6 тис. сміттєзвалищ і полігонів загальною площею майже 9 тис га [19]. Водночас річна кількість відходів на душу населення становить близько 300 кг (дані Держстату України). Україна потрапила на 9 місце рейтингу країн з найбільшим обсягом сміття на одного жителя за версією американського агентства 24/7 Wall Street [20]. Збільшення показників утворення відходів пов'язане з підвищенням рівня життя, враховуючи співвідношення між динамікою ВВП на душу населення та рівнями питомого утворення відходів.

Рівень переробки ТПВ в Україні коливається від 3 до 8%, тоді як для країн Європейського Союзу він складає до 60% ТПВ [21]. При цьому більше 90% ТПВ спрямовується на полігони та несанкціоновані звалища. Згідно з офіційними даними Міністерства розвитку громад та територій України, 8838 га землі зайнято близько 6073 полігонами та звалищами, хоча неофіційні показники можуть бути навіть ще вищими. Завдяки впровадженню, в 1462 населеному пункті роздільного збирання побутових відходів, роботі 34 сміттесортувальних ліній, 1 сміттєспалювального заводу і 3 сміттєспалювальних установок перероблено та утилізовано близько 6,1 % побутових відходів, з них: 2 % спалено, а 4,1 % побутових відходів потрапило на заготівельні пункти вторинної сировини та сміттєпереробні лінії [22, с. 87-90].

Домінуючим способом поводження з побутовими відходами залишається їх вивезення та захоронення на полігонах та сміттєзвалищах. Відповідно до Закону України «Про альтернативні джерела енергії» «зелений тариф» встановлюється для суб'єктів господарювання, які виробляють електричну енергію з біомаси (у т.ч. органічної складової ПВ) та біогазу, утвореного на полігонах побутових відходів. На 19 полігонах влаштовано систему вилучення біогазу. Утилізація побутових відходів здійснюється на сміттєспалювальному заводі в місті Києві, а також експлуатуються сміттєспалювальна установка в м. Люботин Харківської області та дві сміттєспалювальні установки в місті Харків. На сьогодні лише 3% ТПВ в Україні перетворюються на енергію шляхом спалювання, а максимальне значення, визначене у Національній стратегії – 10%. Тобто, для досягнення встановлених цілей достатньо побудувати ще 2-3 аналогічні сміттєспалювальні заводи, а також 384 нових полігонів.

На сьогодні не розвинуті в Україні ще два основних способи отримання енергії з побутових відходів – біогаз, отриманий шляхом примусової газифікації органічної складової побутових відходів, або вироблення RDF-паливо (Refuse Derived Fuel). І перший, і другий способи є цікавими для підприємців, адже мають високу ймовірність швидкої окупності інвестицій.

Окрім того, що такі полігони займають земельні ділянки, вони виділяють парникові гази й забруднювальні речовини, які потрапляють в атмосферу, поверхневі шари ґрунту, ґрунтові води та надра. Це негативно впливає на рослинний і тваринний світ, а також знижує якість життя в розташованих поблизу житлових районах. Відсутність роздільного збирання та утилізації відходів, що містять токсичні компоненти, підвищує ризик забруднення навколишнього середовища небезпечними речовинами.

Тому найкращим шляхів вирішення проблеми зростання ТПВ є рециклінг – вторинна переробка відходів. Використання відходів в якості вторинних матеріальних ресурсів має ряд переваг перед звичайним захороненням, а саме:

- зменшення тиску на навколишнє природне середовище;
- максимальне використання ресурсу матеріального об'єкта, що підлягає вторинній переробці;
- мінімізація забруднюючого впливу людської діяльності на стан довкілля, запобігання збільшенню сміттєзвалищ;
- збереження енергії та природних ресурсів.

Проблеми, з якими стикаються українські виробники при впровадженні циркулярних бізнес-моделей, пов'язані з фінансовими та інституційними обмеженнями, що показано в таблиці 3.

Таблиця 3. Основні проблеми, з якими стикаються українські виробники при впровадженні циркулярних бізнес-моделей

Фактор	Характеристика
Відсутність підзаконних і допоміжних нормативних актів	Відсутність допоміжних положень, складність і непослідовність правил в сфері державного регулювання та нормативно-правового забезпечення
Організаційно-управлінські аспекти	Організаційні бар'єри, обумовлені опором до змін всередині організації та протидія окремих осіб
Фінансові та економічні бар'єри	Великі авансові інвестиційні витрати: перероблені матеріали мають більшу вартість ніж у лінійних бізнес-моделях
Технологічні бар'єри	Технологічні обмеження щодо переробки, проектування продукції Відсутність методів обробки даних про життєвий цикл продуктів Обмежена доступність та якість переробки матеріалів.
Споживчі обмеження	Недостатність інформації щодо особливостей продукції, пов'язаної з циркулярною економікою
Товарні обмеження	Новий продукт потребує популяризації серед споживачів
Логістичні обмеження	Відсутність контролю за каналами та конфлікт інтересів у межах фірм, обмін матеріалами обмежений можливостями зворотної логістики
Вимоги до конфіденційності	Обмін інформацією між усіма учасниками ланцюга може суперечити конфіденційності та пов'язаний з цим конкурентній позиції окремої фірми

Джерело: розроблено авторами за даними [16].

Впровадження принципів циркулярної економіки у виробництво дає можливість «перезавантажити» економіку, зробивши її більш стійкою і конкурентоспроможною. Це приносить користь всім підприємствам, галузям і громадянам в таких напрямках як більш інноваційні та ефективні способи виробництва і споживання; захист бізнесу від браку ресурсів і нестійких цін; можливості для локалізації і соціальної інтеграції; оптимізації поводження з відходами, що сприяє переробці відходів і скороченню обсягів звалищ; економії енергії, оскільки менше виробничих процесів вимагає менше енергії; отримання вигід для навколишнього середовища з точки зору клімату та біорізноманіття, зменшення забруднення повітря, ґрунту і води.

Вищевикладене вимагає розробки і впровадження ефективних інструментів з підтримки української промисловості задля їх інтеграції до вищих ланок ланцюгів доданої вартості. Дієвим інструментом стимулювання інтеграції українських виробників до глобального торговельного простору є створення платформи взаємодії між приватним сектором та державними інституціями, основною метою якої є координація взаємозв'язку між потребами експортерів та існуючими можливостями на ринку [23, с. 150]. Виробничий сегмент ланцюга доданої вартості (обробка, збирання та виготовлення продуктів із меншим ступенем додавання вартості) потребує адаптації промислових виробників до екологічних вимог задля інтеграції в глобальні ланцюги доданої вартості: застосування технологій збереження води та енергії, зменшення використання ресурсів, скорочення викидів парникових газів та забруднення навколишнього середовища, використання екологічно чистих матеріалів та сировини; дотримання вимог екологічного маркування, стимулювання вітчизняних підприємств для зменшення енергоємності виробництва та освоєння технологій нового виробництва, зокрема, для розвитку альтернативної енергетики, збереження біорізноманіття та вирішення проблеми з відходами. [24]. Певні кроки щодо вирішення проблеми з відходами, Україна тільки починає здійснювати. Досягненнями держави в цьому питанні є Національний план управління відходами до 2030 року (№ 117-р від 20.02.2019;) регіональні плани управління відходами (затвердження, 2020 рік); проекти законів України «Про управління відходами», зареєстровані в Верховній Раді України; проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання окремих питань у сфері надання житлово-комунальних послуг»; проект Закону України «Про муніципальні відходи».

Висновки. Основні принципи економіки замкнутого циклу засновані на відновленні ресурсів, переробці вторинної сировини, перехід від викопного палива до використання поновлюваних джерел енергії.

Також даний тип економіки розглядається як частина концепції Індустрії 4.0, в результаті якої в цілому підвищиться раціональність користування ресурсами, в тому числі природними, економіка стане більш прозорою, передбачуваною, а її розвиток швидким і системним.

Пандемія COVID-19 посилює значення впровадження циркулярних принципів до ланцюгів доданої вартості, адже посилення контролюючих заходів на міжнародних кордонах внаслідок поширення інфекції призводить до змін умов міжнародної логістики – товарні потоки перенаправляються на задоволення потреб внутрішніх ринків та трансформацію глобальних ланцюгів доданої вартості. Країни ізолюються та реалізують власні ресурси та можливості для подолання існуючих загроз. фармацевтичній галузі це проявилось особливо гостро. Різне підвищення попиту на медичне обладнання та ліки виявило давно назрілі проблеми галузі - залежність виробників від доступності активних фармацевтичних субстанцій (АФС), дефіцит запасів готової продукції і занадто повільний відхід від застарілої системи серійного виробництва медикаментів. Це здатне привести до перегляду перспектив створення глобальних ланцюгів доданої вартості.

Після вивчення досвіду впровадження циркулярної економіки на практичних прикладах можна вважати що, ключовим інструментом впровадження циркулярної економіки і є бізнес-моделі, які розглядаються як цілісний підхід до успішного ведення бізнесу. Проте активізація їх впровадження на пряму залежить від інструментів промислової політики. Для цього необхідно активізувати участь у розвитку ринку вторинної сировини, виходити на ринок з товарами створеними на основі вторинної сировини, інвестувати у дослідження та розробки (R&D), які створюються використанням вторинної сировини. Все це дає можливості інтегруватись у нові виробничі ланцюги доданої вартості (циркулярні ланцюги доданої вартості), займаючи ніші витіснених виробників з низькими екологічними вимогами до виробничих процесів та товарів.

Отже, циркулярна економіка є одним з перспективних напрямів зеленої економіки, що пропонує державі і бізнесу сучасні підходи до підвищення ресурсоефективності, досягнення соціального ефекту у сфері споживання товарів, зокрема, за рахунок розширеної відповідальності виробника, а також зниження екологічних наслідків виробництва. Практична реалізація даної концепції втілюється в бізнес-моделях, орієнтованих на зменшення кількості використовуваних ресурсів, впровадження повторного використання або замкнутого циклу виробництва, відновлення, рециклінгу та вторинної переробки для забезпечення тривалого життєвого циклу, сприяючи досягненню Цілей сталого розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Chatham House. *A Wider Circle? The Circular Economy in Developing Countries. Briefing. The Royal Institute of International Affairs. Energy, Environment and Resources Department, December 2017.*
2. Портер М. *Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость*, Москва, 2005. 715 с.
3. *Why the circular economy must link up the whole supply chain.* URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/09/why-the-circular-economy-needs-to-link-up-the-whole-supply-chain/>

4. Brennan L., Ferdows K., Godsell J., Golini R., Keegan R., Kinkel S., Srai J.S., Taylor M. *Manufacturing in the world: where next?* *International Journal of Operations & Production Management*. 2015. Vol. 35. No. 9, pp. 1253-1274. <http://dx.doi.org/10.1108/IJOPM-03-2015-0135>.
5. D'Amato D. et al. *Green, circular, bio economy: A comparative analysis of sustainability avenues*. *Journal of Cleaner Production*. 2017. doi: 10.1016/j.jclepro.2017.09.053
6. Kenneth E. Boulding. *The Economics of the coming spaceship Earth. Environmental Quality in a Growing Economy*. 1966, pp. 3-14.
7. L. Brennan, R. Rakhmatullin *Global Value Chains and Smart Specialisation Strategy. Thematic Work on the Understanding of Global Value Chains and their Analysis within the Context of Smart Specialisation*. 2015. EUR 27649 EN; doi:10.2791/44840.
8. *The European Green Deal*. Brussels, 11.12.2019. URL: <https://cutt.ly/ksIQDGI>
9. Глобальні Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
10. David W. Pearce and R. Kerry Turner. *Economics of Natural Resources and the Environment*. 1989. 392 p.
11. Федорчук Я., Серветник Д. *Циркулярна економіка. Організаційно-правові аспекти*. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/circle-economic-t>
12. Ellen MacArthur et al. *Towards the Circular Economy: Accelerating the scale-up across global supply chains*. Published by World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2014
13. Guide D., Van Wassenhove L. *The Evolution of Closed-Loop Supply Chain Research*. 2009. URL: https://www.researchgate.net/publication/220243663_The_Evolution_of_Closed-Loop_Supply_Chain_Research
14. UNEP. Програма розвитку ООН по навколишньому середовищу. URL: <https://www.unenvironment.org/ru/programma-onn-po-okruzhayushey-srede>
15. Database OECD-WTO Trade in Value Added (TiVA). URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA_2018_C1#
16. *Circular Advantage: Innovative Business Models and Technologies to Create Value in a World without Limits to Growth*. Accenture. 2014. URL: https://www.accenture.com/t20150523t053139_w_us-en/_acnmedia/accenture/conversion-assets/dotcom/documents/global/pdf/strategy_6/accenture-circular-advantage-innovative-business-models-technologies-value-growth.pdf
17. Тимошенко І. П., Дронова О. Л. *Циркулярна економіка для умов України. Формування ринкових відносин в Україні*. №9 (208). 2018. С.120-127. DOI: 10.5281/zenodo.1485209.
18. Зварич І. *Циркулярна економіка і глобалізоване управління відходами. Журнал європейської економіки*. Т. 16. № 1. 2017. С. 41-57.
19. *Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2019 рік*. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zkhk/teritoryi/stan-sfery-povodzhennya-z-pobutovymy-vih>
20. Україна потрапила в топ країн з найбільшим обсягом сміття на людину. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/07/15/7220956>
21. *Єростат*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/cej_wm011/default/table?lang=en
22. *Промислова політика як ключовий інструмент стратегії розвитку : науково аналітична доповідь / за ред. Дейнеко Л.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України»*. Київ, 2019. 143 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/304.pdf>
23. *Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. Дейнеко Л.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України»*. Київ, 2018. 158 с.
24. Кушніренко О. М., Зарудна О. С. *Можливості інтеграції української промисловості до глобальних ланцюгів доданої вартості. Економічний вісник університету*, 2018. Вип. 39, с. 65-74. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-65-74>

References

1. Chatham House (2017), *A Wider Circle? The Circular Economy in Developing Countries*. Briefing. The Royal Institute of International Affairs. Energy, Environment and Resources Department, December. [in Eng.]
2. Porter, M. (2005) *Konkurentnoe preimushchestvo: kak dostich' vysokogo rezul'tata i obespechit' ego ustoychivost'* [Competitive advantage: how to achieve high results and ensure its sustainability], Moskva, 715 s. [in Eng.]
3. *Why the circular economy must link up the whole supply chain*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/09/why-the-circular-economy-needs-to-link-up-the-whole-supply-chain/> [in Eng.]
4. Brennan, L., Ferdows, K., Godsell, J., Golini, R., Keegan, R., Kinkel, S., Srai, J.S., Taylor, M. (2015). *Manufacturing in the world: where next?* *International Journal of Operations & Production Management*, Vol. 35, No. 9, pp. 1253-1274. <http://dx.doi.org/10.1108/IJOPM-03-2015-0135> [in Eng.]
5. D'Amato, D. et al. (2017), *Green, circular, bio economy: A comparative analysis of sustainability avenues*. *Journal of Cleaner Production*. doi: 10.1016/j.jclepro.2017.09.053 [in Eng.]
6. Boulding, K. (1966). *Economics of the coming spaceship Earth. Environmental Quality in a Growing Economy*, 3-14. [in Eng.]
7. Brennan, L., Rakhmatullin, R. (2015) *Global Value Chains and Smart Specialisation Strategy. Thematic Work on the Understanding of Global Value Chains and their Analysis within the Context of Smart Specialisation*;

EUR 27649 EN; doi:10.2791/44840. [in Eng.]

8. The European Green Deal. Brussels, 11.12.2019. URL: <https://cutt.ly/kslQDGI> [in Eng.]

9. Hlobal'ni tsili staloho rozvytku 2016-2030 [Sustainable Development Goals 2016-2030]. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> [in Ukr.]

10. David, W. Pearce and R. Kerry Turner (1989). *Economics of Natural Resources and the Environment*, 392 p. [in Eng.]

11. Fedorchuk, Ya., Servetnyk, D. Tsyruklyarna ekonomika. Orhanizatsiyno-pravovi aspekty [Circular economy. Organizational and legal aspects]. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/circle-economic-t> [in Ukr.]

12. MacArthur, E. et al. (2014) *Towards the Circular Economy: Accelerating the scale-up across global supply chains*. Published by World Economic Forum, Geneva, Switzerland, [in Eng.]

13. Guide, D. & Wassenhove, V. L. (2009) *The Evolution of Closed-Loop Supply Chain Research*. URL: https://www.researchgate.net/publication/220243663_The_Evolution_of_Closed-Loop_Supply_Chain_Research. [in Eng.]

14. UNEP. Prohrama rozvytku OON po navkolyshn'omu seredovyshchu [United Nations Environment Development Program]. URL: <https://www.unenvironment.org/ru/programma-oon-po-okruzhayuschey-srede> [in Ukr.]

15. Database OECD-WTO Trade in Value Added (TiVA). URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA_2018_C1# [in Eng.]

16. Circular Advantage: Innovative Business Models and Technologies to Create Value in a World without Limits to Growth (2014) Accenture. URL: https://www.accenture.com/t20150523t053139_w_us-en/_acnmedia/accenture/conversion-assets/dotcom/documents/global/pdf/strategy_6/accenture-circular-advantage-innovative-business-models-technologies-value-growth.pdf [in Eng.]

17. Tymoshenko, I. P. & Dronova, O. L. (2018). Tsyruklyarna ekonomika dlya umov Ukrayiny [Circular economy for the conditions of Ukraine]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini – Formation of market relations in Ukraine*, 9 (208), 120-127. DOI: 10.5281/zenodo.1485209 [in Ukr.]

18. Zvarych I. (2017). Tsyruklyarna ekonomika i hlobalizovane upravlinnya vidkhodamy. [Circular economy and globalized waste management.] *Zhurnal yevropeys'koyi ekonomiky – Journal of the European Economy*, 16, 1, 41-57. [in Ukr.]

19. Stan sfery povodzhennia z pobutovymy vidkhodamy v Ukraini za 2019 rik [The state of the sphere of household waste management in Ukraine in 2019]. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-sfery-povodzhennia-z-pobutovymy-vib> [in Ukr.]

20. Ukrayina potrapyla v top krayin z naybil'shyim obsyahom smittya na lyudynu [Ukraine is among the top countries with the largest amount of garbage per capita]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/07/15/7220956> [in Ukr.]

21. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/cej_wm011/default/table?lang=en [in Eng.]

22. Deineko, L. et al. (2019). Promyslova polityka yak klyuchovyy instrument stratehiyi rozvytku : naukovo analitychna dopovid' [Industrial policy as a key tool of development strategy: scientific and analytical report] / za red. d-ra ekon. nauk Deyneko L. V. ; NAN Ukrayiny, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrayiny». Kyiv. 143. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/304.pdf> [in Ukr.]

23. Deineko, L. et al. (2018). Rozvytok promyslovosti dlia zabezpechennia zrostannia ta onovlennia ukrayinskoyi ekonomiky: naukovo analitychna dopovid [Development of industry to ensure the growth and renewal of the Ukrainian economy: scientific and analytical report]. Ed. by L. Deineko. Kyiv: NAS Ukraine, SI «Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine». 158 p. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/301.pdf> [in Ukr.]

24. Kushnirenko, O., Zarudna, O. (2018). Mozhlyvosti intehtratsiyi ukrayins'koyi promyslovosti do hlobal'nykh lantsyuhiv dodanoyi vartosti [Opportunities for the integration of the Ukrainian industry into global value chains]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu - Economic Bulletin of the University*, (39), 65-74. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-65-74> [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Гахович Наталія Георгіївна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: ngahovich@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7754-9080

Researcher ID: AAF-1984-2020

Кушніренко Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: kyshnoksana@gmail.com

orcid.org/0000-0002-3853-584X

Researcher ID: T-1063-2017

Зарудна Ольга Станіславівна, молодший науковий співробітник відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна
e-mail: olgaszua@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7253-8091
Researcher ID: S-5188-2017

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Гахович Наталия Георгиевна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»
ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина
e-mail: ngahovich@gmail.com

Кушниренко Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»
ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина
e-mail: kyshnoksana@gmail.com

Зарудная Ольга Станиславовна, младший научный сотрудник отдела промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»
ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина
e-mail: olgaszua@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Gakhovich Natalia, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Senior Research Officer of Department of Industrial Policy

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine
e-mail: ngahovich@gmail.com

Kushnirenko Oksana, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Senior Research Officer of Department of Industrial Policy

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine
e-mail: kyshnoksana@gmail.com

Zarudna Olga, Junior Research Officer of Department of Industrial Policy

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine
e-mail: olgaszua@gmail.com

УДК 005.35

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-115-127>

ОСОБЛИВОСТІ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Зленко А. М.,

Ісайкіна О. Д.

Актуальність теми дослідження. В умовах системної перебудови економіки України у напрямі її адаптації до світових стандартів однією з невід'ємних складових успішного функціонування сучасного бізнесу стає розробка стратегії корпоративної соціальної відповідальності. На сьогоднішній день сталий економічний розвиток визначається не фактором наявності сировини або ринків збуту, а можливістю для підприємств долучитися до ринку висококваліфікованих трудових ресурсів, наукових винаходів та новітніх технологій. У світі все більш загострюються та стають актуальними проблеми зайнятості населення, соціальна нестабільність, погіршення стану навколишнього середовища. Усе це обумовлює необхідність становлення інноваційної моделі розвитку та принципів корпоративної соціальної відповідальності, яка стає одним із найважливіших напрямів ринкової економіки.

Постановка проблеми. Теоретично доведено і підтверджується практикою провідних компаній світу, що соціальна відповідальність може і має розглядатись як важливий соціальний ресурс організації, здатний формувати конкретні переваги, забезпечувати стійкість розвитку, адекватно реагувати на соціальні виклики (як внутрішні, так і зовнішні), перетворюючи останні з обмежень на можливості. Слід підкреслити, що соціальна відповідальність постає як важливий соціальний ресурс незалежно від того, якої концепції соціальної відповідальності дотримується компанія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти формування та розвитку соціальної відповідальності бізнесу закладені в дослідженнях таких провідних зарубіжних учених: А. Берле, Г. Боуена, М. Веласкеса А. Керолла, Ф. Котлера, Г. Мінза, Дж. Ролза, К. Сміта, М. Фрідмана та ін. Особливий інтерес із вивчення цієї проблеми становлять праці сучасних вітчизняних науковців: О. Даниленка, В. Євтушенка, А. Колота, Н. Кирилюк, М. Кужелева, В. Мамонтової, О. Шеремети та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Недостатньо дослідженим у вітчизняному науковому середовищі залишається питання ефективності функціонування корпоративної соціальної відповідальності в українській бізнес-практиці та формування вітчизняної моделі КСВ.

Постановка завдання, мета дослідження. Ключовим напрямком діяльності світової спільноти сьогодні є розвиток людського капіталу як основа загального добробуту держави. Однією з умов виконання концепції людського розвитку та людського капіталу виступає впровадження та дотримання основ корпоративної соціальної відповідальності бізнесу (КСВ). Мета роботи полягає у комплексному аналізі розвитку КСВ в Україні.

Методологія проведення дослідження. В ході написання статті були використані методи аналізу і синтезу, системного підходу, статистичного аналізу, узагальнення і структурування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут соціально відповідального бізнесу характерний для більшості країн з економікою, що базується на ринкових цінностях, давніми демократичними традиціями, з розвиненим громадянським суспільством. В сучасних умовах в різних країнах участь бізнесу у вирішенні соціальних проблем або жорстко регулюється в рамках чинного комерційного, податкового, трудового, екологічного законодавства або здійснюється самостійно під впливом спеціально встановлених стимулів і пільг. В Україні цей процес знаходиться на початкових етапах свого розвитку і відбувається в умовах домінуючих позицій держави, екстремально слабкого розвитку інститутів громадянського суспільства і олігархічного розвитку бізнесу.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути застосовані в процесі формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності сучасного підприємства.

Висновки відповідно до статті. Корпоративна соціальна відповідальність в розвинених країнах світу давно вже стала частиною функціонування суспільства. Сьогодні лідери вітчизняного бізнесу приєднуються до глобального руху за соціально відповідальний бізнес. Для того щоб кошти, що виділяються на соціальні ініціативи, приносили стійкі результати і працювали на імідж бізнесу, компанії повинні перейти до вибудовування цієї діяльності на системній основі у відповідності зі стратегією. Саме тут відкриваються широкі перспективи для об'єднання зусиль компаній, організацій громадянського суспільства, засобів масової інформації і держави.

Безпосередні бізнес-вигоди від впровадження КСВ – створення стабільного ділового середовища, зниження операційних ризиків, зростання фінансових показників та продажів, підвищення продуктивності праці, зниження рекрутингових витрат, розширення ринку і, як наслідок, збільшення ринкової вартості компанії у перспективі.

Взаємодія політичних, соціальних та економічних суб'єктів, заснована на принципах соціального партнерства, дозволяє забезпечити стабільний поступальний розвиток держави. З підвищенням значущості нефінансових чинників сталого розвитку (соціальної стабільності, екологічної безпеки тощо), актуалізуються практичні та теоретичні аспекти соціальної відповідальності.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), бізнес-середовище, бізнес-організації, менеджмент, соціальна активність і управлінська інновація, соціальне інвестування.

ОСОБЕНОСТИ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

Зленко А. Н.,
Исайкина Е. Д.

Актуальность темы исследования. В условиях системной перестройки экономики Украины в направлении адаптации к мировым стандартам, одной из неотъемлемых составляющих успешного функционирования современного бизнеса становится разработка стратегии корпоративной социальной ответственности. На сегодняшний день устойчивое экономическое развитие определяется не фактором наличия сырья или рынков сбыта, а возможностью для предприятий приобщиться к рынку высококвалифицированных трудовых ресурсов, научных изобретений и новейших технологий. В мире все более обостряются и становятся актуальными проблемы занятости населения, социальная нестабильность, ухудшение состояния окружающей среды. Все это обуславливает необходимость становления инновационной модели развития и принципов корпоративной социальной ответственности, становится одним из важнейших направлений рыночной экономики.

Постановка проблемы. Теоретически доказано и подтверждается практикой ведущих компаний мира, что социальная ответственность может и должна рассматриваться как важный социальный ресурс организации, который способен формировать конкретные преимущества, обеспечивать устойчивость развития, адекватно реагировать на социальные вызовы (как внутренние, так и внешние), превращая последние из ограничений в возможности. Следует подчеркнуть, что социальная

ответственность выступает как важный социальный ресурс независимо от того, какой концепции социальной ответственности придерживается компания.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретико-методологические аспекты формирования и развития корпоративной социальной ответственности бизнеса заложены в исследованиях ведущих зарубежных ученых: А. Берле, Г. Боуэна, М. Веласкеса А. Кэрролла, Ф. Котлера, Г. Минца, Дж. Ролза, К. Смита, М. Фридмана и др. Особый интерес по изучению этой проблемы составляют работы современных отечественных ученых: А. Даниленко, В. Евтушенко, А. Колот, Н. Кирилюк, М. Кужелева, В. Мамонтовой, А. Шеремета и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Недостаточно исследованным в отечественной научной среде остается вопрос эффективности функционирования корпоративной социальной ответственности в украинской бизнес-практике и формирования отечественной модели КСО.

Постановка задачи, цель исследования. Ключевым направлением деятельности мирового сообщества сегодня является развитие человеческого капитала как основа общего благосостояния государства. Одним из условий выполнения концепции человеческого развития и человеческого капитала выступает внедрение и соблюдение основ корпоративной социальной ответственности бизнеса. Цель исследования заключается в комплексном анализе развития КСО бизнеса в Украине.

Методология проведения исследования. В ходе написания статьи были использованы методы анализа и синтеза, системного подхода, статистического анализа, обобщения и структурирования.

Изложение основного материала исследования. Институт социально ответственного бизнеса характерен для большинства стран с рыночной экономикой, давними демократическими традициями и развитым гражданским обществом. В современных условиях в различных странах участие бизнеса в решении социальных проблем или жестко регулируется в рамках действующего коммерческого, налогового, трудового, экологического законодательства или осуществляется самостоятельно под воздействием специально установленных стимулов и льгот. В Украине этот процесс находится на начальных этапах своего развития и происходит в условиях доминирующих позиций государства, крайне слабого развития институтов гражданского общества и олигархического развития бизнеса.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть применены в процессе формирования стратегии корпоративной социальной ответственности современного предприятия.

Выводы в соответствии со статьей. Корпоративная социальная ответственность в развитых странах мира давно уже стала частью функционирования общества. Сегодня лидеры отечественного бизнеса присоединяются к глобальному движению за социально ответственный бизнес. Для того чтобы средства, выделяемые на социальные инициативы, приносили стабильные результаты и работали на имидж бизнеса, компании должны перейти к выстраиванию этой деятельности на системной основе в соответствии со стратегией. Именно здесь открываются широкие перспективы для объединения усилий компаний, организаций гражданского общества, средств массовой информации и государства.

Непосредственные бизнес-выгоды от внедрения КСО – создание стабильной деловой среды, снижение операционных рисков, рост финансовых показателей и продаж, повышение производительности труда, снижение рекрутинговых расходов, расширение рынка и, как следствие, увеличение рыночной стоимости компании в перспективе.

Взаимодействие политических, социальных и экономических субъектов, которое основано на принципах социального партнерства, позволяет обеспечить стабильное поступательное развитие государства. С повышением значимости нефинансовых факторов устойчивого развития (социальной стабильности, экологической безопасности и т.д.), актуализируются практические и теоретические аспекты социальной ответственности.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность (КСО), бизнес-среда, бизнес-организации, менеджмент, социальная активность и управленческая инновация, социальное инвестирование.

FEATURES OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS IN UKRAINE

Zlenko Alla,
Isaikina Olena

Relevance of the research topic. In the conditions of systemic restructuring of the economy of Ukraine in the direction of its adaptation to world standards, one of the integral components of the successful functioning of modern business is the development of a strategy of corporate social responsibility. Today, sustainable economic development is not determined by the factor of availability of raw materials or markets, but the opportunity for companies to join the market of highly skilled labor, scientific inventions and the latest technologies. The problems of employment, social instability, and deteriorating environment are becoming more acute and urgent in the world. All this necessitates the formation of an innovative model of development and principles of corporate social responsibility, which is becoming one of the most important areas of a market economy.

Formulation of the problem. It is theoretically proven and confirmed by the practice of the world's leading companies that social responsibility can and should be considered as an important social resource of the

organization, able to form concrete benefits, ensure sustainable development, adequately respond to social challenges (both internal and external), turning the latter into opportunities. It should be emphasized that social responsibility appears as an important social resource, regardless of the concept of social responsibility the company adheres to.

Analysis of recent research and publications. Theoretical and methodological aspects of the formation and development of social responsibility of business are embedded in the studies of the following leading foreign scientists: A. Berle, G. Bowen, M. Velazquez, A. Carroll, F. Kotler, G. Minz, J. Rawls, K. Smith, M. Friedman et al. Of particular interest in studying this problem are the works of modern domestic scientists: O. Danylenko, V. Yevtushenko, A. Kolota, N. Kyryliuk, M. Kuzhelev, V. Mamontova, O. Sheremeta and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. The issue of the effectiveness of the functioning of corporate social responsibility in Ukrainian business practice and the formation of the domestic model of CSR remains insufficiently studied in the domestic scientific environment.

Problem statement, purpose of research. The key direction of the world community today is the development of human capital as the basis of the general welfare of the state. One of the conditions for the implementation of the concept of human development and human capital is the introduction and compliance with the basics of corporate social responsibility of business (CSR). The purpose of the work is a comprehensive analysis of the development of CSR in Ukraine.

Research methodology. During the writing of the article the methods of analysis and synthesis, system approach, statistical analysis, generalization and structuring were used.

Presentation of the main research material. The institution of socially responsible business is typical of most countries with economies based on market values, long-standing democratic traditions, and a developed civil society. In modern conditions in different countries, the participation of business in solving social problems is either strictly regulated under current commercial, tax, labor, environmental legislation or carried out independently under the influence of specially established incentives and benefits. In Ukraine, this process is in the initial stages of its development and takes place in a dominant position of the state, extremely weak development of civil society institutions and oligarchic business development.

Field of application of results. The results of the study can be applied in the process of forming a strategy of corporate social responsibility of a modern enterprise.

Conclusions in accordance with the article. Corporate social responsibility in the developed world has long been part of society. Today, domestic business leaders are joining the global movement for socially responsible business. In order for funds allocated for social initiatives to bring sustainable results and work on the image of the business, companies must move to building these activities on a systemic basis in accordance with the strategy. It is here that broad prospects open up for the joint efforts of companies, civil society organizations, the media and the state.

The immediate business benefits of CSR are the creation of a stable business environment, reduced operational risks, increased financial performance and sales, increased productivity, reduced recruitment costs, market expansion and, consequently, increased market value in the future.

The interaction of political, social and economic actors, based on the principles of social partnership, allows to ensure the stable progressive development of the state. With the increasing importance of non-financial factors of sustainable development (social stability, environmental security, etc.), the practical and theoretical aspects of social responsibility are updated.

Key words: corporate social responsibility (CSR), business environment, business organizations, management, social activity and managerial innovation, social investment.

JEL Classification: M13-14, O31

Постановка проблеми. Теоретически доказано і підтверджується практикою ведущих компаній мира, що соціальна відповідальність може і повинна розглядатися як важний соціальний ресурс організації, який спосіб формувати конкретні переваги, забезпечувати стійкість розвитку, адекватно реагувати на соціальні виклики (як внутрішні, так і зовнішні), перетворюючи останні з обмежень в можливості. Слід підкреслити, що соціальна відповідальність виступає як важний соціальний ресурс незалежно від того, якій концепції соціальної відповідальності дотримується компанія. В компанії, а точніше, у тих, хто визначає її політику, завжди залишаються очікування вигоди (економічної, соціальної, моральної) від соціально відповідального поведіння. Разом з тим, аналіз кращих практик впровадження ефективних систем корпоративної соціальної відповідальності свідчить про наявність суттєвих відмінностей в складі напрямків соціальної активності бізнес-організацій. Разноманітність соціальних викликів, що стоять перед організаціями, відмінності в завданнях по підвищенню конкурентоспроможності і в бізнес-стратегіях актуалізують вибір конкретних практик соціальної активності, пошук оптимального варіанта їх поєднання і інтеграції в систему корпоративного управління. Так що справа не стільки в тому, якій корпоративної соціальної відповідальності дотримується топ-менеджмент, а в тому, чим конкретно її наповнювати, як конструювати систему соціальної активності, якій повинна бути структура і ієрархія напрямків соціально відповідального поведіння в специфічних умовах діяльності компанії в відповідь на зовнішні і внутрішні виклики, уже стоячі перед бізнес-організацією або, те, які, ймовірно, з'являться в недалекої перспективі [7, с. 3-17].

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретико-методологические аспекты формирования и развития корпоративной социальной ответственности бизнеса заложены в исследованиях ведущих зарубежных ученых: А. Берле, Г. Боуэна, М. Веласкеса А. Кэролла, Ф. Котлера, Г. Минза, Дж. Ролза, К. Смита, М. Фридмана и др. Особый интерес по изучению этой проблемы составляют работы современных отечественных ученых: А. Даниленко, В. Евтушенко, А. Колот, Н. Кирилук, М. Кужелева, В. Мамонтовой, А. Шеремета и других.

Постановка задачи, цели исследования. Ключевым направлением деятельности мирового сообщества сегодня является развитие человеческого капитала как основа общего благосостояния государства. Одним из условий выполнения концепции человеческого развития и человеческого капитала выступает внедрение и соблюдение основ корпоративной социальной ответственности бизнеса. Цель работы заключается в комплексном анализе развития КСО в Украине.

Методология проведения исследования. В ходе написания статьи были использованы методы анализа и синтеза, системного подхода, статистического анализа, обобщения и структурирования.

Изложение основного материала (результаты работы). Институт социально ответственного бизнеса характерен для большинства стран с рыночной экономикой, давними демократическими традициями и развитым гражданским обществом. В современных условиях в различных странах участие бизнеса в решении социальных проблем или жестко регулируется в рамках действующего коммерческого, налогового, трудового, экологического законодательства или осуществляется самостоятельно под воздействием специально установленных стимулов и льгот. В Украине этот процесс находится на начальных этапах своего развития и происходит в условиях доминирующих позиций государства, крайне слабого развития институтов гражданского общества и олигархического развития бизнеса [2, с. 43-47].

В научной литературе корпоративную социальную ответственность толкуют по-разному. Однако, одним из самых обоснованных, по нашему мнению, является определение, по которому корпоративная социальная ответственность – это рациональный отзыв организации на систему противоречивых ожиданий заинтересованных сторон (стейкхолдеров), направленный на устойчивое развитие компании; это ответственность тех, кто принимает бизнес-решения, перед теми, на кого эти решения нацелены. По своей сути корпоративная социальная ответственность – это имплементированный в корпоративное управление определенный тип социальных обязательств (в основном добровольных) перед работниками, партнерами, государством, институтами гражданского общества и обществом в целом [7, с. 3-17].

За последние годы институт корпоративной социальной ответственности прошел путь от организационно-управленческой экзотики глобальных корпораций к стандартным технологиям внедрения этого феномена в практику организаций различных форм собственности и хозяйствования, различных размеров и видов экономической деятельности, функционирующих во всем мире. Создание специальных подразделений и координационных групп по внедрению системы КСО, введение в организационную структуру управления компаниями должности вице-президента по КСО, внедрение этических кодексов и корпоративной культуры, пронизанной духом социальной активности и ответственности, разработка проектов социального инвестирования, подготовка и публикация социальных (нефинансовых) отчетов – далеко не полный перечень управленческих инноваций, которые широко применяются в практике бизнес-структур, так и других организаций. Так, по имеющимся данным, в 2010 г. в мире было опубликовано около 4000 отчетов по социальной ответственности компаний, что более чем в четыре раза превышает уровень 2000 г. Поэтому есть все основания утверждать, что все большее количество бизнес-организаций воспринимает КСО не как принуждение, а как корпоративную стратегию устойчивого развития [7, с. 3-17].

Достаточно часто корпоративную социальную ответственность рассматривают как продвижение практик ответственного бизнеса, которые приносят пользу бизнесу и обществу и способствуют социальному, экономическому и экологически устойчивому развитию общества [10, с. 23].

Также корпоративную социальную ответственность можно трактовать, как достижение коммерческого успеха путем соблюдения морально-этических принципов сообщества и окружающей среды. В более широком смысле под корпоративной социальной ответственностью следует понимать ответственное отношение любой компании к своему продукту или услуге, потребителям, работникам, партнерам, активную социальную позицию компании, которая заключается в гармоничном сосуществовании, взаимодействии и постоянном диалоге с обществом, участие в решении острых социальных проблем [1, с. 35].

Заслуживает внимания интерпретация корпоративной социальной ответственности как добровольной деятельности компаний частного и государственного секторов, направленной на соблюдение высоких стандартов операционной и производственной деятельности, социальных стандартов и качества работы с персоналом, минимизации вредного воздействия на окружающую среду, с целью выравнивания имеющихся экономических и социальных диспропорций, создание доверительных взаимоотношений между бизнесом, обществом и государством, улучшения результативности бизнеса и показателей доходности в долгосрочном периоде [9, с. 56].

Несмотря на множество трактовок феномена «корпоративная социальная ответственность», которые имеют право на существование и дают возможность расширить и (или) углубить сущностные характеристики этого явления, все же большинство толкований концентрируется вокруг первого, сформулированного Г. Боуэном, определения, согласно которому социальная ответственность бизнесмена заключается в

реализации такой политики, принятии таких решений или соблюдении такой линии поведения, которые были бы желательны для целей и ценностей общества [7, с. 3-17].

Единого понимания в этом вопросе нет, но все подходы солидарны в одном: корпоративная социальная ответственность – это ответственность компании перед всеми людьми и организациями, с которыми она сотрудничает в процессе деятельности, и перед обществом в целом. Социальной ответственностью бизнеса является достижение коммерческого успеха таким образом, чтобы соблюдались этические ценности, и оказывалось уважение к людям, обществу и окружающей среде. В этом смысле социальная ответственность реализуется по определенным направлениям:

- ответственность компании во взаимоотношениях с партнерами;
- ответственность за потребителей;
- ответственность в отношении работников;
- экологическая ответственность;
- ответственность компании перед обществом в целом [2, с. 43-47].

Несмотря на большое разнообразие компаний, работающих на основе принципов социально ответственного бизнеса, сфер экономики, в которых действуют фирмы и корпорации, концепция КСО включает следующие составляющие:

- корпоративную этику;
- корпоративную социальную политику в отношении общества;
- политику в области охраны окружающей среды;
- принципы и подходы к корпоративному управлению;
- вопросы соблюдения прав человека в отношениях с поставщиками, потребителями, персоналом;
- политику в отношении персонала [2, с. 43-47].

Для успешного внедрения принципов корпоративной социальной ответственности и повышения уровня эффективности функционирования ее нужно развивать, начиная с микроуровня (уровня корпорации, фирмы). С этой целью их деятельность должна строиться на таких основополагающих принципах:

- разработка социальных пакетов для работников и их семей;
- повышение квалификации работников;
- соблюдение экологической ответственности;
- развитие корпоративной культуры;
- развитие отношений с профсоюзами и советами трудовых коллективов;
- ответственное отношение к партнерам и потребителям;
- ответственность компании перед обществом в целом [2, с. 43-47].

Корпоративную социальную ответственность правомерно рассматривать как компонент социальных ресурсов бизнес-организации или составляющую ресурсного портфеля. При этом КСО способна приумножать и внутренние, и внешние ресурсы компании. Внутренние ресурсы растут путем удовлетворения спроса на КСО со стороны персонала. Есть основания утверждать, что удовлетворение спроса работников на КСО способствует развитию корпоративной культуры, социальному диалогу, формирует более высокий уровень доверия, развивает положительные мотивационные установки работников, повышает уровень лояльности персонала к компании, улучшает моральный климат в коллективе. Удовлетворение спроса на КСО со стороны внешних заинтересованных сторон – потребителей, поставщиков, местных общин и т.д. – способно развивать внешние ресурсы компании. Речь идет о так называемых невидимых ресурсах компании, связанных с новыми масштабами и новым качеством корпоративной культуры, корпоративной репутации, доверия со стороны заинтересованных сторон. Указанные ресурсы, кроме прямого, непосредственного влияния на результаты деятельности компании, способны обеспечивать латентное страхование финансово-экономического состояния от неблагоприятных обстоятельств и внешних рисков.

Последние теоретические и прикладные исследования в области КСО убеждают, что деятельность социально ответственных бизнес-организаций демонстрирует неодинаковые, дифференцированные последствия влияния тех или иных направлений КСО на результативность деятельности компаний, различную их отдачу. Это актуализирует выбор оптимального варианта системы КСО, необходимость поиска наиболее приемлемых решений объемов и структуры социальных инвестиций. Следовательно, в каждом конкретном случае компания должна найти лучший для себя уровень КСО, оптимизировать объемы и структуру социальных инвестиций. Важно, что указанное является актуальным как для компаний, которые рассматривают КСО как экономическую стратегию, так и для других бизнес-организаций [7, с. 4-17].

Не остались в стороне от этого общемирового тренда и украинские компании. В наиболее успешных из них развитие КСО в целом согласуется с мировой тенденцией постепенной интеграции принципов социальной ответственности в корпоративную политику, стратегию роста социальных инвестиций, отвечает интересам, как организаций, так и субъектов внешней среды.

Сегодня в Украине сформирован ряд мотивирующих факторов становления отечественной модели КСО. Общий перечень названных мотивов формируется в разрезе внешней и внутренней бизнес среды страны. Характеристики международной среды страны мотивируют развитие и формирование отечественной модели корпоративной социальной ответственности. Это прежде всего:

- необходимость позиционирования Украины в глобальной бизнес-среде;

– географическая принадлежность к региону с устойчивыми традициями в сфере КСО – Европейского Союза;

– поддержка глобальных инициатив: Глобального договора Организации Объединенных Наций (ГД ООН), Руководства для мультинациональных предприятий Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), Всемирного совета бизнеса по устойчивому развитию (WBCSD) 1, Принципов ООН по социальной ответственности инвесторов (PRI) 2, Глобальной инициативы по отчетности (GRI), Международного стандарта ISO 26000 «Руководства по социальной ответственности». Европейская комиссия рассматривает КСО в контексте устойчивого развития региона и Стратегии Европейской комиссии по корпоративной социальной ответственности (КСО) 2011-2014: быстрее, выше, сильнее. Свои приоритеты ЕС продвигает и в отношениях с партнерами – странами программы Соседства, к которым относится и Украина. В повестке дня об ассоциации утвержденном в 2009 году, предусмотрено выполнение обязательств нашей страны, касающиеся КСО. В частности в сферах: государственных закупок, устойчивого развития, промышленной, предпринимательской и социальной политики, сохранения окружающей среды, обеспечения равноправия и соблюдения прав человека, защите прав потребителя [12].

Корпоративная социальная ответственность в компаниях на Западе уже давно стала общепринятым явлением, однако в Украине работодателей, которые придерживаются мировых стандартов, пока не так много. По оценкам издательской группы «Картель» в 2010 г. были определены 20 наиболее ответственных в сфере социальной корпоративной ответственности отечественных компаний, которые не только зарабатывают в этой стране, но и, прежде всего, понимают, что они должны вкладывать в будущее. В частности, было отмечено пятерку компаний с интересными программами, которые представили результаты того, как они работают на будущее Украины.

В двадцатку лучших социально ответственных представителей бизнеса попали крупнейшие компании из совершенно разных сфер, например: «ДТЭК», «Киевстар», «Метинвест», «Нестле», WOG, оператор государственных лотерей «М.С.Л.» и другие. При отборе учитывался не только размер инвестиций, но и интерес, оригинальность и важность проектов для общественности в целом. В пятерку самых интересных программ попал и лидер украинского лотерейного рынка – компания «М.С.Л.». Цель лотерейного оператора – развитие спорта, культуры и инфраструктуры в Украине. При этом директор по маркетингу компании подчеркнул, что каждый, кто покупает лотерейный билет, вкладывает деньги в развитие страны. На счету компании – поддержка Национального олимпийского комитета, Федерации футбола Киева, детских спортивных школ, помощь разнообразным благотворительным организациям, Вооруженным силам Украины и др.

По результатам Национального Конкурса бизнес-кейсов по КСО, проведенного Центром и международными экспертами в 2014-2015 годах, гран-при получила компания ДТЭК за программу по созданию агентств местного развития на территориях присутствия. Агентства активно способствуют нахождению дополнительных источников финансирования для проектов повышения качества жизни людей, развития предпринимательской деятельности, решения текущих проблем муниципальной инфраструктуры и общей активизации местного населения. Кроме того, победителями в разных категориях стали:

Корпоративное управление – компания «Прикарпатьеобленерго» за проект по созданию «Инициативного центра», который не только помогает компании усовершенствовать существующие бизнес-процессы, но и способствует развитию и поддержке инициативности работников.

Экологические практики – компания «1 + 1 медиа» за проект «Green Team – более чем «зеленый офис»», в рамках которого были созданы условия для продуктивного кросс-функционального взаимодействия и достигнута экономия электроэнергии, воды, бумаги и других ресурсов за счет внедрения принципов «зеленого офиса».

Отношения с потребителями – компания «ВиДи Груп» за программу «Как завоевать лояльность потребителей: совершенствование системы обслуживания и внедрения управления качеством».

Трудовые практики – Университет банковского дела НБУ за программу «Здоровая молодежь – здоровая финансовая система Украины», в рамках которой в обучение была введена дисциплина «Менеджмент профессионального здоровья».

Развитие общин – компания «Amway» по программе: «Предпринимательские таланты Украины достойны собственного «Оскара»!». Цель которого – помочь украинкам поверить в себя и раскрыть свой потенциал в бизнесе, вдохновившись примером женщин-предпринимателей, которые достигли успеха в нашей стране [4].

Лучший кейс в сфере корпоративной социальной ответственности в 2015 году получила юридическая фирма «Астерс» за кейс «Юридическая школа ЕВА и «Астерс»; победителем номинации «честные операционные практики» стала корпорация «Пласке», а лучшим экологическим кейсом (экологическое просвещение) был признан проект торговой сети «Фокстрот» – всеукраинский конкурс «ЕКОклас». Проект сети «Фокстрот» возник в ответ на две национальные проблемы: критическое состояние окружающей среды Украины и проблема неосведомленности и безразличного отношения к экологической ситуации в стране. Премию Pro Bono Award 2015 получили сразу две фирмы: юридическая фирма «Василь Кисиль и Партнеры» за кейс «Реформа управления государственной собственностью» и юридическая фирма CMS Cameron McKenna за кейс, который касался оздоровления детей. Награду «Юридическая компания, меняет страну» получило адвокатское объединение Arzinger за кейс, касающийся разработки пакета законов, направленных на борьбу с коррупцией в Минздраве путем передачи государственных закупок лекарственных средств и

медицинских изделий специализированным организациям (Всемирная организация здравоохранения, ЮНИСЕФ, Crown Agents и др.). Отдельно было отмечено кейс «Открытый Суд», который презентовал директор юридической фирмы Lions Litigate Станислав Батрин [11].

По исследованию Pro Bono Club Ukraine, к числу самых популярных направлений, в которых компании реализуют свои проекты корпоративной социальной ответственности, относятся: образование, условия труда и экология. Центр «Развитие КСО» совместно с Группой Компаний «ЛИГА», что в 2019 году стала одним из его действующих членов, представили 10 наиболее значимых инициатив украинских компаний в 2019 году:

- Преодоление бедности. Группа Компаний «ЛИГА» и МБФ «Let'shelp» провели всеукраинский флешмоб #LETSHELPPBABUSYA для популяризации темы и привлечение внимания общества и государства к проблеме бедности населения и неспособности людей старшего поколения обеспечить себя продуктами первой необходимости из-за крайне низких доходов. Флешмоб проводится с 2018 года. За это время было проведено уже шесть акций, к которым присоединилось более 700 волонтеров из 20 областей и 30 городов и поселков. За все время акции участники помогли сделать покупки почти 2500 пенсионерам. Общая сумма всех 6 флешмобов, которая была потрачена на оплату чеков при проведении благотворительных акций, превысила 600 тыс. грн.

- Крепкое здоровье и благополучие. Социальный проект «Здоровое зрение» национальной сети «Люксоптика». В Украине уже много лет наблюдается стремительное ухудшение зрения у детей школьного возраста. По данным Ассоциации детских офтальмологов Украины, ежегодно в 250 тыс. учеников диагностируют проблемы со зрением. Проект стартовал в 2016 году в школах Украины. Компания внедрила в своей сети оптик бесплатную диагностику зрения по предварительной записи по понедельникам с 09:00 до 13:00. За первый год работы свое зрение проверили более 1,5 тыс. школьников и более 3 тыс. граждан в оптиках компании по всей стране. В 2017 году свое зрение смогли проверить еще более 2000 тыс. школьников и более 4 тыс. граждан. В 2018 году количество проверенных в пределах проекта учеников увеличилось до 4 тыс., а в сочетании с мобильной диагностикой в пределах Украины и в оптиках сети выросла до 7 тыс. человек. В 2019 году было проверено более 12 тыс. человек.

- Качественное образование. Первый украинский банк «ПУМБ» совместно с Центром «Развитие КСО» предложил десятиклассникам проект «Моя карьера в Украине», который состоял из нескольких этапов. Первый – конкурс эссе, в котором дети выбирали возможную профессию по душе, делились своим видением перспектив самореализации в выбранной профессии и возможным вкладом в развитие страны. Второй этап проекта – 5 региональных встреч в Киеве, Харькове, Львове, Одессе, Запорожье с успешными людьми в своей профессии. Третий этап – создание мотивационной презентации, в которой подростки делились впечатлениями от региональной встречи, описывали, чем она была полезна и их дальнейшие шаги в построении карьеры. Результатом стало 1400 эссе на тему будущей профессии; 250 участников региональных конференций в 5 городах; 30 спикеров; 50 победителей проекту.

- Достойный труд и экономический рост. В течении последних нескольких лет компания Syngenta находится в состоянии трансформации, что сказалось на эффективности работы и эмоциональном состоянии сотрудников. Для улучшения ситуации компанией было решено создать единую целостную культуру и объединить команду вокруг ключевых ценностей. Были определены важные направления развития корпоративной культуры и внутренних и внешних социальных проектов.

1. Развитие лидерства – #Syngenta Leaders
2. Развитие корпоративной культуры – #Happy With Syngenta
3. Привлечение молодежи и развитие образовательных инициатив – #Syngenta Young Talents.
4. Привлечение сотрудников к социальным проектам – #Be Responsible.

Компании удалось удержать баланс и лояльность сотрудников на высоком уровне. Созданные фокус-группы, в которых были задействованы работники стали драйверами новых изменений и проектов. В течение 2018-2019 гг. около 70% сотрудников из разных офисов и департаментов были вовлечены в социальные инициативы. Проведено более 30 командообразующих и социальных мероприятий. Уровень вовлеченности сотрудников остался на том же уровне, что и был в начале трансформационного периода.

- Промышленность, инновации и инфраструктура. После 2030 г. заканчиваются сроки эксплуатации большинства энергоблоков украинских АЭС. Вместе с тем прослеживается тенденция к увеличению сроков и стоимости строительства новых АЭС с большей мощностью и снижением их конкурентоспособности. В связи с этим все больше стран изучает возможность внедрения альтернативных технологий, в частности модульных реакторов малой мощности (MPMM), реакторов SMR-160 американской компании Holtec International. Внедрение новых для Украины реакторных технологий требует подготовки высококвалифицированных кадров. В 2019 г. НАЭК «Энергоатом» был проведен конкурс инновационных идей в рамках проекта «Весенняя школа НАЭК «Энергоатом» – 2019», в котором приняли участие студенты высших учебных заведений и молодые специалисты. Задачей конкурса было обоснование внедрения в Украине технологии модульного реактора малой мощности (одной на выбор) в соответствии с рядом определенных критериев. В конкурсе приняли участие шесть команд (38 человек), каждая из которых предложила на рассмотрение жюри презентацию выбранной технологии.

- Сокращение неравенства. В течение 2016 – 2019 годов агентство Isobar Ukraine реализовало инициативу по трудоустройству глухих и слабослышащих людей, и тем самым стало первым агентством на рынке digital, которое внедрило социально ответственную практику в отношении людей с нарушениями слуха. С помощью

проекта, люди с недостатками слуха получили возможность освоить базовые знания современных профессий и в перспективе работать в современных компаниях наравне с другими работниками.

- Устойчивое развитие городов и сообществ. «Делойт» в Украине поддерживает инициативу «Смотри украинское – твори свое будущее!». Инициаторами и разработчиками проекта является Ассоциация «Содействие развитию кинематографа в Украине – смотри украинское!» и компания «Вавилон». В частности, «Делойт» выступила спонсором фильма, собравшего наибольшее количество голосов во время конкурса молодых украинских сценаристов. Компания является партнером Ассоциации в создании трех короткометражных фильмов уже второй сезон подряд. Два фильма украинских режиссеров – «Клоун» и «Гроб» – профинансировала компания. На создание третьего фильма, «Звонок», топ-менеджмент компании собрал собственные средства. В общем, фильмы проекта «Смотри украинское!» уже получили более 20 фестивальных наград.

- Ответственное потребление и производство. Компания Ашан начала масштабную акцию с целью научить людей делать покупки без полиэтилена. В 2019 году компания провела всего 6 «Дней без полиэтилена» в 22 гипермаркетах Ашан в 9 городах Украины. Два основных мероприятия были проведены в рамках события: отказ от пластиковой упаковки в магазине в пользу безопасной для окружающей среды, просветительские лекции об отходах, переработку и жизнь в стиле Zero Waste для сотрудников компании, а для клиентов был устроен учебный поход за покупками без полиэтилена и обсуждение книги «Ноль отходов» автора Беа Джонсон.

- Защита экосистем суши. Компания Фокстрот презентовала корпоративный рейтинг эко-ответственных работников «Здесь работают дальновидные» к 10-летию корпоративного движения «Зеленый офис». В течение проведения рейтинга были отправлены на переработку 6,5 тонн макулатуры и около 100 кг крышечек, а в екоактивностях и флешмобах приняли участие более 200 сотрудников офиса.

- Партнерство ради устойчивого успеха. «Ты сможешь – METRO поможет» – инициатива, направленная на борьбу с голодом и уменьшением количества отходов в пищевой промышленности компании Метро в Украине. За период октябрь 2017 – сентябрь 2018 гг. компания передала на благотворительность почти 160 тыс. единиц различных продуктов питания и товаров первой необходимости, а с начала сотрудничества (2011 год) – почти 800 тыс. единиц. Основной тип продукции, переданной на благотворительность, относится к категориям товаров бакалея, выпечка, кондитерские изделия, фрукты и овощи [8].

Однако, некоторые организации Украины только формально декларируют внедрения КСО. В частности, по результатам мониторинга Глобальный договор ООН исключил из своей сети 372 компании за отказ сообщать о прогрессе в течение не менее двух лет подряд. В список нарушителей попали и украинские компании, в частности: UNSS LLC, Тетра Пак Украина, Ericsson, Эдипресс Украина, Charitable Centre-Association of «Gruppo», ООО «Международная общественная безопасность». В том числе, исключены четыре украинские компании: группа компаний «Гринко», ООО «Комфи-трейд» (Днепр), владеющая в Украине сетью магазинов бытовой техники и электроники под брендом Comfy, ОАО «Судостроительный завод «Залив» (Керчь) и ОАО «Завод «Фиолент» (Симферополь) [6].

24 января 2020 г. распоряжением Кабинета министров Украины была одобрена Концепция реализации государственной политики в сфере содействия развитию социально ответственного бизнеса в Украине на период до 2030 года [8].

В ходе реализации Концепции предполагается достичь таких краткосрочных результатов для национальной экономики:

- создание благоприятных правовых, финансовых и организационных условий для развития социально ответственного бизнеса;
- создание новых рабочих мест, в том числе для внутренне перемещенных лиц и лиц с инвалидностью;
- создание безопасных и здоровых условий труда, снижение уровня производственного травматизма и профессиональной заболеваемости;
- обеспечение равных возможностей для работников в решении вопросов трудоустройства без дискриминации по признаку пола;
- уменьшение уровня загрязнения сточных вод; восстановление земель для органического производства;
- обеспечение открытости и доступности информации о деятельности субъекта хозяйственной деятельности; увеличение количества добровольных публичных отчетов (интегрированных и / или нефинансовых) субъектов хозяйственной деятельности, содержащих информацию об осуществлении субъектами хозяйственной деятельности мероприятий по внедрению стандартов ведения социально ответственного бизнеса;
- уменьшение проявлений коррупции;
- распространение лучшего опыта социально ответственного бизнеса;
- улучшение качества товаров и услуг;
- уменьшение вреда для здоровья и окружающей среды, возникающее в результате потребления и / или утилизации товаров низкого качества;
- развитие инновационной деятельности;
- создание и функционирование индустриальных (промышленных) парков;
- усиление сотрудничества с центральными и местными органами исполнительной власти в расследованиях нарушений конкуренции;
- уменьшение случаев нарушения антимонопольного законодательства;
- уменьшение количества исков относительно неправильного начисления сумм налогов;

- увеличение количества субъектов хозяйственной деятельности, разрабатывают, реализуют собственные стратегии развития и деятельности, проекты социальной ответственности;
- обеспечение интеграции отечественных специалистов по вопросам развития социально ответственного бизнеса в европейскую и мировую профессиональную среду.

Кроме того, предполагается достичь таких долгосрочных результатов:

- обеспечения устойчивого социально-экономического развития государства, достижения целевых показателей устойчивого развития для Украины;
- обеспечение развития социально ответственного бизнеса как приоритета государственной политики;
- повышение уровня конкурентоспособности государства и макроэкономических показателей;
- увеличение объема рынков товаров и услуг;
- рост уровня оплаты труда и занятости населения;
- повышение деловой репутации бизнеса;
- улучшение качества дорожной инфраструктуры;
- обеспечение инновационного и технологического развития;
- повышение качества человеческого капитала;
- обеспечение рационального использования природных ресурсов, снижение уровня энергопотребления и уменьшения объема выбросов, снижение воздействия производственной деятельности на окружающую природную среду и сохранения биоразнообразия, что достигается путем осуществления субъектами хозяйственной деятельности экологических инноваций и создание системы экологического менеджмента;
- улучшение репутации отечественного бизнеса как социально ответственного;
- введение единого подхода к восприятию развития социально ответственного бизнеса в Украине всеми группами заинтересованных лиц;
- содействие развитию системы публичной отчетности с целью повышения уровня осведомленности общества о производстве субъектами хозяйственной деятельности социально ответственной деятельности;
- активизация инвестиционных и инновационных процессов;
- поддержка развития торгово-экономического, научно-технического и инвестиционного сотрудничества Украины с иностранными государствами на основе взаимной выгоды путем соблюдения международных стандартов ведения социально ответственного бизнеса отечественными субъектами хозяйственной деятельности;
- увеличение объема привлеченных иностранных инвестиций в отечественную экономику [8].

В результате реализации Концепции предполагается достичь следующих показателей:

Показатель	единица измерения	2015	2025	2030
Соотношение средней заработной платы женщин и мужчин	процентов	74,9	83	85
Соотношение среднемесячной заработной платы (доходов) десятой и первой децильных групп работников (децильный коэффициент)	раз	31,2	18	15
Темпы номинального роста среднемесячной заработной платы	процентов	100	более 500	более 850
Доля объектов общественного и гражданского назначения, благоустройства, транспортной инфраструктуры, дорожного сервиса, оборудованных с учетом потребностей лиц с инвалидностью	процентов	0-15	70	90
Доля транспортных средств общего пользования, приспособленных для использования лицами с инвалидностью по зрению, слуху и с поражениями опорно-двигательного аппарата	процентов	0-15	70	90
Доля веб-сайтов, доступных для лиц с нарушением зрения и слуха	процентов	0-15	70	90
Доля телевизионного эфирного времени, адаптированного для восприятия лицами с нарушением слуха субтитрами и / или переводом на жестовый язык	процентов	0-15	65	80
Доля работодателей, которые обеспечили надлежащее исполнение статей 19 и 20 Закона Украины «Об основах социальной защищенности лиц с инвалидностью в Украине»	процентов	75	90	100
Количество лиц, пострадавших от несчастных случаев на производстве, которые привели к потере трудоспособности на один рабочий день или больше	процентов от уровня 2015 г.	100	60	50
Количество лиц, погибших в результате несчастных случаев на производстве	процентов от уровня 2015 г.	100	50	45
Доля работников, занятых на работах с вредными условиями труда, в общем количестве штатных работников	процентов	26	17	12
Доля сбросов загрязненных (загрязненных без очистки и недостаточно очищенных) сточных вод в водные объекты в общем объеме сбросов	процентов	15,7	10	5
Индекс прозрачности субъекта хозяйственной деятельности	процентов	19,3	45	60
Прирост прямых иностранных инвестиций в экономику Украины	млрд.долларов США	3	16	17,5

2020 г. очень актуализировал для бизнеса необходимость занимать активную социальную позицию и участвовать в решении самых острых социальных проблем. Сегодня КСО все больше начала становиться инструментом борьбы за клиентов и работников.

Согласно исследованию «Рейтинг работодателей Украины» 2019 – 2020 гг. при выборе работы респондентами значимость такого критерия, как «социальная ответственность бизнеса», несколько превалирует над международным статусом компании и ее высокотехнологичностью и ощутимо больше, над популярностью бренда [5].

По данным глобального отчета о корпоративной социальной ответственности (The Nielsen Global Survey of Corporate Social Responsibility and Sustainability), 70% потребителей в Украине готовы платить больше за продукцию компаний, которые ответственно относятся к обществу и окружающей среде [5].

Если до всемирной пандемии КСО-проекты были частью общей коммуникации компаний и брендов, то в последние несколько месяцев они стали чуть ли не единственным доступным и возможным инструментом для того, чтобы оставаться в информационном поле и просто выжить. Много компаний включились в борьбу с коронавирусом и сопутствующим кризисом. Вот лишь несколько примеров таких активностей:

- JDE обеспечила более 800 000 чашек кофе (и это только в Украине) для медиков и экстренных служб, которые круглосуточно спасают пациентов;

- TEDIS Ukraine провели благотворительный аукцион с целью поддержки в период карантина одиноких пожилых людей, испытывающих трудности с приобретением продуктов и лекарств. Лотами на аукционе были hand made изделия работников компании и членов их семей. На собранные средства закуплено продуктовые наборы и передано пожилым людям в разных регионах Украины;

- Vodafone Украина предоставила бесплатный доступ к познавательно-развлекательным сервисам: Vodafone Press, Vodafone Music, Bookmate и BeFit, чтобы подбодрить тех, кто оставался дома на карантине. Для абонентов предоплаченных тарифов была предоставлена возможность бесплатно подключить услугу Online Pass, чтобы безлимитно общаться в популярных социальных сетях и мессенджерах. А в рамках поддержки проекта «Всеукраинская школа online» был открыт свободный доступ к трансляциям уроков через сервис Vodafone TV;

- Бизнес-клиенты получили от Киевстар доступ к решениям по организации удаленных офисов в любой точке страны без абонентской платы;

- lifecell анонсировал инициативу по поддержке медиков Украины и начал бесплатно предоставлять 20 ГБ Интернета и 1500 минут для звонков на городские и мобильные номера по Украине. Оператор также отменил плату за звонки и трафик на веб-ресурса МЗ и МИД Украины [5].

Таким образом, как подтверждают открытые исследования компании, которые уделяют внимание корпоративной социальной ответственности, имеют немалое преимущество в глазах пользователей их услуг. Реализация КСО в украинской бизнес-практике способствует повышению уровня конкурентоспособности компаний в глобальной среде за счет повышения качества продукции, снижение энерго- и материалоемкости, улучшения трудовых отношений и социальной защиты общества. Это уже не просто модный бизнес-тренд, а необходимый атрибут компании, если она хочет оставаться актуальной для новых поколений.

Выводы. Корпоративная социальная ответственность в развитых странах мира давно уже стала частью функционирования общества. Сегодня лидеры отечественного бизнеса присоединяются к глобальному движению за социально ответственный бизнес. Для того чтобы средства, выделяемые на социальные инициативы, приносили стабильные результаты и работали на имидж бизнеса, компании должны перейти к выстраиванию этой деятельности на системной основе в соответствии со стратегией. Именно здесь открываются широкие перспективы для объединения усилий компаний, организаций гражданского общества, средств массовой информации и государства.

Непосредственные бизнес-выгоды от внедрения КСО – создание стабильной деловой среды, снижение операционных рисков, рост финансовых показателей и продаж, повышение производительности труда, снижение рекрутинговых расходов, расширение рынка и, как следствие, увеличение рыночной стоимости компании в перспективе.

Взаимодействие политических, социальных и экономических субъектов, которое основано на принципах социального партнерства, позволяет обеспечить стабильное поступательное развитие государства. С повышением значимости нефинансовых факторов устойчивого развития (социальной стабильности, экологической безопасности и т.д.), актуализируются практические и теоретические аспекты социальной ответственности.

Список использованных источников

1. Баффетт У. Эссе об инвестициях, корпоративных финансах и управлении компаниями. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2008. 268 с.
2. Бержанір А. Л. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник підвищення ефективності сучасного бізнесу. *Економіка і організація управління*. № 1 (17)-2 (18), 2014. С.43-47.
3. Бізнес, що змінює країну. URL: https://project.liga.net/projects/business_changing/#17
4. В Україні визначили найкращі практики з корпоративної соціальної відповідальності. URL: <http://csrukraine.org/news/в-україні-визначили-найкращі-практик>
5. Відповідальний бізнес: як компанії підтримували одна одну та суспільство. URL: <https://eba.com.ua/vidpovidalnyj-biznes-yak-kompaniyi-pidtrymuvaly-odna-odnu-ta-suspilstvo/>
6. Глобальний Договір ООН виключив 657 компаній в 2014 році. URL: <http://csr-ukraine.org/news/глобальний-договір-оон-виключив-657-комп>

7. Колот А. Сучасна філософія корпоративної соціальної відповідальності: еволюція поглядів. Україна: аспекти праці. №8, 2013. С.3-17.
8. Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>
9. Корпоративна соціальна відповідальність: експертна оцінка та практика в Україні. Київ: Друкарня ТОВ «ТЕФ ОЛБІ», 2008. 160 с.
10. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства. Київ: Стандарт, 2005. 302 с.
11. Оголошено переможців конкурсу кейсів з КСВ. URL: http://zib.com.ua/ua/120174-ogolosheno_peremozhchiv_konkursu_keysiv_z_korporativnoi_socia.html
12. Петрашко Людмила. Корпоративна соціальна відповідальність в українській бізнес практиці. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/4853>

References

1. Baffett, U. (2008). *Esse ob investitsiyakh, korporativnykh finansakh i upravlenii kompaniyami* [Essays on Investment, Corporate Finance and Company Management]. Moskva: Al'pina Biznes Buks. 268 [in Rus.].
2. Berzhanir, A. L. (2014). *Korporativna sotsial'na vidpovidal'nist' yak chynnyk pidvyshchennya efektyvnosti suchasnoho biznesu* [Corporate social responsibility as a factor in creasing the efficiency of modern business]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya – Economics and management organization*, 1(17)-2(18), 43-47 [in Ukr.].
3. Biznes, shchozminiue krainu [Business that changes the country]. URL: https://project.liga.net/projects/business_changing/#17 [in Ukr.].
4. V Ukraini vyznachyli naikrashchi praktyky z korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [Best practices in corporate social responsibility have been identified in Ukraine]. URL: <http://csrukraine.org/news/8-україні-визначили-найкращі-практики> [in Ukr.].
5. Vidpovidalni biznes: yak kompanii pidtrymuvaly odna odnu ta suspilstvo [Responsible business: how companies supported each other and society]. URL: <https://eba.com.ua/vidpovidalnyj-biznes-yak-kompaniyi-pidtrymuvaly-odna-odnu-ta-suspilstvo/> [in Ukr.].
6. Hlobalnyi Dohovir OON vykliuchyv 657 kompanii v 2014 rotsi [The UN Global Compact excluded 657 companies in 2014]. URL: <http://csr-ukraine.org/news/глобальний-договір-оон-виключив-657-комп> [in Ukr.].
7. Kolot, A. (2013). *Suchasna filosofii korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti: evoliutsiia pohliadiv*. [Modern philosophy of corporate social responsibility: the evolution of views]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of work*, 8, 3-17. [in Ukr.].
8. Kontseptsiiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi spriannia rozvytku sotsialno vidpovidalnoho biznesu v Ukraini na period do 2030 roku [The concept of implementation of state policy in the field of promoting the development of socially responsible business in Ukraine for the period up to 2030]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text> [in Ukr.].
9. Korporativna sotsialna vidpovidalnist: ekspertna otsinka ta praktyka v Ukraini (2008). [Corporate social responsibility: expert assessment and practice in Ukraine]. Kyiv: Drukarnia TOV «TEF OLBІ», 160 [in Ukr.].
10. Kotler, F. (2005). *Korporativna sotsialna vidpovidalnist. Yak zrobyty yakomoha bilshе dobra dlia vashoi kompanii ta suspilstva* [Corporate social responsibility. How to do as much good as possible for your company and society]. Kyiv: Standart. 302 [in Ukr.].
11. Oholosheno peremozhtsiv konkursu keisiv z KSV. [The winners of the CSR case competition have been announced]. URL: http://zib.com.ua/ua/120174-ogolosheno_peremozhchiv_konkursu_keysiv_z_korporativnoi_socia.html [in Ukr.].
12. Petrashko, L. *Korporativna sotsialna vidpovidalnist v ukrainskii biznes praktytsi* [Corporate social responsibility in Ukrainian business practice]. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/4853> [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Зленко Алла Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: zlenko.am@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5586-3984>

Ісайкіна Олена Дмитрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: isaykina.od@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6370-7546>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Зленко Алла Николаевна, кандидат исторических наук, доцент кафедры документоведения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: zlenko.am@ukr.net

Исайкина Елена Дмитриевна, кандидат исторических наук, доцент кафедры документоведения
e-mail: isaykina.od@ukr.net
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, Киевская обл., Украина, 08401

DATA ON AUTHORS

Zlenko Alla, candidate of historical sciences, associate professor of scientific discipline of documentation
Pereyaslav-Khmenytsky Hryhoriy Skovoroda Pedagogical University
30, Sukhomlynsky Str., Pereyaslav, Kyiv region, Ukraine, 08401
e-mail: zlenko.am@ukr.net

Isaikina Olena, candidate of historical sciences, associate professor of scientific discipline of documentation
Pereyaslav-Khmenytsky Hryhoriy Skovoroda Pedagogical University
30, Sukhomlynsky Str., Pereyaslav, Kyiv region, Ukraine, 08401
e-mail: isaykina.od@ukr.net

УДК: 334.027

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-127-132>

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Нестерова С. В.,
Копча В. В.,
Михальчинець Г. Т.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні аспекти проблем, що постають у сфері державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні.

Метою статті є виявлення основних деструктивних чинників розвитку середніх та малих підприємств та встановлення шляхів їх подолання.

Методологічною основою статті є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, такі як діалектичний метод, аналіз, групування даних, проблемно-цільовий підхід.

Результати роботи. У статті розглядається особлива роль середнього та малого підприємництва в частині формування ВВП, створення робочих місць, покращення демографічної ситуації. Наголошується, що значна частка підприємств або функціонує в тіньовому секторі, або не вживає заходів щодо підвищення прибутковості. Висунуто гіпотезу, що вагомою причиною такого стану є недосконалі державна підтримка підприємств малого та середнього бізнесу. Передусім, це велике податкове навантаження, низькі заробітні плати у секторі, нестабільне законодавство. Наголошується, що додатковим викликом стала і всесвітня пандемія коронавірусу: через карантинні заходи більшість підприємств малого та середнього бізнесу опинились на межі виживання.

Галузь застосування результатів. Матеріали, результати й висновки статті можуть бути використані у діяльності різноманітних громадських організацій, місцевих органів самоврядування як аналітичне підґрунтя звернень щодо необхідності державної підтримки середнього та малого підприємництва, в підготовці фахівців в середніх та вищих навчальних закладах.

Висновки. Малий та середній бізнес виступає стимулятором розвитку економіки. Він забезпечує вагому частку у структурі ВВП, сприяє розвитку середнього класу, здійснює позитивний вплив на демографічні показники. Можливість та здатність малого та середнього підприємництва до розвитку навіть за складних політичних та економічних умов доводить, що саме ці суб'єкти господарювання є основою для підтримки економіки в складні часи.

Таким чином, пріоритетним завданням уряду має стати створення сприятливого середовища для ведення бізнесу та розвитку малого та середнього підприємництва. Для цього повинні реально запрацювати програми підтримки: інформаційного характеру, фінансового забезпечення, соціального супроводу. Активна і цілеспрямована підтримка розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва сприяє зростанню ВВП та створенню нових робочих місць.

Ключові слова: середні та малі підприємства, розвиток, державна підтримка.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Нестерова С. В.,
Копча В. В.,
Михальчинець Г. Т.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты проблем, стоящих в сфере государственной поддержки малого и среднего предпринимательства в Украине.

Целью статьи является выявление основных деструктивных факторов развития средних и малых предприятий и установление путей их преодоления.

Методологической основой статьи являются общенаучные и специальные методы научного познания, такие как диалектический метод, анализ, группировка данных, проблемно-целевой подход.

Результаты работы. В статье рассматривается особая роль среднего и малого предпринимательства в части формирования ВВП, создание рабочих мест, улучшение демографической ситуации. Отмечается, что значительная часть предприятий или работает в теневом секторе, либо не принимает меры по повышению прибыльности. Выдвинута гипотеза, что весомой причиной такого состояния является несовершенная государственная поддержка предприятий малого и среднего бизнеса. Прежде всего, это большая налоговая нагрузка, низкие заработные платы в секторе, нестабильное законодательство. Отмечается, что дополнительным вызовом стала и всемирная пандемия коронавируса: через карантинные мероприятия большинство предприятий малого и среднего бизнеса оказались на грани выживания.

Область применения результатов. Материалы, результаты и выводы статьи могут быть использованы в деятельности различных общественных организаций, местных органов самоуправления как аналитическое основание обращений о необходимости государственной поддержки среднего и малого предпринимательства, в подготовке специалистов в средних и высших учебных заведениях.

Выводы. Малый и средний бизнес выступает стимулятором развития экономики. Он обеспечивает весомую долю в структуре ВВП, способствует развитию среднего класса, оказывает положительное влияние на демографические показатели. Возможность и способность малого и среднего предпринимательства к развитию даже в сложных политических и экономических условиях доказывает, что именно эти субъекты хозяйствования являются основой для поддержки экономики в сложные времена.

Таким образом, приоритетной задачей правительства должно стать создание благоприятной среды для ведения бизнеса и развития малого и среднего предпринимательства. Для этого должны реально заработать программы поддержки: информационного характера, финансового обеспечения, социального сопровождения. Активная и целенаправленная поддержка развития субъектов малого и среднего предпринимательства способствует росту ВВП и созданию новых рабочих мест.

Ключевые слова: средние и малые предприятия, развитие, государственная поддержка.

STATE SUPPORT FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN MODERN CONDITIONS

Nesterova Svitlana,
Kopcha Veronika,
Myhalchinets Halyna

The subject of the research. The study focuses on the theoretical and practical aspects of the problems facing State support for small and medium-sized enterprises in Ukraine.

The purpose of the article is to identify the main destructive factors in the development of medium and small enterprises and to identify ways to overcome them.

The methodological basis of the article is general scientific and special methods of scientific knowledge, such as dialectical method, analysis, grouping of data, problem-oriented approach.

Results of work. The article discusses the special role of medium- and small-scale enterprises in generating GDP, creating jobs and improving the demographic situation. It is noted that a significant proportion of enterprises either operate in the shadow sector or do not take measures to improve profitability. It has been hypothesized that an important reason for this state of affairs is imperfect state support for small and medium-sized enterprises. First of all, there is a heavy tax burden, low wages in the sector, unstable legislation. The worldwide coronavirus pandemic has also been noted as an additional challenge, with most small and medium-sized businesses on the verge of survival through quarantine activities.

The field of application of results. The materials, results and conclusions of the article may be used in the activities of various public organizations and local self-government bodies as an analytical basis for appeals about the need for State support for small and medium-sized enterprises, Training of specialists in secondary and higher education.

Conclusions. Small and medium-sized businesses are the driving force behind the economy. It provides a large share of GDP, promotes the development of the middle class and has a positive impact on demographic indicators. The opportunity and ability of small and medium-sized enterprises to develop, even under difficult political and economic conditions, proves that it is these entities that support the economy in difficult times.

Creating an enabling environment for doing business and developing small and medium-sized enterprises should therefore be a priority for the Government. To this end, support programs must be put in place: information, financial security and social support. Active and targeted support for the development of small and medium-sized enterprises contributes to the growth of GDP and the creation of new jobs.

Key words: medium and small enterprises, development, state support.

JEL Classification: G31, Q12-13

Постановка проблеми. Відомим є факт, що малий та середній бізнес є стимулятором розвитку економіки та виступає важливим елементом, на який спирається вся господарська система країни. Він виступає провідним сектором, який в більшій мірі визначає темпи економічного зростання країни, стан зайнятості населення, становить вагомую частку у структурі ВВП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державна підтримка розвитку малого та середнього бізнесу в Україні розглядалась українськими вченими Н. С. Поповенко, О. В. Ганенко, В. В. Дергачовою, Я. О. Колешнею, Д. Андреевим та ін. Вчені аналізували як механізми підтримки, так і чинники деструктивного управління даним сектором національної економіки. Проте факти низької прибутковості підприємств, пандемічний виклик потребують актуалізації даної проблеми.

Метою статті є виявлення основних деструктивних чинників розвитку середніх та малих підприємств та встановлення шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перспективами, що відкриває для країни розвиток малого та середнього бізнесу, є формування середнього класу, зростання частки економічно активного населення, створення нових робочих місць, створення конкурентного середовища, поліпшення взаємозв'язку між різними секторами економіки, розроблення нововведень [3].

Згідно даних Конференції Об'єднаних Націй із торгівлі та розвитку, у переважній більшості країн на суб'єктів малого та середнього бізнесу припадає близько 90%, а іноді 95% питомої ваги із загальної кількості суб'єктів підприємництва. У країнах ЄС суб'єкти МСП становлять 99,8%, у США – понад 90%, в Японії – 99% [1].

На сьогодні Україна не відстає від своїх «сусідів» – країн ЄС. Тоді як, у зв'язку із кризовими явищами, послабленням економіки та падінням гривні у 2014 році, спостерігалось різке скорочення численності великих підприємств, чисельність малих та середніх – продовжила зростати. Нині ця частка становить близько 99% [3]. Це свідчить про можливість та здатність малого та середнього підприємництва до розвитку навіть за складних політичних та економічних умов та вкотре доводить те, що саме ці суб'єкти господарювання є основою для підтримки нашої економіки в складні часи.

Проте, незважаючи на високу здатність до виживання і розвитку в складних умовах господарювання, згідно статистичних даних, позитивні фінансові результати до оподаткування мають лише 62-65% підприємств, тобто малий та середній бізнес на 35% є збитковим. Причинами таких результатів є:

- 1) нестабільна законодавча база, яка постійно змінюється з приходом нової влади;
 - 2) невиважена державна політика та програма підтримки малого та середнього бізнесу;
 - 3) складність доступу до фінансових ресурсів, через що ускладнюється можливість розширення діяльності чи модернізації, а це в свою чергу впливає на наявність застарілої матеріально-технічної бази;
 - 4) постійне збільшення експорту сировини за кордон, через що гальмується стимулювання виробничих галузей, роблячи їх не перспективними для малого та середнього бізнесу, більша частина якого – це підприємства, зайняті у сфері торгівлі;
 - 5) високий рівень податкового навантаження на малі та середні суб'єкти господарювання, що стимулює розвиток тіньової економіки [4];
 - 6) корупція в органах влади та наявність багатьох бюрократичних перепон для заснування і ведення бізнесу.
- Усі ці перепони можуть бути вирішені з допомогою держави, яка активно бере участь у господарських відносинах, а не лише споглядає за ними.

Згідно даних Державної служби статистики України, станом на початок 2019 року, мале та середнє підприємництво виробило 91,9% загального обсягу виробництва продукції (робіт, послуг) у цілому по Україні, що свідчить про більш ефективне його функціонування порівняно з великим. А кількість зайнятих працівників на малих та середніх підприємствах, яких налічується близько 1,84 млн., становить 9,99 млн. осіб, а це – 86,4% від загальної кількості працівників приватного сектору економіки і ця тенденція з кожним роком збільшується (Табл. 1) [7].

Таблиця 1. Кількість зайнятих працівників на підприємствах за їх розмірами за 2014-2018 рр., тис. ос.

	2014		2015		2016		2017		2018	
	Кількість зайнятих	у % до загальної кількості зайнятих	Кількість зайнятих	у % до загальної кількості зайнятих	Кількість зайнятих	у % до загальної кількості зайнятих	Кількість зайнятих	у % до загальної кількості зайнятих	Кількість зайнятих	у % до загальної кількості зайнятих
Великі підприємства	1915094	16,3	1708592	15,5	1586582	14,5	1560900	14,2	1574301	13,6
Середні, малі та мікропідприємства	9858513	83,7	9349971	84,5	9336497	85,5	9454983	85,8	9991097	86,4
Всього осіб	11773607		11 058 563		10923079		11015883		11565398	

Створено авторами на основі джерела [3].

Це доволі оптимістичні цифри, які свідчать про зацікавленість населення таким видом зайнятості, оскільки ним можуть займатися особи з обмеженою формальною освітою, які набувають свою кваліфікацію на робочому місці.

Проблема постає в оплаті праці. Якщо на великих підприємствах середня заробітна плата в місяць складає близько 14 тис. грн., то на середніх підприємствах цей показник 9,5 тис. грн., а на дрібних підприємствах лише 6,5 тис. грн. [3]. Така різниця полягає в тому, що на великих підприємствах заробітну плату платять офіційно, і тому вона вища, а на середніх і малих підприємствах практикують виплату заробітної плати в «конверті», тому вона, згідно офіційних даних є нижчою.

Причиною цього являється непосильне податкове навантаження для підприємств. А особливо відчутно і болісно це позначається на малих підприємствах, де у вартості кінцевого продукту закладена висока частка з оплати праці (показник може сягати 30-50%). В кінцевому рахунку ці суб'єкти господарювання мають податкову навантаження у розмірі: 20% ПДВ, 41,5% на весь фонд оплати праці, а в кінці року – 18% податок на прибуток і 5% податок на дивіденди.

За часів існування незалежності України, створення сприятливого середовища для ведення бізнесу та розвитку МСП є пріоритетним завданням уряду.

Основним нормативно-правовим документом у даному напрямі є ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва» від 22.03.2012 р. [6].

Відповідно до цього закону, державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки МСП включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Сьогодні основні функції щодо підтримки малого та середнього бізнесу здійснює Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України. За його підтримки створено «Портал для підприємців», де вони мають можливість у відкритому доступі отримувати інформацію про зміни в законодавстві, а також про бюджетні, банківські та донорські (в тому числі закордонні) програми для розвитку бізнесу.

У 2016 р. Міністерством було презентовано «Стратегію розвитку МСП 2020», згідно якої на регіональному рівні розробляється політика та стратегії розвитку регіонів. У 2017 р. Міністерство запустило портал програми Європейського Союзу з підтримки малого та середнього бізнесу в Україні – COSME. Для України, відповідно до програми, виділено 900 млн. євро для полегшення доступу до ринку Європейського союзу та міжнародного ринку, отримання доступу до інформації щодо ведення підприємницької діяльності, навчання та стажування, а також конкурси для державних органів влади для поліпшення бізнес-клімату [2].

Так, у додатку 3, ЗУ «Про Державний бюджет України на 2020 рік» на виконання зобов'язань України за участь у програмі ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого та середнього бізнесу (COSME)» виділено 25, 2 млн. грн. [6].

Також, Верховна рада, у другому читанні проекту змін закону про Державний бюджет на 2020 рік, ухвалила спрямувати 2 млрд. грн. на нову бюджетну програму «Фонд розвитку підприємництва». Ці кошти будуть видавати в межах програми «Повертайся та залишайся», згідно якої малий бізнес зможе отримати до 1,5 млн. грн. на власний розвиток під 5-9% річних, терміном на 5 років. Це дуже оптимістичні цифри, оскільки раніше кредити на розвиток для малого бізнесу України становили 26-28% річних терміном на 1-5 років, тоді як у Німеччині – 4-5% на 10 років. Максимальна сума мікрокредиту для малого бізнесу в розвинених країнах – 25 тис. євро (приблизно 750 тис. грн.) під 4-6%, а максимальна сума кредиту для малого бізнесу України – 100 тис. грн. під 26-28% [5].

Проте, на початку 2020 року постала глобальна проблема, яка зачепила увесь світ – поширення смертельної хвороби коронавірусу. Про початок нової економічної кризи заявила голова МВФ Крісталіна Георгієва (причиною якої стала пандемія). До того ж, на думку глави Організації економічного співробітництва та розвитку Анхель Гурріа, коронавірус став для світової економіки більшим шоком ніж світова економічна криза 2008-2009 рр.

Обмежувальні заходи та призупинення роботи через коронавірус зменшили або взагалі припинили ділову активність багатьох підприємств та компаній світу (включаючи й українські). Розуміючи наслідки цього для економіки, деякі країни запустили програми підтримки бізнесу. На підтримку малого та середнього бізнесу уряд США спрямував 367 млрд. дол., Великобританії – 2,2 млрд. євро, Франції – 351 млрд. євро, Польщі – 46 млрд. євро. Німеччини виділила з бюджету 50 млрд. євро, які спрямовані на виплату допомоги підприємствам після виходу з карантину. Програма передбачає одноразову виплату у розмірі 9 тис. євро для підприємств з чисельністю персоналу не більше 5 осіб, 15 тис. євро – до 10 осіб та 25 тис. євро – більше ніж 10 осіб.

Що стосується України, то на підтримку найбільш вразливих суб'єктів господарювання, з бюджету коштів поки що не було виділено. Проте у березні Верховна Рада ухвалила законопроект, який надає підприємцям низку преференцій. Закон передбачає:

- 1) з 1 березня до 30 квітня 2020 року:
 - звільнення від сплати ЄСВ всіх ФОПів, фермерів та тих, хто займається незалежною професійною діяльністю (артисти, науковці, нотаріуси, адвокати);
 - тимчасове скасування штрафів та пені за несвоєчасну або неповну сплату ЄСВ, а також за несвоєчасне подання звітності по ЄСВ;
 - скасування податку на комерційну нерухомість та землю;
- 2) з 1 березня по 31 травня 2020 року:
 - скасування штрафів та пені за порушення податкового законодавства (крім порушень по сплаті ПДВ, акцизів та рент);
 - мораторій на проведення документальних та фактичних перевірок;
 - відтермінування обов'язкового введення апаратів РРО (реєстрів розрахункових операцій; касовий апаратів, закон на які ввійшов у дію в березні 2020 року);
- 3) до 1 липня 2020 року продовжується термін подання річної декларації про майно та доходи, а суму нарахованих до сплати податків можна переказати до 1 жовтня 2020 року [8].

24 квітня 2020 року урядом було прийнято законопроект про соціальну допомогу на період карантину фізичним особам-підприємцям, які мають дітей віком до 10 років.

Таку допомогу отримає близько 300 тис. сімей, у яких батьки ФОП належать до першої і другої групи платників єдиного податку та сплачували ЄСВ на період карантину та на один місяць після дати його відміни. Вона надаватиметься на кожну дитину у розмірі прожиткового мінімуму (для дітей віком до шести років – 1 779 грн.; для дітей віком від шести до десяти років – 2 218 грн.).

До того ж «ПриватБанк» ввів кредитні канікули своїм клієнтам малого та середнього бізнесу з 1 березня до кінця травня 2020 року, а «ПУМБ» відмінив сплату за проведення внутрішніх та зовнішніх платежів у національній валюті не весь період карантину.

Справжнім «рятувальним кругом» для українського бізнесу, після виходу з карантину, стане зниження облікової ставки. Правління Національного банку України 24 квітня 2020 року ухвалило рішення про зниження облікової ставки з 10% до 8% річних, що вплине і на зниження кредитної ставки комерційних банків.

Нині Верховна Рада розробляє програму дій, в якій будуть прописані шляхи підтримки бізнесу і тих, хто втратить роботу у зв'язку з коронавірусом. Поки що ведуться переговори з європейськими партнерами з підтримки МСП і з МВФ про підтримку української економіки.

Висновки. Необхідність державної підтримки малого та середнього підприємництва викликана тим, що, незважаючи на вагомі переваги малого та середнього бізнесу, саме цей сектор економіки найбільш вразливий до змін у як у політичному, так і у соціально-економічному житті суспільства (особливо це відчутно на прикладі України). Тому активна і цілеспрямована підтримка розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва сприяє зростанню ВВП та створенню нових робочих місць, що так буде необхідно в найближчому майбутньому.

Список використаних джерел

1. Біла І. С., Салатюк Н. М. Світовий досвід державного регулювання підприємництва. Проблеми економіки. 2014. № 1. С. 26-30.
2. Дергачова В. В., Колешня Я. О. Державна підтримка малого та середнього бізнесу в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. №20 (1). С. 130-133.
3. Поповенко Н. С., Ганенко О. В. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні. Економіка: реалії часу. 2012. № 1(2). С. 126-132.
4. Бізнес-схід «Уряд України виділив 2 млрд грн на нову бюджетну програму розвитку підприємництва». URL: <https://bizshid.com/news/1647-uriad-ukrainy-vydilyv-2-mlrd-hrn-na-novu-biudzhethnu-prohramu-rozvytku-pidpriemnytstva>
5. Дмитро Андреев «Державна політика з розвитку малого та середнього бізнесу інноваційного бізнесу в Україні». URL: https://ukrpatent.org/i_upload/file/wipo-seminar-10-2016/d1t02-2-Andreev.pdf
6. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://rada.gov.ua>
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. «Карантинні пільги» для бізнесу: якою є справжня ціна перерви на пандемію. Українська правда – інтернет-видання. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/18/658216/>

References

1. Bila, I. S. & Salatyuk, N. M. (2014). *Svitovyj dosvid derzhavnogo reguluvannya pidpry'emny'cztva [World experience in business governance]. Problemy` ekonomiky` – Economic problems, 1, 26-30 (in Ukr).*
2. Dergachova, V. V. & Koleshnyia, Ya. O. (2018). *Derzhavna pidtry`mka malogo ta seredn`ogo biznesu v Ukrayini [State support for small and medium-sized businesses in Ukraine]. Naukovy`j visny`k Uzhgorods`kogo nacional`nogo universy`tetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University, 20 (1), 130-133 (in Ukr).*
3. Popovenko, N. S. & Ganenko, O. V. (2012). *Derzhavna pidtry`mka rozvy`tku malogo biznesu v Ukrayini [State support for small business development in Ukraine]. Ekonomika: realiyi chasu – The economy: the realities of the times, 1(2), 126-132 (in Ukr).*
4. The Government of Ukraine has allocated UAH 2 billion to the new Enterprise Development Budget Programme. URL: <https://bizshid.com/news/1647-uriad-ukrainy-vydilyv-2-mlrd-hrn-na-novu-biudzhethnu-prohramu-rozvytku-pidpriemnytstva>
5. Andreyev, Dmy`tro (2016). *Derzhavna polity`ka z rozvy`tku malogo ta seredn`ogo biznesu innovacijnogo biznesu v Ukrayini [State policy for the development of small and medium-sized innovative business in Ukraine]. URL: https://ukrpatent.org/i_upload/file/wipo-seminar-10-2016/d1t02-2-Andreev.pdf (in Ukr).*
6. Official portal of the Supreme Council of Ukraine. URL: <https://rada.gov.ua>
7. Official website of the State Statistical Service of Ukraine. URL <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. *Karanty`nni pil`gy` dlya biznesu: yakoyu ye spravzhnya cina perervy` na pandemiyu [Quarantine benefits for business: what is the real cost of a break on a pandemic] Ukrayins`ka pravda – internet-vy`dannya – Internet edition «Ukrainian Truth» URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/18/658216/*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Нестерова Світлана Василівна, доцент

Мукачівський державний університет,

вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, 89608, Україна

e-mail: svnest7@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7813-3378

Копча Вероніка Володимирівна, студентка
Мукачівський державний університет,
вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, 89608, Україна
e-mail: kopcaveronika@gmail.com

Михальчинець Галина Томівна, викладач
Мукачівський державний університет,
вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, 89608, Україна
e-mail: grv2006.12@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Нестерова Светлана Васильевна, доцент
Мукачевский государственный университет,
ул. Ужгородская, 26, г. Мукачево, 89608, Украина
e-mail: svnest7@gmail.com

Копча Вероника Владимировна, студентка
Мукачевский государственный университет,
ул. Ужгородская, 26, г. Мукачево, 89608, Украина
e-mail: kopcaveronika@gmail.com

Михальчинець Галина Томовна, преподаватель
Мукачевский государственный университет
ул. Ужгородская, 26, г. Мукачево, 89608, Украина
e-mail: grv2006.12@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Nesterova Svitlana, associate professor
Mukachevo State University,
str. Uzhgorods'ka, 26, Mukachevo, 89608, Ukraine
e-mail: svnest7@gmail.com

Kopcha Veronika, student
Mukachevo State University,
str. Uzhgorods'ka, 26, Mukachevo, 89608, Ukraine
e-mail: kopcaveronika@gmail.com

Myhalchinets Halyna, lecturer
Mukachevo State University,
str. Uzhgorods'ka, 26, Mukachevo, 89608, Ukraine
e-mail: grv2006.12@gmail.com

УДК 004:338.339.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-132-138>

РОЗВИТОК РИНКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА В МАКРОЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

Тірбах Л. В.,
Чабан Г. В.

Актуальність теми дослідження. Дана стаття розкриває особливості розвитку ринку електронної торгівлі в світовій економіці та в Україні. Проведено аналіз стану ринку електронної торгівлі: виділені основні гравці ринку електронної торгівлі, проаналізовано обсяги продажів. Визначено, що електронна торгівля – це відносно новий вид економічної діяльності, який досить активно розвивається в Україні. Особливу увагу приділено структурі електронної торгівлі. Також окреслено проблеми і напрямки розвитку електронної торгівлі в Україні.

Постановка проблеми. Проблемою розвитку ринку електронної торгівлі в світовій економіці та в Україні є її структура та нові напрями розвитку електронної торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сучасний стан функціонування ринку електронної торгівлі в Україні за останні роки було досліджено у наукових працях Н. Апатова, Л. Гліненко, Ю. Дайновського, А. Маслов, С. Маловичко, О. Чубукова, Р. Царьов та ін. У працях вітчизняних вчених питання аналізу ринкових тенденцій електронного ринку розглядаються недостатньо глибоко. Ця проблема вимагає дослідження і впливає на розвиток відносин на Українському ринку електронної торгівлі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття слід віднести в якості результату, що містить елемент **наукової новизни**, можна позиціонувати проведений комплексний аналіз поточного стану ринку електронної торгівлі в Україні та світі, його структури, особливостей, основних проблем і напрямків розвитку.

Постановка завдання, мети дослідження є дослідження основних характеристик сучасного світового та Українського ринку електронної торгівлі, тому метою даної статті є комплексний аналіз ринку електронної торгівлі в Україні та світі.

Метод або методологія проведення дослідження: у статті дослідження базується на теорії наукового пізнання, системному підході до розглянутих проблем, вивченні їх взаємозв'язку та розвитку.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Визначено, що таке електронна торгівля. Розроблено пропозиції щодо проблем і напрямків розвитку електронної торгівлі в Україні.

Висновки відповідно до статті. У статті наголошується визнаний світовим і Українським ринком позитивний економічний ефект електронної торгівлі, який підтверджують показники по українському електронному ринку.

Ключові слова: світова економіка, ринок електронної торгівлі, онлайн-торгівля, інтернет-магазин, електронна комерція, електронна торгівля.

РАЗВИТИЕ РЫНКА ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ И В МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ УКРАИНЫ

Тирбах Л. В.,
Чабан Г. В.

Актуальность темы исследования. Данная статья раскрывает особенности развития рынка электронной торговли в мировой экономике и в Украине. Проведен анализ состояния рынка электронной торговли: выделены основные игроки рынка электронной торговли, проанализированы объемы продаж. Определено, что электронная торговля – это относительно новый вид экономической деятельности, который довольно активно развивается в Украине. Особое внимание уделено структуре электронной торговли. Также обозначены проблемы и направления развития электронной торговли в Украине.

Постановка проблемы. Проблемой развития рынка электронной торговли в мировой экономике и в Украине является ее структура и новые направления развития электронной торговли.

Анализ последних исследований и публикаций, в которых начато решение данной проблемы. Современное состояние функционирования рынка электронной торговли в Украине за последние годы было исследовано в научных трудах Н. Апатова, Л. Глиненко, Ю. Дайновського, А. Маслов, С. Маловичко, А. Чубукова, Р. Царев и др. В работах отечественных ученых вопросы анализа рыночных тенденций электронного рынка рассматриваются недостаточно глубоко. Эта проблема требует исследования и влияет на развитие отношений на украинском рынке электронной торговли.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящается статья следует отнести в качестве результата, содержащий элемент научной новизны, можно позиционировать проведен комплексный анализ текущего состояния рынка электронной торговли в Украине и мире, его структуры, особенностей, основных проблем и направлений развития.

Постановка задачи, цели исследования является исследование основных характеристик современного мирового и украинского рынка электронной торговли, поэтому целью данной статьи является комплексный анализ рынка электронной торговли в Украине и мире.

Метод или методология проведения исследования: в статье исследование базируется на теории научного познания, системном подходе к рассматриваемым проблемам, изучении их взаимосвязи и развития.

Изложение основного материала (результаты работы). Обосновано, что такое электронная торговля. Разработаны предложения по проблемам и направлениям развития электронной торговли в Украине.

Выводы соответствия со статьей. В статье отмечается признан мировым и Украинским рынком положительный экономический эффект электронной торговли, который подтверждают показатели по украинскому электронному рынку.

Ключевые слова: мировая экономика, рынок электронной торговли, онлайн-торговля, интернет-магазин, электронная коммерция, электронная торговля.

DEVELOPMENT OF THE ELECTRONIC TRADE MARKET IN THE WORLD ECONOMY AND IN THE MACROECONOMIC CONDITIONS OF UKRAINE

Tirbakh Lesia,
Chabana Galina

Relevance of the research topic. This article reveals the features of the development of the e-commerce market in the world economy and in Ukraine. The analysis of the state of the e-commerce market is carried out: the main players of the e-commerce market are highlighted, sales volumes are analyzed. It was determined that e-commerce is a relatively new type of economic activity, which is rather actively developing in Ukraine.

Particular attention is paid to the structure of e-commerce. The problems and directions of development of electronic commerce in Ukraine are also indicated.

Formulation of the problem. *The problem of e-commerce market development in the world economy and in Ukraine is its structure and new directions of e-commerce development.*

Analysis of recent studies and publications, *which began to solve this problem. The current state of functioning of the e-commerce market in Ukraine in recent years has been studied in the scientific works of N. Apatov, L. Glinenko, Yu. Dainovskiy, A. Maslov, S. Malovichko, A. Chubukov, R. Tsarev and others. In the works of domestic scientists, the analysis of market trends in the electronic market is not considered deeply enough. This problem requires research and affects the development of relations in the Ukrainian e-commerce market.*

The allocation of previously unresolved parts of the general problem, *which the article is devoted to, should be attributed as a result containing an element of scientific novelty, it is possible to position a comprehensive analysis of the current state of the e-commerce market in Ukraine and the world, its structure, features, main problems and development directions.*

Statement of the problem, *the purpose of the study is to study the main characteristics of the modern world and Ukrainian e-commerce market, therefore, the purpose of this article is a comprehensive analysis of the e-commerce market in Ukraine and the world.*

Method or methodology of research: *in the article, the study is based on the theory of scientific knowledge, a systematic approach to the problems under consideration, the study of their relationship and development.*

Presentation of the main material (results of work). *Substantiated what e-commerce is. Proposals on the problems and directions of development of e-commerce in Ukraine.*

Conclusions in accordance with article. *The article notes the positive economic effect of electronic commerce, which is recognized by the world and Ukrainian markets, which is confirmed by the indicators for the Ukrainian electronic market.*

Keywords: *world economy, e-commerce market, online trade, online store, e-commerce, e-commerce.*

JEL Classification: *F10, L81, M31*

Постановка проблеми. Широке поширення інформаційно-комунікаційних технологій призвело до розвитку електронної комерції. У сегменті B2B використання електронних способів продажів до недавніх пір було більш поширеним в силу законодавчих вимог, що обмежують розрахунки готівкою. Існуючі інформаційні, технологічні і технічні можливості дозволяють розширити електронні форми торгівлі практично на всі сегменти ринкових відносин.

Мета статті – розглянути ретроспективу і перспективу зростання електронної торгівлі в світовому господарстві і Україні. За допомогою використання статистичних і прогностичних даних виявити основних гравців ринку електронної комерції на найближчу перспективу. Розглянути ключові фактори лавиноподібного зростання онлайн-торгівлі в світовій економіці та Україні.

Виклад основного матеріалу. В Україні релевантна офіційна статистика в сфері електронної торгівлі досі перебуває на стадії формування. Практично всі дані засновані на оцінках недержавних організацій і результати замовних аналітичних досліджень.

Електронна комерція – це транзакція, яка здійснюється в мережі комп'ютерів, пов'язаних між собою, після завершення якої визначаються права користування послугою або товаром [1]. Під електронною торгівлю мається на увазі діяльність економічних суб'єктів, пов'язана з реалізацією комерційних операцій з використанням електронних засобів обміну інформацією [6]. У порівнянні з традиційним електронний обмін даними в Інтернеті є більш ефективним, причому як по швидкості проходження, так і за собівартістю. Завдяки йому користувачі можуть обмінюватися даними, здійснювати фінансові розрахунки і укладати угоди в онлайн-режимі. Суб'єктами таких відносин можуть виступати фізичні і юридичні особи, фінансові структури, товаровиробники, постачальники і споживачі (покупці) послуг і товарів [8].

Сьогодні саме інформаційно-комунікаційні технології виступають як визначальний фактор економічного розвитку [3]. При дослідженні питань, пов'язаних з електронною торгівлею, слід виділити наступний визначальний фактор – наявність комерційної угоди, здійснення або висновок якої відбувається в мережі Інтернет і відбувається без фізичної присутності сторін. У підсумку право власності на послугу або товар переходить від одного учасника до іншого. Електронна торгівля (комерція) охоплює такі операції, як:

- онлайн-маркетинг;
- інтернет-контакти з постачальниками товарів;
- післяпродажний сервіс;
- платіжна система;
- логістика і доставка товарів [7].

Всі перераховані вище елементи, будучи позбавлені основної ланки - комерційної угоди в інтернеті - лежать за рамками процесу електронної комерції, і в такому випадку не можуть називатися видами електронної торгівлі. В даний час економічний ефект від використання технологій електронної комерції є позитивним і має позитивну динаміку зростання [4]. На сучасному етапі суспільного розвитку ця сфера діяльності є невід'ємною частиною людського життя. Електронна торгівля має масу переваг, які призводять до зниження цін на послуги і товари. У свою чергу це сприяє підвищенню обсягів онлайн-торгівлі. Завдяки використанню сучасних систем передачі даних вчинення комерційних угод стало більш зручним. Наприклад, істотно спростилося процес обміну

документацією: замість роздрукованих прайсів, накладних, біржових котирувань, замовлень на покупку і інших документів контрагенту направляються електронні версії. Аналогічна ситуація склалася і в галузі електронних переказів (платежів). Між фінансовими установами створений і функціонує ефективний механізм взаємодії в частині кредитування та дебетування рахунків клієнтів.

Онлайн-торгівля дає можливість малим і середнім організаціям успішно конкурувати з великими корпораціями. У США малі організації, що активно користуються інтернетом, розширюються на 46% швидше на відміну від тих, які не використовують можливості інтернету в своїй діяльності [10]. Світова фінансово-економічна криза 2008 року стала однією з причин розвитку малого підприємництва в Інтернеті. Число проєктів з чисельністю учасників до 10 осіб істотно зросла. Незважаючи на загальну тенденцію до зниження ділової активності, зростання в цьому сегменті не припинявся. Це обумовлено тим, що в умовах загального спаду ділової активності і скорочення штату, деякі молоді фахівці вирішили почати власний бізнес. До того ж, для початку бізнесу в інтернеті не потрібно істотних вкладень. Ця перевага робить онлайн-торгівлю привабливою для всіх економічних суб'єктів і для дрібного, і для великого бізнесу. Криза 2008 р змусила багатьох суб'єктів бізнесу до прийняття радикальних заходів - скорочення штату, звільнення персоналу, урізання бюджету.

Багато компаній не могли дозволити собі дорогу зовнішню рекламу і рекламні ролики. У зв'язку з цим, а також з причини значного потенціалу з позиції можливостей просування послуг і товарів роль Інтернету істотно підвищилася [10]. Онлайн-торгівля поступово перетворюється в невід'ємну частину світової економіки. Але розвиток нового напрямку в макрорегіонах має різні темпи. Абсолютний лідер сегмента – Азіатсько-Тихоокеанський регіон. За показниками обороту інтернет-торгівлі він в два рази обганяє Північну Америку (в основному, за рахунок Китаю). Така тенденція пояснюється здебільшого активним економічним зростанням і інформатизацією країн Азії [11].

При цьому новий ринок є менш прозорим і цивілізованим у порівнянні з традиційним. Багато в чому це пов'язано з особливостями віртуальних технологій. Однак саме глобальний характер онлайн-торгівлі виступає в якості потужного драйвера зростання і одночасно основного бар'єру для створення ефективних фінансових і правових інструментів для легалізації даного сектора. У деяких випадках виникають товарно-грошові відносини складно регулювати нормами і правилами, що діють на території однієї держави. Очевидною стає необхідність регулювання транскордонної та внутрішньої онлайн-торгівлі на основі єдиних принципів незалежно від юрисдикції. Але станом на сьогоднішній день єдиної практики державного регулювання не існує. Разом з тим у багатьох країнах спостерігається явна тенденція до популяризації протекціоністських заходів з метою стимулювання національних (внутрішніх) виробників і інтернет-ритейлерів (за винятком США і деяких інших країн, в яких взято курс на саморегулювання ринку) [10].

Про збереження і збільшення лідируючих позицій Китаю в сфері глобальної електронної торгівлі свідчить високий темп зростання економіки КНР за останні кілька років, а також експертні прогнози щодо їх збереження та подальшого зростання. Деякі країни вже включають протекціоністські бар'єри до відносно якісного і дешевого ринку послуг і товарів, пропонованих китайськими онлайн-магазинами. За прогнозами експертів протягом найближчих декількох років слід очікувати істотного зростання глобального ринку онлайн-торгівлі. Експерти eMarketer прогнозували, що до 2019 року обсяги продажів зростуть до 3,5 трлн дол. США [11]. Разом з тим частка онлайн-торгівлі в світовому ритейтензі підвищиться до 12%, в порівнянні з 8 - 9% в 2015 р [10].

В якості основного чинника зростання сектора онлайн-торгівлі виступає стійкий приплив нових користувачів мережі Інтернет, в основному, користувачів мобільного інтернету (планшетів, смартфонів) [11]. Також необхідно враховувати загальну світову тенденцію цифровізації суспільства з метою мінімізації витрат на будь-яких операціях і транзакціях, якщо вони можуть бути переведені в глобальну мережу. Фахівці компанії eMarketer прогнозують, що в найближчій перспективі відбудеться істотне зростання числа покупок, в тому числі завдяки усилюючійся ціновій конкуренції між ринковими гравцями. Це обумовлено тим, що у онлайн-споживачів є можливість порівняти ціни різних продавців (в тому числі, в форматі маркетплейса), що виступає в якості драйвера для проведення регулярних і частих акцій як традиційними, так і електронними ритейлерами [3]. За оцінками експертів Китай продовжить лідирувати на світовому ринку онлайн-торгівлі (26% в рік) в основному завдяки експортним роздрібним продажів. Досить високі темпи зростання очікуються в інших країнах з економікою, що розвивається: в Індії (24%), в Індонезії і Південній Кореї (більш 20%). Ключовими чинниками зростання в цих регіонах є демографічна ситуація (висока чисельність населення) і проникнення мобільного Інтернету. На зростання ринків розвинених країн (Японія, Німеччина, Великобританія, Сполучені Штати) істотно вплине онлайн-торгівля (табл. 1).

Таблиця 1. Розвиток ринку онлайн-торгівлі в країнах-лідерах

Країна	Онлайн-продажу, млрд дол. США		Частка інтернет-торгівлі в загальному обсязі ритейлу, %		Частка онлайн-покупців, % від населення країни		Частка онлайн-покупців, % від населення світу	
	2015	2019	2015	2019	2015	2019	2015	2019
Китай	674	1974	17	35	38	53	29	30
США	342	536	7,3	10,3	66	72	10	13
Великобританія	100	146	16	19,4	76	79,8	-	-
Японія	91	135	-	-	69,5	74	5	6
Німеччина	63	89	-	-	67,7	71	-	-

Джерело: [3].

З приводу таких глобальних гравців онлайн-ринку, як Ebay, Amazon і Alibaba, відзначимо, що їх розвиток триває стрімкими темпами. Вони підсилюють свої позиції за рахунок впровадження проєктів, які орієнтовані на конкретні сегменти ринку, а також за рахунок придбання інших онлайн-гравців [3]. Розвиток і розширення онлайн-торгівлі призводить до більш стрімкої глобалізації і прискорення інформаційного обміну. Разом з тим розвиток інтернет-торгівлі – одна з основних світових тенденцій розвитку економіки.

Проведені дослідження показали, що до трійки найпопулярніших сайтів електронної комерції в Україні у 2017 році увійшли OLX.ua (40,4% користувачів), Rozetka.com.ua (32,5%), Prom.ua (26,5%). Можна побачити, що дані ресурси відносяться до B2B, B2C та C2C відносин. Провівши аналіз бізнес B моделей найбільш успішних українських суб'єктів електронної комерції, можна визначити, які саме площадки користувались найбільшим попитом [5]:

1) електронні дошки оголошень – сайти, на яких приватні особи чи фірми розміщують рекламні пропозиції товарів та послуг (OLX, ria.com, shafa.ua);

2) електронні магазини, супермаркети – продаж через Інтернет товарів, закуплених у різних виробників, від свого імені за своїми дозволами Україні отримати першість серед країн Європи у 2016 В 2017 роках. На жаль, дана тенденція не буде зберігатись більш ніж 2 роки, так як темп зростання рівня проникнення мережі Інтернет зменшується в міру зростання його абсолютного значення, що, в свою чергу, значно впливає на динаміку обсягів інтернет Вторинної [2]. цінами, переважно з власних складських запасів (Foxtrot; Comfy; Метро Україна, Rozetka, Modnakasta, Leboutique, LaModa);

3) прайс В агрегатори – порівняння пропозицій від різних фірм (Hotline, Price);

4) електронний стіл замовлень – платформа для поєднання покупців та надавачів послуг (Uber, BlaBlaCar). Крім вітчизняних площадок, українці, також, використовують і зарубіжні сервіси електронної комерції. Можна побачити, що тенденції використання B2B, B2C та C2C майданчиків зберігають і для зарубіжних сайтів. Зростання популярності такого сервісу, як Ali Express, також, можна пояснити ширшим вибором пропозицій, кращими сервісами, можливістю оплати гривневими кредитними картками та загалом, із створенням все більш активного простору електронної комерції в Україні, популярність зарубіжних майданчиків стає все нижчою, а вітчизняні суб'єкти все більше використовують досвід бізнес B моделей інших країн, впроваджуючи його у власне функціонування.

Також, не можна не зауважити загальну тенденцію українського ринку електронної комерції до переходу на стратегію омніканальності (зростання кількості типів пристроїв, з яких можливий доступ до мережі Інтернет у користувачів). Так, крім використання стаціонарних комп'ютерів та ноутбуків, де можна звернутись до повноцінної версії сайтів, все більше споживачів використовують мобільні телефони і смартфони (46%) та планшети (17%) [4]. При чому, даною стратегією користуються не тільки «великі гравці» сфери електронної комерції, а й нішеві торговці та надавачі послуг, які безпосередньо і є виробниками.

Якщо говорити про короткострокові перспективи розвитку електронної торгівлі в Україні, то це, безумовно, – вдосконалення нормативної бази, та перенесення досвіду зарубіжних торговельних платформ та їх адаптація до умов електронної торгівлі в межах країни [1]. Саме даний перегляд умов електронної торгівлі українськими платформами дозволить залучити ту аудиторію, яка є активним користувачем зарубіжних, особливо китайських, сайтів.

Враховуючи те, що електронна комерція в Україні на сьогоднішній день стала окремою галуззю економіки, велика увага приділяється і законодавчому врегулюванню даного поняття. Так, у 1997 році згідно з резолюцією Генеральної Асамблеї ООН було введено в дію Типовий закон «Про електронну торгівлю». Цей законодавчий акт має рекомендаційний характер і, перш за все, має бути використаний державами як основа для розробки національного законодавства. Не виключенням є і Україна. Правове регулювання діяльності в сфері інтернет економіки започатковано ухваленням Закону України «Про Національну програму інформатизації» у 1998 році [6]. Фінальним етапом законодавчого визначення організаційно В правових засад діяльності у сфері електронної комерції в Україні, на сьогоднішній день, став Закон України «Про електронну комерцію», прийнятий у 2015 році [9]. Даний закон, крім надання тлумачення основних дефініцій, встановлює порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно В телекомунікаційних систем та визначає права і обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції.

Загалом, близько 67% українських інтернет В користувачів відвідують сайти, пов'язані зі сферою електронної комерції. Найбільш динамічною частиною, що розвивається, є здійснення саме електронної торгівлі. Якщо аналізувати темпи зростання обсягів електронної торгівлі в Україні, то вони останніми роками значно перевищують темпи зростання в Європі, що, перш за все, пов'язано з різким зростанням рівня проникнення Інтернету в Україні, а також розподілом інтернет В користувачів за віком та рівнем доходу: так, для користувачів з рівнем доходу вище середнього він сягає майже 100%, аналогічна ситуація у віковій групі, яка забезпечує значну частку активних Інтернет В покупців [8]. Також, експерти відзначають, що у 2017 році лише 9% користувачів мережі Інтернет нічного не купували. Так, загальне зростання обсягу електронної торгівлі

Як прогнозує EVO, в 2020 році ринок електронної комерції зросте ще на 15% – буде складати 87,2 млрд грн. За оцінками Всеукраїнської рекламної коаліції, виручка від реклами товарів і послуг в соцмережах, на маркетплейсах та онлайн-ресурсах учасників ринку сягає 16 млрд грн – на 37 відсотків більше, ніж у 2018 році [3].

Таким чином, наведені показники по українському електронному ринку відображають визнаний світовим ринком позитивний економічний ефект електронної торгівлі, зобов'язаний значного скорочення витрат на проведення торгових операцій, вирішення проблем, пов'язаних з невигідним географічним положенням

підприємств, і сприятливим умовам для встановлення прямих контрактних відносин між замовниками та постачальниками, продавцями і споживачами. Можливість успішно конкурувати на ринку в таких умовах отримують в тому числі мікро, малі та середні підприємства, що сприяє появі на ринку нових учасників і в кінцевому рахунку забезпечує зростання національного ВВП.

На основі проведеного аналізу поточного стану ринку електронної торгівлі в Україні можна зробити висновок про необхідність створення в країні комплексу сприятливих нормативно-правових, організаційних і технічних умов для стимулювання ділової активності учасників електронної торгівлі, формування конкурентного середовища і створення комфортного споживчого клімату для населення.

Обсяги продажів у сфері електронної торгівлі не протязі 2015-2019 рр. неухильно росли, що дозволяє зробити висновок про те, що вони продовжать зростати і в наступні роки.

Аналіз електронної торгівлі в розрізі її секторів показав найбільш динамічний приріст за обсягами онлайн-продажів товарів для дому та ремонту, продуктів харчування, електроніки, одягу, взуття та аксесуарів.

Висновки. Результати дослідження доводять, що перспективи розвитку інтернет-торгівлі в Україні і світі великі. Це підтверджує зацікавленість держави, яке різними інструментами стимулює розвиток електронної торгівлі (різні програми, стратегії, положення). Роль держави полягає в «пропаганді інновацій», продовженні курсу цифровізації державних послуг, допомоги у фінансуванні перспективних проектів і підвищенні рівня цифрової грамотності українців. Тому можна сформулювати наступні довгострокові перспективи для суб'єктів електронної торгівлі:

- 1) постійне нарощування користувачів мережі Інтернет значно розширює можливості по залученню споживачів товарів та послуг;
- 2) свідомість споживачів з кожним днем все більше змінюється в бік схильності до впровадження інформаційних технологій у всі сфери життя, в тому числі і здійснення операцій через мережу Інтернет;
- 3) суб'єкт електронної комерції завжди має потенціал до розширення за рахунок охоплення нових, відмінних від звичних, сегментів ринку, а також залучення інших верств населення;
- 4) керування підприємством Внадавачем послуг не обмежується ні часом, ні простором.

Список використаних джерел

1. Валовий внутрішній продукт України. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
2. Нагорський В. Цифровий рік: успіхи і провали в українському e-commerce за 2016-й. URL: <https://rau.ua/analytics/uspehi-i-provaly-e-commerce/>.
3. Товарообіг маркетплейсов EVO в Україні збільшився на 64%. URL: https://biz.censor.net.ua/news/3029788/tovarooborot_marketpleyisov_evo_v_ukraine_uvelichilsya_na_64/.
4. Статистичні дані дослідницького агентства «e-Marketer». URL: <https://emarketer.com/> (дата обращения: 10.01.2019).
5. Споживчі товари українці вважають за краще купувати в інтернеті на сервісах оголошень. URL: <http://blog.olx.ua/16812/potrebitelskie-tovaryi-ukraintsi-predpochitayut-priobretat-v-internete-na-servisah-obyavleniy/>.
6. Шварцман Д. Маркетплейси збільшують свою ринкову частку. URL: <http://internetua.com/marketpleysi-uvelichivayut-svoyu-rynochnuyu-dolu>.
7. Ярова М. Що українці купують в інтернеті-дослідження TNS. URL: <https://ain.ua/2015/04/03/chto-ukraintsi-pokupayut-v-internete-issledovanie-tns>.
8. B2C e-commerce as percentage of global GDP in Western Europe from 2009 to 2018. URL: <https://www.statista.com/statistics/324588/b2c-e-commerce-as-percentage-of-gdp-western-europe/>.
9. Eurostat data: Individuals using the internet for ordering goods or services. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00096&plugin=1>.
10. Eurostat data: Share of enterprises' turnover on e-commerce. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00110&plugin=1>.
11. Worldwide Retail and Ecommerce Sales: eMarketer's Estimates for 2016–2021. URL: <https://www.emarketer.com/Report/Worldwide-Retail-Ecommerce-Sales-eMarketers-Estimates-20162021/20020>.
12. Luxembourg. URL: <https://www.ecommerce-europe.eu/research-figure/luxembourg>.

References

1. Valovy internal product of Ukraine [Gross Domestic Product of Ukraine]. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
2. Nagorskiy, V. Tsyfrovyi rik: uspihy i provaly v ukrainskomu e-commerce za 2016-y [Digital Rik: successes and failures in the Ukrainian e-commerce for 2016]. URL: <https://rau.ua/analytics/uspehi-i-provaly-e-commerce/>.
3. Tovarobih marketpleisov EVO v Ukraini zbilshyvsi na 64% [Product turnover of EVO marketplaces in Ukraine has increased by 64%]. URL: https://biz.censor.net.ua/news/3029788/tovarooborot_marketpleyisov_evo_v_ukraine_uvelichilsya_na_64/.
4. Statystychni dani doslidnytskoho ahentstva «e-Marketer» [Statistical data of the pre-Slidnitsky agency «e-Marketer»]. URL: <https://emarketer.com/> (date of access: 10.01.2019).
5. Spozhyvchi tovary ukraintsi vvazhaiut za krashe kupuvaty v interneti na servisakh oholoshen [Sponsored comrades of Ukrainians vvazhayut for beautiful cupuvaty in the Internet on the services of a hollow]. URL: <http://blog.olx.ua/16812/potrebitelskie-tovaryi-ukraintsi-predpochitayut-priobretat-v-internete-na-servisah-obyavleniy/>.
6. Schwartzman, D. Marketpleisy zbilshuiut svoiu rynkovu chastku [Marketplace to increase its market share]. URL: <http://internetua.com/marketpleysi-uvelichivayut-svoyu-rynochnuyu-dolu>.

7. Yarova, M. *Shcho ukrainsi kupuiut v interneti-doslidzhennia TNS [What Ukrainians buy on the Internet - a study of TNS]*. URL: <https://ain.ua/2015/04/03/chto-ukraincy-pokupayut-v-internete-issledovanie-tns>.
8. *B2C e-commerce as a percentage of global GDP in Western Europe from 2009 to 2018*. URL: <https://www.statista.com/statistics/324588/b2c-e-commerce-as-percentage-of-gdp-western-europe/>.
9. Eurostat data: *Individuals using the internet for ordering goods or services*. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00096&plugin=1>.
10. Eurostat data: *Share of enterprises' turnover on e-commerce*. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00110&plugin=1>.
11. *Worldwide Retail and Ecommerce Sales: eMarketer's Estimates for 2016–2021*. URL: <https://www.emarketer.com/Report/Worldwide-Retail-Ecommerce-Sales-eMarketers-Estimates-20162021/20020>
12. *Luxembourg*. URL: <https://www.ecommerce-europe.eu/research-figure/luxembourg>.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Тирбах Леся Віталіївна, кандидат економічних наук, кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

вул. Чайковського, 5, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна.

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4720-0846

Researcher ID: Y-5529-2018

Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, заступник зав. кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Чайковського, 7, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна.

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

ORCIDID: 0000-001-5359-316X

ДАНЫЕ ОБ АВТОРАХ

Тирбах Леся Витальевна кандидат экономических наук, преподаватель кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Чайковського, 5, г. Переяслав, Киевская обл., 08401, Украина.

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

Чабан Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, зам. зав. кафедры финансов, учета и налогообложения ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Чайковського, 7, г. Переяслав, Киевская обл., 08401, Украина.

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

DATAABOUT THE AUTHORS

Tirbakh Lesia, Candidate of economic sciences, lecturer of the Department of Economics of the Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University

5, Chaykovskogo st., Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

Chaban Galina, candidate of economic sciences, lecturer of the Department of finance, accounting and taxation of the Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University

7, Chaykovskogo st., Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine

e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

УДК 314/316:321.7 (477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-138-143>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕМОКРАТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Шимченко Л. А.

Предметом дослідження виступає феномен громадянського суспільства в умовах розбудови демократичної держави.

Метою написання статті є розгляд стану функціонування громадянського суспільства в умовах демократизації державотворчих процесів.

Завдання дослідження: розглянути громадянське суспільство як феномен об'єднання людей з метою захисту їх інтересів; дослідити роль громадянського суспільства в розбудові демократичної держави.

Методи дослідження. У процесі написання статті були використані такі методи дослідження: пошуковий, синтезу та узагальнення.

Результати роботи. Аналізуючи ціннісні орієнтації українського суспільства – звернули увагу, що цінність суспільного блага не набула в українського населення поширеності, що небезпечно в плані досягнення єднання для виведення України на вищий рівень розвитку, а громадян – на заможніший рівень життя. Визначили, що формування громадянського суспільства здатне забезпечити підвищення рівня суспільного блага за рахунок швидкої розбудови демократичної системи державного розвитку.

Галузь застосування результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані при викладанні таких дисциплін як «Основи демократії та права людини», «Правова держава та громадянське суспільство», «Політологія».

Висновки. Громадянське суспільство є головним позитивним результатом української трансформації. Активність процесу формування громадянського суспільства є наслідком ціннісних змін, розширення правових можливостей українського населення та зростання затребуваності суспільства на справедливість і доброчесність. З громадянським суспільством, у всіх його проявах, пов'язують надію на організацію такої суспільної життєдіяльності, яка б забезпечила можливість цивілізаційної модернізації.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократичні процеси, громадянська активність, правова та соціальна держава, громадські організації.

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО КАК ЭЛЕМЕНТ ДЕМОКРАТИЧНОСТИ УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА

Шимченко Л. А.

Предметом исследования выступает феномен гражданского общества в условиях строительства демократического государства.

Целью написания статьи является рассмотрение состояния функционирования гражданского общества в условиях демократизации государственно-созидательных процессов.

Задание исследования: рассмотреть гражданское общество как феномен объединения людей с целью защиты их интересов; исследовать роль гражданского общества в строительстве демократического государства.

Методы исследования. В процессе написания статьи были использованы такие методы исследования: поисковый, синтеза и обобщения.

Результаты работы. Анализируя ценностные ориентации украинского общества – обратили внимание, что ценность общественного блага не приобрела у украинского населения распространенность, что опасно в плане достижения единения для выведения Украины на высший уровень развития, а граждан – на более зажиточный уровень жизни. Определили, что формирование гражданского общества способно обеспечить повышение уровня общественного блага за счет быстрого строительства демократической системы государственного развития.

Отрасль применения результатов. Полученные результаты исследования могут быть использованы при преподавании таких дисциплин как «Основы демократии и права человека», «Правовое государство и гражданское общество», «Политология».

Выводы. Гражданское общество является главным позитивным результатом украинской трансформации. Активность процесса формирования гражданского общества является следствием ценностных изменений, расширения правовых возможностей украинского населения и роста востребованности общества на справедливость и добропорядочность. С гражданским обществом, во всех его проявлениях, связывают надежду на организацию такой общественной жизнедеятельности, которая бы обеспечила возможность цивилизационной модернизации.

Ключевые слова: гражданское общество, демократические процессы, гражданская активность, правовое и социальное государство, общественные организации.

CIVIL SOCIETY AS AN ELEMENT OF UKRAINIAN STATE DEMOCRACY

Shymchenko Ljudmila

The subject of research is the phenomenon of civil society under democratic development state.

The goal of research is to study the state of functioning of civil society under democratization of state-building processes.

The research target is to consider civil society as a phenomenon of uniting people to defend their interests; to examine the role of civil society in democratic development state.

Research methods. In the process of the study, the following research methods were used: a search method, synthesis and generalization.

The results of work. The analysis of the value orientations of Ukrainian society has shown that the value of the public good has not become widespread among the Ukrainian population, that is dangerous for achieving unity to bring Ukraine to a higher level of development and citizens to a more better living standard. It has been found that the formation of civil society can increase the level of public good only in terms of the rapid development of a democratic system of state.

The field of application of results. The results of this research can be applied to teach such disciplines as Fundamentals of Democracy and Human Rights, Legal State and Civil Society, Political Studies.

Conclusions. *The main positive result of transformation of Ukraine is civil society. The activity of the formation civil society process is a consequence of value changes, extending legal opportunities of the Ukrainian population and growing demand of society for justice and integrity. Civil society, in all its manifestations, is associated with the hope of organizing such social life that would provide the possibility of civilizational modernization.*

Key words: *civil society, democratic processes, citizen activism, legal and social state, public organizations.*

JEL Classification: *A13, H73*

Постановка проблеми. Обрання українським народом європейського вектору розвитку передбачає побудову відкритого демократичного суспільства. Щоб відповідати політичним, економічним та суспільним критеріям європейського об'єднання держав, Україна повинна віднайти ті механізми, за рахунок яких можливе досягнення стандартів ЄС, утвердження демократичних цінностей. Пошук ефективних механізмів європеїзації є для України складним процесом в нинішніх умовах геополітичного протистояння. Тому дослідження громадянського суспільства як одного з таких, на нашу думку, ефективних механізмів, є і доречним, і необхідним. Вважаємо за необхідне розглянути громадянське суспільство як феномен об'єднання людей з метою захисту їх інтересів; дослідити роль громадянського суспільства в розбудові демократичної держави.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематику формування та функціонування громадянського суспільства висвітлено у багатьох наукових джерелах: світових – Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Л. Монтеск'є та ін.; вітчизняних – В. Авер'янов, І. Надольний, В. Князев, В. Скуратівський, Р. Войтович., В. Кравченко, В. Погорілко, В. Ребало, Ю. Шемшученко та ін.

Метою написання статті є розгляд стану функціонування громадянського суспільства в умовах демократизації державотворчих процесів.

Виклад основного матеріалу. Демократичний дух українського суспільства відомий давно, а здобуття незалежності лише активізувало та дещо впорядкувало рух до досягнення споконвічної мети – рівність можливостей, свобода діяльності, братерство і мир. Об'єднані спільними ціннісними орієнтирами щодо самостійного обрання політичних та моральних цілей, громадяни здійснюють поступ в майбутнє, наражаючись на велику кількість як зовнішніх, так і внутрішніх перепон. Так цінність суспільного блага, як гарантія забезпечення достатку кожного члена суспільства, не набула в українського населення поширеності. Не дивлячись на формування багатопартійності; на постійні протестні рухи, що переросли в 2004-2005 та 2013-2014 роках у Помаранчеву та Революцію Гідності; на активізацію волонтерства, добровольчої справи, народної солідарності в часи загострення збройного конфлікту на Сході України – цінність громадянської єдності не набула того рівня потреби, яка б перевершила цінність «індивідуалізації». Остання приносить більшу користь окремим (корупційні справи, олігархізація, криміналізація та ін.) – меншості українського суспільства, а більшість – борючись за виживання, вдається і до пристосування, і до протестних дій, і до своєрідного тероризму в його «українських» проявах.

Переважаання егоїстичних цінностей в суспільстві не дає гарантії ні меншості, ні більшості бути певними у забезпеченні основної цінності – життя, тому з кожним послідовним роком незалежності ми все більше спостерігаємо розуміння великою кількістю громадян потреби в формуванні громадянського суспільства як гаранта забезпечення суспільного блага за рахунок формування демократичної держави. На громадянське суспільство покладається ця відповідальність, так як довіра до держави, її основних інститутів та лідерів з кожним роком зменшується. Свідченням цьому є дослідження Центру Разумкова: «недовіра найчастіше висловлюється ЗМІ Росії (не довіряють їм 82% опитаних), державному апарату (чиновникам) (77%), судовій системі загалом (76%), комерційним банкам (71,5%), місцевим судам (71%), політичним партіям (70%), Прокуратурі (68%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (66%), Національному антикорупційному бюро України (НАБУ) (65%), Верховній Раді України (65%), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) (65%), Уряду України (64,5%), Верховному Суду (64%), Антикорупційному суду (64%), Конституційному Суду України (60,5%), Національному банку України (60%), профспілкам (51%)» [6].

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва в жовтні 2019 року вказав, що українці позитивно ставляться до громадянського суспільства, громадських організацій і громадської діяльності загалом; що абсолютна більшість громадян – 77% вважає, що держава повинна сприяти розвитку громадянського суспільства [4]. Отже, є доцільність, враховуючи високий рівень важливості для України функціонування громадянського суспільства, розібратися з питанням реалій діяльності громадянського суспільства, з шляхами активізації його функціонування.

Більшість дослідників проблеми громадянського суспільства вказують на активність процесу його формування в країнах Східної Європи в 80-90 роках ХХ століття та нині в Україні, як наслідок ціннісних змін та розширення правових можливостей. Затребуваність суспільства на справедливість, доброчесність, толерантність стають основою для активізації, що проявляється в зростанні кількості громадських організацій, в наростанні протестних настроїв, в усвідомленні необхідності досягнення суспільного блага, як гарантії забезпечення блага кожному індивіду.

Громадянське суспільство варто досліджувати як феномен об'єднання людей з метою результативного відстоювання своїх інтересів, захисту своїх прав та готовністю брати на себе відповідальність за власні та чужі дії. Феномен об'єднання в добровільності, функціонування – на основі самоорганізації та діяльності за власними принципами, але які не виходять за рамки Основного Закону країни. Тому, відокремленість від держави, але в межах законодавства; захист власних інтересів, але в рамках суспільно-публічної сфери;

неприбутковість за метою об'єднання, але з використанням різних форм фінансового забезпечення для ефективної та результативної діяльності.

Будучи багатограним у своїй значущості, громадянське суспільство цікавить нас більше як спосіб організації суспільної життєдіяльності, як засіб цивілізаційної модернізації. Тому хочемо зацентувати увагу на такому визначенні громадянського суспільства, даного Барковим В. Ю. та Розовою Т. В. «... – це єдність двох головних складових еволюції людської цивілізації у постійній динаміці їхнього взаємовпливу та розвитку – економічної та політико-правової. У ролі першої виступає право на приватну власність, у ролі другої – правова, позбавлена юридичного позитивізму законодабезпеченість вирішення політико-правових питань у налагодженні соціального діалогу між владою та населенням за допомогою партій, профспілок, професійних та соціально-демографічних груп населення» [1, с. 615].

У період становлення Нового часу з розпадом станових належностей та ієрархій через цехові та торгові союзи, через становлення буржуазних суспільних відносин та самоуправління в європейських містах, завдяки автономії частини університетів, формувалась основа громадянського суспільства, яке забезпечило відхід суспільства від переважаючої одноосібної системи правління до «колективно-державної» системи. У сучасний період глибокої трансформації громадянське суспільство знову забезпечує, щоправда на значно вищому технологічному та організаційному рівні, становлення інформаційних суспільних відносин, де людина виступає найвищою соціальною цінністю, першоосновою суспільного та політичного устрою; де повністю гарантується право приватної власності; де, за рахунок нових форм розвитку місцевого самоврядування, забезпечується різноманітність форм публічної влади, автономність у прийнятті рішень.

Пам'ятаючи, що ідеальних суспільств, в тому числі і громадянського, не буває – варто розбудовувати громадянське суспільство, дотримуючись відповідних принципів та форм функціонування. Це забезпечить можливість поетапного, поступального вкорінення морально-ціннісного регулювання відносин в державному управлінні, бізнесі; сприяє утвердженню стандартів цивільності в сфері чисто суспільних відносин; створить підґрунтя для формування соціального капіталу.

Утверджуючи, за рахунок функціонування громадянського суспільства, норми верховенства права, Україна «витіснятиме» корупцію, розвиватиме культуру контрактних відносин між людиною та юридичними особами, різними політичними та суспільно-економічними суб'єктами. Така форма відносин в суспільстві буде найбільш підтримуваною серед населення середнього рівня достатку (так званого середнього класу), якому є що захищати, розвивати і примножувати, а, отже, дотримання норм верховенства права стає для них гарантією успіху та перспективності діяльності. Якраз представники так званого «середнього класу» займали найактивнішу громадянську позицію в період і «Помаранчевої», і «Революції Гідності»; взяли на себе відповідальність у формі волонтерства за забезпечення військових підрозділів добровольців (і не тільки) в період АТО на Сході України; допомагали переселенцям з зони бойових дій у їх трудовлаштуванні, проживанні, соціальній адаптації.

Волонтерська колективна активність, що ґрунтувалась на добровільності, в переважній масі, інтересах, цілях та цінностях, показала автономність та самодостатність громадян, їх усвідомленість в користуванні своїми правами та виконанні обов'язків, в здатності захищати та обстоювати права інших. В певній мірі волонтери та активні громадяни стали ефективним засобом громадського контролю над діями державних організацій, ЗМІ з метою впорядкування системи забезпечення потреб населення, армії, переселенців в умовах військових дій на Сході України.

Надзвичайно вагомим став напрямок діяльності громадських і негромадських організацій по контролю за впливом на громадську думку (з метою мінімізації маніпуляцій, подачі недостовірної інформації та ін.). Так активізувались різноманітні Інтернет-групи, громадські активісти-блогери, співтовариства користувачів соціальних мереж з поясненнями певних проблем, з підняттям на рівень широкого загалу окремих питань проблемного розвитку України в умовах військової агресії та анексії Криму.

Окремою групою впливу на громадську думку, суспільну свідомість здійснюють ще одні суб'єкти громадянського суспільства – соціологічні служби як професійні експерти суспільних процесів, як аналітики та активні учасники медіа комунікації. Своєю інформацією вони забезпечують формування соціальних знань, розвивають популістичні ідеї. Звичайно ж ми говоримо про ті соціологічні служби, що дійсно є активними учасниками громадянського суспільства, а не найнятими популістськими партіями для поширення фальшивої інформації.

Соціологічні служби України впродовж тривалого часу акцентують увагу на важливому для українських громадян (як ми говорили і раніше) «утвердженні верховенства права з його передумовою рівності всіх громадян перед законом та їх доступу до справедливості, проблеми незалежності судів, суспільної довіри до інститутів правопорядку та судочинства й ефективності їх функціонування, а також проблеми поваги громадян до закону» [7, с. 48]. Таке утвердження повинно сприяти зміні політичної культури українського населення, яку соціологи вважають як низькопробну через брак досвіду практики політичної участі громадян, через відсутність стабільних та розвинених демократичних інституцій, через бюрократизацію різноманітних процесів, через попадання частини громадських організацій під так званий «зовнішній контроль» та ін. Все це та багато іншого є великою перепорою на шляху розбудови громадянського суспільства, як опонента недемократичним діям влади.

Отже, для того щоб Україна з кожним роком ставала демократичнішою у своїй діяльності, необхідно є розбудова громадянського суспільства як об'єднання громадських організацій, утворених на основі громадянської зрілості індивідів, що усвідомили власні потреби та інтереси інших людей і готові діяти в ім'я вирішення найрізноманітніших суспільних проблем через інститути сім'ї, церкви, приватних чи колективних підприємств, комерційних організацій, об'єднань за інтересами, профспілки, політичні партії чи недержавні ЗМІ.

В певній мірі акцентуємо увагу на інституті «політична партія», як «перехідній ланці» від суспільства потреб і інтересів, які завдяки своєму соціальному статусу набувають значення політичних пріоритетів, до власне організації й здійснення державної влади. З одного боку, діяльність політичних партій виростає з громадянського суспільства, звідки акумулюються політичні настрої та сподівання населення, яке періодично отримує звання електорату. З іншого – ця діяльність спрямована на здобуття державної влади і важелів управління в загальнонаціональному масштабі з метою здійснення політичних настанов та програм щодо подальшого функціонування політичної системи [5, с. 382].

Вважаємо цілком слушною думку процитованих вище науковців (Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власюк О. С.), що громадянське суспільство є головним позитивним результатом української трансформації. Підтвердженням цій гіпотезі є дві революції початку XXI століття (Помаранчева та Гідності), факт перемоги політичної сили «Слуга народу» на виборах Президента і Верховної Ради 2019 року. Виборці, незважаючи на використання владою інформаційного й адміністративного ресурсу, чітко оцінивши ситуацію, віддали голоси підтримки мало відомій політичній силі: хто – вірячи в нові можливості, хто – всупереч існуючій ситуації, хто – бажаючи змін, але даний факт є результатом функціонування громадянського суспільства, його активних впливів на суспільство, на кожного окремого громадянина.

Такий результат є зрозумілим не лише через ситуацію війни на Сході України та збідніння переважної частини населення, масової трудової міграції до інших країн, а й через дивну поєднаність орієнтацій населення як на нові, так і старі цінності переважно підданського, авторитарного типу. Так Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом з Київським міжнародним інститутом соціології, провівши опитування 2040 респондентів (старше 18 років) вказав, що лише 7,5% громадян залучені до активної громадської діяльності; що волонтерською діяльністю протягом 2019 року займалися 9 % громадян (в 2012 р. – 10%; в 2015 р. – 13%; в 2016 р. – 14%; 2017 р. – 12%; 2018 р. – 18%); що основною причиною неучасті у діяльності громадських організацій у 2019 році громадяни називають те, що подібна діяльність їх взагалі не цікавить (38,5% громадян; у 2018 р. таких було 22%; в 2013 р. – 23%). Водночас 51% українців відповіли, що взагалі не збираються брати участь у роботі громадських організацій (у 2018 році таких було значно менше – 36%) [3].

Науковці такі результати коментують по-різному, але перевагу віддають аргументації патерналістських настроїв: пошук харизматичного лідера, який вирішить всі їхні проблеми, «заступиться» і забезпечить «соціальну рівність»; можливість при вирішенні народних проблем використовувати недемократичні методи. Це, швидше за все, говорить про роздвоєність політичної свідомості громадян. Підґрунтям цьому є факт наявності протидіючих сил: з одної сторони – профспілковий рух, громадські організації молодіжного спектру, дієві жіночі організації, громадські благодійні організації та фонди; з іншої сторони – множинність політичних партій, основним завданням яких є прихід до влади. Якщо перша частина організацій в тій чи іншій мірі ставить завданням – вирішення переважно соціальних проблем, то з приходом до влади партій – розпочинається вирішення переважно проблем еліти партій. Як результат – протистояння, яким користуються «треті сили», що є небезпечним і для функціонування держави, і для суспільства з його численними невирішеними проблемами.

Нині багато питань стало виникати щодо громадських організацій, які функціонують за «західні» гранти. Розуміючи, що за кожним капіталовкладенням стоїть чийсь інтерес, ми все ж вдаємося до активної співпраці з таких причин:

1. співпраця офіційно направлена на проведення реформ, що забезпечує можливість послідовного переходу до певної системи зовнішньополітичних координат на міжнародно-правовому полі;
2. можливість двохсторонніх домовленостей з країнами Європи в плані різноманітної співпраці;
3. забезпечення міжнародної підтримки;
4. вивчення досвіду забезпечує зростання професіоналізму учасників неурядових громадських організацій та дає їм старт в політику, в державотворчі процеси – відбувається оновлення політичної еліти з досвідом європейської демократичної практики;
5. можливість досвіду і сприяння в процесі децентралізації та початку самостійного функціонування територіальних громад;
6. проведення досліджень при ретельному аналізі яких можна прогнозувати майбутній розвиток, забезпечувати уникнення чи мінімізації певних негативних явищ, діяти на упередження.

Оскільки на даний час для українського суспільства болючим питанням є спалах епідемії COVID-19, то частина громадських організацій безпосередньо брала участь в закупівлі і забезпеченні лікарень необхідними захисними засобами, медичним спеціалізованим обладнанням, лікарськими препаратами. Можна вказати, базуючись на інформації від Фонду «Демократичні ініціативи», який проводив з 15.04. по 1.05 2020 року опитування серед представників громадських організацій, що пандемія примножила «соціальний капітал» – людські зв'язки, солідарність, взаємодовіру; допомогла виробити навички та технології самоорганізації; показала людям їх можливості та силу [2].

Фонд «Демократичні ініціативи» відзначає, що в Україні громадянська активність зросла у вигляді захисту громадянських прав та свобод; відбулось посилення контролю за владою з метою протидії корупції; що з'явилися нові напрямки громадської діяльності, пов'язаної з інформаційним роз'ясненням проблем, пов'язаних з пандемією (так як багато інформації фейкової); що обізнаність громадян стосовно механізмів впливу на владу для вирішення суспільних проблем змінилась в сторону покращення – готовність звертатись до ЗМІ (52 % опитаних), до світової спільноти і міжнародних організацій (47%); залучати позитивний досвід взаємодії з інших регіонів України та інших країн (45%); утворювати сильні об'єднання громадських організацій (44%) та ін. [2].

Висновки. Вважаємо, що громадянське суспільство є головним позитивним результатом української демократичної розбудови. Активність процесу формування громадянського суспільства є наслідком ціннісних змін, розширення правових можливостей українського населення та зростання затребуваності суспільства на справедливість і доброчесність. З громадянським суспільством, у всіх його проявах, пов'язують надію на організацію такої суспільної життєдіяльності, яка б забезпечила можливість цивілізаційної модернізації.

Список використаних джерел

1. Власюк О. С., Крисаченко В. С., Степику М. Т. та ін. *Український соціум* / За ред. В.С. Крисаченка. Київ : Знання України, 2005. 792 с.
2. Громадянське суспільство в період пандемії: як вона вплинула на громадську активність. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-period-pandemii-yak-vona-vplynula-na-gromadsku-aktivnist>
3. Громадянське суспільство в Україні: погляд громадян. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-poglyad-gromadyan>
4. Громадянське суспільство сьогодні: довіра – висока, активізму – поменшало, але активні стали ще активнішими. URL: https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-sogodni-dovira-visoka-aktivizmu-pomenshalo_2
5. Крисаченко В. С., Степику М. Т., Власюк О. С. *Українська політична нація: генеза, стан, перспективи* / За ред. В. С. Крисаченка. Київ : НІСД, 2003. 632 с.
6. Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020 р.). URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r>
7. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні / за наук. ред. О. Резніка. Київ : Інститутом соціології НАН України, 2019. 288 с.

References

1. Vlasjuk, O. S., Krysachenko, V. S., Stepyko, M. T. (2005). *Ukrainskyi sotsium [Ukrainian society]*. (Ed.). V.S. Krysachenko. Kyiv : Znannia Ukrainy, 2005. 792 [in Ukr.].
2. Hromadianske suspilstvo v period pandemii: yak vona vplynula na hromadsku aktivnist [Civil society in times of pandemic: how it affects civic engagement]. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-period-pandemii-yak-vona-vplynula-na-gromadsku-aktivnist> [in Ukr.]
3. Hromadianske suspilstvo v Ukraini: pohliad hromadian [Civil society in Ukraine: the view of citizens]. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-poglyad-gromadyan> [in Ukr.]
4. Hromadianske suspilstvo sohodni: dovira – vysoka, aktivizmu – pomenshalo, ale aktivni staly shche aktivnishymy [Civil society today: trust – high, activism – decreased, but the active became even more active]. URL: https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-sogodni-dovira-visoka-aktivizmu-pomenshalo_2 [in Ukr.]
5. Krysachenko, V. S., Stepyko, M. T., Vlasjuk, O. S. (2003). *Ukrainska politychna natsiia: geneza, stan, perspektyvy [Ukrainian political nation: genesis, state, prospects]*. (Ed.). V. S. Krysachenko. Kyiv : NISD, 2003. 632 [in Ukr.]
6. Otsinka hromadianamy diialnosti vlady, riven doviry do sotsialnykh institutiv ta politykiv, elektoralni orientatsii hromadian (liutyi 2020r.) [Citizens' assessment of government activities, the level of trust in social institutions and politicians, electoral orientations of citizens (February 2020)]. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r> [in Ukr.]
7. Sotsiologichni vymiry hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Sociological dimensions of civil society in Ukraine]. (Ed.). O. Reznika. Kyiv : Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 2019. 288 [in Ukr.]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Шимченко Людмила Анатоліївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри документознавства та методики навчання

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

e-mail: ShymchenkoL@ukr.net

orcid.org/0000-0002-2165-1377

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Шимченко Людмила Анатольевна, кандидат философских наук, доцент кафедры документоведения и методики обучения

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

e-mail: ShymchenkoL@ukr.net

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Ljudmila Shimchenko, candidate of philosophical sciences, associate professor of scientific discipline of documentation Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

e-mail: ShymchenkoL@ukr.net

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.14

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-144-153>

РОЛЬ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Лисяк Л. В.,
Качула С. В.,
Абдін А. В.

Актуальність теми дослідження. Проведення медичної реформи в Україні, яка передбачає радикальні структурні зміни в системі охорони здоров'я, трансформацію механізмів фінансування послуг, і одночасно реалізацію бюджетної реформи, невід'ємною складовою якої є бюджетна децентралізація, актуалізує питання оцінки ролі видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я.

Постановка проблеми. В умовах обмеженості бюджетних коштів, зростаючого боргу і бюджетної децентралізації успішна реалізація реформи охорони здоров'я неможлива без підвищення ролі місцевих бюджетів у фінансуванні пріоритетних напрямків розвитку галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань, пов'язаних з проблематикою статті присвячені праці І. Чугунова, В. Макогон, М. Пасічного, Ю. Маркуц, І. Когут, Ю. Пасічника, В. Тропіної [1-6] та ін. Результати власних досліджень деяких з означених проблем представлені в [6-8].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В умовах поглиблення бюджетної децентралізації, посилення фінансової бази місцевих бюджетів, розширення функціональних повноважень органів місцевого самоврядування необхідний подальший пошук шляхів підвищення ролі місцевих бюджетів у фінансуванні охорони здоров'я.

Метою статті є оцінка ролі видатків місцевих бюджетів України на галузь «Охорона здоров'я» в умовах поглиблення бюджетної децентралізації та розробка пропозицій щодо вдосконалення її фінансування.

У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу і синтезу, метод узагальнення, статистичні та ін.

У статті проаналізовано та проведено оцінку загальних витрат місцевих бюджетів на охорону здоров'я, а також на обласну програму «Здоров'я населення Дніпропетровщини на 2020-2024 роки». Акцентовано увагу на підвищенні ролі видатків місцевих бюджетів в процесі зміни моделі фінансування охорони здоров'я. Основою розширення можливостей органів місцевого самоврядування щодо фінансування охорони здоров'я стало поглиблення бюджетної децентралізації, зміни розподілу податків до місцевих бюджетів та ін.

Висновки. В умовах гострої обмеженості фінансових ресурсів успіх в сфері формування і ефективного використання коштів місцевих бюджетів України для розвитку належної системи охорони

здоров'я пов'язаний, перш за все, з послідовною реалізацією фінансової та бюджетної політики держави, узгодженістю медичної та бюджетної реформ, пріоритетів, підвищення ефективності використання бюджетних коштів в форматі програмно-цільового бюджетування.

Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації соціальної та бюджетної політики розвитку системи охорони здоров'я в країні.

Ключові слова: бюджетна політика, фінансове забезпечення, витрати місцевих бюджетів, охорону здоров'я, обласна програма, бюджетна децентралізація, реформа.

РОЛЬ РАСХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ УКРАИНЫ НА ЗДРАВООХРАНЕНИЕ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Лысяк Л. В.,
Качула С. В.,
Абдин А. В.

Актуальность темы исследования. Проведение медицинской реформы в Украине, которая предусматривает радикальные структурные изменения в системе здравоохранения, трансформацию механизмов финансирования услуг, и одновременно реализацию бюджетной реформы, неотъемлемой составляющей которой является бюджетная децентрализация, актуализирует вопрос оценки роли расходов местных бюджетов на здравоохранения.

Постановка проблемы. В условиях ограниченности бюджетных средств, растущего долга и бюджетной децентрализации успешная реализация реформы здравоохранения невозможна без повышения роли местных бюджетов в финансировании приоритетных направлений развития отрасли.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованием вопросов, связанных с проблематикой статьи посвящены труды И. Чугунова, В. Макогон, М. Пасичного, Ю. Маркуц, И. Когут, Ю. Пасичника, В. Тропиной [1-6] и др. Результаты собственных исследований некоторых из обозначенных проблем представлены в [6-8].

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В условиях углубления бюджетной децентрализации, усиления финансовой базы местных бюджетов, расширения функциональных полномочий органов местного самоуправления необходим дальнейший поиск путей повышения роли местных бюджетов в финансировании здравоохранения.

Целью статьи является оценка роли расходов местных бюджетов Украины на отрасль «здравоохранение» в условиях углубления бюджетной децентрализации и разработка предложений по совершенствованию ее финансирования.

В процессе исследования использовались общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, метод обобщения, статистические и др.

В статье проанализированы и проведена оценка общих расходов местных бюджетов на здравоохранение, а также на областную программу «Здоровье населения Днепропетровщины на 2020-2024 годы». Акцентируется внимание на повышении роли расходов местных бюджетов в процессе изменения модели финансирования здравоохранения. Основой расширения возможностей органов местного самоуправления по финансированию здравоохранения стало углубление бюджетной децентрализации, изменения распределения налогов в местные бюджеты и др.

Выводы. В условиях острой ограниченности финансовых ресурсов успех в сфере формирования и эффективного использования средств местных бюджетов Украины для развития надлежащей системы здравоохранения связан, прежде всего, с последовательной реализацией финансовой и бюджетной политики государства, согласованностью медицинской и бюджетной реформ, приоритетов, повышение эффективности использования бюджетных средств в формате программно-целевого бюджетирования.

Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации социальной и бюджетной политики развития системы здравоохранения в стране.

Ключевые слова: бюджетная политика, финансовое обеспечение, расходы местных бюджетов, здравоохранение, областная программа, бюджетная децентрализация, реформа.

THE ROLE OF UKRAINIAN LOCAL BUDGET EXPENDITURES ON HEALTH IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

Lysiak Liubov,
Kachula Svitlana,
Abdin Alina

Relevance of the research topic. The implementation of medical reform in Ukraine, which provides radical structural changes in the health care system, the transformation of financing mechanisms for services, and at the same time the implementation of budgetary reform, an integral part of which is budget decentralization, makes the issue of assessing the role of local budget spending on health care.

Formulation of the problem. In conditions of limited budgetary funds, growing debt and budgetary decentralization, successful implementation of health care reform is impossible without increasing the role of local budgets in financing the industry of development priority areas.

Analysis of recent research and publications. The works of I. Chygynova, V. Makogon, M. Pasichnogo, Ju. Markuts, I. Kogut, Y. Pasichnik, V. Tropina [1-6] and others are devoted to the study of issues related to the problems of the article. The results of their own research of some of the indicated problems are presented in [6-8].

Segregation of unexplored parts of a common problem. In the context of deepening budget decentralization, strengthening the financial base of local budgets, expanding the functional powers of local governments, it is necessary to further search for ways to increase the role of local budgets in health care financing.

The purpose of the article is to assess the role of expenditures of local budgets of Ukraine on the health care sector in the context of deepening budget decentralization and to develop proposals for improving its financing.

During research, general scientific and special methods were used: analysis and synthesis, the method of generalization, statistical, etc.

The article analyzes and evaluates the total expenditures of local budgets for health care, as well as for the regional program «Health of the population of the Dnipropetrovsk region for 2020-2024». The attention is focused on increasing the role of local budget expenditures in the process of changing the health financing model. The basis for expanding the capacity of local governments to finance health care was the deepening of budgetary decentralization, changes in the distribution of taxes to local budgets, etc.

Conclusions. In conditions of acute limited financial resources, success in the formation and effective use of funds from local budgets of Ukraine for the development of an appropriate health care system is associated, first of all, with the consistent implementation of the financial and budgetary policy of the state, the coherence of medical and budgetary reforms, priorities, increasing the efficiency of the use of budgetary funds in format of target program budgeting.

The results of this study can be applied in the process of forming and implementing social and budgetary policies for the development of the health care system in the country.

Key words: budget policy, financial support, expenditures of local budgets, health care, regional program, budget decentralization, reform.

JEL Classification: E 62, H51, H72.

Актуальність теми дослідження. Останні події в світі, пов'язані з безпрецедентними викликами людству у аспекті стрімкого поширення небезпечних хвороб, потребують активізації процесів зміцнення та розвитку національних систем охорони здоров'я. Реалізація проектів і програм у сфері охорони здоров'я потребує значних фінансових ресурсів. Необхідною умовою реформування та розвитку сфери охорони здоров'я є адекватне її фінансування, де ключову роль відіграють кошти бюджету. Відтак бюджетна політика у сфері охорони здоров'я має бути відображенням політики реалізації національної стратегії реформування сфери охорони здоров'я на період 2015–2020 років. Проведення медичної реформи, що передбачає радикальні структурні зміни у системі охорони здоров'я, трансформацію механізмів фінансування послуг, та водночас бюджетної реформи, невід'ємною складовою якої є бюджетна децентралізація, актуалізує питання оцінки ролі, достатності та ефективності використання видатків місцевих бюджетів на реалізацію місцевих/регіональних програм у сфері охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики, бюджетної стратегії, бюджетної архітектури, бюджетної консолідації та ін., які досліджуються науковою школою під керівництвом професора І. Я. Чугунова є підґрунтям ефективного бюджетного регулювання, успішної реалізації бюджетної реформи, бюджетної децентралізації та ін. в складних інституційних умовах вітчизняної економіки та загострення глобальних викликів [1-3]. Результати дослідження питань, пов'язаних з процесами бюджетної децентралізації та реформування системи охорони здоров'я репрезентували у своїх працях І. Когут, Ю. Пасічник, Л. Лисяк, В. Тропіна, С. Качула [4-8] та ін.

Водночас, в умовах поглиблення бюджетної децентралізації, зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів та розширення функціональних повноважень органів місцевого самоврядування, використання програмно-цільового методу бюджетного планування, окреслені питання потребують подальшого наукового опрацювання та пошуку шляхів підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів на галузь «охорона здоров'я».

Мета статті – оцінка видатків місцевих бюджетів України на галузь «охорона здоров'я» в умовах поглиблення бюджетної децентралізації та розробка пропозицій щодо удосконалення її фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальні цілі, які ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку на період до 2030 року, фокусують ключові напрями розвитку світової спільноти, серед яких найбільш складні – соціальні. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 р.»; прийнята 25 вересня 2015 р. оголошено план дій, орієнтований на виведення світу на траєкторію сталого та життєстійкого розвитку. Одна із сімнадцяти цілей сталого розвитку - «Міцне здоров'я та благополуччя» - спрямована на забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччя для всіх людей у будь-якому віці [9]. Досягти такої важливої цілі неможливо ізольовано від реалізації інших оголошених цілей і навпаки [10]. Реформа фінансування системи охорони здоров'я, що реалізується сьогодні в Україні, узгоджується із загальними цілями сталого розвитку країни, які сформовані у руслі загальносвітових глобальних цілей.

Світовий досвід свідчить, що країни, які найбільше наблизилися до цілей зміцнення здоров'я населення, повного охоплення населення послугами охорони здоров'я, витрачають понад 80% ресурсів на охорону

здоров'я з державних джерел [11]. Акцентуючи на важливості державного фінансування, генеральний директор ВООЗ Тедрос Адханом Гебрейесус. наголосив, що витрати на охорону здоров'я - це не додаткове навантаження на бюджет, а інвестиції в боротьбу з бідністю, засіб підвищення продуктивності праці, забезпечення економічного зростання і побудови більш здорового, безпечного і справедливого суспільства [12].

Радикальна медична реформа, що особливо активно реалізується в Україні впродовж останніх років, сфокусована на зміну механізму фінансування системи охорони здоров'я, тобто відхід від моделі Семашка (модель, за якої всі видатки галузі фінансувалися лише за рахунок централізованих коштів державного бюджету, а витрачання коштів здійснювалися на переважно засадах адміністративного розподілу, авторитарно) та впровадження базової моделі фінансування. Функції агента, що укладає договори про медичне обслуговування населення з державними та приватними надавачами медичних послуг, закупівельника медичних послуг виконує новостворена Національна служба здоров'я України (НСЗУ). Фактично НСЗУ виступає державним страховиком пакету медичних послуг (чітко регламентованого, затвердженого законодавчо і гарантованого державою кожному члену суспільства), застосовуючи такі механізми (включаючи фінансові), як стратегічні закупівлі медичних послуг, ліків, контрахування та стимулювання/коригування поведінки надавачів медичних послуг [13]. Відтак, акцент зміщується на досягнення найбільшого ефекту від розподілу наявних ресурсів (коштів загального фонду державного бюджету), зокрема підвищення якості медичних послуг, їх доступності для населення у межах гарантованого пакету медичних послуг (ГПМП). Тобто увага концентрується насамперед на медичній послугі належної якості та результатах її надання.

Реалізація медичної реформи потребує активної участі органів місцевого самоврядування. У процесі бюджетної децентралізації зміцнюється фінансова база органів місцевого самоврядування, розширюються їх права та відповідно відповідальність за соціальний і економічний розвиток територій, покращення якості життя населення [5]. Згідно статті 89 чинного Бюджетного кодексу України до видатків, що здійснюються з бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад (ОТГ), крім інших, належать видатки на охорону здоров'я, зокрема:

«а) амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні широкого профілю, спеціалізовані медико-санітарні частини, пологові будинки, поліклініки і амбулаторії, загальні стоматологічні поліклініки, дільничні лікарні);

а-1) первинну медичну допомогу (медичні амбулаторії, фельдшерсько-акушерські і фельдшерські пункти, центри первинної медичної (медико-санітарної) допомоги та інші заклади охорони здоров'я, що надають первинну медичну допомогу);

б) програми медико-санітарної освіти (міські та районні центри здоров'я і заходи з санітарної освіти);

в) інші державні програми медичної та санітарної допомоги (територіальні медичні об'єднання, центри медичної статистики, автопідприємства санітарного транспорту, інші програми і заходи);

г) оплату комунальних послуг та енергоносіїв комунальними закладами охорони здоров'я, що надають первинну медичну допомогу, місцеві програми розвитку та підтримки комунальних закладів охорони здоров'я, що надають первинну медичну допомогу, та місцеві програми надання населенню медичних послуг з первинної медичної допомоги населенню;

г') співфінансування оплати медичних послуг, що надаються в рамках програми державних гарантій медичного обслуговування населення, для покриття вартості комунальних послуг та енергоносіїв комунальних закладів охорони здоров'я, які належать відповідним територіальним громадам або є об'єктами права спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст, що перебувають в управлінні районних рад;

д) місцеві програми розвитку та підтримки комунальних закладів охорони здоров'я, які належать відповідним територіальним громадам або є об'єктами права спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст, що перебувають в управлінні районних рад, і місцеві програми надання населенню медичних послуг понад обсяг, передбачений програмою державних гарантій медичного обслуговування населення;

е) місцеві програми громадського здоров'я» [14].

Згідно статті 90 Бюджетного кодексу України до видатків, що здійснюються з бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів, крім інших, належать видатки на охорону здоров'я, зокрема:

«а) консультативну амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення), центри екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, станції екстреної (швидкої) медичної допомоги;

б) спеціалізовану амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (спеціалізовані лікарні, поліклініки, включаючи стоматологічні, центри, диспансери, госпіталі для ветеранів війни, будинки дитини, станції переливання крові);

в) санаторно-курортну допомогу (санаторії для хворих на туберкульоз, санаторії для дітей та підлітків, санаторії медичної реабілітації);

г) інші державні програми медичної та санітарної допомоги (медико-соціальні експертні комісії, бюро судмедекспертизи, центри медичної статистики, територіальні медичні об'єднання, автопідприємства санітарного транспорту, бази спецмедпостачання, центри здоров'я і заходи санітарної освіти, регіональні заходи з реалізації державних програм, інші програми і заходи);

г') співфінансування оплати медичних послуг, що надаються в рамках програми державних гарантій медичного обслуговування населення, для покриття вартості комунальних послуг та енергоносіїв

комунальних закладів охорони здоров'я, які є об'єктами права спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст, що перебувають в управлінні обласних рад;

д) регіональні програми розвитку та підтримки комунальних закладів охорони здоров'я, які є об'єктами права спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст, що перебувають в управлінні обласних рад, і регіональні програми надання населенню медичних послуг понад обсяг, передбачений програмою державних гарантій медичного обслуговування населення;

е) регіональні програми громадського здоров'я» [14].

Чинне законодавство розширює як видаткову частину місцевих бюджетів, так і дохідну, зокрема, податкові надходження. Підґрунтям розширення можливостей органів місцевого самоврядування щодо фінансування галузі охорони здоров'я стали зміни розподілу податків до місцевих бюджетів (податку на доходи фізичних осіб, державного мита, плати за адміністративні послуги, податку на нерухоме майно та акцизного збору на алкоголь, тютюнові вироби тощо) внаслідок поглиблення бюджетної децентралізації.

Слід зазначити, що з квітня 2020 року відбувається реалізація Програми державних гарантій медичного обслуговування населення (ПДГМОН) в Україні, яка визначає сучасний механізм забезпечення оплати медичних послуг [15]. Забезпечення основних послуг охорони здоров'я – це загальна функція держави, тому ПДГМО фінансуються з державного бюджету. Водночас, за витрати на комунальні послуги та утримання мережі медичних закладів відповідають органи місцевого самоврядування (ОМС). Слід також зазначити, що ОМС можуть надавати інші послуги, які не включені до ПДГМОН. Також ОМС можуть мати власні місцеві програми громадського здоров'я.

Динаміку фінансування охорони здоров'я з місцевих бюджетів України наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Видатки на охорону здоров'я із місцевих бюджетів України впродовж 2015-2019 рр.

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	темп приросту, %, 2019/2018
	млрд грн					
Видатки місцевих бюджетів, всього з урахуванням міжбюджетних трансфертів	280,1	350,4	496,1	570,6	566,3	-0,8
Видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я	59,6	63,0	85,7	93,2	89,8	-3,7
Медична субвенція	46,2	44,4	56,2	61,7	56,1	-9,0

Джерело: розраховано авторами за [16].

В цілому фінансування галузі з місцевих бюджетів у абсолютному значенні зростає, темп приросту в 2019 р. порівняно з 2018 р. від'ємний, тоді як порівняно з 2015 р. становить майже 51%. Це пояснюється впливом різних факторів, серед яких найвагомішими є наслідки кризового стану економіки, зростання інфляції, безробіття та водночас послідовна реалізація політики децентралізації, відтак удосконалення міжбюджетних відносин та зміцнення доходної бази місцевих бюджетів.

Впродовж аналізованого періоду частка видатків із державного бюджету у вигляді медичної субвенції в загальних видатках місцевих бюджетів поступово знижується, що свідчить про підвищення ролі місцевих бюджетів у фінансуванні галузі. Однак загалом місцеві бюджети на сьогоднішній день все ще неспроможні самостійно, за рахунок лише власних ресурсів фінансувати охорону здоров'я. Тому в умовах кризового стану економіки і водночас проведення глобального реформування галузі охорони здоров'я та впровадження принципово нового механізму її фінансування видатки державного бюджету є важливими у контексті забезпечення послідовності впроваджуваних змін.

Слід погодитися, що «ключовим фактором для подальшого впровадження реформ системи охорони здоров'я, щоб заощадити ресурси від підвищення ефективності та перетворити їх на кращу якість охоплення та надання послуг, буде забезпечення загальної стабільності бюджету на охорону здоров'я» [17]. Обмеженість бюджетних коштів (як державного, так і місцевих бюджетів) загалом потребує визначення пріоритетів як у загальній структурі видатків бюджетів, так і у системі фінансування галузі. У цьому контексті вагомого значення набуває ефективна реалізація програмно-цільового методу бюджетування.

Важливим аспектом успішної реалізації медичної реформи є узгодженість між пріоритетами соціальної та бюджетної політики в галузі охорони здоров'я і діями органу місцевого самоврядування, що є власником мережі медичної інфраструктури певної території та фінансує заклади охорони здоров'я. Так, в умовах пандемії COVID-19 в Україні відбулося збільшення видатків Зведеного бюджету України (ЗБУ) на запровадження низки невідкладних заходів. Водночас, підготовку закладів охорони здоров'я до прийому, тестування та виявлення хворих, забезпечення засобами індивідуального захисту, певним медичним обладнанням тощо здійснюють самостійно органи місцевого самоврядування, що певним чином знижує стійкість місцевих бюджетів [17].

Поглиблення бюджетної децентралізації та посилення самостійності органів місцевого самоврядування у формуванні власних стратегій розвитку територій зумовлює необхідність узгодження пріоритетів при формуванні регіональних/місцевих програм в галузі охорони здоров'я із загальнонаціональними пріоритетами у цій галузі. Таке узгодження має відбуватися у процесі планування бюджету. Вагому роль у цьому процесі має відігравати Міністерство охорони здоров'я України у співпраці з іншими галузями, проводячи єдину

політику реалізації реформи галузі, орієнтуючись на досягнення цілей сталого розвитку до 2030 року з урахуванням інституційного середовища країни та перспектив його покращення.

Розглянемо стан реалізації обласних програм у сфері охорони здоров'я у Дніпропетровській області. В області в 2015–2019 роках реалізована обласна програма «Здоров'я населення Дніпропетровщини на 2015–2019 роки», мета якої - поліпшення демографічної ситуації, збереження і зміцнення здоров'я населення шляхом підвищення якості та ефективності надання медичної допомоги з пріоритетним напрямом профілактики та лікування хронічних неінфекційних та інфекційних, найбільш значущих у соціально-економічному та медико-демографічному плані класів і нозологічних форм хвороб. Звіт про результати виконання даної програми на сьогодні відсутній. На наступні п'ять років затверджено **обласну програму «Здоров'я населення Дніпропетровщини на 2020–2024 роки», що реалізується у Дніпропетровській області** (табл.2).

Як свідчить табл. 2, програма є комплексною, адже кожен із одинадцяти напрямів показників програми фактично є підпрограмою, для якої можливо сформулювати чітку мету та результати. Мета **регіональної цільової програми «Здоров'я населення Дніпропетровщини на 2020–2024 роки»** така ж, як і мета реалізованої програми «Здоров'я населення Дніпропетровщини на 2015–2019 роки». Згідно паспорту **Регіональна цільова програма «Здоров'я населення Дніпропетровщини на 2020–2024 роки»**, її виконання заплановано в один етап – січень 2020 року – 31 грудня 2024 року. Програма містить одинадцять напрямів показників. Усі напрями є надзвичайно важливими, водночас недостатньо уваги приділяється превентивним заходам, системі ранньої діагностики тощо.

Загальні обсяги фінансування мають здійснюватися за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджетів та інших джерел, не заборонених чинним законодавством України (табл.3).

Таблиця 2. Характеристики обласної програми у сфері охорони здоров'я Дніпропетровської області

Назва програми	Мета програми	Напрями показників програми
Регіональна цільова програма «Здоров'я населення Дніпропетровщини на 2020-2024 роки»	Поліпшення демографічної ситуації, збереження і зміцнення здоров'я населення шляхом підвищення якості та ефективності надання медичної допомоги з пріоритетним напрямом профілактики та лікування хронічних неінфекційних та інфекційних захворювань, найбільш значущих у соціально-економічному та медико-демографічному плані класів і нозологічних форм хвороб.	1.Забезпечення умов безпечного материнства, здорового дитинства та збереження репродуктивного здоров'я населення.
		2. Забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, допомоги та лікування ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД у Дніпропетровській області.
		3. Запобігання та лікування серцево-судинних та судинно-мозкових хвороб.
		4. Заходи з розвитку донорства крові та її компонентів.
		5.Забезпечення якості лікування хворих на гематологічні захворювання.
		6.Забезпечення якості лікування хворих з пересадженими органами.
		7. Забезпечення якості лікування хворих з термінальною нирковою недостатністю.
		8. Надання медичної допомоги онкологічним хворим.
		9. Забезпечення стратегічного керівництва у сфері громадського здоров'я.
		10.Забезпечення якості лікування хворих на розсіяний склероз.
		11.Забезпечення якості лікування хворих на запальні та ауто-імунні захворювання імунної системи.

Джерело: [18]

Таблиця 3. Джерела та обсяги фінансування обласної програми «Здоров'я населення Дніпропетровщини на 2020-2024 роки»

Джерела фінансування	Обсяги фінансування, усього (тис. грн)	За роками виконання				
		2020	2021	2022	2023	2024
Державний бюджет	Згідно з Законом України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік					
Обласний бюджет	1756582,734	313256,279	331937,147	350485,449	370090,349	390813,510
Місцеві бюджети	У межах фінансування лікувально-профілактичних закладів					
Усього	1756582,734	313256,279	331937,147	350485,449	370090,349	390813,510

Джерело: [18]

На жаль, до фінансування програми не залучені, крім бюджетних, інші джерела. В результаті реалізації програми планується досягти низки показників, які визначено кількісно, причому їх значення переважно пропорційно розділено на п'ять років (табл.4).

Увага розробників аналізованої програми насамперед акцентована на показниках ефективності. Такий підхід ускладнить процес контролю за реалізацією даної програми та унеможливіє визначення якості ряду медичних послуг, що надаються у її межах, ефективності використання бюджетних коштів, результативності заходів, тощо.

Таблиця 4. Окремі очікувані кінцеві результати регіональної цільової програми «Здоров'я населення Дніпропетровщини на 2020-2024 роки»

Кількісні показники виконання програми						
Напрями показників	Найменування показників	Значення показників за роками виконання				
		2020	2021	2022	2023	2024
1.Забезпечення умов безпечного материнства, здорового дитинства та збереження репродуктивного здоров'я населення.	показник якості: утримання показника материнської смертності на рівні, що не перевищує 10 на 100000 дітей, народжених живими	10	10	10	10	10
	показник якості: зниження рівня штучного переривання вагітності на 10%	2%	2%	2%	2%	2%
	показник якості: утримання показника ранньої неонатальної смертності на рівні, що не перевищує 3,5 на 1000 дітей, народжених живими	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
	показник якості: забезпечення медикаментами та технічними засобами дітей за окремими захворюваннями на рівні не менше 30%	30%	30%	30%;	30%	30%
	показник якості: зниження рівня захворюваності на гемолітичну хворобу новонароджених на 20%	4%	4%	4%	4%	4%
2.Забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, допомоги та лікування ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД	показник ефективності: збільшення кількості людей, що знають свій ВІЛ-статус та свій ВГ-статус до 90%, з метою подальшого залучення до лікування	50%	60%	70%	80%	90%
	показник якості: зниження на 30% рівня смертності від ускладнень ВІЛ-інфекції та хвороб, зумовлених ВІЛ	10%	15%	20%	25%	30%
3. Запобігання та лікування серцево-судинних та судинно-мозкових хвороб	показник якості: зниження смертності від серцево-судинних захворювань на 0,5%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
	показник якості: зниження рівня летальності при гострому інфаркті міокарда на 0,25%	0,05%	0,05%	0,05%	0,05%	0,05%
	показник якості: зниження рівня летальності серед пацієнтів з судинно-мозковою патологією, які потребували оперативного втручання	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%

Джерело: [18]

Узагальнення причин існуючих проблем у сфері охорони здоров'я [4-7] дозволило виокремити серед них найбільш вагомі, зокрема: недостатня увага приділяється профілактичним заходам, нераціональне використання бюджетних коштів у галузі та відсутність коштів на розвиток; не прослідковується якість послуг у сфері охорони здоров'я та бюджетними видатками, недостатня кількість медичного персоналу (особливо молодшого) відсутність у них мотивації до якісної праці, недостатня автономність медичних закладів при використанні власних фінансових ресурсів та ряд інших.

Реалізація політики укрупнення районів, як складової реформи децентралізації, має на меті наближення послуг, зокрема і медичних, до населення, передача їх на рівень ОТГ. Враховуючи нерівномірність розвитку територій, процес їх укрупнення в результаті адміністративної реформи сприятиме підвищенню зростанню видатків на охорону здоров'я на надання послуг поза програмою медичних гарантій і на фінансування локальних/місцевих програм. Органи місцевого самоврядування мають повноваження фінансувати місцеві програми у сфері охорони здоров'я (що реалізують локальні першочергові/пріоритетні потреби, наприклад,

капітальний ремонт певних закладів, програми громадського здоров'я, стимулювання/заохочення медичного персоналу закладів охорони здоров'я тощо).

Реалізація наступних етапів медичної реформи в Україні в умовах поглиблення децентралізації є складним процесом, адже формування фінансових ресурсів відбувається в умовах гострої конкуренції між територіями, галузями, напрямками видатків на всіх рівнях. Першочерговими заходами, на наш погляд, є упорядкування відносин між центром і територіями, органами місцевого самоврядування у частині узгодження пріоритетів розвитку галузі, визначення ступеня децентралізації при формуванні ресурсів для фінансування галузі, дотримання принципів прозорості, зрозумілості, доступності інформації, її уніфікація/упорядкування та об'єктивне врахування особливостей/специфіки, стану і ступеня використання ресурсного потенціалу певної території.

Висновки. Серед найважливіших завдань, від успішності виконання яких значною мірою залежить боротьба з сучасними викликами і загрозами здоров'ю населення, відтак, соціальний та економічний розвиток країни, її конкурентоспроможність, є належне фінансування охорони здоров'я. В умовах гострої обмеженості фінансових ресурсів реалізація цього завдання передбачає подальше послідовне реформування системи охорони здоров'я, практичну реалізацію принципу гарантування якісної медичної допомоги кожному члену суспільства, який її потребує, незалежно від місця його проживання та рівня життя. Важливим є диверсифікація джерел фінансування регіональних/місцевих програм розвитку охорони здоров'я. Успіх у сфері формування і ефективного використання коштів місцевих бюджетів України задля розвитку належної системи охорони здоров'я пов'язаний, насамперед, із послідовною реалізацією фінансової політики держави, узгодженістю медичної і бюджетної реформ, підвищення ефективності використання бюджетних коштів у форматі програмно-цільового бюджетування.

Перспективи подальших розвідок. Подальші наукові дослідження мають здійснюватися у площині обґрунтування пріоритетних напрямів бюджетної політики у сфері охорони здоров'я для формування суспільно необхідних бюджетних програм та їх ефективної реалізації.

Список використаних джерел

1. Chugunov I., Makohon V. *Fiscal strategy as an instrument of economic growth*. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No. 3. Pp. 213-217.
2. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. *Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. Problems and Perspectives in Management*. 2019. Volume 17, Issue №4, pp. 252-261.
3. Chugunov I., Pasichnyi M. *Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies*. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 15 (4), pp. 113-122.
4. Козум І. А. *Проблеми та перспективи фінансування системи охорони здоров'я*. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 1(1). С. 248-257.
5. Пасічник Ю. В. *Фінансування охорони здоров'я: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід*. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. Економічні науки. 2012. Вип. 32(2). С. 3-7.
6. Лисяк Л. В., Тропіна В. Б. *Бюджетна політика України у сфері охорони здоров'я в умовах реформування галузі*. Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. 2011. №1 (25). С. 125–131.
7. Качула С. В. *Державна фінансова політика соціального розвитку: монографія*. Київ: КНТЕУ, 2019. 424 с.
8. Lysiak L. V. *Budgetary decentralization: the status and prospects of implementation in Ukraine / Challenges and prospects for the development of a new economy at global, national, and regional levels : collective monograph / L.B. Barannik, O.M. Vakulchuk, O.V. Kovalenko, L.V. Lysiak, V.V. Fesenko*. Lviv-Torun : Liha-Pres, 2019. Pp.55-72.
9. *Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року*: Указ Президента України №722/2019 від 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>.
10. *Розробка та фінансування регіональних і місцевих програм громадського здоров'я*. Операційний посібник. Центр громадського здоров'я. URL: https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Manual_Development%20and%20funding%20of%20regional%20and%20local%20public%20health%20p (дата доступу 20.04.2020).
11. *Україна: огляд реформи фінансування системи охорони здоров'я 2016–2019*. Спільний звіт ВООЗ та Світового банку. URL: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0018/425340/WHO-WB-Joint-Report_UKR_Full-report_Web.pdf?ua=1 (дата звернення: 10.04.2020).
12. *Витрати на охорону здоров'я зростають швидше, ніж світова економіка* – ВООЗ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2645390-vitrati-na-ohoronu-zdorova-zrostaui-svidse-niz-svitova-ekonomika-vooz.html>.
13. *Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення*: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.31 (із змінами від 04.03.2020)
14. *Бюджетний Кодекс України*. Відомості Верховної Ради України, 2010, № 50-51 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n573>, (станом на 1 травня 2020 року).
15. *Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2020 році*: Постанова КМ України від 5 лютого 2020 р. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2020.)
16. *Звітність про виконання Державного бюджету України за 2015-2019 pp.*: Державна казначейська служба України: офіційний сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення 20.04.2020)

17. Реформа системи охорони здоров'я – 2020: Підводні камені для українців. URL: <https://uifuture.org/publications/25201-medicine-reform-plans/> (дата звернення 25.05.2020).
18. Про обласну програму «Здоров'я населення Дніпропетровщини на 2020-2024 роки». Дніпропетровська обласна рада. Офіційний сайт. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/rishennia/sklikannia-7/xx-sesiya/%E2%84%96-535-20vi%D1%96-13-12-2019-%D1%80/>

References

1. Chugunov, I. & Makohon, V. (2019). Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5. No.3. Pp. 213-217.
2. Chugunov, I., Makohon, V. & Markuts, Y. (2019). Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. *Problems and Perspectives in Management*, 17, No. 4. Pp. 252-261.
3. Chugunov, I. & Pasichnyi, M. (2018). Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*, 15 (4), pp. 113-122.
4. Kohut, I. A. (2013). Problemy ta perspektyvy finansuvannia systemy okhorony zdorovia. [Problems and prospects of financing the health care system]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, 1(1). 248-257.
5. Pasichnyk, Yu. V. (2012). Finansuvannia okhorony zdorov'ia: vitchyzniani realii ta zarubizhnyi dosvid [Health care financing: domestic realities and foreign experience]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky*, 32(2). 3-7.
6. Lysiak, L. V. & Tropina, V. B. (2011). Biudzhetha polityka Ukrainy u sferi okhorony zdorov'ia v umovakh reformuvannia haluzi [Budget policy of Ukraine in the field of health care in the context of reforming the industry]. *Visnyk Dnipropetrovskoi derzhavnoi finansovoi akademii*, 1 (25). 125–131.
7. Kachula, S. V. (2019). Derzhavna finansova polityka sotsialnoho rozvytku: monohrafiia. [State financial policy of social development]. Kyiv: KNTEU, 424 s.
8. Lysiak, L. V. (2019). Budgetary decentralization: the status and prospects of implementation in Ukraine / Challenges and prospects for the development of a new economy at global, national, and regional levels : collective monograph / L.B. Barannik, O.M. Vakulchuk, O.V. Kovalenko, L.V. Lysiak, V.V. Fesenko. Lviv-Torun' : Liha-Pres. Rr.55-72.
9. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030]: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 722/2019 vid 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>
10. Rozrobka ta finansuvannia rehionalnykh i mistsevykh prohram hromadskoho zdorov'ia. Operatsiinyi posibnyk. [Development and funding of regional and local public health programs. Operating manual]. Tsentri hromadskoho zdorovia. URL: https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Manual_Development%20and%20funding%20of%20regional%20and%20local%20public%20health%20p (date of application^ 20.04.2020).
11. Ukraina: ohliad reformy finansuvannia systemy okhorony zdorov'ia 2016–2019. Spilnyi zvit VOOZ ta Svitovoho banku. [Ukraine: A Review of Health Care Financing Reform 2016-2019. Joint report of the WHO and the World Bank.] URL: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0018/425340/WHO-WB-Joint-Report_UKR_Full-report_Web.pdf?ua=1 (date of application: 10.04.2020).
12. Vytraty na okhoronu zdorov'ia zrostaiut shvydshe, nizh svitova ekonomika – VOOZ. [Health care costs are growing faster than the world economy - WHO]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2645390-vitraty-na-okhoronu-zdorova-zrostaut-svidse-nizh-svitova-ekonomika-vooz.html>.
13. Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia [About the state financial guarantees of medical service of the population]: Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2018, № 5, st.31 (iz zminamy vid 04.03.2020)
14. Biudzhetni Kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine.]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 2010, № 50-51 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n573>.
15. Deiaki pytannia realizatsii prohramy derzhavnykh harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia u 2020 rotsi [Some issues of implementation of the program of state guarantees of medical care in 2020]: Postanova KM Ukrainy vid 5 liutoho 2020 r. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-2020-%D0%BF#Text> (date of application: 12.04. 2020.)
16. Zvitnist pro vykonannia Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy za 2015-2019 rr. [Reporting on the implementation of the State Budget of Ukraine for 2015-2019:] : Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy: ofitsiinyi sait. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (date of application 20.04.2020)
17. Reforma systemy okhorony zdorov'ia – 2020: Pidvodni kameni dlia ukrainsiv [Healthcare Reform - 2020: Pitfalls for Ukrainians.]. URL: <https://uifuture.org/publications/25201-medicine-reform-plans/> (date of application 25.05.2020)
18. Pro oblasnu prohramu «Zdorov'ia naselennia Dnipropetrovshchyny na 2020-2024 roky» [About the regional program «Health of the population of Dnipropetrovsk region for 2020-2024»]. Dnipropetrovska oblasna rada. Ofitsiinyi sait. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/rishennia/sklikannia-7/xx-sesiya/%E2%84%96-535-20vi%D1%96-13-12-2019-%D1%80/>

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Лисяк Любов Валентинівна, доктор економічних наук, професор, Академік академії економічних наук України, професор кафедри державних, місцевих і корпоративних фінансів, Університет митної справи та фінансів
вул. Вернадського, м. Дніпро, 49000, Україна
e-mail: L_Lubov@ua.fm

orcid.org/ 0000-0003-2948-7089

Researcher ID: AAU-9029-2020

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

вул. Сергія Єфремова, 25, м. Дніпро, 49000, Україна

e-mail: s.kachula@ukr.net

orcid.org/ 0000-0003-2540-862X

Researcher ID: C-8759-2019

Абдін Аліна Володимирівна, аспірантка кафедри державних, місцевих і корпоративних фінансів, Університет митної справи та фінансів

вул. Вернадського, м. Дніпро, 49000, Україна

e-mail: abdin.alina@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Лысяк Любовь Валентиновна, доктор экономических наук, профессор, Академик академии экономических наук Украины, профессор кафедры государственных, местных и корпоративных финансов, Университет таможенного дела и финансов

ул. Вернадского, 2/4, Днепр, 49000, Украина

e-mail: L_Lubov@ua.fm

Качула Светлана Валентиновна, доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования

Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

ул. Сергея Ефремова, 25, г. Днепр, 49000, Украина

e-mail: s.kachula@ukr.net

Абдин Алина Владимировна, аспирантка кафедры государственных, местных и корпоративных финансов, Университет таможенного дела и финансов

ул. Вернадского, 2/4, Днепр, 49000, Украина

e-mail: abdin.alina@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Lysiak Liubov, Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of State, Local and Corporate Finance, University of Customs and Finance,

Vernadskogo st. 2/4, Dnipro, 49000, Ukraine

e-mail: L_Lubov@ua.fm

Kachula Svitlana, Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economics University,

Sergej Efremov st., 25, Dnipro, 49000, Ukraine

Abdin Alina, graduate student Department of State, Local and Corporate Finance, University of Customs and Finance,

Vernadskogo st. 2/4, Dnipro, 49000, Ukraine

УДК 336.226.12

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-153-160>

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА

Соломка Я. А.

Актуальність теми дослідження. На даний час багато із проблем, які доводиться вирішувати зарубіжним країнам у зв'язку з трансформаційними процесами та які впливають на фінансову стійкість їх економік, за своїм характером подібні з проблемами, що існують в Україні. Тому дослідження зарубіжної практики оподаткування доходів фізичних осіб є надзвичайно актуальними.

Постановка проблеми. Система оподаткування доходів фізичних осіб в кожній країні є вагомим регулятором взаємовідносин між державою та громадянами - платниками податків. Вона, з одного боку, забезпечує фінансову базу держави, і, з іншого, виступає головним знаряддям реалізації її економічної доктрини. Тому, встановлюючи розміри оподаткування доходів фізичних осіб, держава прагне забезпечити стабільну дохідну базу і впливати на розмір заощаджень громадян, з метою оптимального здійснення стратегії розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади оподаткування розроблені в працях таких видатних учених, як: А. Вагнер, Д. Кейнс, А. Лаффер, Д. Міль, Ф. Нітти, Д. Рікардо, А. Сміт.

Дослідження оподаткування фізичних осіб в Україні та в інших країнах здійснюється в працях таких вітчизняних учених, як: В. Андрущенко, Л. Баранник, О. Василик, В. Мельник, С. Онишко, А. Соколовська, Л. Тарангул, В. Федосов, Л. Шабліста, С. Юрій, І. Якущик та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми: Україні бракує досвіду ефективного оподаткування доходів фізичних осіб. Тому доцільним є поглиблення питання щодо визначення елементів позитивного досвіду зарубіжних країн, які мають певні успіхи в цій справі, а також визначитися з тим, чи можуть бути вони застосовані в практиці оподаткування України.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою роботи є виявлення провідного зарубіжного досвіду в оподаткуванні доходів фізичних осіб, систематизація його позитивних елементів, а також надання пропозицій щодо можливості їх імплементації в Україні.

Методологія проведення дослідження. Методологічною основою статті стали методи системно-структурного аналізу і синтезу, діалектичний, а також методи узагальнення, групування, порівняння та інші методи дослідження.

Викладення основного матеріалу. У статті проаналізовано досвід зарубіжних країн у сфері оподаткування доходів фізичних осіб та викладено авторське розуміння щодо можливості його запровадження у вітчизняній податковій практиці. Розглянуто методи оподаткування доходів фізичних осіб у різних країнах світу.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в практиці оподаткування фізичних осіб в процесі його вдосконалення.

Висновки відповідно до статті. Досвід зарубіжних країн в оподаткуванні доходів фізичних осіб є багатим на позитивні приклади. Аналіз показав, що найнижчі ставки прибуткового податку властиві державам з меншими темпами розвитку економіки і зазвичай без застосування прогресивного оподаткування. Високі - властиві розвинутим через наявність прогресивної шкали оподаткування, що дає змогу перекласти податкове навантаження з менш забезпечених верств населення на більш забезпечені. Вдосконалюючи систему оподаткування фізичних осіб. Україна має враховувати те, що всі зарубіжні країни з метою досягнення більшої зацікавленості громадян у сплаті податків, встановлення більшої соціальної справедливості, диференційовано підходять до стягування податків залежно від величини їх доходів. Це успішно перевірений практикою механізм боротьби з несплатою податків, й відповідно наповненням бюджету.

Ключові слова: бюджет, відрахування, держава, джерело, податкові пільги, податок на доходи фізичних осіб, прибутковий податок, режим оподаткування.

НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ: ЗАРУБЕЖНАЯ ПРАКТИКА

Соломка Я. А.

Актуальность темы исследования. В настоящее время многие из проблем, которые приходится решать зарубежным странам в связи с трансформационными процессами и влияющими на финансовую устойчивость их экономик, по своему характеру сходны с проблемами, которые существуют в Украине. Поэтому исследования зарубежной практики налогообложения доходов физических лиц является чрезвычайно актуальными.

Постановка проблемы. Система налогообложения доходов физических лиц в каждой стране является весомым регулятором взаимоотношений между государством и гражданами - налогоплательщиками. С одной стороны, она обеспечивает финансовую базу государства, и, с другой, выступает главным орудием реализации ее экономической доктрины. Поэтому, устанавливая размеры налогообложения доходов физических лиц, государство стремится обеспечить стабильную доходную базу и влиять на размер сбережений граждан, с целью оптимального осуществления стратегии развития.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретические основы налогообложения разработаны в трудах таких выдающихся ученых, как А. Вагнер, Д. Кейнс, А. Лаффер, Д. Милль, Ф. Нитти, Д. Рикардо, А. Смит. Исследование налогообложения физических лиц в Украине и в других странах осуществляется в трудах таких отечественных ученых, как В. Андрущенко, Л. Баранник, А. Василик, В. Мельник, С. Онишко, А. Соколовская, Л. Тарангул, В. Федосов, Л. Шабліста, С. Юрій, И. Якущик и др.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Украине не хватает опыта эффективного налогообложения доходов физических лиц. Поэтому целесообразно углубить исследование вопросов выявления элементов положительного опыта зарубежных стран, которые имеют определенные успехи в этом деле, а также определиться с тем, могут ли они быть применены в практике налогообложения Украины.

Постановка задачи, цели исследования. Целью работы является выявление ведущего зарубежного опыта в налогообложении доходов физических лиц, систематизация его положительных элементов, а также разработка предложений по возможности их имплементации в Украине.

Методология проведения исследования. Методологической основой статьи стали методы системно-структурного анализа и синтеза, диалектический, а также методы обобщения, группировки, сравнения и другие методы исследования.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье проанализирован опыт зарубежных стран в сфере налогообложения доходов физических лиц, изложено авторское понимание возможности его внедрения в отечественной налоговой практике. Рассмотрены методы налогообложения доходов физических лиц в различных странах мира.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в практике налогообложения в процессе ее совершенствования.

Выводы в соответствии со статьей. Опыт зарубежных стран в налогообложении доходов физических лиц является богатым на полезные примеры. Анализ показал, что самые низкие ставки подоходного налога свойственны государствам с меньшими темпами развития экономики и обычно без применения прогрессивного налогообложения. Высокие - свойственны развитым странам из-за наличия прогрессивной шкалы налогообложения, что позволяет перевести налоговую нагрузку менее обеспеченных слоев населения на более обеспеченные. Совершенствуя систему налогообложения доходов физических лиц, Украина должна учитывать то, что все зарубежные страны с целью достижения большей заинтересованности граждан в уплате налогов, установления большей социальной справедливости, дифференцированно подходят к взиманию налогов в зависимости от величины их доходов. Это успешно проверенный практикой механизм борьбы с неуплатой налогов, и, соответственно, наполнением бюджета.

Ключевые слова: бюджет, отчисления, государство, источник, налоговые льготы, налог на доходы физических лиц, подоходный налог, режим налогообложения.

TAXATION OF INCOME OF INDIVIDUALS: FOREIGN PRACTICE

Solomka Yana

Relevance of research topic. At present, many of the problems that foreign countries have to solve in connection with transformation processes and affecting the financial stability of their economies are similar in nature to the problems that exist in Ukraine. Therefore, the study of foreign practice of taxation of personal income is extremely relevant.

Formulation of the problem. The system of taxation of personal income in each country is a significant regulator of the relationship between the state and citizens - taxpayers. On the one hand, it provides the financial base of the state, and on the other hand, it acts as the main instrument for the implementation of its economic doctrine. Therefore, by setting the size of taxation of income of individuals, the state seeks to ensure a stable income base and influence the amount of citizens' savings in order to the optimally implement the development strategy.

Analysis of recent research and publications. Theoretical principles of taxation have been developed in the works of such prominent scientists as A. Wagner, D. Keynes, A. Laffer, D. Mill, F. Nitti, D. Ricardo, and A. Smith. The study of taxation of individuals in Ukraine and other countries is carried out in the works of such domestic scientists as: V. Andrushchenko, L. Barannyk, O. Vasylyk, V. Melnyk, S. Onyshko, A. Sokolovska, L. Tarangul, V. Fedosov, L. Shablysta, S. Yuriy, I. Yakushchuk and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. Ukraine lacks experience in effective taxation of personal income. Therefore, it is advisable to deepen the study of the issues of identifying elements of the positive experience of foreign countries that have some success in this matter, and to determine whether they can be applied in the practice of taxation in Ukraine.

Setting the task, the purpose of the study. The aim of the work is to identify the leading foreign experience in the taxation of personal income, systematize its positive elements, as well as develop proposals for the possibility of their implementation in Ukraine.

Methodology for conducting research. Methods of system-structural analysis and synthesis, dialectical and methods of generalization, grouping, comparison and other methods became a methodological basis of the article.

Presentation of the main material (results of work). The article analyzes the experience of foreign countries in the field of personal income taxation, presents the author's understanding of the possibility of its implementation in domestic tax practice. Methods of personal income taxation in different countries of the world are considered.

The field of application of results. The research results can be used in the practice of taxation in the process of its improvement.

Conclusions according to the article. The experience of foreign countries in the taxation of personal income is rich in useful examples. The analysis showed that the lowest income tax rates are characteristic of countries with lower economic development rates and usually without the use of progressive taxation. High - inherent in the developed due to the presence of a progressive scale of taxation, which makes it possible to transfer the tax burden of the less well-off strata of the population to more well off. Improving the system of taxation of personal income, Ukraine should take into account the fact that all foreign countries, in order to achieve greater interest of citizens in paying taxes, to establish greater social justice, differentiate their approach to tax collection depending on the amount of their income. This is a successfully proven mechanism for combating tax evasion and, accordingly, filling the budget.

Keywords: budget, deductions, state, source, tax benefits, personal income tax, income tax, tax regime.

JEL Classification: H2, H23, H25, H30

Викладення основного матеріалу. У світовій практиці головними принципами організації системи оподаткування господарюючих суб'єктів та населення є: принципи економії, зручності, справедливості, визначеності. Ці принципи втілюються в життя через методи оподаткування. Розрізняють чотири методи оподаткування доходів фізичних осіб: рівний, пропорційний, прогресивний, регресивний. Розглянемо їх докладніше.

Рівний метод оподаткування застосовується, коли всі платники податків сплачують однакові суми податку. При рівному методі оподаткування не враховується майновий стан платника податку та його здатність сплачувати податок. Він застосовується при встановленні твердих сум ставок окремих видів державного мита, наприклад, при державній реєстрації прав на будівлю, споруду та нежилі приміщення; при державній реєстрації договорів оренди будівель, споруд, нежитлових приміщень для фізичних осіб [14].

При пропорційному методі оподаткування менш заможні платники опиняються у невідповідному становищі, оскільки частка одержаного ними вільного доходу менша, ніж у більш заможних платників, а частка податку, який вони зобов'язані платити, відповідно, - вища. В Україні з 1 січня 2001 року фактично пропорційним стало оподаткування доходів фізичних осіб.

При застосуванні прогресивного методу оподаткування висока податкова база відповідає великому рівню податкових ставок. При цьому застосовуються наступні види прогресії: проста прогресія, при якій податкова ставка збільшується зі зростанням доходу для всієї його суми; складна прогресія, при якій доходи діляться на кілька ступенів, для кожної, з якої встановлено свої ставки. Складна прогресія використовується в більшості країн в оподаткуванні доходів фізичних осіб.

Регресивний метод являє собою систему оподаткування, при якій більший розмір податкової бази відповідає нижчому рівню податкових ставок [2, 5]. Цей метод є окремим напрямком серед усіх існуючих. Таке оподаткування розглядається як вид прогресивного, але з негативними коефіцієнтами прогресії.

Істотним, але не обов'язковим, а факультативним елементом податку є податкові пільги. Загальна мета, заради якої вводяться ті чи інші податкові пільги, - це скорочення кінцевої суми податкового зобов'язання платника податків. Таке скорочення може носити як принциповий характер (зниження податкового платежу, яке згодом не компенсується), так і короткостроковий характер (розстрочення або відстрочення податкового платежу). Види податкових пільг класифікують залежно від того, на скорочення якого саме елементу в процесі формування суми податкового платежу та чи інша пільга спрямована.

У практиці податкових систем економічно розвинених країн широко використовуються податкові кредити (у вузькому значенні цього терміна). У цьому випадку пільга являє собою вирахування із суми нарахованого податкового платежу деякої частини доходів платника податків або його витрат. Так, наприклад, із суми нарахованого податкового платежу можуть відніматися 10% (або деяка інша величина) від суми цін закупленого і введеного в дію устаткування певного типу (при виконанні цілого ряду додаткових умов). Фактично в цьому випадку мова йде про те, що держава бере участь у фінансуванні відповідних капітальних вкладень (у розмірі 10%). Цей «податковий кредит» не є платним, ні зворотним, це просто вирахування із суми обчисленого податку. При розгляді податкових системи зарубіжних країн ми будемо неодноразово повертатися до опису податкових пільг, що належать до даного виду.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що методи оподаткування є невід'ємною частиною будь-якої податкової системи. Від застосування даних методів безпосередньо залежить ефективність податкової політики.

У більшості розвинених країн оподаткування фізичних осіб є не тільки каналом перерозподілу доходів, а й є одним із ключових інструментів макроекономічного регулювання співвідношення одержаних доходів між багатими та бідними верствами населення. Прогресивна шкала прибуткового податку дозволяє вилучати надприбутки і повертати ці кошти в оборот шляхом створення нових робочих місць та соціальних виплат [3, 4].

Згрупуємо ставки оподаткування доходів фізичних осіб в окремих країнах світу:

1. Адналорні ставки застосовуються в таких країнах, як: прогресивна шкала - Австрія, Великобританія, Венесуела, Гайана, Німеччина, Італія, Казахстан, Канада, Кенія, Ліхтенштейн, Люксембург, Малайзія, Мозамбік, Норвегія, Перу, Португалія (для резидентів), Словенія, Тайвань (для іноземців, які є резидентами), Узбекистан, Франція, Хорватія, Чилі; плоска шкала - Болівія, Замбія, Нормандські о-ви, Парагвай, Португалія (для нерезидентів), Пуерто-Ріко (для нерезидентів не американців, які не зайняті в торгівлі або бізнесі країні), Сінгапур (для нерезидентів), Тайвань (для резидентів, іноземців нерезидентів), Україна, Фарерські острови (для нерезидентів), Фінляндія (для нерезидентів; по доходу від капіталу), Швеція (регіональний), Шрі-Ланка, Естонія, Ямайка.

2. Комбіновані ставки - Азербайджан, Австралія, Аргентина, Барбадос, Бельгія, Болгарія, Ботсвана, Бразилія, Британські Віргінські о-ви, Угорщина, В'єтнам, Гана, Гватемала, Гонконг, Данія, Зімбабве, Ізраїль, Індія, Індонезія, Іран, Ірландія, Іспанія, Камбоджа, Кіпр, Китай, Конго, Коста-Ріка, Корея, о. Маврикій, Макао, Мальта, Мексика, Намібія, Нідерланди, Нова Зеландія, Нова Каледонія, Панама, Польща, Пуерто-Ріко, Румунія, Свазіленд, Сент-Люсія, Сінгапур, Словаччина, Соломонові острови, США, Таїланд, Танзанія, Тринідад і Тобаго, Туреччина, Уганда, Фіджі, Фарерські острови, Філіппіни, Фінляндія, Чехія, Швейцарія, Швеція (федеральний), Еквадор, ПАР, Японія.

3. Тверді ставки: прогресивна шкала - Колумбія. В окремих країнах існує плавна, поступова прогресія оподаткування за рахунок розподілу доходу на багато частин. Наприклад, в 1975 р. в США діяла шкала з 25 різними групами оподаткування доходів фізичних осіб, причому доходи оподатковувалися за ставками від 14% до 70%, яка в ході реформ 80-х рр. скоротилася до 5 груп.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

У ряді країн, навпаки, перехід ставок оподаткування від однієї групи доходів до іншої в шкалах - більш різкий, стрибкоподібний. При цьому необхідно вказати, що для переважної більшості розвинених країн властиво зменшення «ступінчастості» шкали оподаткування. Є країни, де встановлений більш низький рівень ставок оподаткування доходів фізичних осіб, ніж в Україні. Це такі країни, як Азербайджан, Гватемала, Колумбія, Макао, Чилі. У ряді країн для окремих видів доходів фізичних осіб встановлено розмір ставки 0%: Бельгія, Бразилія, Угорщина, Венесуела, Гана, Домініканська Республіка, Камбоджа, Ліхтенштейн, Люксембург, Малайзія, Мальта та ін. Натомість, в світі є ряд держав, в яких взагалі прибутковий податок не стягується. Це дуже багаті та економічно розвинені країни, велика їх частина багата природними ресурсами, зокрема, нафтою та природним газом: Андорра, Багамські острови, Бахрейн, Кувейт, Монако, Саудівська Аравія та ін. [7, с. 53].

Кожна держава обирає власні методичні підходи для здійснення оподаткування доходів фізичних осіб, однак визначальною ознакою такого оподаткування є те, що воно повинно сприяти зростанню заощаджень населення країни, які в подальшому слугують одним з джерел фінансування економіки країни. Виокремимо декілька типів систем оподаткування доходів фізичних осіб, які функціонують у різних країнах світу (рис. 1).

Звісно, оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних країнах має свої особливості. Одні й ті ж доходи в різних країнах можуть як підлягати оподаткуванню, так і звільнятися від нього. Двома основними джерелами доходів, що підлягають оподаткуванню у більшості країн світу, є доходи від заробітної плати та доходи від капіталу (пасивні доходи). Сьогодні спостерігаються тенденції лібералізації оподаткування доходів від капіталу. Проте, незважаючи на зазначені типи та їх особливості, кожна країна формує індивідуальну систему оподаткування доходів населення, з визначеними законодавством об'єктом і базою оподаткування, системою податкових пільг і ставок.

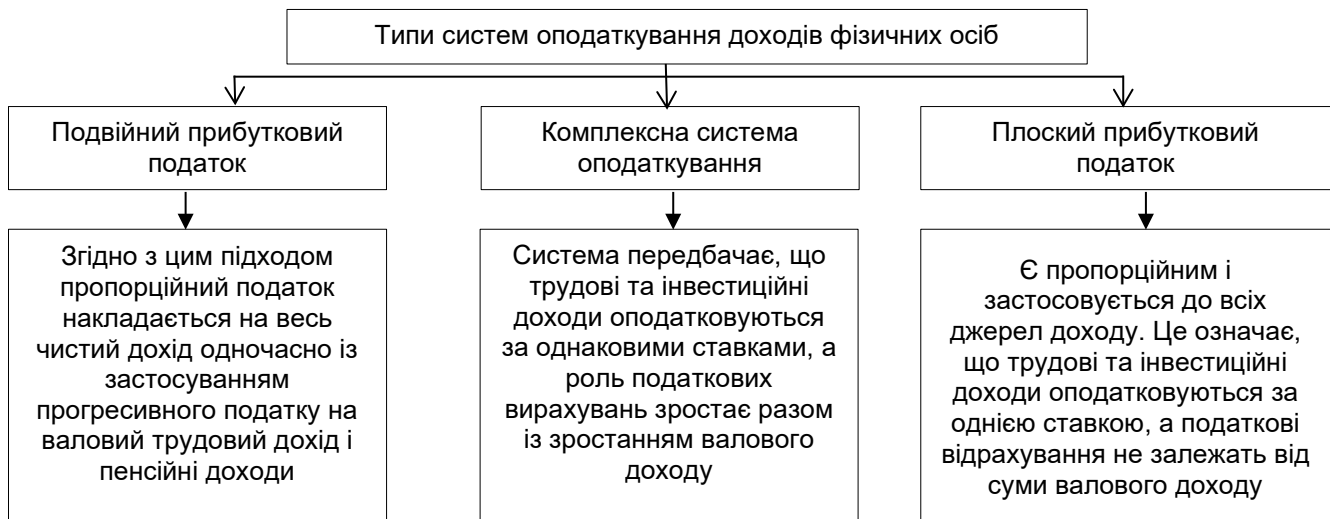


Рисунок 1. Типи систем оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних країнах

Джерело: авторська розробка

Втім, наразі у всьому світі залишилося лише 27 країн, включаючи Україну, які не мають прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб. Якщо до 2000 року в Україні діяла система, яка встановлювала прогресивні ставки від 12% для низьких доходів і до 42% для осіб, чий дохід становив понад 100000 грн. з початку року, то з 2000 року введена «плоска» шкала сплати ПДФО.

Розглянемо ставки прибуткового податку в зарубіжних країнах (табл. 1).

Таблиця 1. Розмір ставок ПДФО окремих країн світу, які використовують прогресивну ставку станом на 1.01.2020 р.,%

Країна	Ставка	Країна	Ставка	Країна	Ставка
Австралія	17-47	Іспанія	24-45	Словаччина	19
Австрія	36,5-50	Італія	23-46,5	Кіпр	20-30
Бельгія	25-53,7	Канада	15-33	Фінляндія	8,5-31,5
Великобританія	0-45	Китай	5-45	Франція	0-45
Німеччина	14-47,5	Люксембург	0-42,1	США	0-39,6
Греція	0-45	Нідерланди	0-52	Швейцарія	0-45
Ізраїль	10-47	Нова Зеландія	0-39	Японія	5-40
Індія	0-30	Польща	18-32	ΠΑΡ	24-43

Джерело: складено на основі [2, 7, 8, 9]

Як бачимо з табл. 1, ставки досить диференційовані. На відміну від України, де порядок, ставки, правила оподаткування ПДФО устанавлюються виключно на загальнодержавному рівні, в іноземних державах

органам місцевого самоврядування надано досить широке право у сфері податкової юрисдикції. У таких країнах Європи, як Бельгія, Греція, Польща, Словаччина, особистий прибутковий податок належить до місцевих податків, а в Бельгії, Фінляндії, Швейцарії органи місцевого самоврядування самостійно визначають ставки, за якими оподатковуватимуться доходи громадян.

У багатьох зарубіжних країнах в системі податкових відносин важливе місце посідає показник «граничний дохід». Це мінімальний розмір отриманого доходу, з якого починається сплата податку. При цьому розмір показника залежить від кількості дітей, сімейного стану платника та способу оподаткування за єдиною чи роздільною системою.

Вважається, що «плоска шкала» характерна для країн зі слабкою економікою та неефективною податковою системою [2, с. 29]. Натомість розвинені країни за допомогою введення прогресивних ставок ПДФО не тільки досягають великих податкових надходжень до бюджету, а також намагаються згладити соціальні диспропорції в доходах найбагатших і найбідніших громадян. У таких країнах, як Ірландія, Корея, Мексика, Туреччина, середньозважена величина граничного доходу (неоподаткованого мінімуму), з якого починається сплачуватись податок з доходів фізичних осіб становить 30% від середньої заробітної плати у виробничому секторі. Якщо порівнювати з нашою державою, то ця цифра становить 17 грн., тобто приблизно лише 3% від мінімальної заробітної плати, що є зовсім не відповідним. За ці мізерні кошти людина не може задовольнити навіть свої мінімальні потреби.

Світовий Податковий кодекс закріплює такі основні вимоги, яких потрібно дотримуватись при створенні ефективної податкової системи:

- запровадження єдиного загального кодексу на всі податки замість безлічі податкових законів;
- відмова від протекціоністських податків. Ця умова є обов'язковою для виконання в контексті інтеграції в світову економіку;
- відмова від податкових пільг і закріплення їх субсидіюванням;
- створення ефективно діючої й високо компетентної податкової служби.

На думку Баранник Л.Б., Дулік Т.О., Александрюк Т.Ю., податкові системи розвинених країн світу надзвичайно гнучкі. Наприклад, у США та Великобританії платник податку може самостійно вибирати такий варіант оподаткування, приміром прибутковий податок з фізичних осіб, який для нього є найефективнішим. Це уможливорює зменшення кількості платників, які бажають перейти у тіньовий сектор економіки або ухилятися від сплати податків [1, с. 101].

Відмінною рисою оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та в зарубіжних країнах є рівень податкової юрисдикції. Так, в Україні ставки, порядок, правила оподаткування встановлюються виключно на загальнодержавному рівні. В той же час в деяких країнах (Бельгія, Данія, Фінляндія, Швеція та Швейцарія) визначенням ставок, за якими будуть оподатковуватись доходи громадян належить до компетенції органів місцевого самоврядування, а в таких країнах, як Естонія, Греція, Латвія, Норвегія та ще деяких особистий прибутковий податок належить до місцевих податків. Звертає на себе увагу і той факт, що іноземні системи оподаткування спрямовані на формування кінцевого доходу домогосподарств таким чином, щоб кожна фізична особа мала в користуванні після оподаткування дохід, достатній для фінансування всіх необхідних витрат на задоволення своїх потреб.

Перехід до прогресивної шкали податкових ставок у даний час очевидно потрібен, проте дане нововведення слід реалізовувати поступово та розпочати із встановлення неоподаткованого мінімуму, який відповідає на початкових етапах реформам прожиткового мінімуму, офіційно встановленому для відповідного суб'єкту оподаткування. Надалі неоподатковуваний мінімум підлягає збільшенню з паралельним встановленням прогресивної шкали податкових ставок залежно від розміру отриманого доходу. При цьому в процесі реалізації даних перетворень необхідно здійснювати постійний контроль статистичних даних про рівень доходів громадян і при встановленні ставок прогресії виходити з їх розмірів, щоб уникнути недотримання одного з основних принципів оподаткування - урахування фінансових можливостей платника податку.

Паралельно слід здійснювати поступовий перехід до якісно нового рівня податкового адміністрування, що є основоположним елементом нової системи прибуткового оподаткування. Доцільно було б розробити базу даних із веденням інформації по кожному платнику податків (за прикладом Швеції) з можливістю доступу податкових органів до даних, які фіксуються іншими органами влади. Це дозволить податковим органам самостійно розраховувати суму прибуткового податку. Також має сенс організація безкоштовних семінарів, інформування за допомогою пошти або мережі Інтернет платників податків про правила та особливості сплати ПДФО.

Висновки. Проаналізувавши досвід зарубіжних країн, зазначимо, що в основу оподаткування доходів їх громадян покладено принцип соціальної справедливості, за яким більше платять ті члени суспільства, котрі мають вищі доходи. Відтак держава регулює доходи громадян, впливає на збільшення їх платоспроможності, стимулювання попиту, розмір споживання та заощадження, що, в свою чергу, призводить до підвищення темпів економічного зростання. Основним напрямом подальшого удосконалення вітчизняної законодавчої бази у цій сфері має стати зменшення податкового навантаження на соціально незахищені верстви населення та зростання відповідальності платників податку за ухилення від оподаткування. Практика оподаткування фізичних осіб у зарубіжних країнах не може бути абсолютною основою для копіювання оподаткування в Україні. Не існує однакового підходу до обчислення та сплати прибуткового податку. У кожній країні механізм оподаткування визначається з урахуванням національних особливостей. Проте більшість країн користується

прогресивною шкалою оподаткування, що забезпечує, з одного боку, зниження податкового навантаження на малозабезпечених платників податків, а з іншого – його поступове підвищення для заможних громадян. Також в багатьох країнах податки диференційовані залежно від соціального статусу особи.

Список використаних джерел

1. Баранник Л. Б., Александрюк Т. Ю., Дулік Т. О. Перспективи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні у контексті європейського вибору. Сучасні тренди міжнародних економічних відносин & управління проектами Європейського Союзу. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 20-22 вересня 2018 р.) / за ред. Н. В. Павліхи. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 268 с. С. 99-104.
2. Дерев'яно С. І., Охай В. О. Оподаткування доходів фізичних осіб: вітчизняний та зарубіжний досвід. SCIENCE AND PRACTICE: IMPLEMENTATION TO MODERN SOCIETY. 2020. №40. С. 22-31.
3. Дутова Н. В., Лесік Є. С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та перспективи вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. Економіка і організація управління. 2019. №1(33). С. 43-52.
4. Круковська О. В. Ключові зміни в реформуванні податкової системи України: реалії та перспективи. Мукачівський державний університет. 2016. № 2. С. 700-709.
5. Миронова Н. А. Об особенностях налогообложения физических лиц в отдельных странах. Вектор экономики. 2017. № 7 (13). С. 7.
6. Слепцова Н. В., Кочура Л. В. Зарубіжний досвід оподаткування доходів фізичних осіб та реалії адміністрування пдфо в Україні. Економіка та держава. 2019. № 4. С. 82–85.
7. Сухорукова М. О. Фіскальна політика в умовах глобальної інституалізації: україна та досвід зарубіжних країн. Scientific Journal «ScienceRise». 2016. № 7/1 (24). С. 50-54.
8. Tax rates in France for 2019. France Accountants. 2018. URL: <https://www.franceaccountants.com/tax#ourcharges>.
9. Tax rates in USD for 2020. URL: <https://iqdecision.com/nalogi-v-soedinennyh-shtatah-ameriki-v-2020-godu/>.
10. Germany Rate of tax on personal income. URL: <https://tradingeconomics.com>.

References

1. Barannyk L. B., Alexandryuk T. Y. & Dulik T. O. (2018). Perspektivy opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini u konteksti yevropeiskoho vyboru. Suchasni trendy mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn & upravlinnia proektamy Yevropeiskoho Soiuzu [Prospects for personal income taxation in Ukraine in the context of the European choice. Current trends in international economic relations & project management of the European Union]. International materials. scientific-practical conf. (Lutsk, September 20-22, 2018) / ed. N.V. Pavlikhy. Lutsk: Vezha-Druk, Pp. 99-104.
2. Derev'yanko S. I. & Ohai V. O. (2020). Opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [Opodatkovannia incomes in physical persons: vitchyzniani and zarubizhnyi dosvid]. SCIENCE AND PRACTICE: IMPLEMENTATION TO MODERN SOCIETY, 40. 22-31.
3. Dutova N. V. & Lesik A. S. (2019). Opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini: problemy ta perspektivy vdoskonalennia na bazi dosvidu zarubizhnykh krain [Information about income of physical persons in Ukraine: problems and perspectives in depth on the basis of information from foreign countries]. Economics and organization of management, 1 (33). 43-52.
4. Krukovska O. V. (2016). Kliuchovi zminy v reformuvanni podatkovoi systemy Ukrainy: realii ta perspektivy [Key changes in the reform of the tax system of Ukraine: realities and prospects]. Mukachiv State University, 2. 700-709.
5. Mironova N. A. (2017). Kliuchovi zminy v reformuvanni podatkovoi systemy Ukrainy: realii ta perspektivy. [On the peculiarities of taxation of individuals in certain countries]. Vector of Economics, 7 (13). 7.
6. Slapsova N. V. & Kochura L. V. (2019). Zarubizhnyi dosvid opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib ta realii administruvannia pdfo v Ukraini. [Foreign information about the income of physical entities and the realities of the administration of PDFO in Ukraine]. Economy that power, 4. 82–85.
7. Sukhorukova M. O. (2016). Fiskalna polityka v umovakh hlobalnoi instytualizatsii: ukraina ta dosvid zarubizhnykh krain [Fiscal policy in the minds of the global institution: Ukraine and foreign countries]. Scientific Journal «ScienceRise», 7/1 (24). 50-54.
8. Tax rates in France for 2019. France Accountants. 2018 [Tax rates in France for 2019. France Accountants. 2018]. <https://www.franceaccountants.com/taxourcharges>.
9. Tax rates in USD for 2020 [Tax rates in USD for 2020]. <https://iqdecision.com/nalogi-v-soedinennyh-shtatah-ameriki-v-2020-godu>.
10. Germany Rate of tax on personal income [Germany Rate of tax on personal income]. <https://tradingeconomics.com>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Соломка Яна Анатоліївна, здобувач кафедри соціального забезпечення та податкової політики
Університет митної справи та фінансів
вул. Звенигородська 47, м. Кам'янське, 51900, Україна
e-mail: 288yana0555@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Соломка Яна Анатольевна, соискатель кафедры социального обеспечения и налоговой политики
Университет таможенного дела и финансов

ул. Звенигородская 47, г. Каменское, 51900, Украина
e-mail: 288yana0555@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Solomka Yana, Applicant of the Department of Social Security and Tax Policy
University of Customs and Finance
47, Zvenigorodskaya street, Kamyanske, 51900, Ukraine
e-mail: 288yana0555@gmail.com

Рецензент: Баранник Лілія Борисівна, д.е.н., професор, професор кафедри соціального забезпечення та податкової політики, Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро).

УДК 334.027: 37.07

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-160-169>

ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ІПОТЕКИ

Студінська Г. Я.
Просов В. М.

Запропоновано методологія компаративної оцінки рівня ринку іпотечного кредитування. Здійснено дослідження українського ринку іпотечних кредитів за трьома напрямками: передумови розвитку іпотечного ринку, поточна ситуація на іпотечному ринку, ризики на ринку іпотечного кредитування. Розраховано інтегрований коефіцієнт рівня розвитку ринку іпотеки в Україні. Обґрунтовано, що рівень українського ринку іпотечного кредитування знаходиться в ембріонному стані в порівнянні із відповідним ринком ЄС.

Об'єктом дослідження ринок іпотечного кредитування України.

Предметом дослідження виступають методологічні засади оцінки іпотечного кредитування.

Дослідження ринку іпотечного кредитування як фінансового механізму реалізації стратегії технологічного розвитку національної економіки сприяє розумінню напрямів прикладання зусиль щодо подолання соціально-економічних проблем в країні.

Мета даної роботи полягає в здійсненні компаративної оцінки іпотечного ринку України.

Для досягнення мети були використані: системно-параметричний підхід – до наукового пізнання ринку іпотечного кредитування, що дозволило інтегрувати передумови розвитку, потенціал та ризики ринку іпотеки; компаративний аналіз щодо оцінки українського ринку іпотеки, що сприяло з'ясуванню рівня розвитку національного ринку іпотечного кредитування в порівнянні із ЄС.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що запропонований метод оцінки може бути використаний для рейтингування як банків, так і національних іпотечних ринків інших країн

Висновки. Оцінка передумов продемонструвала високу відповідальність українських позичальників іпотечних кредитів. Потенціал прикладання іпотечного капіталу в Україні перебільшує європейський майже у три рази. Найбільшим ризиком іпотечного кредитування житлового будівництва в Україні є проблема із недобудовами. Розвиток іпотечного кредитування в Україні потребує законодавчої підтримки в напрямку зміни статусу майнових прав, державної підтримки у гарантії наданих кредитів та вирішенні питань недобудов, пошуку альтернативних джерел фінансування.

Ключові слова: іпотечна процентна ставка, передумови іпотеки, безповоротна іпотека, житлова іпотека, ризики ринку іпотеки.

ОЦЕНКА УРОВНЯ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО РЫНКА ИПОТЕКИ

Студинская Г. Я.
Просов В. Н.

Предложена методология компаративной оценки уровня рынка ипотечного кредитования. Проведено исследование украинского рынка ипотечных кредитов по трем направлениям: предпосылки развития ипотечного рынка, текущая ситуация на ипотечном рынке, риски на рынке ипотечного кредитования. Рассчитано интегрированный коэффициент уровня развития рынка ипотеки в Украине. Обосновано, что уровень украинского рынка ипотечного кредитования находится в эмбрионном состоянии по сравнению с соответствующим рынком ЕС.

Объектом исследования является рынок ипотечного кредитования Украины.

Предметом исследования выступает методология оценки рынка ипотеки.

Исследование рынка ипотечного кредитования как финансового механизма реализации стратегии технологического развития национальной экономики способствует пониманию направлений приложения усилий по преодолению социально-экономических проблем в стране.

Цель данной работы заключается в осуществлении компаративной оценки ипотечного рынка Украины.

Для достижения цели были использованы: системно-параметрический подход - к научному познанию рынка ипотечного кредитования, что позволило интегрировать предпосылки развития, потенциал и риски рынка ипотеки; компаративный анализ для оценки украинского рынка ипотеки, что способствовало выяснению уровня развития национального рынка ипотечного кредитования по сравнению с ЕС.

Практическое значение полученных результатов заключается в том, что предложенный метод оценки может быть использован для рейтингования как банков, так и национальных ипотечных рынков других стран

Выводы. Оценка предпосылок продемонстрировала высокую ответственность украинских заемщиков ипотечных кредитов. Потенциал приложения ипотечного капитала в Украине превышает европейский почти в три раза. Наибольшим риском ипотечного кредитования жилищного строительства в Украине есть проблема с недостроями. Развитие ипотечного кредитования в Украине требует законодательной поддержки в направлении изменения статуса имущественных прав, государственной поддержки в гарантии предоставленных кредитов и решении вопросов недостроев, поиска альтернативных источников финансирования.

Ключевые слова: ипотечная процентная ставка, предпосылки ипотеки, безвозвратная ипотека, жилищная ипотека, риски рынка ипотеки.

ASSESSMENT OF THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN MORTGAGE MARKET

Studinska Galina
Prosov Viacheslav

The methodology of comparative assessment of the mortgage market is proposed. The study of the Ukrainian mortgage market was conducted in three areas: the preconditions for the development of the mortgage market, the current situation in the mortgage market, and the risks in the mortgage market. The integrated coefficient of the level of development of the mortgage market in Ukraine is calculated. It is substantiated that the level of the Ukrainian mortgage market is in an embryonic state in comparison with the corresponding EU market.

The object of study is the mortgage market of Ukraine.

The subject of the study is the methodological principles of mortgage market.

The study of the mortgage market as a financial mechanism for implementing the strategy of technological development of the national economy contributes to the understanding of the areas of efforts to overcome socio-economic problems in the country.

The purpose of this article is to carry out a comparative assessment of the mortgage market of Ukraine.

To achieve this goal were used: system-parametric approach - to the scientific knowledge of the mortgage market, which allowed to integrate the preconditions of development, potential and risks of the mortgage market; a comparative analysis of the assessment of the Ukrainian mortgage market, which helped to determine the level of development of the national mortgage market in comparison with the EU.

The practical significance of the results is that the proposed valuation method can be used to rank both banks and national mortgage markets of other countries.

Conclusions. The assessment of the preconditions demonstrated the high responsibility of Ukrainian mortgage borrowers. The potential for mortgage capital in Ukraine exceeds the European one almost three times. The biggest risk of mortgage market for housing construction in Ukraine is the problem with unfinished projects. The development of mortgage market in Ukraine needs legislative support in the direction of changing the status of property rights, state support in guaranteeing loans and resolving issues of unfinished projects, finding alternative sources of financing.

Key words: mortgage interest rate, mortgage preconditions, non-repayable mortgage, residential mortgage, mortgage market risks.

JEL Classification: G21, H81, J34, K25, L85

INTRODUCTION. The mortgage market plays a particularly important role in the socio-economic development of any country, that is explained, firstly, by its use as an tool for the integration of the financial market with the real estate market, which contributes to the capitalization of resources, and secondly, provides development of the real estate market itself, solving the country's housing problem and supporting social stability. The need to assess the level of mortgage market development In Ukraine, it is caused by the list of reasons revealed in this study through analysis of a system of indicators, integrated calculation of which allows to compare this level with the European one, as well as to show directions of improvement of the Ukrainian mortgage market, that highlights **the relevance of the study.**

The object of study is the mortgage market of Ukraine. **The subject of the study** are the methodological principles of mortgage market. The study of the mortgage market as a financial mechanism for implementing the strategy of technological development of the national economy contributes to the understanding of the areas of efforts to overcome socio-economic problems in the country. **The purpose of this article** is to carry out a comparative assessment of the mortgage market of Ukraine.

2. LITERATURE REVIEW. The global experience of the evolution of the mortgage market proves the high level of its development at the present stage. At the same time, problems in the mortgage market caused the global financial crisis of 2008, which increased the attention of scientists to this market. There is a wealth of research by

individual financial institutions and scholars in this area. Individual authors [1; 2] suggested an equilibrium valuation model that shows how the mortgage yields and the mortgage loan repayment rate depend on the original loan-to-value ratios (LTV) ratios. Other authors [3] conducted an empirical analysis of the relationship between mortgage liquidity and housing affordability in during the boom cycle of the residential real estate market. The authors concluded that there was a relationship between mortgage financing and affordability, which was driven by the deregulation of the mortgage market, which contributed to rising real estate prices and the pressure of affordability during the market's growth cycle. Some authors [4] investigate the process of buying and selling households, obtaining and managing mortgage debt, and monetizing housing as property.

Modern studies on the effectiveness of the functioning of the mortgage national market in most cases are limited to consideration of the dynamics of mortgage volumes, analysis of their structure, comparison of credit rates of different Ukrainian credit institutions, in particular in the next works: Ruda [5]. Other scientists determine or assess individual risks in the mortgage market – Revyuk [6], Latsik [7], Manzhos [8]. Some author Nazukova [9] studies the status, problems and prospects of investing in fixed capital in Ukraine. Some researchers study mortgage sectoral problems: Satire [10] analyze land-based mortgage lending in agriculture: problems and development prospects.

At the same time, the evaluation of the mortgage market efficiency should be complex, which will allow forming the general conclusions of the potential investor in making the decision to invest in this market. The complexity of the assessment should be complemented by the transparency and simplicity of the implementation methodology. It was not possible to find scientific papers to cover all the potentialities of the mortgage market and its integration role in the development of the national economy, which led to the emergence of this study.

3. METHODOLOGY AND RESEARCH METHODS. Considering the existence of a certain lag of the Ukrainian mortgage market in development from the corresponding world and European level and the essential need of the national economy of Ukraine in mortgage lending, the task of estimating this difference is arose. In general, the integration assessment of the mortgage market **A_m** will look as represented in the formula A.1:

$$A_m = C_s \times P_m \times R_m, \text{ where} \quad (A.1)$$

A_m – assessment of the mortgage market;

C_s – coefficient of the current situation in the mortgage market;

P_m – coefficient of mortgage prerequisites (potential);

R_m – coefficient of risk mortgage market.

Each direction of the proposed approach involves the calculation of an integrated coefficient, which is carried out by multiplying several indicators. The first direction of the methodological approach involves the study of directions of development of the mortgage market and assessment of its current state. Coefficient of the **current situation** in the mortgage market **C_s** takes into account the following values:

L_{ir} – the level of mortgage interest rate;

P_{lm} – coefficient of Long-term Mortgages;

P_{mn} – coefficient of Non-repayment Mortgage;

$PGDP$ – coefficient of Mortgage loans from GDP.

Assessment of the current situation in the mortgage market **C_s** will be made by the formula A.2:

$$C_s = L_{ir} \times P_{lm} \times P_{mn} \times PGDP \quad (A.2)$$

Comparison of averages **L_{ir} , P_{lm} , P_{mn} , $PGDP$** of the national market with corresponding indicators in the European mortgage market will allow to determine the corresponding coefficients, multiplication of which will give the desired integral index.

The order of calculation of integral indicators for each direction will be described below.

4. RESULTS AND DISCUSSION.

4.1. CURRENT SITUATION IN THE MORTGAGE MARKET. The value of formula A.2 lies in its versatility of application for both assesses a bank's position in the mortgage market and the position of a national mortgage market in a global rating, which allows a potential investor to compare the market or bank's choice of free financial resources. It is clear that depending on the scale of the assessment (bank or country), the list of indicators will change, **$PGDP$** will only be used to evaluate the country's mortgage market. Overall coefficient **C_s** provides the investor with an integrated assessment of the current situation in the country or the condition of the subject of credit in the mortgage market.

The level of mortgage interest rate **L_{ir}** (later other coefficients **P_{lm} , P_{mn} , $PGDP$**) is suggested to count as the ratio of the average interest rate for a mortgage loan in Ukraine to the similar figure in the EU, as shown in the formula B.1:

$$L_{ir} = \frac{L_{iru}}{L_{irn}}, \text{ where} \quad (B.1)$$

L_{iru} – the average interest rate for a mortgage loan in Ukraine;

L_{irn} – the average interest rate for a mortgage loan in EU.

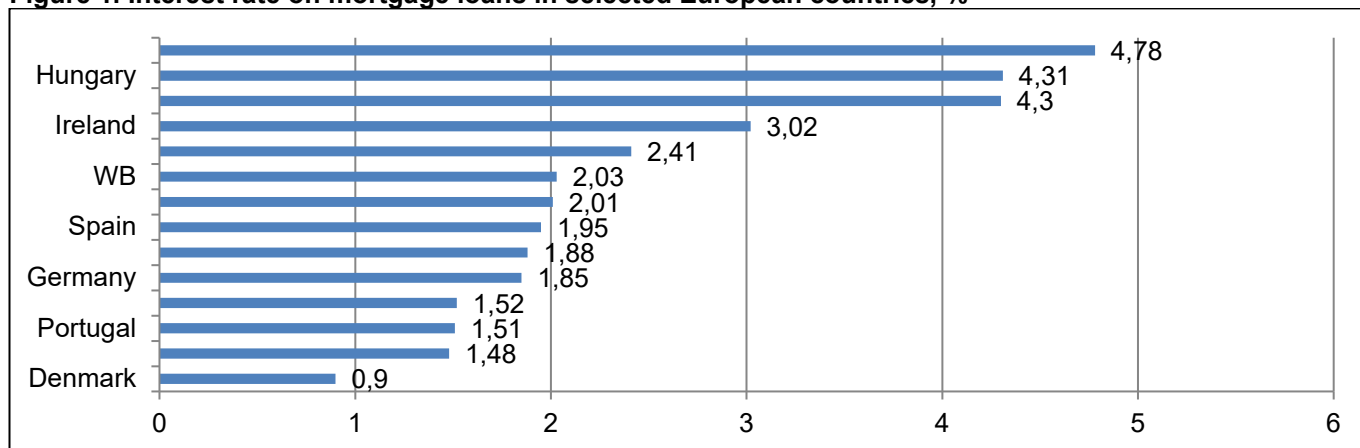
Analysis of interest rates for mortgage loans in banks of Ukraine (**L_{iru}**) revealed the following: at the beginning of the second half of 2019, the following banks provided most of the mortgage loans in Ukraine: JSC «Oschadbank» - 13% of the market, JSC «Ukreximbank» - 10%, JSCB «ARKADA» - 6%, JSCB «Pravexbank» - 4%, JSCB «Ukrsotsbank» - 3%, PJSC «Raiffeisen Bank Aval» - 3% and others. JSC «Oschadbank» traditionally occupies the largest part of the mortgage lending market by working with government lending programs. The terms of the mortgage loan for housing of OJSC «Oschadbank» were as follows: maximum term - up to 20 years, interest rate – 20.49%. At the same time, through a joint program with KAN Development, JSC «Oschadbank» offers mortgage loans in national

currency for up to 20 years with a down payment of 30% of the total cost of the apartment with an interest rate of 8.9% for the first 2 years thanks to a joint program with KAN Development from 25 months to 19.99%, the one-time loan fee is 0.99% of the loan amount. The third type of mortgage lending is offered by JSC «Oschadbank» for the acquisition of housing in the secondary market. Credit terms of such mortgage - up to 20 years at 19.99% [11; 12].

Mortgage loans JSCB «ARKADA» provides individuals - residents who have concluded an agreement with the bank to participate in the Fund for construction financing and have invested at least 20% of the total area of the selected apartment. The loan is granted for a term up to 30 years. The interest rate on the mortgage loan offered by JSCB «ARKADA» is quite attractive compared to even the average size of this indicator in Ukraine (14.73%), but the mentioned proposal applies only to housing projects of the construction company JSCB «Arkada», which limits the geography of the consumer's circle of credit [11].

With regard to mortgage interest rates in EU countries after the 2008 crisis, they have declined over several years and have fallen in 2018 from an average of 2.60% to 2.42%. Compare the average interest rate of mortgage lending in Ukraine with the corresponding indicator in some EU countries, that is shown in Figure 1:

Figure 1. Interest rate on mortgage loans in selected European countries, %



Source: composed for [13]

By simple calculations: the average mortgage interest rate in our country (5.6% in 2018) is 17.2% higher than in Romania and 6 times higher than in Denmark.

As a result of calculations, the average interest rate on a mortgage loan in EU countries (**Lim**) was **Lim = 2.42**; inverse mortgage interest rate ($2.42 : 5.5 = 0.44$) was **Lir = 0.44**, which indicates the extremely high mortgage rates in Ukraine, which negatively affect the overall assessment of the mortgage market in our country. Other coefficients are calculated according to a similar scheme. Calculate the ratio of the share of long-term mortgages **Plm**. According to a report by the European Mortgage Fund (EMF), 10-year loans are considered long-term [13]. Coefficient **Plm** in the EU in the participating countries is very different in the countries, as can be seen from the Table 1:

Table 1. Share of long-term mortgages in general volume of loans in 2018, %

Country	Up to 1%	Country	Up to 10 %	Country	More 10 %
Austria	0	Denmark	1	Belgium	17
Croatia	0	Romania	2	Hungary	21
Greece	0	United Kingdom	2	Czech Republic	25
Italy	0	Finland	2.5	Spain	27
Ireland	0	Estonia	6	Germany	36
Luxembourg	0			Netherlands	56
Portugal	0				
Poland	0				

Source: composed for [13]

For EU countries, given that in 8 EU countries there are no long-term loans at all, and in others the share varies from 1% to 56%, on average **Plm** was in 2017 – 10%, in Ukraine, taking into account our research the share of loans from 5 years – 20.1%, 10 years - less 5%. So, **Plm = 0.5**, that indicates the shortage of long-term mortgages in Ukraine compared to the average in EU countries.

Consider the following indicators **Pmn** – coefficient of non-repayment (repayment) of mortgages. According to the general report 2018 of European Mortgage Federation the mortgage lending rate in the EU countries in 2017 resumed a positive trend. Unlike 2016, the total outstanding EU credit in 2017 increased by 2.24%. Excluding exchange rate fluctuations, outstanding home loans increased by € 208 billion. Trends in mortgage repayments in the EU are under the influence of five countries: the United Kingdom, Germany, France, the Netherlands and Spain,

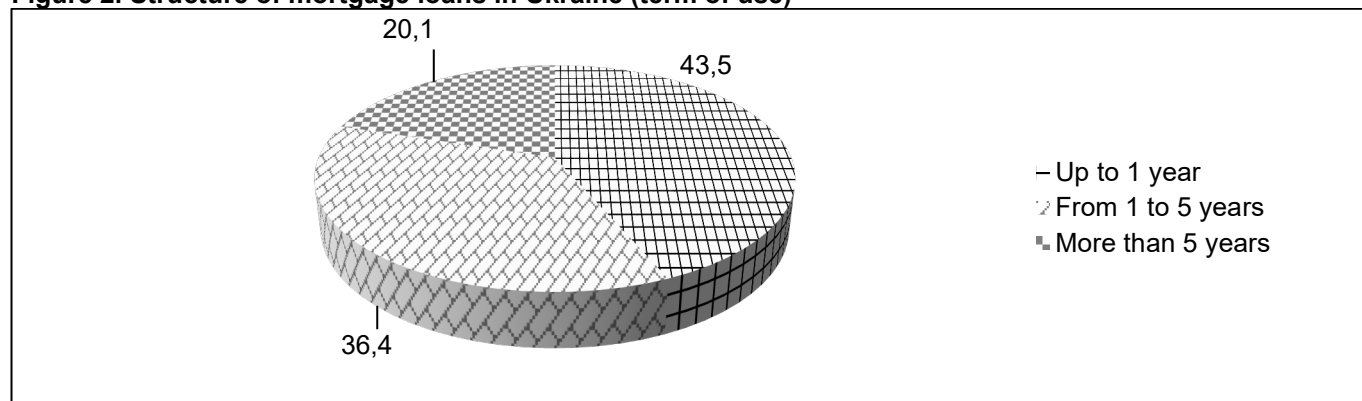
accounting for 72% of the total number of outstanding home mortgages in the EU in 2017. Fixed exchange rates UK and Sweden also saw an increase in outstanding mortgage lending. The average mortgage default rate for 19 EU countries was in 2017 67.8% [13]. The average rate of non-repayable mortgage loans in Ukraine during this period was 2%. Calculate the ratio ($67.8 : 2 = 33.9$). That is, the discipline of repayment of mortgage loans in Ukraine is almost 34 times better than in EU countries, which will positively affect the overall assessment of the national mortgage market. **$Pmn = 33.9$** .

Analyze and calculate next metric: **$PGDP$** percentage of mortgage loans to GDP. Ratio of mortgage loans to GDP of the country: 5.1% in Ukraine, 13% in the Czech Republic; in Poland – 19.6%; in France – 42.4%; in Germany – 45.3%; in Spain – 62.1%; in the UK – 83.7%, in the Netherlands – 106.2% [13]. For simplification, it is necessary to calculate the arithmetic average for the EU countries (excluding the volume of national mortgage markets in these countries) - 53.1% (it as the norm) and compare it with the similar indicator in Ukraine: ($5.1 : 53.1 = 0.1$). Coefficient **$PGDP$** in Ukraine it is extremely low, which will negatively affect the overall assessment of the mortgage market. **$PGDP = 0.1$** . Formula A.1 calculates the first integration coefficient **Cs** , to estimate the current state of the mortgage market of Ukraine: **$Cs = 0.44 \times 0.5 \times 33.9 \times 0.1 = 0.746$**

The **Cs** ratio below 1 negatively characterizes both the current state of the Ukrainian mortgage market and its overall rating of **Am** .

One of the problems of mortgage lending in Ukraine is the short term of granting loans, the structure of mortgages depending on the term of their granting is shown in Figure 2:

Figure 2. Structure of mortgage loans in Ukraine (term of use)



Source: composed for [14].

Almost 80% of the mortgages used have been received for less than 5 years. Recall that an important feature of mortgage lending is the long term of its granting, which also calls into question the existence of a mortgage for this area in the Ukrainian lending practice.

Thus, an analysis of the current state of the mortgage market in Ukraine allows us to formulate the following conclusions: proposals of Ukrainian banks to provide mortgage loans are not in most respects the conditions of mortgage lending due to short term loans and high interest rates; Housing financing is characterized by better conditions (credit up to 20 years at 15% on average), which also do not meet the pan-European interest rate - up to 2.42%. The development of mortgage lending in Ukraine requires legislative support to change the status of property rights; state support in guaranteeing loans and resolving unfinished issues; finding alternative sources of funding. Addressing these issues should strengthen the public's confidence in the country's credit and financial system, which will allow mobilization of internal financial free resources and ensure the further development of mortgage lending in Ukraine.

4.2. ANALYSIS OF THE POTENTIAL OF THE MORTGAGE MARKET OF UKRAINE. The state of the mortgage market plays a significant role in the socio-economic development of each country. The Ukrainian economy is growing at a very slow pace, lagging behind the global ones. This prevents our country from realizing its potential and for Ukrainians to improve their standard of living.

The second component of the overall assessment of the mortgage market **Am** – coefficient of prerequisites (potential) of the mortgage market **Pm** , in our design, should consider the following values:

Dfa – coefficient of depreciation of fixed assets;

Ho – coefficient of percent of overcrowded housing;

$CGDP$ – share of construction in GDP;

Hv – the Level of Vacant Housing;

$DGDP$ – coefficient of the level of deposits in GDP.

Considering these indicators, market potential rate mortgages **Pm** is carried out by the formula C.1:

$$P_m = D_{fa} \times H_o \times C_{GDP} \times H_v \times D_{GDP} \quad (C.1)$$

The calculation of each indicator **Dfa** , **Ho** , **$CGDP$** , **Hv** , **$DGDP$** is made by the ratio of the value of the indicator existing in Ukraine and the corresponding value in the EU. Coefficient **Dfa** Depreciation of Fixed Assets calculates by the formula C.2:

$$D_{fa} = \frac{D_{fau}}{D_{fan}}, \text{ where} \quad (C.2)$$

D_{fau} - Depreciation of Fixed Assets in Ukraine, %;

D_{fan} - Depreciation of Fixed Assets в EU, %.

The overall deterioration ratio of Ukrainian fixed assets in 2017 was 58.1% [14]. There is no general corresponding EU indicator, which is why the calculation uses the indicator for Poland, where the level of depreciation of fixed assets at that time was 46%. It is clear that it is not entirely correct to use another indicator of order, but that the value of the indicator in Poland reflects the average European level of depreciation of fixed assets. Since the calculation concerns the potential, ie the assessment of the need for mortgage capital, the direct ratio of indicators is calculated. So, by the formula C.2: **D_{fa} = 1.26**. This means that the Ukrainian industry needs long-term investments more than Poland by 26%, which could be an additional source of the mortgage market.

The following indicator is calculated next - the ratio of overcrowded housing **Ho**. Citizens of Ukraine have extremely low housing, 45% of Ukraine's population is overcrowded, while Europe has only 17%; 39% of Ukrainian households do not meet sanitary standards (13.65 m² per person); 60% of households live in outdated housing stock; 45% of households are dissatisfied with their housing [14]. Based on this data, the ratio of overpopulated housing **Ho = 0.38**, that demonstrating the severity of the housing shortage problem in Ukraine and the great potential for demand for it.

The next component of the calculation - **CGDP** share of construction in GDP characterizes the relative degree of development of the construction industry in the country compared to the European average. The share of construction in GDP in Ukraine at the end of 2018 was only 3.97% (**CGDPU**), while in Europe - 7.5% (**CGDPN**) [13]. This factor **CGDP = 1.89**, that means that there is a potential to apply a mortgage loan: in Ukraine the needs of the construction industry more than in Europe almost twice.

The Level of Vacant Housing in Ukraine **Hv** in 2019 was 2.77%, in Europe it was 3.3 times higher - 9.1% [13; 14]. So, the Level of Vacant Housing **Hv = 0.31**, which shows that in Europe, citizens have and use free housing to earn 3 times more income than Ukrainians, moreover, they purposefully invest in housing and even apply for a mortgage to provide additional retirement income in the future.

The last indicator in this group of mortgage lending potential is the percentage of deposits in GDP **DGDP**. Value of mortgage loans to GDP: in Ukraine - 5.1% (**DGDPU**), in the Czech Republic - 13%; in Poland - 19.6%; in France - 42.4%; in Germany - 45.3%; in Spain - 62.1%; in the UK - 83.7%; in the Netherlands - 106.2% [13]. The average size of mortgage loans to GDP in the EU countries listed is 53.2% (**DGDPN**), that is, the potential of increasing deposits in Ukraine has not been used by almost 90%. Indicator **DGDP = 10.4**. Using formula C.1, calculate the overall potential of the Ukrainian mortgage market: **Pm = 1.26 x 0.38 x 1.89 x 0.31 x 10.4 = 2.92**

The result (2.92) means that the potential of applying mortgage capital in Ukraine exceeds the European almost three times, which is a positive characteristic in the overall assessment of the mortgage market of the country.

Thus, a study of the potential of mortgage capital in Ukraine found that its volume exceeds the European almost three times, and therefore is attractive for development not only for the national credit and financial system, but also for foreign credit institutions.

4.3. RISK ASSESSMENT IN THE MORTGAGE MARKET OF UKRAINE. The rationale for this vision is beyond the scope of this study and will be covered in other articles. The calculation of the third component of the overall assessment of the mortgage market **Am** – the risk factor for the mortgage market **Rm**, in our design, should take into account the following values:

P_{cr} – Evaluation of Ukraine's position in the credit rating;

P_{db} – Rating of Ukraine's position in the rating «Doing business»;

P_{ir} – Assessment of Ukraine's position in the investment rating;

R_i – Inflation rate, %;

P_{uc} – Part of unfinished construction, %.

The list of values is made based not only on their content, but also on information accessibility to them. Given these indicators, the evaluation of the mortgage market **Rm** (Evaluation of the mortgage market risks) will be made according to the formula D.1:

$$R_m = P_{cr} \times P_{db} \times P_{ir} \times R_i \times P_{uc} \quad (D.1)$$

The calculation of each indicator **P_{cr}**, **P_{db}**, **P_{ir}**, **R_i**, **P_{uc}** is based on the ratio of the indicator in Ukraine and the corresponding average in the EU.

Coefficient **P_{cr}** - Evaluation of Ukraine's position in the credit rating calculate by the formula D.2:

$$P_{cr} = \frac{P_{cru}}{P_{crn}}, \text{ where} \quad (D.2)$$

P_{cru} – assessment of Ukraine's position in the credit rating;

P_{crn} – average rating of EU countries in the credit rating.

The list of values is made based not only on their content, but also on information accessibility to them. Given these indicators, the evaluation of the mortgage market **Rm** (Evaluation of the mortgage market risks) will be made according to the formula D.1:

$$R_m = P_{cr} \times P_{db} \times P_{ir} \times R_i \times P_{uc} \quad (D.1)$$

The calculation of each indicator **P_{cr}**, **P_{db}**, **P_{ir}**, **R_i**, **P_{uc}** is based on the ratio of the indicator in Ukraine and the corresponding average in the EU.

Coefficient **Pcr** - Evaluation of Ukraine's position in the credit rating calculate by the formula D.2:

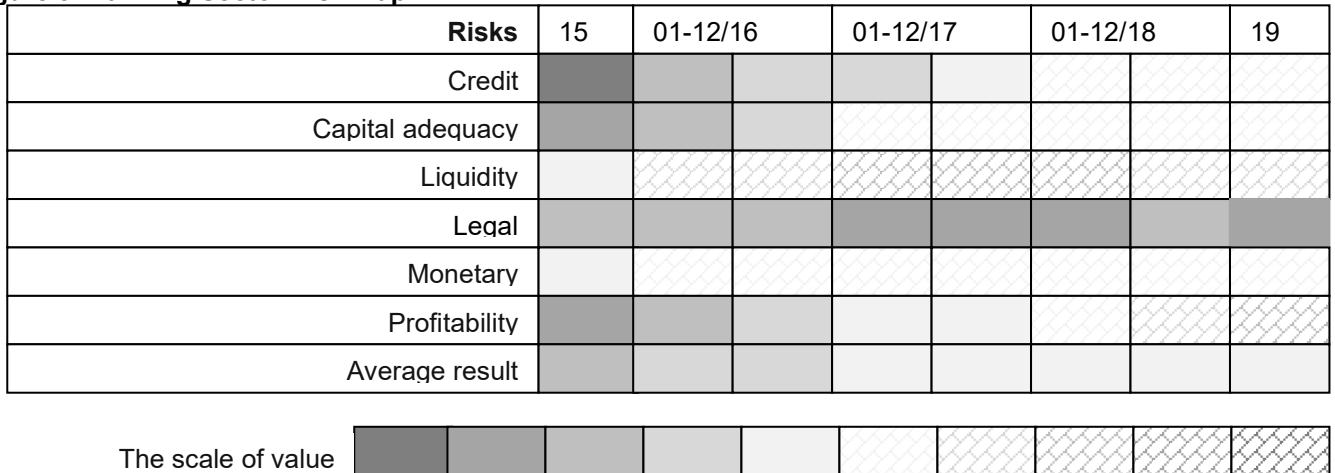
$$P_{cr} = \frac{P_{cru}}{P_{crn}}, \text{ where} \quad (D.2)$$

Pcru – assessment of Ukraine's position in the credit rating;

Pcrn – average rating of EU countries in the credit rating.

Credit ratings are used for regulatory purposes in determining capital requirements to allow for credit risks in operating and investment activities. Most financial institutions use credit ratings to evaluate the borrower, determine the loan rate, and the terms of the collateral. A serious source of systemic risk for Ukrainian banks remains the high dollarization of bank balances. The NBU estimates that the natural level of dollarization is about 20% for similar financial systems in Ukraine, while in Ukraine it exceeds 40%. A complete list of banking sector risks is presented in Figure 3:

Figure 3. Banking Sector Risk Map



Source: formed for [14].

As can be seen from Figure 3, the most dangerous risk remains legal. According to the NBU: credit risk reflects the prospects of changes in the level of non-performing loans in banks' portfolios and the need for additional reserves for such loans; capital adequacy risk assesses the ability of banks to provide sufficient capital; liquidity risk reflects the ability of banks to fully and timely meet their obligations to depositors and creditors; legal risk assesses banks' ability to protect their own interests through legal instruments; currency risk indicates how far foreign exchange market trends can affect banks' financial performance; Profitability risk refers to the ability of banks to generate net income.

On April 2019, the long-term and short-term credit ratings of Ukraine in foreign and national currencies were confirmed at the level «B+/B» with a stable outlook by three world rating agencies: Standard&Poor's, Fitch and Moody's. At the same time, according to the company «Rating and Investment Information, Inc.» (R&I) Ukraine received a credit rating CCC+. Credit rating R&I for the EU member states is presented in Table 2.

To calculate the average rating in the EU, each credit position is assigned a serial number according to the scheme shown in the Table 3:

Table 2. EU and R&I credit ratings for September 2019

Country	Rating	Cod	Country	Rating	Cod
Austria	-		Germany	AAA	26
Bulgaria	-		United Kingdom	AAA	26
Greece	-		Denmark	AAA	26
Estonia	-		Netherlands	AAA	26
Cyprus	-		Finland	AAA	26
Lithuania	-		Sweden	AAA	26
Luxembourg	-		Belgium	AA+	24
Malta	-		Czech Republic	AA-	22
Portugal	-		Ireland	A	20
Romania	-		Slovakia	A	20
France	-		Slovenia	A	20
Not evaluated by R&I			Spain	A-	19
			Latvia	A-	19
			Poland	A-	19
			Italy	BBB+	18
			Croatia	BBB-	16

Source: formed for [13]

Table 3. Codification of credit rating

AAA+	27	BBB+	18	CCC+	9
AAA	26	BBB	17	CCC	8
AAA-	25	BBB-	16	CCC-	7
AA+	24	BB+	15	CC+	6
AA	23	BB	14	CC	5
AA-	22	BB-	13	CC-	4
A+	21	B+	12	C+	3
A	20	B	11	C	2
A-	19	B-	10	C-	1

Source: suggested by the authors

Find the average for the countries where the credit score was made, $P_{crn} = 23$, $P_{cru} = 11$. From here $P_{cr} = 0.48$, which indicates that the credit risks of Ukrainian banks are almost 2 times greater than European ones.

Calculate the following indicator, which evaluates Ukraine's position in the rating «Doing business» P_{db} . The assessment of the position of the countries of the world under favorable conditions of business use is made from 1 to 190 points (by the number of countries in the rating). Higher ranking of ease of «Doing business» notes that regulatory conditions are better for the establishment and operation of local firms. The rating consists of accurate measurements of overall indicators on 10 topics, which indicates that it consists of several indicators and shows an equivalent effect on the overall rating country. The 2019 rating for all countries determines the status of May 2018. In the Table 4 gives comparative estimates of Ukraine and average scores across 28 EU countries.

Rating of Ukraine's position in the rating Doing business $P_{db} = 0.50$, as can be seen from the Table 6, indicating that there are some risks in this direction.

Particularly high risks exist when dealing with insolvency issues - in Ukraine this figure is worse than the EU average of 5 times. However, the terms of obtaining a loan and obtaining permits for construction in Ukraine, directly related to the mortgage market, are better than in Europe twice.

Table 4. Comparison of Ukraine and EU ratings in the Doing business-2019 rating

	Global score	Company registration	Obtaining a building permit	Connection to the power supply system	Property registration	Obtaining loans	Protection of minority investors	Taxes	International Trade	Ensuring the implementation of the contract	Insolvency resolution
Ukraine	71	56	30	135	63	32	72	54	78	57	145
EU average	36	64	64	51	50	67	56	44	15	50	34
P_{db}	0.50	1.15	2.14	0.38	0.8	2.1	0.78	0.81	0.19	0.87	0.23

Source: calculated by the authors for [16]

The scheme of calculating the next indicator that evaluates Ukraine's position in the investment rating P_{ir} similar to the previous one. Ukraine in 2018 rose to 3 positions and took only 131 place in the ranking of investment attractiveness of the countries of the world. The calculation of the average estimates for the EU countries is presented in Table 5:

Table 5. Calculation of average EU investment attractiveness estimates for 2018

Indicator	Overall score		Economic score		Political and legal score		Socio-cultural score	
	Rating	Score	Rating	Score	Rating	Score	Rating	Score
P_{iru}	131	45.27	103	48.04	145	40.56	106	47.60
P_{irn}	29-30	66.64	x	61.78	X	80.27	x	59.86
P_{ir}	X	0.68	x	0.78	X	0.51	x	0.80

Source: calculated by the authors for [17]

The results of the calculation of the coefficient of investment attractiveness ($P_{ir} = 0.68$) indicate the low investment attractiveness of Ukraine. If, in the aggregate, the European Union's positions correspond to 29-30 places, then position 131 of Ukraine since the 190s is in need of a shift, because investment for Ukraine is industrialization, modernization of agriculture, the opportunity to change the sectorial structure of the national economy, to increase the efficiency and competitiveness of the sub management and improve socio-economic standards of living.

Assessing the impact of the inflation rate R_i is crucial to understanding the effectiveness of the mortgage market, as the mortgage is based on long-term relationships between market entities. The International Monetary Fund has been researching inflation around the world since 1980. According to the IMF for 2018, inflation in Ukraine

was 10.9%. Ukraine's inflation forecast for 2019 - 7.3% [13]. The results of comparing inflation indicators in the CIS and the EU and calculating the ratio of their correlation are shown in the Table 6:

Table 6. Dynamics of the ratio of the inflation rate in the CIS and the EU

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2024
CIS	12,1	9,8	6,2	6,5	8,1	15,5	8,3	5,5	4,5	5,7	5,0	4,3
EU	2,4	3,1	2,6	1,5	0,5	0,2	0,2	1,7	1,9	1,6	1,7	2,0
Ri	0,20	0,2	0,32	0,42	0,23	0,06	0,01	0,02	0,31	0,42	0,28	0,47

Source: calculated by the authors for [18]

The inflation rate is negative, so the calculation is reversed. The CIS inflation ratios, both Ukraine and EU countries, show that there are very high inflation risks. In 2018 **Ri** = **0.42**, which is a negative indicator in the overall assessment of the mortgage market.

Consider the last component of the mortgage market risk assessment **Rm - Puc** part of unfinished construction.

There is an extremely negative situation in Ukraine regarding canned housing, the dynamics of which are also on the rise. In particular, according to the State Statistics Service, the construction or reconstruction of 2433 apartment buildings in Ukraine has been suspended or stopped.

In the European Union, the issue of incomplete or illegal construction is not at all due to the monitoring and timely regulation of this issue by public authorities and local self-government. Therefore, it is not possible to calculate the latest **Puc** ratio, which is a component of mortgage lending risk assessment **Rm**, given the calculation formula.

It was noted that this risk is the highest in Ukraine. Due to the lack of official statistical information, the conditional calculation of lost investments in housing construction is carried out: $2433 \times 200 \times 50\,000 = 24\,330\,000\,000$ \$ USA (200 - the average number of apartments in a residential complex, \$ 50 thousand - the average cost of an apartment). \$ 24.3 billion USA lost by the Ukrainians along with confidence in the country's financial system and government. It should be added that with such shameful statistics there is no official (public) data and monitoring by government agencies.

It is feasible to calculate the integrated risk index in the mortgage market using the formula D.2:

$$Rm = 0.48 \times 0.50 \times 0.68 \times 0.42 = 0.069$$

The final calculation of the assessment of the level of mortgage market of Ukraine **Am** will be performed according to the formula A.1:

$$Am = 0.746 \times 2.92 \times 0.069 = 0.15$$

Such an assessment means that Ukraine's mortgage market is embryonic in comparison with its EU mortgage market. The rather good potential is being destroyed due to the high risks, which are, first and foremost, not of banking institutions, as the conductors of funds, but of the population, which is a powerful source of income for each national economy, as a tool for building the national economy.

5. CONCLUSIONS. A methodological approach to assessing the level of development of the mortgage market involves research and settlement in three directions: 1) Assessment of the current state of mortgage lending in Ukraine; 2) Analysis of the potential of applying a mortgage loan; 3) Mortgage risk assessment. Each direction of the proposed approach involves the calculation of an integrated coefficient, which is carried out by multiplying several relative indicators.

An important feature of mortgage lending is the long term loan term, which casts doubt on the existence of a mortgage, as nearly 80% of the mortgages used have been received for less than 5 years.

The biggest risk of home mortgage lending in Ukraine is the problem of unfinished construction, while in the EU countries the issue of unfinished or illegal construction is not addressed at all due to the monitoring and timely regulation of this issue by public authorities and local self-government.

The final calculation of the relative valuation of the Ukrainian mortgage market **Am** = **0.15** means that the mortgage market of Ukraine is embryonic in comparison with the EU mortgage market. Quite a good potential is not used because of the high risks, which are, first of all, not banking institutions, as the conductors of funds, but the population, which is a powerful source of income for each national economy, a tool for building the national economy.

The development of mortgage lending in Ukraine requires legislative support to change the status of property rights; state support in guaranteeing loans and resolving unfinished issues; finding alternative sources of funding.

References

1. McDonald, D., Thornton, D. (2008). *A Primer on the Mortgage Market and Mortgage Finance. Review*. DOI: 10.20955/r.90.31-46 [in Eng.].
2. Krainer, J., LeRoy, S., Munpyung O. (2009). *Mortgage Default and Mortgage*. URL: <https://www.frbsf.org/economic-research/files/wp09-20bk.pdf> [in Eng.].
3. McCord, M., Stanley, M. Berry, J., Haran, M., Peadar, D. (2011). *The implications of mortgage finance on housing market affordability. International Journal of Housing Markets and Analysis*, 4. 394-417. DOI: 10.1108/175382711111172175 [in Eng.].
4. Choi, J., Kaul, K., Goodman, L. (2019). *FinTech Innovation in the Home Purchase and Financing Market*. URL: https://www.urban.org/sites/default/files/publication/100533/fintech_innovation_in_the_home_purchase_and_financing_market_0.pdf [in Eng.].

5. Ruda, O. (2018). *Formuvannya ipotechnoho kredytuvannya v Ukraini*. [Formation of mortgage lending in Ukraine]. *Efektivna ekonomika - Effective economy*. - Vinnitsa. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/61.pdf [in Ukr.].
6. Rev'yuk, N. (2007). *Ipoteka yak ekonomiko-pravova konstruktsiya zaluchennya investytsiy v ekonomiku: teoriya ta praktyka yiyi zastosuvannya* [Mortgage as an economic and legal construction of attracting investment in the economy: theory and practice of its application]. Kharkiv [in Ukr.].
7. Latsik, G. (2011). *Finansovi instrumenty na ipotechnomu rynku Ukrainy* [Financial Instruments in the Mortgage Market of Ukraine]. Candidate's thesis. Ternopol. [in Ukr.].
8. Manjos, S. (2013). *Naukovi pidkhody do vyznachennya ta klasyfikatsiyi ryzykiv ipotechnoho kredytuvannya, zakhyshchenykh promyslovoyu nerukhomistyu* [Scientific approaches to definition and classification of mortgage lending risks secured by industrial real estate]. *Nauka ta ekonomika - Science and economics*, 3 (31), 192-198 [in Ukr.].
9. Nazukova, N. (2018). *Stan, problemy ta perspektivy investuvannya v osnovnyy kapital v Ukraini* [State, Problems and Prospects for Investing in Fixed Capital in Ukraine]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid - Investments: Practice and Experience*, 14, 54-59 [in Ukr.].
10. Satire, L. (2013). *Ipotechne kredytuvannya zemli yak dzherelo finansovykh resursiv dlya sil'hospvyrobnykiv* [Land mortgage lending as a source of financial resources for agricultural producers]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 4, 36-38 [in Ukr.].
11. Sayt AKB «Arkada» [Website of JSCB «Arkada»]. arkada.ua. URL: <https://arkada.ua> [in Ukr.].
12. Sayt AT «Oshchadbank» [Website of JSC «Oschadbank»]. oschadbank.ua. URL: <https://www.oschadbank.ua/ua/private/loans/kredit-p-d-poteku> [in Ukr.].
13. Website of European Mortgage Federation. hypo.org URL: <https://hypo.org/app/uploads/sites/3/2018/09/HYPOSTAT-2018-FINAL.pdf> [in Eng.].
14. Sayt natsional'noho banku Ukrainy [Website of the NBU]. bank.gov.ua. URL: <https://www.bank.gov.ua> [in Ukr.].
15. Sayt Derzhavnoho komitetu statystyky [Website of the State Statistics Committee]. ukrstat.gov.ua URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukr.].
16. Reytynh Vedennya biznesu [Rating. Doing Business]. doingbusiness.org URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/rankings> [in Rus.].
17. World investment report. URL: https://unctad.org/en/Publications Library/wir2018_en.pdf [in Eng.].
18. World ranking of the cost of Living Around the World 2018. URL: <https://www.mercer.com/newsroom/cost-of-living-2018.html> [in Eng.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Студінська Галина Яківна, доктор економічних наук,
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Киото, 19 Київ, Україна
e-mail: Studinska.galina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4713-4957

Просов В'ячеслав Миколайович, аспірант Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання МЕРТУ
пр. Дружби народів, 38, Київ, Україна
e-mail: prosov.vn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5712-7190

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Студинская Галина Яковлевна, доктор экономических наук,
Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19 Киев, Украина
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

Просов Вячеслав Николаевич, аспирант Государственного научно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики МЭРТУ
пр. Дружбы народов, 38, Киев, Украина
e-mail: prosov.vn@gmail.com

ABOUT THE AUTHORS

Studinska Galina, Doctor of Economic Sciences
Kyiv National Trade and Economics University
Str. Kyoto, 19 Kyiv, Ukraine
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

Prosov Viacheslav, Postgraduate student, State Research Institute of Informatization, Modeling of Economics, Kyiv, Ukraine
e-mail: prosov.vn@gmail.com

МЕТОДИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА – ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ**Кучеренко С. Ю.,
Кучеренко О. М.**

Метою дослідження є аналіз методів оцінки кредитоспроможності позичальника – фізичної особи з точки зору її доцільності застосування при наданні різних видів кредитів, а також подання рекомендацій щодо найефективнішого методу провадження такої оцінки в практичній діяльності банківської установи.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. У процесі написання статті були використані методи: діалектичний, економічних порівнянь і узагальнень, групування, графічний, системно-структурного аналізу і синтезу.

Результати роботи. У статті ґрунтовно досліджено сучасні методи оцінки кредитоспроможності позичальника – фізичної особи, що використовуються банківськими установами в практичній діяльності. Обґрунтовано переваги та недоліки використання кожної з них та доцільність застосування різних методів при наданні різних видів кредитів. Визначено, що найбільш перспективною методикою оцінки кредитоспроможності саме фізичної особи є кредитний скоринг.

Реалізація цих рекомендацій призведе до поліпшення та пришвидшення надання якісних банківських послуг клієнту, а також успішного функціонування банківської установи.

Висновки. Від якості оцінювання кредитоспроможності позичальників залежить фінансовий стан банку в цілому. Найчастіше вивчення кредитоспроможності індивідуальних позичальників здійснюється за бальною системою оцінки надійності клієнтів. За підсумками аналізу якісних і кількісних показників банк робить висновок про надійність потенційного позичальника і дає оцінку кредитоспроможності позичальника.

При розгляді фінансового стану і економічного становища потенційного позичальника важливі буквально всі деталі, в іншому випадку банк може піддатися ризику і понести великі втрати. При цьому складність оцінки кредитоспроможності позичальника змушує фінансові інститути застосовувати різноманітні підходи до методів оцінки. Мінімізувати втрату кредитних ресурсів банку дозволяє ретельний відбір клієнтів на основі оцінки кредитоспроможності позичальника.

Ключеві слова: банківська установа, споживче кредитування, кредитний скоринг; оцінка кредитоспроможності позичальника; андеррайтинг; кредитна історія; якісні показники; кількісні показники.

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ ЗАЕМЩИКА – ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА**Кучеренко С. Ю.,
Кучеренко О. Н.**

Целью исследования является анализ методов оценки кредитоспособности заемщика – физического лица с точки зрения ее целесообразности применения при оказании различных видов кредитов, а также представление рекомендаций по эффективному методу осуществления такой оценки в практической деятельности банковского учреждения.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. В процессе написания статьи были использованы методы: диалектический, экономических сравнений и обобщений, группировки, графический, системно-структурного анализа и синтеза.

Результаты работы. В статье основательно исследованы современные методы оценки кредитоспособности заемщика – физического лица, используемых банковскими учреждениями в практической деятельности. Обоснованы преимущества и недостатки использования каждого из них и целесообразность применения различных методов при оказании различных видов кредитов. Определено, что наиболее перспективной методикой оценки кредитоспособности именно физического лица является кредитный скоринг.

Реализация этих рекомендаций приведет к улучшению и ускорению предоставления качественных банковских услуг клиенту, а также успешного функционирования банковского учреждения.

Выводы. От качества оценки кредитоспособности заемщиков зависит финансовое состояние банка в целом. Чаще всего изучение кредитоспособности индивидуальных заемщиков осуществляется по балльной системе оценки надежности клиентов. По итогам анализа качественных и количественных показателей банк делает вывод о надежности потенциального заемщика и дает оценку кредитоспособности заемщика.

При рассмотрении финансового состояния и экономического положения потенциального заемщика важны буквально все детали, в противном случае банк может подвергнуться риску и понести большие потери. При этом сложность оценки кредитоспособности заемщика заставляет финансовые институты применять различные подходы к методам оценки. Минимизировать потерю кредитных ресурсов банка позволяет тщательный отбор клиентов на основе оценки кредитоспособности заемщика.

Ключевые слова: банковское учреждение, потребительское кредитование, кредитный скоринг; оценка кредитоспособности заемщика; андеррайтинг; кредитная история; качественные показатели; количественные показатели.

METHODS OF ASSESSING THE CREDITWORTHINESS OF THE NATURAL PERSON BORROWER

Kucherenko Svitlana

Kucherenko Oleh

The purpose of the study is to analyze the methods of assessing the creditworthiness of the natural person borrower in terms of feasibility of its applying in various types of lending, as well as to provide the recommendations on the most effective method of implementing such an assessment in banking institutions practice.

Both general scientific and special methods of scientific knowledge have become the methodological basis of the article. In the process of writing the article the following methods were used: dialectical, economic comparisons and generalizations, grouping, graphical, system-structural analysis and synthesis.

Results of work. In the article the modern methods of assessing the creditworthiness of the natural person borrower used by banking institutions in their practice are thoroughly investigated. The advantages and disadvantages of using each of them and the feasibility of applying different methods in providing various types of loans are substantiated. It is determined that the most promising method of assessing the creditworthiness of the natural person borrower is credit scoring.

The implementation of these recommendations will lead to the improvement and acceleration in providing the quality banking services for the client, as well as to the successful operation of the banking institution.

Conclusions. The financial condition of the bank as a whole depends on the quality of assessing the creditworthiness of borrowers. Most often, the examination of the creditworthiness of individual borrowers is carried out on a point system for assessing the clients' reliability. Based on the analysis of qualitative and quantitative indicators, the bank makes a conclusion about the reliability of a potential borrower and gives the assessment to the creditworthiness of the borrower.

In considering the financial situation and economic condition of a potential borrower all the details are important, otherwise the bank may be at risk and suffer great losses. At the same time, the complexity of assessing the creditworthiness of the borrower makes financial institutions to apply the different approaches to evaluation methods. Careful clients' selection based on the assessment of the borrower's creditworthiness allows the bank to minimize its credit resources loss.

Key words: banking institution, consumer lending, credit scoring; assessment of the borrower's creditworthiness; underwriting; credit history; qualitative indicators; quantitative indicators.

JEL Classification: G21, E43, D10

Постановка проблеми. Конкуренція в банківському секторі, що зростає з року в рік, змушує кредитні організації удосконалювати методики оцінки кредитоспроможності як потенційних позичальників, так і існуючих клієнтів банку. Це дозволить не тільки зберегти існуючу клієнтуру і залучити нових позичальників, а також знизить ризики, пов'язані з неякісною оцінкою стану позичальників. Це обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні дослідженню проблем оцінки кредитоспроможності позичальників – фізичних осіб присвячені праці величезної кількості науковців і практиків у банківській сфері. Це зокрема вітчизняні науковці Бучко І. Є., Владичин У. В., Герасимович А. М., Кришталь Г. О., Стецишин Т. Б., Цугунян А. М., які досліджують питання оцінки кредитоспроможності. Їх науковий доробок сприяє наданню більш якісних банківських послуг та поверненню довіри до вітчизняних банківських установ. Саме зміни у їх роботі, пристосування банків до нових макроекономічних умов господарювання потребують подальших ґрунтовних досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз різних методів оцінки кредитоспроможності позичальника – фізичної особи з точки зору її доцільності застосування при наданні різних видів кредитів, а також подання рекомендацій щодо найефективнішого методу провадження такої оцінки в практичній діяльності банківської установи.

Під кредитоспроможністю позичальника слід розуміти такий фінансово-господарський стан домогосподарства, який дає впевненість в ефективному використанні їм позикових коштів, здатність і готовність повернути кредит відповідно до умов договору. Вивчення різних факторів, які можуть спричинити за собою непогашення кредитів, або, навпаки, забезпечують їх своєчасне повернення, становить зміст аналізу кредитоспроможності [1].

Отже, оцінка кредитоспроможності позичальника є одним із способів попередження або хоча б звести до мінімуму кредитного ризику банку. Під кредитним ризиком розуміється небезпека потенційно можливих втрат фінансових ресурсів (в тому числі і недоотримання прибутку) кредитної організації в зв'язку з погіршенням фінансового стану позичальника.

Слід розуміти, що в умовах конкуренції, банку не завжди доводиться мати справу тільки з надійними і матеріально заможними позичальниками [2]. Як правило, навпаки, серед клієнтів банку переважають люди, які відчувають фінансові труднощі. Тому вміння кредитних експертів проаналізувати і оцінити сильні і слабкі сторони позичальника щодо прийнятих боргових зобов'язань – основне завдання будь-якого банку, бо процес кредитування нерозривно пов'язаний з дією різних факторів ризику, здатних доставити банку економічні проблеми.

Для оцінки кредитоспроможності позичальника – фізичної особи банки визначають перелік показників і встановлюють їх критеріальні значення залежно від виду кредиту (на придбання або будівництво житла,

придбання транспортних засобів, товарів тривалого використання, на інші потреби), його обсягу й строку, виду забезпечення (застави) за кредитом [3, с. 57].

Метою оцінки кредитоспроможності позичальника є оцінка кредитного ризику та виявлення джерел погашення позичальником – фізичною особою відсотків і заборгованості за наданим кредитом.

Порядок оцінки банком раціональності надання кредиту в загальному вигляді наведений на рис. 1.

Методика оцінки фінансового стану позичальника базується на аналізі кількісних показників з урахуванням якісних показників, що можуть вплинути на виконання позичальником зобов'язань за кредитом, з визначенням рівня їх ймовірного впливу на дотримання умов договору кредиту шляхом встановлення оптимальних значень та відповідних балів для кожного з показників та здійснюється з урахуванням виду і строку кредиту, що надається.

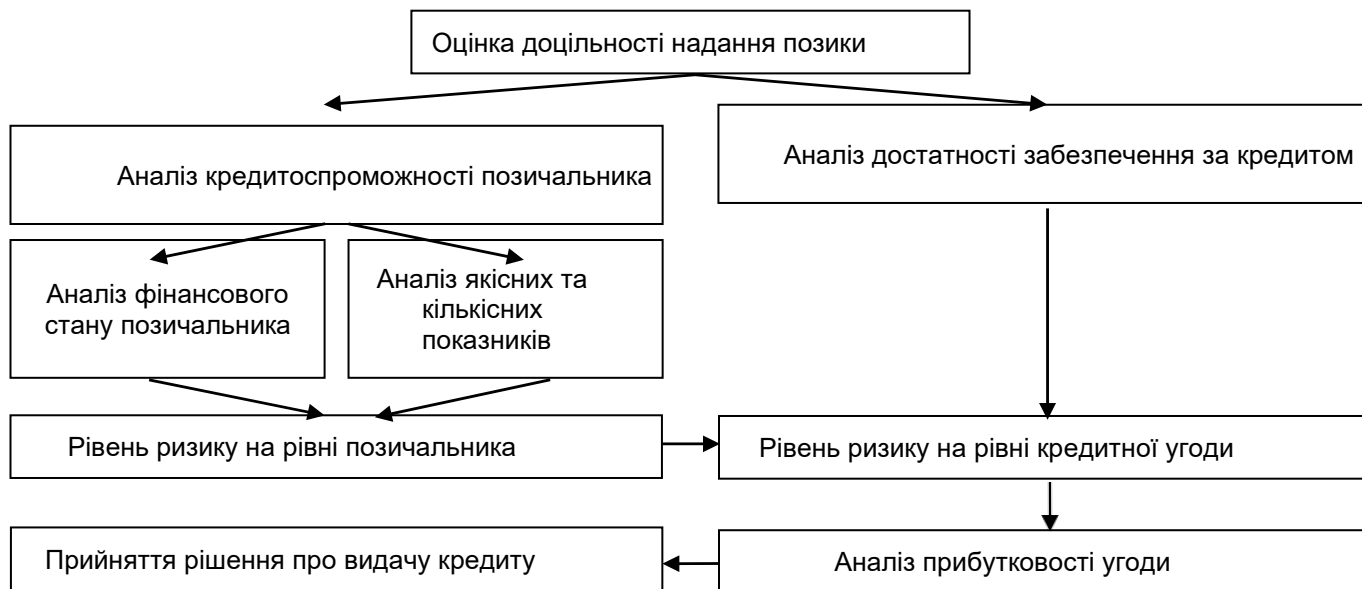


Рисунок 1. Оцінка доцільності видачі кредиту

Джерело: розроблено автором на основі [3, с. 59]

Оцінку кредитоспроможності позичальника банк визначає, як до надання кредиту, так і в період дії договору кредиту, шляхом внесення нових даних по клієнту та перерахунку його платоспроможності [4, с. 149].

Важливим аспектом при оцінці кредитоспроможності потенційного позичальника є достатність інформації, тобто інформаційна база.

Первинна інформація комерційним банком одержується з:

- заявки (клопотання) на отримання кредиту;
- паспорту громадянина України (з нього банківський працівник визначає вік, місце прописки, сімейний стан тощо);
- довідки з місця роботи з зазначенням доходів позивача, стажу роботи на підприємстві, розміру щомісячних відрахувань;
- документів, що підтверджують прибутки за банківськими вкладами та цінними паперами (при їх наявності).

При оцінці кредитоспроможності фізичних осіб банками, зазвичай, використовуються наступні методики:

- скорингові моделі;
- методика визначення платоспроможності;
- андеррайтинг;
- оцінка кредитної історії [3, с. 57].

Скоринг являє собою математичну або статистичну модель, за допомогою якої на основі кредитної історії попередніх клієнтів кредитна установа може визначити, наскільки велика ймовірність того, що конкретний потенційний позичальник поверне кредит у визначений термін.

Технологію кредитного скорингу запропонував американський економіст Д. Дюран на початку 1940-х років. Ця технологія передбачає використання різноманітних коефіцієнтів в умовах бальної системи та класифікацію потенційних позичальників з урахуванням рейтингу їхньої кредитоспроможності. У США 1967 року для оцінювання кредитоспроможності за допомогою скорингу вперше було застосовано інформаційні технології, що дозволило скоротити частку безнадійних кредитів на 50%. У 1980-х рр. було запропоновано модель скорингу на основі нейромереж, що підвищило прибутковість існуючої моделі на 27% [5, с. 525].

Суть скорингу полягає в тому, що кожному параметру, що характеризує позичальника, надається реальна оцінка в балах. У спрощеному вигляді скорингова модель – це зважена сума визначених характеристик позичальника: вік, сімейний стан, місце роботи, дохід та багато інших факторів.

Існує чотири види кредитного скорингу – аплікаційний, поведінковий і колекторський та скоринг оцінки можливості шахрайства.

Аплікаційний використовується на початку кредитних відносин, коли позичальник отримує кредит. Скоринг за актуальними даними протягом оформлення заявки (application scoring) - оцінка кредитоспроможності потенційних позичальників за наданою інформацією упродовж кредитної трансакції. Основною проблемою створення адекватних систем скорингу є відсутність відповідної статистичної бази щодо функціонування грошово-кредитних систем. Ця проблема, перш за все, це стосується application-скорингу, зважаючи на необхідність доступу до бази даних кредитних справ у цілому по системі. Особливо це стосується банківського ринку трансформаційних країн [6, с.88].

Поведінковий скоринг є частиною кредитного моніторингу. Скоринг протягом кредитного періоду (behavioral scoring), коли оцінка динаміки стану кредитного рахунку позичальника дозволяє математично оцінити ймовірність повернення кредиту. Скорингові моделі ймовірності, що використовуються для цього, дозволяють спрогнозувати зміну платоспроможності позичальника, визначити оптимальні ліміти за кредитною картою тощо [7, с. 179].

Колекторський застосовують у разі невиконання позичальником своїх зобов'язань. Оцінка ймовірності повного або часткового повернення кредиту (collection scoring) пропонує визначення пріоритетних напрямів роботи щодо позичальників, коли їхній кредитний рахунок класифікують як «незадовільний». Такий вид використовується за умов порушення позичальником зобов'язань щодо погашення кредиту. Згідно з результатами багатьох досліджень майже 40% неплатежів припадає на позичальників, які невимушено забувають внести платіж за кредитом. Підтримка скоринговою системою collection-скорингу дозволяє автоматично ліквідовувати цю заборгованість.

Скоринг оцінки можливості шахрайства Оцінка можливості шахрайства (fraud scoring) визначає ймовірність потенційних неправомірних дій позичальника. Як правило, цей метод використовується разом з application- і behavioral-скорингом вірогідного аналізу позичальників. За даними українських банків, під шахрайство підпадає до 10% усіх неплатежів [7, с. 179].

Fraud-scoring – перспективний напрям кредитного скорингу. Ризики зростання портфеля неповернень змусили фінінститути всерйоз задуматися про методи боротьби з такими позичальниками. Fraud-scoring дозволяє банку в онлайн-режимі виявляти здобувачів, чиї звернення варто відхилити або відкласти для більш детального розгляду. Скорингові моделі для виявлення спроб обдурити фінустанову підрозподіляють усіх потенційних позичальників на групи за ймовірністю, що те чи інше прохання про видачу кредиту є шахрайством. Такі заходи не тільки надають додаткову інформацію для поведінкового і колекторського скорингу, а й можуть заплутати шахрая, оскільки скорингова система враховує до результату прийняття рішення не всі питання [6, с.89].

Така методика є знеособленою і може застосовуватися як для фізичних, так і для юридичних осіб. Залежно від кількості набраних балів визначається рейтинг позичальника.

Банк із метою визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту (неможливості виконувати свої зобов'язання) боржника – фізичної особи, у тому числі тієї, яка є суб'єктом господарювання, здійснює оцінку його платоспроможності на підставі сукупності кількісних та якісних показників (табл. 1).

Таблиця 1. Параметри оцінки кредитоспроможності позичальника – фізичної особи

Якісні показники	Кількісні показники
- загальний матеріальний стан клієнта (наявність майна: нерухомості, цінних паперів, банківських вкладів, транспортних засобів та ін., крім майна, переданого в заставу); - соціальна стабільність (постійна робота, сімейний стан, ділова репутація); - вік і стан здоров'я клієнта; - кредитна історія отримана з державних реєстрів (інтенсивність користування банківськими кредитами у минулому та своєчасність їх погашення, користування іншими банківськими послугами)	- сукупний чистий дохід (щомісячні очікувані сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання) та прогноз на майбутнє; - накопичення на рахунках в банку (інформація надається за бажанням позичальника); - коефіцієнти, які характеризують поточну платоспроможність позичальника і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитною угодою: співвідношення сукупних доходів і витрат, сукупного чистого доходу за місяць і щомісячного внеску за кредитом і відсотками за ним. Оптиміальні значення цих коефіцієнтів банк установлює самостійно з урахуванням видів кредитів і залежно від форми їх надання, цільового призначення, строку користування, наявності забезпечення, способу сплати тощо.

Джерело: розроблено автором на основі [4, с. 149; 11, с. 2].

Банк для розрахунку кількісних показників враховує доходи, факт отримання яких протягом дії договору підтверджується достовірними документами, виданими третьою особою (довідка з місця роботи, довідка/декларація про доходи, виписка (довідка) банку з рахунку про рух коштів) або банком-кредитором, який є роботодавцем боржника – фізичної особи або здійснює обслуговування його рахунку.

Оцінка якісних показників здійснюється на підставі достовірних документів, у тому числі відповідних копій документів, засвідчених у встановленому законодавством порядку.

Як вже зазначалося до кожного показника (табл. 1) встановлюється ваговий коефіцієнт та можливі варіанти відповіді, кожному з яких присвоюється відповідний бал. При цьому показники, варіанти відповідей, вагові коефіцієнти та бали встановлюються кожним банком самостійно і зазначаються у внутрішньому положенні, яке регулює оцінювання фінансового стану позичальника-фізичної особи. Далі проводиться визначення загальної суми балів позичальника множенням показників, що аналізуються, на відповідну їм вагу та відбувається віднесення позичальника до відповідного класу за рейтингом надійності.

Отриманий показник порівнюється з певним кількісним порогом встановленим банком, який є лінією беззбитковості [9]. Відповідно, на отримання кредиту може розраховувати той клієнт, у якого інтегральна величина даних вище цього порогу.

Цілком обґрунтовано, що вирішення питання про видачу кредиту приймається на основі аналізу кредитної історії позичальника. Вивчення кредитної історії потенційного клієнта до вирішення питання про можливість і умови кредитування необхідно для правильної оцінки його кредитоспроможності.

Кредитна історія являє собою інформацію про кредитно-фінансовому минулому потенційного клієнта банку.

Скорингові системи є дуже зручним інструментом оцінювання кредитоспроможності. Використання скорингу сприяє підвищенню швидкості прийняття рішень щодо видачі кредитів, що є дуже важливим у сучасних умовах. Окрім того, скоринг ураховує не тільки фінансові показники діяльності позичальника, а й якісні показники кредитоспроможності.

Згідно наступній методиці, визначення платоспроможності, визначається коефіцієнт поточної платоспроможності (КПП), який характеризує поточний фінансовий стан позичальника і показує відношення сукупних доходів позичальника до його щомісячних витрат (формула (1)).

Даний коефіцієнт розраховується на основі даних про доходи й витрати, наданих позичальником у заявці на кредит і підтверджених документально.

Середньомісячні сукупні доходи розраховуються шляхом визначення середньоарифметичного значення сукупних доходів, отриманих і підтверджених позичальником. Розрахунковий період, зазвичай, містить у собі 12 останніх місяців, за винятком випадків надання позичальником, що здійснює підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи, декларації про доходи, коли за розрахунковий приймається останній податковий період:

$$КПП = \frac{СЧД}{ЩЗ_{кр}} \quad (1)$$

де, СЧД – сукупний чистий дохід позичальника за місяць;

ЩЗ_{кр} – щомісячні зобов'язання позичальника щодо погашення кредиту та сплати процентів за ним. При цьому сукупний чистий дохід позичальника (СЧД) визначається як різниця між щомісячними очікуваними сукупними доходами позичальника та сукупними витратами та зобов'язаннями.

Також ураховуються сукупні доходи поручителя, підтверджені відповідними документами (у разі укладання договору поруки). Щомісячний мінімальний рівень сукупних витрат позичальника не може бути меншим за визначену банком суму для конкретного кредитного продукту [10, с. 269].

Чим вище значення коефіцієнта КПП, тим краще фінансовий стан позичальника. Якщо частка щомісячних витрат позичальника в його доході становить більше визначених кредитною політикою банку подальший розгляд питання про надання кредиту припиняється.

Досліджуючи споживче кредитування варто підкреслити його зв'язок з іпотечним кредитом. Зауважимо, що не є тотожними, хоча й тісно пов'язані, поняття «кредит на купівлю житла» та «іпотечний кредит». Перший виділяють за цільовим спрямуванням коштів, другий – за видом забезпечення. Тому іпотечний кредит не вірно ототожнювати з житловим, і розглядати як споживчий слід лише тоді, коли позичальником є фізична особа, а об'єктом позики виступає задоволення її індивідуальних потреб.

При іпотечному кредитуванні/видачі кредиту на купівлю нерухомості основний спосіб зниження кредитного ризику банку – це проведення андеррайтингу позичальника (процедура оцінки банком ймовірності погашення або непогашення кредиту. Вона передбачає вивчення платоспроможності, кредитоспроможності потенційного позичальника. Вивчивши документи надані клієнтом, банк визначає суму максимально можливого кредиту для нього).

Оцінюючи методику андеррайтингу, можна зробити висновок, що тут застосовується системний підхід до аналізу позичальника. Позитивна сторона методики – можливість банку до будь-якого потенційного позичальника виробити індивідуальний підхід, в рамках якого буде врахована необхідна кількість характеристик [7]. Серед недоліків цієї оцінки – трудомісткість її виконання, що вимагає особливої кваліфікації банківських працівників. Більшість банків вважають за краще компенсувати кредитний ризик за допомогою підвищення процентної ставки.

Оцінка кредитної історії позичальника банку передбачає, що для визначення кредитоспроможності клієнта вивчають як місячні доходи, так і витрати позичальника. Доходи, як правило, визначаються за трьома напрямками: доходи від заробітної плати; доходи від заощаджень та цінних паперів; інші доходи.

Одним з основних показників, що визначають можливість видачі кредиту, є фінансова та соціальна стабільність позичальника. При всіх рівних умовах перевага надається клієнту, який має більш достатні для

погашення кредиту стабільні доходи, а також тривалий стаж роботи на підприємстві, в організації і більш тривале проживання за даною адресою [3, с. 59].

Варто також зазначити, що аналіз кредитоспроможності проводиться як по позичальнику так і по його поручителю (при наявності останнього). При цьому метод аналізу і документація така ж сама, як і при аналізі самого позичальника. В результаті проведеної роботи визначається можливість клієнта виконувати платежі на погашення основного боргу і відсотків за нього, а поручителя – виконувати їх у випадку неплатоспроможності основного позичальника [11, с. 314].

За результатами визначення кредитоспроможності (фінансового стану) фізичної особи згідно Положення «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» здійснюється класифікація позичальника за класами, у тому числі з урахуванням фактора своєчасності сплати боргу, а саме [8] :

- «клас 1 – фінансовий стан високий: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 50 відсотків обсягу сукупного чистого доходу боржника – фізичної особи за відповідний період; кількість календарних днів прострочення погашення боргу не перевищує сім днів; наявні підстави вважати, що і надалі виконання зобов'язань боржником здійснюватиметься на високому рівні; наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, перевищують їх оптимальні значення;

- клас 2 – фінансовий стан добрий: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 60 відсотків обсягу сукупного чистого доходу боржника – фізичної особи за відповідний період; кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить від 8 до 30 днів; наявні підстави вважати, що надалі стан виконання зобов'язань боржником не погіршиться; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, не нижчі, ніж їх оптимальні значення;

- клас 3 – фінансовий стан задовільний: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 70 відсотків обсягу сукупного чистого доходу боржника – фізичної особи за відповідний період; простежуються інші негативні тенденції (зміна місця роботи з погіршенням умов, зростання обсягу зобов'язань боржника – фізичної особи, що свідчить про підвищення ймовірності несвоечасного та/або в неповній сумі погашення боргу); кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить від 31 до 60 днів; наявні підстави очікувати надалі погіршення стану виконання боржником зобов'язань; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, не завжди відповідають оптимальним значенням;

- клас 4 – фінансовий стан незадовільний: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 80 відсотків обсягу сукупного чистого доходу боржника – фізичної особи за відповідний період; наявні негативні зміни щодо загального матеріального стану клієнта та/або його соціальної стабільності; зростання обсягу зобов'язань боржника – фізичної особи свідчить про високу ймовірність несвоечасного та/або в неповній сумі погашення боргу; кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить від 61 до 90 днів; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, є несуттєво нижчими, ніж їх оптимальні значення;

- клас 5 – фінансовий стан критичний: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) перевищує 80 відсотків обсягу сукупного чистого доходу боржника – фізичної особи за відповідний період; кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить більше 90 днів; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, нижчі, ніж їх оптимальні значення».

Банк у разі наявності в боржника – фізичної особи характеристик, які відповідають різним класам, відносить такого боржника до нижчого класу [8, с. 2].

Одним із перспективних напрямів оцінки кредитоспроможності позичальника – фізичної особи, на нашу думку, є використання системи кредитного скорингу.

До переваг скорингових систем можна віднести [6, с.90-91]:

- підвищення точності оцінки позичальника та зменшення рівня неповернень. Як свідчить досвід західних країн, після введення в роботу скорингових моделей рівень «поганих» боргів скоротився на 15-20% у порівнянні з ручним опрацюванням кредитних заявок.

- прискорення процедури оцінки позичальника. Метод скорингу дозволяє провести експрес-аналіз заявки на кредит у присутності клієнта.

- швидкість і безсторонність в ухваленні рішень. У французьких банках клієнт, запросивши позику і заповнивши спеціальну анкету, може отримати відповідь про можливість надання позики протягом кількох хвилин.

- збільшення кредитного портфелю за рахунок зменшення кількості необґрунтованих відмов по кредитних заявах, можливість ефективного управління кредитним портфелем,

- створення централізованого накопичення даних про позичальників;

- зниження резервів, що формуються на можливі втрати по кредитах.

- відсутність необхідності тривалого навчання персоналу

Запровадження кредитного скорингу в практичній діяльності вітчизняних банків дасть здатність:

- підвищити ефективність управління кредитним портфелем банку на підставі прийняття зважених та обґрунтованих рішень;
- знизити операційні витрати завдяки економії робочого часу працівників кредитного відділу, оскільки порівняно з традиційним аналізом кредитної заявки знижується кількість документації, що обробляється.
- використовувати якісно нові системи прийняття рішень щодо видачі кредиту і вдосконалення моделей кредитування.

Основними напрямками розвитку скорингових систем є пошук нових факторів впливу, розробка та використання новітніх моделей оцінки кредитного ризику позичальників, методів їх реалізації. Оскільки конкуренція на ринку споживчого кредитування жорстка, то установа з кращою системою кредитного ризик-менеджменту отримає значні конкурентні переваги.

Висновки. Отже, від якості оцінювання кредитоспроможності позичальників залежить фінансовий стан банку в цілому. Найчастіше вивчення кредитоспроможності індивідуальних позичальників здійснюється за бальною системою оцінки надійності клієнтів. За підсумками аналізу якісних і кількісних показників банк робить висновок про надійність потенційного позичальника і дає оцінку кредитоспроможності позичальника.

При розгляді фінансового стану і економічного становища потенційного позичальника важливі буквально всі деталі, в іншому випадку банк може піддатися ризику і понести великі втрати. При цьому складність оцінки кредитоспроможності позичальника змушує фінансові інститути застосовувати різноманітні підходи до методів оцінки, не обов'язково описані вище. Мінімізувати втрату кредитних ресурсів банку дозволяє ретельний відбір клієнтів на основі оцінки кредитоспроможності позичальника.

Незважаючи на єдність розглянутих критеріїв і способів оцінки, існує специфіка в аналізі кредитоспроможності фізичних осіб окремими банками, яка залежить, насамперед, від кредитної політики кожної банківської установи.

Список використаних джерел

1. Печникова А. В., Маркова О. М., Стародубцева Е. Д. Банковские операции. М.: ИНФРА-М, 2007. 368 с.
2. Зверев О. А. Конкуренция на рынке розничных банковских услуг и задачи банковского менеджмента. Финансы и кредит. 2010. № 18 (156).
3. Цугунян А. М. Оцінка кредитоспроможності позичальника та шляхи її вдосконалення. Фінанси, банки, інвестиції. 2014. № 1. С. 57-62. URL: www.fbi.crimea.edu/arhiv/2014/nv_1-2014/010tcugun.pdf.
4. Кришталь Г. О. Оцінка фінансового стану позичальника – фізичної особи в комерційному банку. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2014. Вип. 1. С. 147-152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2014_1_19.
5. Hand D. J., Henley W. E. Statistical classification methods in consumer credit. Journal of the Royal Statistical Society, Series A. 1997. V. 160. P. 523–541.
6. Стечишин Т. Б. Сучасні банківські методики визначення кредитоспроможності позичальника – фізичної особи. Наука молода : зб. наук. праць молодих вчених ТНЕУ. 2015. № 23. С. 82-93.
7. Бучко І. Є. Скоринг як метод зниження кредитного ризику банку. Вісник університету банківської справи Національного банку України. 2013. № 2(17). С. 178-182. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/
8. Положення «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 р. № 351.
9. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности: Учебное пособие. 6-е изд., испр. и доп. М.: НИЦ Инфра-М, 2013. 284 с.
10. Владичин У. В. Банківське кредитування: Навчальний посібник / За ред. д.е.н., проф. С. К. Реверчука. Київ: Атіка, 2008. 648 с.
11. Герасимович А. М. Проблеми аналітичної оцінки банківських методик визначення кредитоспроможності позичальника-фізичної особи. Вісник ЖДТУ. 2012. № 3 (61). С. 313-315. URL: www.ven.ztu.edu.ua/article/viewFile/44517/40782.

References

1. Pechnikova, A. V., Markova, O. M. & Starodubtseva, E. D. (2007). Bankovskie operatsii [Banking operations]. M.: INFRA-M. 368 s.
2. Zverev, O. A. (2010). Konkurentsia na rynke roznichnykh bankovskikh uslug i zadachi bankovskogo menedzhmenta [Competition in the retail banking market and the tasks of banking management]. Finansy i kredit – Finance and credit, 18 (156).
3. Tshunian, A. M. (2014). Otsinka kredyospromozhnosti pozychalnyka ta shliakhy yii vdoskonalennia [Assessment of the borrower's creditworthiness and ways to improve it.]. Finansy, banky, investysii – Finance, banks, investments, 1. 57-62. URL: www.fbi.crimea.edu/arhiv/2014/nv_1-2014/010tcugun.pdf.
4. Kryshthal, H. O. (2014). Otsinka finansovoho stanu pozychalnyka – fizychnoi osoby v komertsiiinomu banku [Assessment of the financial condition of the borrower - an individual in a commercial bank]. Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activities: problems of theory and practice, 1. 147-152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2014_1_19.
5. Hand, D. J. & Henley, W. E. (1997). Statistical classification methods in consumer credit. Journal of the Royal Statistical Society, Series A, 160. 523–541.

6. Stechyshyn, T. B. (2015). *Suchasni bankivski metodyky vyznachennia kredytopromozhnosti pozychalnyka – fizychnoi osoby [Modern banking methods for determining the creditworthiness of the borrower - an individual]*. Nauka moloda : zb. nauk. prats molodykh vchenykh TNEU – Young Science: Coll. Science. works of young scientists of TNEU, 23. 82-93.
7. Buchko, I. Ye. (2013). *Skorynh yak metod znyzhennia kredytnoho ryzyku banku [Scoring as a method of reducing credit risk of the bank]*. Visnyk universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine, 2(17). 178-182. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/
8. Polozhennia «Pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiyamy» vid 30.06.2016 r. № 351 [Regulation «On Determination of the Amount of Credit Risk by Active Banking Banks on Active Banking Operations» of June 30, 2016 № 351.].
9. Savitskaya, G. V. (2013). *Analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti: Uchebnoe posobie [Analysis of economic activity: textbook]*. M.: NITs Infra-M, 284 s.
10. Vladychyn, U. V. (2008). *Bankivske kredytuvannia: Navchalnyi posibnyk [Bank lending: Textbook]*. Za red. d.e.n., prof. S. K. Reverchuka. Kyiv: Atika, 648 s.
11. Herasymovych, A. M. (2012). *Problemy analitychnoi otsinky bankivskykh metodyk vyznachennia kredytopromozhnosti pozychalnyka-fizychnoi osoby [Problems of analytical assessment of banking methods for determining the creditworthiness of the borrower-individual]*. Visnyk ZhDTU – Bulletin of ZhSTU, 3 (61). 313-315. URL: www.ven.ztu.edu.ua/article/viewFile/44517/40782.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Кучеренко Світлана Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: ksvetau@i.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7560-1212>
Researcher ID: S-1892-2018
Кучеренко Олег Миколайович, студент магістратури ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: olegfox99@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кучеренко Светлана Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: ksvetau@i.ua
Кучеренко Олег Николаевич, студент магистратуры ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: olegfox99@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kucherenko Svitlana, PhD, assistant professor of Economics Department Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: ksvetau@i.ua
Kucherenko Oleh, master's student Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: olegfox99@gmail.com

УДК 336.142.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-177-183>

ДЕРЖАВНІ ТА МУНІЦИПАЛЬНІ ФІНАНСИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ*

**Макогон В. Д.
Адаменко І. П.**

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах економічних перетворень актуалізуються питання підвищення обґрунтованості фінансово-бюджетної політики, посилення дієвості систем управління державними та муніципальними фінансами. Вагомим завданням постає відновлення бюджетної рівноваги, узгодження дій органів державної влади та місцевого самоврядування в процесі формування та реалізації фінансово-бюджетної політики.

*Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

Постановка проблеми. Виходячи із трансформаційних процесів у вітчизняній системі державних фінансів вагомими завданнями є обґрунтування напрямів розвитку систем державних та муніципальних фінансів, їх складових. При цьому вибір інструментарію фінансово-бюджетної політики має здійснюватись з врахуванням циклічності та динамічності економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування і реалізації фінансово-бюджетної політики щодо розвитку складових систем державних та муніципальних фінансів доволі поширена в наукових дослідженнях. Це роботи відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, В. Нордхауса, Дж. Стигліца, В. Танзі, Т. Боголіб, І. Запатріної, Л. Лисяк, В. Опаріна, М. Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені вище питання актуалізуються у зв'язку з посиленням глобалізаційних процесів, несприятливим зовнішнім та внутрішнім економічним середовищем, що вимагає розв'язання низки конкретних завдань, пов'язаних з розробкою фінансово-бюджетної політики.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є: розкрити сутність та роль державних і муніципальних фінансів у забезпеченні фінансово-економічного регулювання; визначити пріоритетні завдання фінансово-бюджетної політики в умовах економічних перетворень. Метою дослідження є розкриття інституційних засад і напрямів розвитку систем управління державними та муніципальними фінансами.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структурування, аналізу, синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Розкрито сутність та роль державних і муніципальних фінансів у забезпеченні фінансово-економічного регулювання розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому. Визначено пріоритетні завдання фінансово-бюджетної політики в умовах економічних перетворень. Здійснено аналіз та оцінку бюджетних показників.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі формування і реалізації фінансово-бюджетної політики України, реформування системи державних фінансів.

Висновки відповідно до статті. Заходи щодо подальшого удосконалення систем державних та муніципальних фінансів повинні бути спрямовані на оптимізацію функцій органів державної влади і місцевого самоврядування та їх ефективний розподіл між ними. Посилення децентралізаційних процесів в Україні спрямовано на створення сучасної системи органів місцевого самоврядування, розвиток муніципальних фінансів на основі європейських цінностей. Досягнення конкретних результатів, визначених відповідно до пріоритетів фінансово-бюджетної політики на місцевому рівні, передбачає чітку координацію та підвищення рівня відповідальності усіх учасників бюджетного процесу.

Ключові слова: державні фінанси, муніципальні фінанси, фінансово-бюджетна політика, бюджет, бюджетна система, економічні перетворення.

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ И МУНИЦИПАЛЬНЫЕ ФИНАНСЫ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

Макогон В. Д.
Адаменко И. П.

Актуальность темы исследования. В современных условиях экономических преобразований актуализируются вопросы повышения обоснованности финансово-бюджетной политики, усиление действенности систем управления государственными и муниципальными финансами. Весомой задачей является восстановление бюджетного равновесия, согласования действий органов государственной власти и местного самоуправления в процессе формирования и реализации финансово-бюджетной политики.

Постановка проблемы. Исходя из трансформационных процессов в отечественной системе государственных финансов весомыми задачами является обоснование направлений развития систем государственных и муниципальных финансов, их составляющих. При этом выбор инструментария финансово-бюджетной политики должно осуществляться с учетом цикличности и динамичности экономических процессов.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика формирования и реализации финансово-бюджетной политики по развитию составляющих систем государственных и муниципальных финансов довольно распространена в научных исследованиях. Это работы известных отечественных и зарубежных ученых: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, В. Нордхауса, Дж. Стиглица, В. Танзи, Т. Боголиб, И. Запатриной, Л. Лисяк, В. Опарина, Н. Пасечного, В. Федосова, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Указанные выше вопросы актуализируются в связи с усилением глобализационных процессов, неблагоприятным внешним и внутренним экономическим средой, требует решения ряда конкретных задач, связанных с разработкой финансово-бюджетной политики.

Постановка задачи, цели исследования. Задачами исследования являются: раскрыть сущность, роль государственных и муниципальных финансов в обеспечении финансово-экономического регулирования; определить приоритетные задачи финансово-бюджетной политики в условиях

экономических преобразований. Целью исследования является раскрытие институциональных основ и направлений развития систем управления государственными и муниципальными финансами.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа, синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). Раскрыта сущность и роль государственных и муниципальных финансов в обеспечении финансово-экономического регулирования развития административно-территориальных единиц и страны в целом. Определены приоритетные задачи финансово-бюджетной политики в условиях экономических преобразований. Осуществлен анализ и оценка бюджетных показателей.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в процессе формирования и реализации финансово-бюджетной политики Украины, реформирования системы государственных финансов.

Выводы соответствия со статьей. Мероприятия по дальнейшему совершенствованию систем государственных и муниципальных финансов должны быть направлены на оптимизацию функций органов государственной власти, местного самоуправления и их эффективное распределение между ними. Усиление децентрализованных процессов в Украине направлено на создание современной системы органов местного самоуправления, развитие муниципальных финансов на основе европейских ценностей. Достижение конкретных результатов, определенных в соответствии с приоритетами финансово-бюджетной политики на местном уровне, предполагает четкую координацию и повышение уровня ответственности всех участников бюджетного процесса.

Ключевые слова: государственные финансы, муниципальные финансы, финансово-бюджетная политика, бюджет, бюджетная система, экономические преобразования.

STATE AND MUNICIPAL FINANCE IN CONDITIONS OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS

Makohon Valentyna,
Adamenko Iryna

Relevance of the research topic. In the current conditions of economic transformations, the issues of increasing the validity of the fiscal policy, strengthening the effectiveness of public and municipal finance management systems are relevant. An important task is to restore the budget balance, coordinate the actions of public authorities and local governments in the process of formation and implementation of fiscal policy.

Formulation of the problem. Based on the transformation processes in the domestic system of public finance, the important tasks are to substantiate the directions of development of public and municipal finance systems, their components. At the same time, the choice of fiscal policy tools should be made taking into account the cyclical and dynamic economic processes.

Analysis of recent research and publications. The issue of formation and implementation of fiscal policy for the development of public and municipal finance systems is quite common in research. These are the works of well-known domestic and foreign scientists: J. Keynes, P. Samuelson, V. Nordhaus, J. Stiglitz, V. Tanzi, T. Bogolib, I. Zapatrina, L. Lysyak, V. Oparin, M. Pasichnyy, V. Fedosov, I. Chugunov, and others.

Highlighting unexplored parts of a common problem. These issues are relevant in connection with the intensification of globalization processes, unfavorable external and internal economic environment, which requires several specific tasks related to the fiscal policy development.

Goal setting, research goals. The research goals are to reveal the essence and role of state and municipal finances in financial and economic regulation; to determine the priority tasks of fiscal policy in the conditions of economic transformations. The purpose of the study is to reveal the institutional principles and directions of development of public and municipal finance management systems.

Research method or methodology. The set of methods of scientific research is applied in the article: a systematic approach, statistical analysis, structuring, analysis, synthesis, etc.

Basic material presentation (results of work). The essence and role of state and municipal finances in financial and economic regulation of the administrative-territorial units development and the country are revealed. The priority tasks of fiscal policy in the conditions of economic transformations are defined. The analysis and assessment of budget indicators is carried out.

Area of application of results. The results of the study can be used in the process of the formation and implementation of the fiscal policy of Ukraine, reforming the public finance system.

Conclusions according to article. Measures for further improvement of state and municipal finance should aim at optimizing the functions of state and local governments and their efficient allocation among them. Strengthening decentralized processes in Ukraine aimed at creating a modern system of local governments, municipal finance development based on European values. Achieving concrete results, identified under the priorities of fiscal policy at the local level, implies clear coordination and increasing the level of responsibility of all participants in the budget process.

Key words: public finance, municipal finance, fiscal policy, budget, budget system, economic transformations.

JEL Classification: E62, H60, H70.

Актуальність теми дослідження. Застосування дієвих інструментів управління державними та муніципальними фінансами є основою для ефективної реалізації фінансово-бюджетної політики та досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку територій та країни в цілому. В умовах економічних перетворень забезпечення макроекономічної стабільності та прискорення темпів економічного зростання передбачає проведення комплексної реформи систем управління державними та муніципальними фінансами. Важливість розробки нових підходів у даній сфері обумовлюється необхідністю врахування реальних можливостей економіки при обґрунтуванні фінансово-бюджетної архітектури. Зокрема, економічні перетворення в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою на даному етапі значною мірою вплинули на динамічну бюджетну стійкість, стабільність та збалансованість. Відповідно вагомими постають завдання щодо відновлення бюджетної рівноваги, узгодження дій органів державної влади та місцевого самоврядування в процесі формування та реалізації фінансово-бюджетної політики.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Серед вагомих досліджень зарубіжних вчених щодо розвитку державних та муніципальних фінансів слід назвати праці: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, В. Нордхауса, Дж. Стігліца, В. Танзі [3, 6, 8-9]. Питанням формування і реалізації фінансово-бюджетної політики щодо розвитку складових систем державних та муніципальних фінансів присвячено праці вітчизняних вчених: Т. Боголіб [1], І. Запатріної, Л. Лисяк [4], В. Опаріна [5], М. Пасічного [2, 11], В. Федосова [5], І. Чугунова [2, 10-11] та ін. Разом з тим, в умовах економічних перетворень важливим є подальше удосконалення інституційних засад розвитку складових систем державних та муніципальних фінансів.

Метою дослідження є розкриття інституційних засад та напрямів розвитку систем управління державними та муніципальними фінансами.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: розкрити сутність та роль державних і муніципальних фінансів у забезпеченні фінансово-економічного регулювання розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому; визначити пріоритетні завдання фінансово-бюджетної політики в умовах економічних перетворень; здійснити аналіз та оцінку показників державного і місцевих бюджетів у відповідних показниках зведеного бюджету, частки доходів та видатків місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів у валовому внутрішньому продукті; розкрити положення щодо подальшого удосконалення систем державних та муніципальних фінансів, які повинні бути спрямовані на оптимізацію функцій органів державної влади та місцевого самоврядування та їх ефективний розподіл між ними.

Методи дослідження. У даному дослідженні використано системний метод: при розкритті сутності систем державних та муніципальних фінансів, їх складових; ролі систем державних та муніципальних фінансів у забезпеченні фінансово-економічного регулювання розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому. Порівняльний метод застосовано з метою узагальнення та систематизації особливостей розвитку інституційного забезпечення систем управління державними та муніципальними фінансами. Факторний метод та наукового абстрагування використано при розкритті фінансово-бюджетної архітектури.

Результати дослідження. Самостійність органів місцевого самоврядування підкріплюється організаційним відокремленням муніципальних фінансів від державних фінансів. Зокрема, згідно Конституції України визнається і гарантується місцеве самоврядування, відповідно державне управління здійснюється як через органи державної влади, так і органи місцевого самоврядування. Разом з цим, кожній країні як з розвинутою, так і трансформаційною економікою притаманні свої особливості розвитку системи органів місцевого самоврядування та її складових, механізму управління місцевими фінансами в процесі перерозподілу національного доходу в зв'язку з формуванням, розподілом і використанням місцевих бюджетних фондів грошових коштів, що забезпечують потреби органів місцевого самоврядування при вирішенні соціально-економічних завдань розвитку територій. Зокрема, якщо мета державних фінансів полягає у фінансуванні стратегічно важливих програм та заходів розвитку країни, то муніципальні фінанси спрямовані на забезпечення добробуту населення, розвиток людського потенціалу та прискорення темпів економічного зростання на певній території.

На даний час сформована достатня законодавча база для функціонування інституту муніципальних фінансів, удосконалюються законодавчі основи розвитку інституційних складових муніципальних фінансів. Проте, багато питань в даній сфері ще не вирішені. Зокрема, в частині обґрунтування повноважень органів місцевого самоврядування, зміцнення фінансового забезпечення місцевих бюджетів, розвитку міжбюджетних відносин в напрямі підвищення рівня дієвості горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів різних рівнів.

Вагомими завданнями є: розвиток місцевого самоврядування, який передбачає об'єднання територіальних громад з метою спільного вирішення загальних соціально-економічних проблем розвитку відповідних територій, що передбачає трансформацію системи місцевого самоврядування з метою формування об'єднаних територіальних громад наділених необхідними фінансовими ресурсами для надання населенню повноцінних публічних послуг та забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності на відповідній території, стимулювання процесу об'єднання територіальних громад як інтегрованої спільноти, члени якої мають можливість для ефективної співпраці з органами місцевого самоврядування; закріплення за місцевими бюджетами доходних джерел, які забезпечуватимуть стабільність та достатній рівень надходження доходів для виконання покладених на органи місцевого самоврядування функцій; формування оптимальної моделі взаємодії та обґрунтування принципів розподілу компетенції між органами державної влади та місцевого самоврядування з врахуванням провідного зарубіжного досвіду; розробка єдиних соціально-економічних механізмів надання міжбюджетних

трансфертів та інших форм фінансової підтримки органів місцевого самоврядування; розроблення та реалізацію комплексу заходів інституційного характеру спрямованих на створення умов для сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць та інвестиційного клімату; стимулювання безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення; забезпечення прозорості діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування за виконання покладених на них завдань; розроблення дієвих механізмів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування.

З метою забезпечення розвитку муніципальних фінансів доцільним є: удосконалення інституційного середовища інноваційно-інвестиційного розвитку адміністративно-територіальних одиниць; розвиток складових соціальної інфраструктури суспільства та підвищення дієвості фінансово-бюджетних інструментів з урахуванням інноваційних технологій; удосконалення інституційного забезпечення складових муніципальних фінансів; координації бюджетної та грошово-кредитної політик, що передбачає підвищення ефективності інструментів бюджетного планування з врахуванням напрямів валютно-курсового регулювання та рівня монетизації економіки; розвиток системи бюджетного регулювання спрямованої на активізацію інноваційної активності учасників бюджетного процесу на основі економіко-математичного моделювання.

Разом з цим, на сучасному етапі розвитку муніципальних фінансів визначається необхідність подальшої децентралізації. Пріоритетними завданнями стають: більш чітке розмежування функцій між органами державної влади та місцевого самоврядування; формування дієвої системи управління муніципальними фінансами. Зокрема, відповідно до Концепції реформування місцевих бюджетів, Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Законів України «Про співробітництво територіальних громад» та «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» визначено пріоритетною метою посилення процесів децентралізації, що сприятиме формуванню дієвої системи місцевого самоврядування та надасть можливість для забезпечення повноцінного життєвого середовища для громадян, надання якісних і доступних публічних послуг, узгодження інтересів органів державної влади та місцевого самоврядування.

З метою досягнення даної мети визначено: концептуальні засади удосконалення законодавчо-нормативного забезпечення реформи; напрями удосконалення системи органів місцевого самоврядування та посилення їх відповідальності за прийняті ними рішення; порядок об'єднання територіальних громад та надання їм державної підтримки; правові умови з метою укрупнення шляхом добровільного об'єднання територіальних громад, що визначено важливим чинником посилення гарантій місцевого самоврядування та підвищення їх ролі у вирішенні питань розвитку адміністративно-територіальних одиниць; особливості формування об'єднаних територіальних громад, основним завданням яких має стати надання якісних публічних послуг; напрями та умови забезпечення сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Разом з цим, в Україні характерний значний ступінь централізації влади. Незважаючи на посилення процесів децентралізації частка доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у дохідній частині зведеного бюджету в середньому за 2000–2019 роки становить – 24,75%, тоді як відповідний показник державного бюджету – 75,25%. При цьому темп зростання частки доходів державного бюджету у дохідній частині зведеного бюджету за 2000–2004 роками склав – 1,55%, за 2005–2009 роки спостерігається спад 0,27%, за 2009–2014 роки зростання – 1,50%, за 2015–2019 роки спад – 0,25%.

Темп зростання частки видатків місцевих бюджетів у видатковій частині зведеного бюджету за 2000–2004 роки склав – 2,08%, за 2005–2009 роки – 1,78%, за 2009–2014 роки – 0,90%, за 2015–2019 роки спад – 0,74%. Відповідний показник державного бюджету у видатковій частині зведеного бюджету зменшується за 2000–2004 роки – 0,88%, за 2005–2009 роки – 0,97%, за 2009–2014 роки – 0,56%, за 2015–2019 роки спостерігається зростання – 0,88% (табл. 1).

Таблиця 1. Розподіл доходів Зведеного бюджету України між державним і місцевими бюджетами у 2000–2019 рр., %

Роки	Доходи		Видатки	
	Державний бюджет	Місцеві бюджети	Державний бюджет	Місцеві бюджети
2000–2004	70,47	29,53	60,82	39,18
2005–2009	75,37	24,63	59,60	40,40
2010–2014	76,82	23,18	57,44	42,56
2015–2019	78,33	21,67	57,15	42,85
2000–2019	75,25	24,75	58,75	41,25

Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів України <https://www.minfin.gov.ua/>

Частка доходів місцевих бюджетів України з урахуванням міжбюджетних трансфертів у валовому внутрішньому продукті в середньому за 2000–2019 роки становить – 13,79%. При цьому темп зростання відповідного показника за 2000–2004 роки склав – 1,40%, за 2005–2009 роки – 5,25%, за 2009–2014 роки – 0,81%, за 2015–2019 роки спад – 1,02%. Частка видатків місцевих бюджетів України у валовому внутрішньому продукті в середньому за 2000–2018 роки становила – 13,67%. При цьому темп зростання відповідного показника за 2000–2004 роки склав – 2,17%, за 2005–2009 роки – 5,08%, за 2009–2014 роки – 0,004%, за 2015–2019 роки спад – 1,81% (табл. 2).

Таблиця 2. Частка доходів та видатків місцевих бюджетів за 2000–2019 роки у валовому внутрішньому продукті, %

Роки	Доходи		Видатки	
	млн. грн.	у % до ВВП	млн. грн.	у % до ВВП
2000–2004	29164,12	11,59	29032,26	11,51
2005–2009	101727,54	13,50	101887,14	13,50
2010–2014	203784,48	14,45	201759,08	14,32
2015–2019	457130,26	15,61	452704,44	15,37
2000–2019	197951,60	13,79	196345,73	13,67

Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів України <https://www.minfin.gov.ua/>

Отже, вагомим завданням є посилення процесів децентралізації, що сприятиме удосконаленню системи управління муніципальними фінансами, підвищенню рівня соціальної активності в управлінському процесі, обґрунтованому розподілу повноважень і відповідальності щодо здійснення державних функцій між органами влади різних рівнів.

Висновки. Економічні перетворення обумовлюють необхідність посилення дієвості систем управління державними та муніципальними фінансами. Заходи щодо подальшого удосконалення систем державних та муніципальних фінансів повинні бути спрямовані на оптимізацію функцій органів державної влади і місцевого самоврядування та їх ефективний розподіл між ними. Посилення децентралізаційних процесів в Україні спрямовано на створення сучасної системи органів місцевого самоврядування, розвиток муніципальних фінансів на основі європейських цінностей. Досягнення конкретних результатів, визначених відповідно до пріоритетів фінансово-бюджетної політики на місцевому рівні, передбачає чітку координацію та підвищення рівня відповідальності усіх учасників бюджетного процесу. Вагомим завданням є посилення інноваційно-інвестиційної складової муніципальних фінансів, у тому числі за рахунок зміцнення фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування шляхом розширення джерел надходжень бюджету розвитку.

Список використаних джерел

1. Боголіб Т. М. Бюджет для громадян як пріоритет державної бюджетної політики. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 33(1). С. 274–284.
2. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-ekon. ун-т, 2015. 376 с.
3. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег*; пер. с англ. М.: Либроком, 2017. 352 с.
4. Лисяк Л. В., Грабчук О. М. Зміцнення бюджетного потенціалу місцевих бюджетів України в умовах фінансової децентралізації. *Проблеми економіки*. 2018. № 1. С. 294–299.
5. Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І. Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. *Фінанси України*. 2017. № 2. С. 110–128.
6. Самуэльсон П. Э., Нордхаус В. Д. *Экономика*. 19-е изд.; пер. с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.
7. Сперанский М. М. *О коренных законах государства*. М.: Эксмо, 2015. 564 с.
8. Стиглиц Дж. *Цена неравенства. Чем расслоение общества грозит нашему будущему*; пер. с англ. М.: Эксмо, 2016. 512 с.
9. Танзи Вито. *Правительство и рынки: меняющаяся экономическая роль государства*; пер. с англ. М.: Изд-во Института Гайдара, 2018. 584 с.
10. Чугунов І. Я., Макогон В. Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2018. № 5. С. 5–18.
11. Чугунов І. Я., Пасічний М. Д. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2016. № 5. С. 5–18.

References

1. Bogolib, T. M. (2017). *Byudzhet dlya hromadyan yak priorytet derzhavnoyi byudzhethnoyi polityky* [Budget for citizens as a priority of state budget policy]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu – Economic Herald of the University*, 33(1), 274–284. [in Ukr].
2. Chuhunov, I. Ya. Pavelko, A. V. & Kanieva, T. V. (2015). *Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren'* [State financial regulation of economic transformations]. A. A. Mazarak (Ed.). Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. 376 p. [in Ukr].
3. Kejns, Dzh. M. (2017). *Obshchaya teoriya zanyatosti, procenta y' deneg* [The general theory of employment, interest and money]. (Trans.). Moscow: Ly'brokom. 352 p. [in Rus].
4. Lysyak, L. V. & Hrabchuk, O. M. (2018). *Zmitsnennia biudzhethnoho potentsialu mistsevykh biudzhetiv Ukrainy v umovakh finansovoi detsentralizatsii* [Strengthening the budgetary potential of local budgets of Ukraine in conditions of financial decentralization]. *Problemy ekonomiky*, 1, 294–299. [in Ukr].
5. Oparin, V. M., Fedosov, V. M. & Yukhymenko, P. I. (2017). *Publichni finansy: geneza, teoretychni kolizii ta praktychna kontseptualizatsiia* [Public Finances: Genesis, Theoretical Collisions and Practical Conceptualization]. *Finansy Ukrainy*, 2, 110–128. [in Ukr].
6. Samuel'son, P. E., Nordkhaus, V. D. (2015). *Ekonomyka* [Economics]. 19nd ed. (Trans.). Moscow: Vyl'yams [in Rus].

7. Speransky, M. M. (2015). *O korennykh zakonakh hosudarstva [On the indigenous laws of the state]*. Moscow: Éksmo. 564 p. [in Rus].
8. Sty'gly'cz, Dzh. (2016). *Cena neravenstva. Chem rassloeny'e obshhestva grozy't nashemu budushhemu [The price of inequality. How does the stratification of society threaten our future]*. (Trans.). Moscow: Éksmo. 512 p [in Rus.].
9. Tancy, V'yto. (2018). *Pravy'tel'stvo y' rynky': menyayushhayasya ekonomy'cheskaya rol' gosudarstva [Government and markets: the changing economic role of the state]*. (Trans.). Moscow: Y'zd-vo Y'nsty'tuta Gajdara. 584 p. [in Rus].
10. Chuhunov, I. Y. & Makohon, V. D. (2018). *Byudzhethna stratehiya v umovakh ekonomichnykh peretvoren' [Budget strategy in the context of economic transformations]*. Visnyk Kyiv. nats. torh.-ekon. un-tu – Herald of the Kyiv National University of Trade and Economics, 5, 5-18. [in Ukr].
11. Chuhunov, I. Y. & Pasichnyi, M. D. (2016) *Finansova polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii ekonomiky [The financial policy of Ukraine in the conditions of globalization of the economy]*. Visnyk Kyiv. nats. torh.-ekon. un-tu – Herald of the Kyiv National University of Trade and Economics, 5, 5-18 [in Ukr].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Макогон Валентина Дмитрівна, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: makvknteu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2331-8455

Researcher ID: P-3053-2017

Адаменко Ірина Петрівна, кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: irynadamenko@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5951-2145

Researcher ID: B-3587-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Макогон Валентина Дмитриевна, доктор экономических наук, старший научный сотрудник, профессор кафедры финансов Киевского национального торгово-экономического университета

e-mail: makvknteu@gmail.com

Адаменко Ирина Петровна, кандидат экономических наук, старший исследователь, старший научный сотрудник Научно-исследовательского финансового института Киевского национального торгово-экономического университета

e-mail: irynadamenko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Makohon Valentyna, Doctor of Economics, Senior Researcher, Professor, Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics

e-mail: makvknteu@gmail.com

Adamenko Iryna, Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Senior Researcher, Senior Research Officer, Scientific Research Financial Institute, Kyiv National University of Trade and Economics

e-mail: irynadamenko@gmail.com

УДК 330.3:341.24

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-183-191>

СУЧАСНИЙ СТАН ІНВЕСТИЦІЙНО-ФІНАНСОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Рибакова Т. О.

Актуальність теми дослідження. Відносини України з Європейським Союзом у сучасній зовнішньо-і внутрішньополітичній ситуації мають для неї винятково важливе значення. Євроінтеграція для України – це стратегічний вибір на перспективу, від якого залежатимуть місце і роль держави у новій системі міжнародних відносин, у тому числі економічних і валютно-фінансових.

Постановка проблеми. Програма реформ в Україні має комплексний характер та потребує значних фінансових ресурсів, які неможливо залучити виключно з власних внутрішньодержавних джерел. Це обумовлює важливість питань залучення іноземних коштів, у т.ч. від ЄС як від стратегічного партнера України, а також створення сприятливого інвестиційного клімату та, відповідно, активізації іноземного інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В світлі євроінтеграційних намірів України проблеми і перспективи інвестиційного та фінансового співробітництва Україна-ЄС досліджує значна кількість науковців. Вони також є об'єктом постійного моніторингу з боку європейських державних структур та центральних органів виконавчої влади України.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В умовах нестабільного глобального політичного та економічного середовища, нових викликів, що постають в регіоні, та надзвичайної динамічності, що характерна для інвестиційних та фінансових процесів, необхідно проведення досліджень, що відображали би сучасний стан інвестиційно-фінансового співробітництва України та ЄС.

Постановка завдання, мети дослідження. Висвітлення стану інвестиційно-фінансового співробітництва України та ЄС на сучасному етапі євроінтеграції України.

Метод або методологія проведення дослідження. При проведенні дослідження використано системно-структурний підхід, метод логічного аналізу, статистичний метод, метод графічного аналізу, метод порівняння, метод структурування.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). В роботі надано характеристику політичного підґрунтя інвестиційно-фінансового співробітництва України та ЄС. Проведено аналіз прямих іноземних інвестицій в Україну за країнами їх походження та за галузями залучення, охарактеризовано динаміку прямих інвестицій з країн ЄС в економіці України за 2010-2019 рр. Проаналізовано сучасний стан застосування інструментів інвестиційно-фінансової підтримки України з боку ЄС та визначено програми такої підтримки, які діють на сьогодні. Визначено галузі, що є потребують першочергової уваги в процесі реалізації реформ з точки зору активізації залучення інвестицій від ЄС.

Галузь застосування результатів. Наукові дослідження проблем євроінтеграції України, навчальний процес (при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсів «Міжнародна економіка», «Глобальна економіка», «Фінанси»).

Висновки відповідно до статті. Стала фінансова підтримка з боку ЄС стосується багатьох галузей економіки та сфер суспільного життя в Україні, зокрема сільського господарства, інфраструктури, транспорту та енергетики, малого та середнього підприємництва, а також проведення демократичних реформ, подолання наслідків пандемії COVID-19, досліджень та інновацій, навколишнього середовища, підтримки постраждалих від військового конфлікту тощо.

ЄС підтримує Україну за допомогою різноманітних інструментів, серед яких макрофінансова допомога, Європейські фінансові інституції (ЄБРР та ЄІБ), двостороння підтримка країн-членів ЄС, План зовнішніх інвестицій ЄС, Європейський інструмент сусідства, Інструмент сприяння стабільності та миру.

Обсяги прямих іноземних інвестицій ЄС в Україну все ще залишаються низькими, а їх структура за країнами походженням – неоптимальною. Для України важливо залучати інвестиції з найбільш розвинутих країн ЄС, що можливо тільки за умови формування привабливого інвестиційного клімату, забезпечення верховенства закону та боротьби з корупцією.

Ключові слова: Європейський Союз (ЄС), євроінтеграція, прямі іноземні інвестиції, інвестиційно-фінансове співробітництво, інструменти фінансової підтримки, реформи.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИНВЕСТИЦИОННО-ФИНАНСОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНЫ И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Рыбакова Т. А.

Актуальность темы исследования. Отношения Украины с Европейским Союзом в современной внешне- и внутривнутриполитической ситуации имеют для нее исключительно важное значение. Евроинтеграция для Украины – это стратегический выбор на перспективу, от которого будут зависеть место и роль государства в новой системе международных отношений, в том числе экономических и валютно-финансовых.

Постановка проблемы. Действие безвизового режима и перспективы членства Украины в ЕС будут способствовать дальнейшему развитию миграции. Однако политическая и экономическая нестабильность, как в Украине, так и в Европе создают новые вызовы для сотрудничества, что требует проведения актуальных исследований по совершенствованию миграционной политики Украины в евроинтеграционном плане.

Анализ последних исследований и публикаций. Программа реформ в Украине имеет комплексный характер и требует значительных финансовых ресурсов, которые невозможно привлечь исключительно из собственных внутривнутригосударственных источников. Это обуславливает важность вопросов привлечения иностранных финансовых средств, в т.ч. от ЕС как от стратегического партнера Украины, а также создания благоприятного инвестиционного климата и, соответственно, активизации иностранного инвестирования.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В условиях нестабильной глобальной политической и экономической среды, новых вызовов, стоящих в регионе, и чрезвычайной динамичности, которая характерна для инвестиционных и финансовых процессов, необходимо проведение исследований, которые отражали бы современное состояние инвестиционно-финансового сотрудничества Украины и ЕС.

Постановка задачи, цели исследования. Освещение состояния инвестиционно-финансового сотрудничества Украины и ЕС на современном этапе евроинтеграции Украины.

Метод или методология проведения исследования. При проведении исследования использованы системно-структурный подход, метод логического анализа, статистический метод, метод графического анализа, метод сравнения, метод структурирования.

Изложение основного материала (результаты работы). В работе охарактеризована политическая основа инвестиционно-финансового сотрудничества Украины и ЕС. Проведен анализ прямых иностранных инвестиций в Украину по странам их происхождения и по отраслям привлечения, охарактеризована динамика прямых инвестиций из стран ЕС в экономике Украины за 2010-2019 гг. Проанализировано современное состояние применения инструментов инвестиционно-финансовой поддержки Украины со стороны ЕС и определены действующие на сегодня программы поддержки. Определены отрасли, требующие первоочередного внимания в процессе реализации реформ с точки зрения активизации привлечения инвестиций от ЕС.

Область применения результатов. Научные исследования проблем евроинтеграции Украины, учебный процесс (при подготовке соответствующих разделов учебников и учебных пособий по курсам «Международная экономика», «Глобальная экономика», «Финансы»).

Выводы в соответствии со статьей. Устойчивая финансовая поддержка со стороны ЕС предоставляется для многих отраслей экономики и сфер общественной жизни в Украине, в частности сельского хозяйства, инфраструктуры, транспорта и энергетики, малого и среднего предпринимательства, а также проведения демократических реформ, преодоления последствий пандемии COVID-19, исследований и инноваций, окружающей среды, поддержки пострадавших от военного конфликта и т.п.

ЕС поддерживает Украину с помощью различных инструментов, среди которых макрофинансовая помощь, Европейские финансовые институты (ЕБРР и ЕИБ), двусторонняя поддержка стран-членов ЕС, План внешних инвестиций ЕС, Европейский инструмент соседства, Инструмент содействия стабильности и мира.

Объемы прямых иностранных инвестиций из ЕС в Украине все еще остаются низкими, а их структура по странам происхождения – неоптимальной. Для Украины важно привлекать инвестиции из наиболее развитых стран ЕС, что возможно только при условии формирования привлекательного инвестиционного климата, обеспечения верховенства закона и борьбы с коррупцией.

Ключевые слова: Европейский Союз (ЕС), евроинтеграция, прямые иностранные инвестиции, инвестиционно-финансовое сотрудничество, инструменты финансовой поддержки, реформы.

THE CURRENT STATE OF INVESTMENT AND FINANCIAL COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION

Rybakova Tetiana

Relevance of research topic. Nowadays the Ukraine's relations with the European Union are extremely important. European integration for Ukraine is a strategic choice for the future, and it makes a great influence on the place and role of the state in the new system of international relations, including economic, monetary and financial ones.

Formulation of the problem. Ukraine's reform agenda is comprehensive and requires significant financial resources that cannot be raised solely from domestic sources. This determines the importance of attracting foreign funds, including those from the EU as a strategic partner of Ukraine, as well as the creation of a favourable investment climate and therefore the intensification of foreign investment.

Analysis of recent research and publications. In the background of Ukraine's European integration intentions, a significant number of scientists study the problems and prospects of investment and financial cooperation between Ukraine and the EU. This cooperation is the subject of constant monitoring by European government agencies and central executive bodies of Ukraine as well.

Selection of unexplored parts of the general problem. In the conditions of unstable global political and economic environment, new challenges in the region and the extreme dynamism of investment and financial processes, it is necessary to conduct the research reflecting the current state of investment and financial cooperation between Ukraine and the EU.

Setting the task, the purpose of the study. Highlighting the state of investment and financial cooperation between Ukraine and the EU at the current stage of Ukraine's European integration.

Method or methodology for conducting research. System and structural approach, method of logical analysis, statistical method, method of graphic analysis, method of comparison, method of structuring.

Presentation of the main material (results of work). The paper describes the political background for investment and financial cooperation between Ukraine and the EU. The analysis of foreign direct investments in Ukraine by countries of origin and by areas of attraction is carried out; the dynamics of direct investments from EU countries in Ukraine's economy for 2010-2019 is described. The current state of application of the valid instruments of investment and financial support given to Ukraine by the EU is analyzed. The areas of priority attention in the process of implementing reforms in terms of attracting the investment from the EU are identified.

The field of application of results. Research of Ukraine's European integration problems, educational process (in the preparation of the relevant sections of textbooks and tutorials for courses «International Economics», «Global Economics», «Finance»).

Conclusions according to the article. The EU sustainable financial support covers many sectors of the economy and public life in Ukraine, including agriculture, infrastructure, transport and energy, small and medium-sized enterprises, as well as democratic reforms, overcoming the effects of the COVID-19 pandemic, research and innovation, the environment, support for military conflict victims, etc.

The EU supports Ukraine through various instruments, including macro-financial assistance, the European Financial Institutions (EBRD and the EIB), bilateral support from EU member states, the EU External Investment Plan, the European Neighbourhood Instrument, and the Instrument contributing to Stability and Peace.

The volumes of EU foreign direct investment in Ukraine still remain low, and their structure by country of origin is not optimal. It is important for Ukraine to attract investments from the most developed EU countries, which is possible only if an attractive investment climate is formed, and the rule of law and the fight against the corruption are ensured.

Key words: European Union (EU), European integration, foreign direct investment, investment and financial cooperation, financial support instruments, reforms.

JEL Classification: F35, F21.

Постановка проблеми. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок Європейського Союзу (ЄС).

Відносини України з Європейським Союзом у сучасній зовнішньо- і внутрішньополітичній ситуації мають для неї винятково важливе значення. Йдеться не просто про більш-менш активні контакти з одним із найавторитетніших зарубіжних партнерів, але й про можливість здійснення Україною стратегічного вибору на перспективу, від якого залежатимуть місце і роль держави у новій системі міжнародних відносин, у тому числі економічних і валютно-фінансових. Перспектива членства у ЄС є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення і ключовою метою, заради якої проводяться реформи.

Програма реформ в Україні має комплексний характер та потребує значних фінансових ресурсів, які неможливо залучити виключно з власних внутрішньодержавних джерел в наслідок складної соціально-економічної ситуації в країні, тривалого військового конфлікту на сході України, негативного впливу пандемії COVID-19 на економіку країни, значної зовнішньої заборгованості перед міжнародними фінансово-кредитними організаціями. Це обумовлює важливість питань залучення іноземних коштів, створення сприятливого інвестиційного клімату та, відповідно, активізації іноземного інвестування.

Інтеграційні процеси, що на сьогодні мають місце між Україною та ЄС, стимулюють інноваційно-інвестиційну діяльність та створюють умови для співробітництва в інвестиційній та фінансовій сферах. Фінансова підтримка від ЄС є одним з найвагоміших чинників успішного проведення демократичних реформ в Україні та побудови ефективної європейської моделі соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В світлі євроінтеграційних намірів України питання співробітництва з ЄС на сьогодні є настільки актуальними, що їм присвячена величезна кількість наукових праць та аналітичних досліджень, які проводяться за такими напрямками, як євроінтеграція України в аспекті відповідності української економіки європейським вимогам, можливості України щодо реалізації євроінтеграційних амбіцій, зовнішньоторговельні аспекти взаємовідносин України та ЄС, проблеми євроінтеграції та інтернаціоналізації науково-технічної сфери, транскордонне співробітництво з країнами ЄС. Зокрема, проблеми і перспективи інвестиційного та фінансового співробітництва Україна-ЄС досліджували О. Власюк, Б. Данилишин, О. Кваша, О. Лондар, М. Мальський, Т. Місяць, Ю. Палагнюк, Н. Скоробогатова, А. Філіпенко та інші українські науковці. Стан фінансового співробітництва України та ЄС є об'єктом постійного моніторингу з боку Європейської Комісії та Європейської служби з зовнішніх справ, а також центральних органів виконавчої влади України (Міністерства закордонних справ, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Міністерства юстиції тощо).

Але в умовах нестабільного глобального політичного та економічного середовища, нових викликів, що постають в регіоні, та надзвичайної динамічності, що характерна для інвестиційних та фінансових процесів, існуючі наукові праці швидко втрачають актуальність. Це вимагає проведення досліджень, що відображали би проблеми та перспективи взаємодії України та ЄС в світлі сучасного стану інвестиційно-фінансового співробітництва з метою прийняття адекватних рішень щодо подальших кроків України на шляху до євроінтеграції.

Метою статті є висвітлення стану інвестиційно-фінансового співробітництва України та ЄС на сучасному етапі євроінтеграції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна є пріоритетним партнером для Європейського Союзу, у т.ч. в рамках Східного партнерства ЄС. На сучасному етапі у взаємовідносинах України та ЄС було здійснено перехід від формату «партнерства та співробітництва» до «політичної асоціації та економічної інтеграції». Це сприяло активізації співробітництва, підґрунтям якого стала підписана в червні 2014 р. Угода про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Угода про асоціацію, включаючи глибоку та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA)) [1] між ЄС та Україною, була узгоджена між 2007 і 2011 роками та підписана 21 березня та 27 червня 2014 року. Вона замінює попередні рамки співпраці.

Угода про асоціацію є головним інструментом зближення України та ЄС: вона сприяє поглибленню політичних зв'язків, зміцненню економічних зв'язків та повазі спільних цінностей. Угода набула чинності 1 вересня 2017 року, і про стан її виконання повідомляється щороку на офіційних сайтах органів державної влади України та ЄС.

Зовнішня торгівля та інвестиції є життєво важливими як для економіки України, так і для ЄС, з точки зору зростання та кількості робочих місць, зниження цін, кращої якості та вибору для споживачів через посилення конкуренції тощо. На жаль, прямі іноземні інвестиції ЄС в Україну залишаються низькими, що вказує на необхідність покращення в нашій країні ділового клімату та заохочення інвестицій, зокрема, шляхом забезпечення верховенства закону та боротьби з корупцією [2, с. 2].

За даними Державної служби статистики України, обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України з країн світу станом на 31 грудня 2019 року становив 35,8 млрд. дол. США, (із країн ЄС – 28 289,3 млн. дол. США, з інших країн – 7520,3 млн. дол. США), що виявилось лише на 8,8% більше показника початку 2019 року (32911 млн. дол. США).

До основних країн-інвесторів України з країн ЄС в 2019 р. належали:

- Кіпр – 10 368,9 млн. дол. США;
- Нідерланди – 8 301,4 млн. дол. США;
- Велика Британія – 2 060,6 млн. дол. США;
- Німеччина – 1 843,1 млн. дол. США;
- Австрія – 1 249,4 млн. дол. США.

Звертає увагу надто висока частка інвестицій з Кіпру в структурі надходження ПІІ в Україну. Це дозволяє вести мову про переважання так званих офшорних інвестицій, які утворені капіталом, що контролюється іноземними компаніями резидентів України (усі українські олігархи є власниками компаній на Кіпрі, які володіють найбільшими підприємствами в Україні). Такі інвестиції витісняють капітал розвинених країн з вітчизняної економіки та забезпечують здебільшого кількісний характер приросту ПІІ [3].

Найбільші обсяги надходжень прямих інвестицій на звітну дату (за накопичувальним підсумком) були спрямовані до підприємств промисловості – 11595,9 млн. дол. США, оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів – 5 662,5 млн. дол. США та у сферу операцій з нерухомим майном – 4495,7 млн. дол. США [4].

Значні обсяги прямих інвестицій в Україну з країн ЄС зосереджені на промислових підприємствах (34,4%), підприємствах оптової та роздрібної торгівлі, ремонту транспортних засобів (13,8%), в організаціях, що здійснюють операції з нерухомістю – 12,8%, фінансових та страхових установах – 10,5% [5, 10].

Європейський Союз виділяє близько 10% свого бюджету на зовнішні дії. Він надає фінансування у вигляді грантів, контрактів та бюджетної підтримки для країн-партнерів. ЄС також співпрацює з міжнародними організаціями, приватними органами та країнами-членами ЄС, щоб збільшити вплив цієї підтримки. За останні роки Україна отримала доступ до різних програм Європейського Союзу, ставши, наприклад, лідером програми Erasmus+ серед країн Східного партнерства; стала повною мірою асоційованою з програмою ЄС «Горизонт 2020» для досліджень та інновацій; брала участь у програмі «Творча Європа», що підтримує культурний, творчий та аудіовізуальний сектори.

Фінансова підтримка ЄС для України здійснюється за допомогою різноманітних інструментів. Так, інвестиції з ЄС спрямовуються в Україну через План зовнішніх інвестицій ЄС, зокрема Інвестиційну платформу сусідства. Одним з основним форматів інвестиційного співробітництва між Україною та ЄС є взаємодія з Європейським інвестиційним банком.

Поряд з політичною підтримкою, в період з 2014 по 2019 рр. ЄС та його фінансові установи (Європейський інвестиційний банк та Європейський банк реконструкції та розвитку) залучили на допомогу Україні понад 13 млрд. євро позик та 2 млрд. євро в грантах з метою стабілізації української економіки, підтримку проведення комплексних реформ та покращення життя громадян. Це включає значну двосторонню фінансову та технічну підтримку країн-членів ЄС в рамках Європейського інструменту сусідства (майже 1,4 млрд. євро).

На сьогодні впроваджуються наступні програми інвестиційно-фінансової підтримки ЄС в Україні:

1. Четверта посліпль програма макрофінансової допомоги (MFA IV) на суму 1 млрд. євро, прийнята Європейською комісією 9 березня 2018 р. на прохання української влади про додаткову макрофінансову допомогу на покриття зовнішніх фінансових потреб. Ця нова програма, спрямована на підтримку економічної стабілізації та прискорення впровадження реформ в країні, була ухвалена Європейським парламентом та Радою 4 липня 2018 р. Два транші по 500 млн. євро були виплачені у листопаді 2018 р. та травні 2020 р. Таким чином, включаючи цю програму, загальна макрофінансова допомога, яка надається Україні від ЄС з 2014 року, досягла 3,3 млрд. євро, що є найбільшим обсягом допомоги, наданої для будь-якої країни-партнера, яка не є членом ЄС [6, 7]. Крім цього, за рішенням Європейського парламенту та Ради від 25 травня 2020 р. Україна отримує 1,2 млрд. євро макрофінансової допомоги від ЄС для подолання економічних наслідків пандемії COVID-19.

2. Підтримка ЄС протидії COVID-19 в рамках регіональних та двосторонніх програм, що складає 190 млн. євро. Підтримка вирішує нагальні потреби, пов'язані зі здоров'ям, через ВООЗ, забезпечує соціально-економічну допомогу (зокрема для постраждалих від пандемії МСП) та організаціям громадянського суспільства, що працюють з найбільш вразливими групами населення, сприяє протидії дезінформації.

3. Європейським інвестиційним банком (ЄІБ) з 2014 р. було виділено 4,3 млрд. євро позик на підтримку розвитку інфраструктури та реформи в транспортному, енергетичному, сільському господарстві, освіті та муніципальному секторі, а також на значну фінансову та технічну підтримку розвитку малого і середнього підприємництва.

4. Європейським банком реконструкції та розвитку було надано 4,31 млрд. євро у вигляді інвестицій в Україну відповідно до поточного портфеля завдяки підтримці ЄС та його держав-членів, у тому числі як донорів, для сприяння розвитку та реформам, зокрема в банківському секторі, агробізнесі, транспорті та малому бізнесі в Україні.

5. План зовнішніх інвестицій ЄС (EU External Investment Plan EIP) – це ключова ініціатива ЄС, створена для заохочення державних та приватних інвестицій. EIP використовує додаткові інвестиції, пом'якшуючи фінансові ризики за допомогою нового Гарантійного фонду ЄС (1,5 млрд. євро) та комбінуючи гранти ЄС із позиками європейських фінансових установ через Інвестиційну платформу сусідства (Neighbourhood Investment Platform (NIP)). З 2014 року через NIP в Україну було направлено понад 205 млн. євро на підтримку фінансування інфраструктури у таких сферах, як водоканалізаційне господарство, енергоефективність, транспорт і сполучення, навколишнє середовище, підтримка малих і середніх підприємств (МСП), комунальна інфраструктура та кредитування в місцевій валюті.

6. Від Європейського інструменту сусідства (European Neighbourhood Instrument (ENI)) програма підтримки на 1 365 млн. євро. Наразі Україна впроваджує нові програми, розпочаті у 2018 році в рамках ENI щодо енергоефективності, реформування та модернізації системи та інфраструктури професійної освіти та навчання. Триває сприяння контактам між людьми через спеціальне вікно програми Еразмус+ для посилення співпраці у галузі вищої освіти та підтримки обмінів та мобільності в Україні з державами-членами ЄС у галузі культури та освіти.

Підтримка ЄС Україні в рамках Європейського інструменту сусідства координується Групою підтримки Європейської комісії для України (The Support Group for Ukraine – SGUA). SGUA складається з низки тематичних груп, що відповідають основним пріоритетам реформ, викладеним у Порядку денному Асоціації. Ці команди охоплюють такі сфери, як управління та верховенство права, правосуддя та внутрішні справи, економічне управління, сільське господарство, енергетика, інфраструктура, охорона здоров'я, освіта та комунікації. Разом з Представництвом ЄС в Україні SGUA розробляє програми підтримки ключових реформ (децентралізація, боротьба з корупцією, посилення верховенства права), які зазвичай співфінансуються та впроваджуються державами-членами ЄС. Вони також надають фінансову підтримку українському громадянському суспільству через гранти, внески до Європейського фонду демократії та постійний діалог.

7. Через Інструмент сприяння стабільності та миру (IcSP) ЄС також підтримує в Україні зусилля щодо миру, стабілізації та відновлення – понад 110 млн. євро. Це включає підтримку Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ, допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО) та постраждалому від конфлікту населенню, а також відновлення управління та примирення в громадах, що постраждали від кризи.

8. З 2017 року діє комплексна програма підтримки на 50 мільйонів євро для підконтрольних уряду частин Донецької та Луганської областей. Вона спрямована на:

- зміцнення належного управління та децентралізації;
- підтримку економічного пожвавлення та МСП;
- підвищення громадської безпеки та соціальної згуртованості;
- сприяння розвитку регіональної системи охорони здоров'я;
- підтримку переміщених університетів та допомогу у вирішенні інфраструктурних питань.

Програма нещодавно була доповнена на 10 млн. євро задля розширення до території Азовського моря.

Україна отримує вигоду від TAIEH (інструмент технічної допомоги та обміну інформацією Європейської Комісії), і, крім двосторонньої підтримки, підтримку від регіональних та багатонаціональних програм для країн Східного партнерства. Окрім фонду Чорнобильського укриття, підтримка надається через Інструмент співробітництва у сфері ядерної безпеки (INSC II) 2014-2020. Через Консультативну місію Європейського Союзу (EUAM) в Україні міжнародні експерти, що базуються в Україні, переважно з країн-членів ЄС, допомагають Україні в реформуванні цивільного сектору безпеки.

На сьогодні Україна, безперечно, залишається одним з ключових партнерів ЄС в фінансово-інвестиційній сфері. ЄС та держави, які входять до його складу, є найважливішими фінансовими донорами України. Починаючи з 1991 р., обсяг фінансової допомоги ЄС Україні щорічно збільшується [8, с. 77].

За п'ять років після Революції гідності Україна зробила суттєві кроки у здійсненні складних реформ. За словами Європейського комісара із питань політики сусідства та політики розширення Олівера Варгеї, «українська влада досягла прогресу в реформах, зокрема у сферах, які допоможуть створити основи для майбутнього зростання та процвітання для українських громадян ... але важливо впроваджувати реформи відповідно до загальних спільних цінностей демократії, верховенства права, поваги до міжнародного права та прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин» [9]. Партнерство з ЄС базується на принципах подальшого реформування, адже доки Україна продовжує реформуватися на безпрецедентному рівні, доти ЄС буде продовжувати її підтримувати на такому ж рівні.

Однак, амбітна програма реформ в Україні просувається з певними труднощами, що є обмежувальним чинником для інвестиційно-фінансового співробітництва. Так, обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну з

країн ЄС хоч і мають позитивну динаміку починаючи з 2017 р., але все ще є значно нижчими, ніж вони були до 2014 р. (рис. 1). І це в умовах переорієнтації зовнішньої торгівлі України на країни ЄС та збільшення її обсягів, набуття чинності Угоди про Асоціацію та значної й постійної фінансової підтримки України з боку ЄС.

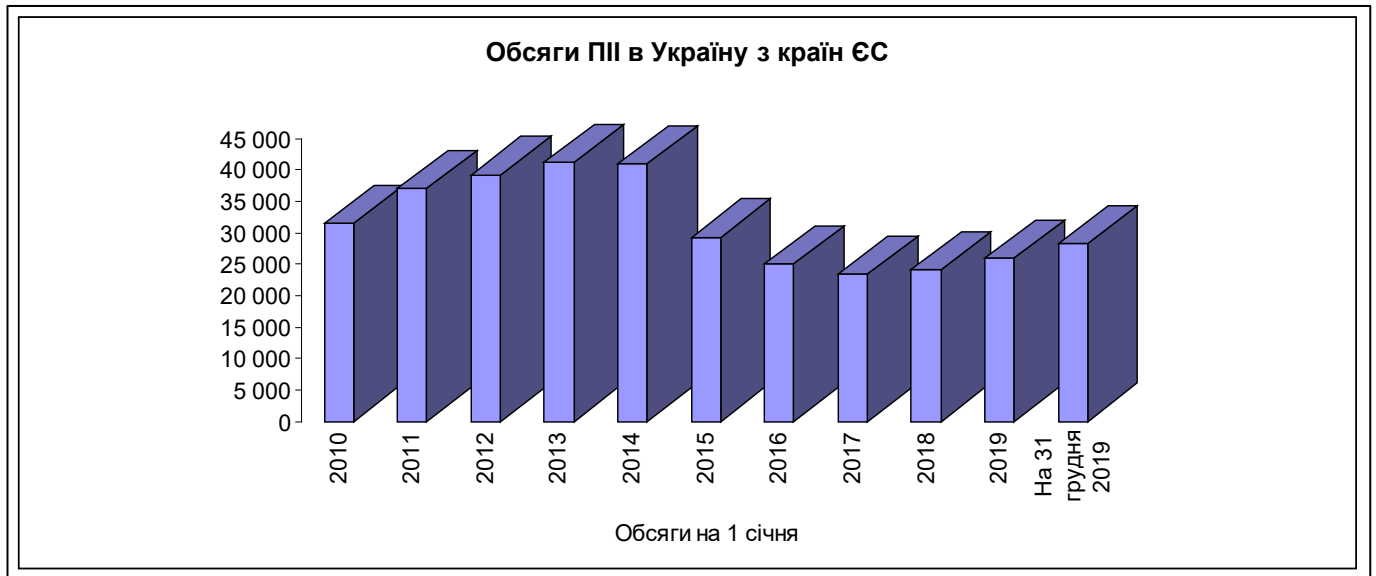


Рисунок 1. Динаміка прямих інвестицій з країн ЄС в економіці України (2010-2019 рр.), млн. дол. США
Джерело: побудовано на підставі [4]

Труднощі з залученням інвестицій з країн ЄС цілком відповідають загальним проблемам інвестиційної привабливості України, серед яких високий рівень корупції в країні (126 місце із 180 країн світу в рейтингу країн за індексом сприйняття корупції Transparency International в 2019 р. [10]), непрозорість законодавства та його часті зміни, високий рівень бюрократії, загальний нестабільний економічний стан країни, нерозвиненість ринкової інфраструктури, бойові дії на сході України тощо.

На фоні прогресу в здійсненні економічних і галузевих реформ щодо низки сфер (децентралізація, бюджет, митниця, дерегулювання ринку, державні закупівлі, охорона здоров'я [2, с. 2], є й галузі, де реформи залишаються незавершеними та які потребують особливої уваги з точки зору залучення інвестицій.

Найбільш нагальним є реформування системи юстиції та державного управління, адже головною причиною небажання інвесторів вкладати кошти є корупція та неефективна судова система, неможливість захистити право власності чи справедливо вирішити бізнес-суперечку [3]. Європейські інвестори потребують перш за все верховенства закону та захисту приватної власності, що має бути забезпечено шляхом внесення змін в закони та їх подальшого суворого дотримання.

Також реформи все ще повільно просуваються у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Відповідно до звіту торговельного представника США, найбільш поширеними видами порушень авторського права в Україні є піратство в Інтернеті та медіа сфері, піратство щодо авторських прав, відсутність ефективної політики та процедур, які змогли б гарантувати, що власні державні органи не використовують неліцензійне програмне забезпечення [11]. Звісно, така ситуація з інтелектуальною власністю безпосередньо негативно впливає на торгові відносини між Україною та країнами ЄС, а також обмежує можливості України щодо залучення іноземних інвестицій, адже інвестори зацікавлені в передбачуваності та захисті. Питання прав інтелектуальної власності безпосередньо пов'язаний із ступенем прозорості та надійності судової системи. Більш цілеспрямовані зусилля щодо боротьби з корупцією та політичною залежністю суддів, а також підвищення якості та швидкості здійснення правосуддя є вкрай необхідними як для вітчизняного бізнесу, так і для іноземних інвесторів.

Висновки. Аналіз стану інвестиційно-інвестиційно-фінансового співробітництва України та ЄС на сучасному етапі дозволяє зробити висновки, що Україна для ЄС є одним з найбільш пріоритетних партнерів. Стала фінансова підтримка з боку ЄС стосується багатьох галузей економіки та сфер суспільного життя в Україні, зокрема сільського господарства, інфраструктури, транспорту та енергетики, малого та середнього підприємництва, а також проведення демократичних реформ, подолання наслідків пандемії COVID-19, досліджень та інновацій, навколишнього середовища, підтримки постраждалих від військового конфлікту тощо. ЄС підтримує Україну за допомогою різноманітних інструментів, серед яких макрофінансова допомога, Європейські фінансові інституції (ЄБРР та ЄІБ), двостороння підтримка країн-членів ЄС, План зовнішніх інвестицій ЄС, Європейський інструмент сусідства, Інструмент сприяння стабільності та миру.

Подальше фінансове співробітництво значною мірою залежить від успіхів України щодо реалізації реформ, які мають зблизити Україну та ЄС, забезпечити економічні і політичну стабільність та процвітання українського суспільства. За умови належного дотримання Україною шляху реформування та виконання власних зобов'язань, ЄС має намір і надалі продовжувати активні фінансову підтримку України.

Щодо прямих іноземних інвестицій ЄС в Україну, їх обсяги, нажаль, все ще залишаються низькими, а структура за країнами походження – неоптимальною, адже для України важливо залучати інвестиції з найбільш розвинутих країн ЄС. Це можливо тільки за умови формування привабливого інвестиційного клімату, забезпечення верховенства закону та боротьби з корупцією шляхом реформування системи юстиції та державного управління.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію. Урядовий портал : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu> (дата звернення: 13.07.2020).
2. Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Ukraine. European Commission : веб-сайт. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2019_433_f1_joint_staff_working_paper_en_v4_p1_1056243.pdf (дата звернення: 13.07.2020).
3. Хто і як інвестує в Україну. Разумков центр : веб-сайт. URL: <http://razumkov.org.ua/statti/khto-i-yak-investuie-v-ukrainu> (дата звернення: 13.07.2020).
4. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України/з України за країнами світу; країнами ЄС; видами економічної діяльності; по регіонах (2015-2019). Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/inv_zd/pi_ak_ks_reg/pi_ak_ks_reg_2019u.xlsx (дата звернення: 13.07.2020).
5. Ukraine and the EU. European Union External Action. Delegation of the European Union to Ukraine. : веб-сайт. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/1937/ukraine-and-eu_en (дата звернення: 25.07.2020).
6. Ukraine. European Commission : веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/international-economic-relations/enlargement-and-neighbouring-countries/neighbouring-countries-eu/neighbourhood-countries/ukraine_en#economic-analysis (дата звернення: 25.07.2020).
7. EU-Ukraine relations – factsheet. European Union External Action : веб-сайт. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/4081/%20EU-Ukraine%20relations (дата звернення: 25.07.2020).
8. Скоробогатова Н. Є. Удосконалення механізму фінансового співробітництва між Україною та ЄС. Економіка та держава. 2016. №12. С. 72-77. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ecde_2016_12_18.pdf (дата звернення: 25.07.2020).
9. EU report: Implementation of reforms continues to bring EU and Ukraine closer together. European Commission : веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_6736 (дата звернення: 25.07.2020).
10. Transparency International Ukraine (Трансперенсі Інтернешнл Україна). Transparency International : веб-сайт. URL: <https://www.transparency.org/en/countries/ukraine> (дата звернення: 25.07.2020).
11. Want foreign investors to take Ukraine seriously? Prove it. Atlantic Council : веб-сайт. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/want-foreign-investors-to-take-ukraine-seriously-prove-it/> (дата звернення: 25.07.2020).

References

1. Uhoda pro asotsiatsiiu [Association Agreement]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>.
2. Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Ukraine. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2019_433_f1_joint_staff_working_paper_en_v4_p1_1056243.pdf.
3. Khto i yak investuie v Ukrainu [Who and How Invests in Ukraine]. URL: <http://razumkov.org.ua/statti/khto-i-yak-investuie-v-ukrainu>.
4. Priami investysii (aktsionernyi kapital) v ekonomitsi Ukrainy/z Ukrainy za krainamy svitu; krainamy ES; vydamy ekonomichnoi diialnosti; po rehionakh (2015-2019) [Direct investments (share capital) in the economy of Ukraine / from Ukraine by countries of the world; EU countries; types of economic activity; by regions (2015-2019)]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/inv_zd/pi_ak_ks_reg/pi_ak_ks_reg_2019u.xlsx.
5. Ukraine and the EU. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/1937/ukraine-and-eu_en.
6. Ukraine. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/international-economic-relations/enlargement-and-neighbouring-countries/neighbouring-countries-eu/neighbourhood-countries/ukraine_en#economic-analysis.
7. EU-Ukraine relations – factsheet. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/4081/%20EU-Ukraine%20relations.
8. Skorobohatova N. Ye. Udoskonalennia mekhanizmu finansovoho spivrobitnytstva mizh Ukraynoi ta ES [Improving the mechanism of financial cooperation between Ukraine and the EU]. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecde_2016_12_18.pdf.
9. EU report: Implementation of reforms continues to bring EU and Ukraine closer together. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_6736.

10. Transparency International Ukraine. URL: <https://www.transparency.org/en/countries/ukraine>.

11. Want foreign investors to take Ukraine seriously? Prove it. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/want-foreign-investors-to-take-ukraine-seriously-prove-it/> (дата звернення: 25.07.2020).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Рибаківна Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: taryb@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2057-9550
Researcher ID: R-7457-2017

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Рыбакова Татьяна Александровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» ул. Сухомлинского, 32, г. Переяслав, Киевская обл., 08401, Украина
e-mail: taryb@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Tetiana Rybakova, Ph.D. in Economics, Associate Professor in the Department of Economics Pereiaslav, Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University 30, Sukhomlynskogo Street, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: taryb@ukr.net

УДК 338.439.02

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-191-199>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

**Євтушенко Н. М.,
Малишко В. В.,
Городніченко Ю. В.**

Предметом дослідження є джерела отримання коштів для соціального розвитку об'єднаних територіальних громад.

Метою статті є визначення перспектив та заходів залучення фінансових ресурсів для розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.

Методи, що були використані в процесі дослідження: метод системно-структурного аналізу й синтезу, метод порівняльного аналізу, узагальнення, статистичний, загальнонаукові, спеціальні методи наукового пізнання та інші методи дослідження.

Результати роботи. У статті визначено основні перешкоди щодо ефективного фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, розглянуто певний досвід у пошуку та залучення коштів для розвитку територій, охарактеризовано джерела отримання таких коштів.

Проаналізовано та обгрунтовано заходи, що сприятимуть інвестиційній привабливості території.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані об'єднаними територіальними громадами для формування фінансових ресурсів, а також у закладах вищої освіти при викладанні економічних дисциплін.

Висновки. Провівши дослідження, слід зазначити, що процес об'єднання територіальних громад в Україні і, відповідно, залучення фінансових ресурсів до їх бюджетів є досить складним процесом і тому потребують консолідації зусиль на всіх рівнях влади та підтримки з боку європейських партнерів. Завдяки реформі децентралізації управління в Україні мають бути створені спроможні територіальні громади, що здатні за наявності власних ресурсів (кадрових, фінансових, економічних тощо) забезпечити розвиток території, якісне надання соціальних послуг та сприяти зростанню добробуту їх мешканців та загалом України. Визначено, що основними джерелами отримання коштів для соціально-економічного розвитку ОТГ є: міжнародна технічна допомога, додаткові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури громади, надходження місцевих податків від суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фінансові ресурси, децентралізація, об'єднані територіальні громади, інвестиції, соціально-економічний розвиток, податки.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ СОСТОЯТЕЛЬНОСТИ ОБЪЕДИНЕННЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ГРОМАД В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Евтушенко Н. Н.,
Малышко В. В.,
Городниченко Ю. В.

Предметом исследования являются источники получения средств для социального развития объединенных территориальных общин.

Целью статьи является определение перспектив и заходивзалучення финансовых ресурсов для развития территориальных общин в условиях децентрализации.

Методы, которые были использованы в процессе исследования: метод системно-структурного анализа и синтеза, метод сравнительного анализа, обобщения, статистический, общенаучные, специальные методы научного познания и другие методы исследования.

Результаты работы. В статье определены основные препятствия для эффективного финансового обеспечения развития территориальных общин, рассмотрены определенный опыт в поиске и привлечении средств для развития территорий, охарактеризованы источники получения таких средств.

Проанализированы и обоснованы мероприятия, способствующие инвестиционной привлекательности территории.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы Объединенных территориальными общинами для формирования финансовых ресурсов, а также в учреждениях высшего образования при преподавании экономических дисциплин.

Выводы. Проведя исследования, следует отметить, что процесс объединения территориальных общин в Украине и, соответственно, привлечения финансовых ресурсов в их бюджеты достаточно сложным процессом и поэтому требуют консолидации усилий на всех уровнях власти и поддержки со стороны европейских партнеров. Благодаря реформе децентрализации управления в Украине должны быть созданы способны территориальные общины, которые способны при наличии собственных ресурсов (кадровых, финансовых, экономических и т.д.) обеспечить развитие территории, качественное предоставление социальных услуг способствовать росту благосостояния их жителей и в целом Украины. Определено, что основными источниками получения средств для социально-экономического развития ОТГ являются: международная техническая помощь, дополнительные субвенции из государственного бюджета местным бюджетам на формирование инфраструктуры общины, поступления местных налогов от субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, децентрализация, объединенные территориальные общины, инвестиции, социально-экономическое развитие, налоги.

ENSURING THE FINANCIAL PROBABILITY OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

Yevtushenko Natalia,
Malysheko Vitalina,
Horodnichenko Yuliia

Subject of research is the sources of funding for the social development of united territorial communities.

The purpose of the article is to determine the prospects and measures to attract financial resources for the development of local communities in a decentralized environment.

Methods which were used in course of research: method of system-structural analysis and synthesis, method of comparative analysis, generalization, statistical, general scientific, special methods of scientific knowledge and other research methods.

Study results. The article identifies the main obstacles to effective financial support for the development of territorial communities, considers some experience in finding and raising funds for the development of territories, describes the sources of such funds.

Measures that will contribute to the investment attractiveness of the territory are analyzed and substantiated.

Application of results. The results of the study can be used by the united territorial communities for the formation of financial resources, as well as in higher education institutions in the teaching of economic disciplines.

Conclusions. After conducting the research, it should be noted that the process of uniting territorial communities in Ukraine and, consequently, attracting financial resources to their budgets is a rather complex process and therefore requires consolidation of efforts at all levels of government and support from European partners. Due to the reform of decentralization of management in Ukraine, capable territorial communities should be created that are able to ensure the development of the territory, quality provision of social services and promote the well-being of their residents and Ukraine in general. It is determined that the main sources of funds for socio-economic development of OTG are: international technical assistance, additional subventions from the state budget to local budgets for the formation of community infrastructure, local taxes from businesses.

Keywords: financial resources, decentralization, united territorial communities, investments, socio-economic development, taxes.

JEL Classification: H68, H75.

Постановка проблеми. Аналізуючи ситуацію, що відбувається в Україні, можна сміло констатувати той факт, що ми знаходимося на перехідному етапі. В цей період активно відбуваються реформи місцевого самоврядування, встановлюються довготривалі відносини та співпраця з ЄС. І от однією з таких найважливіших реформ є реформа децентралізації управління, що завершиться в 2020 році проведенням восени місцевих виборів на новій територіальній основі громад. Враховуючи досвід країн ЄС слід зазначити, що рушійною силою соціального та економічного розвитку територій, є місцеве самоврядування, в Україні – це територіальні громади. Їхні перспективи розвитку формуються потребами та позиціями їх мешканців, де держава виконує тільки захисну та регуляторну функцію. Територіальна громада (ОТГ) займає одне з важливих місць у теоретичних та прикладних дослідженнях протягом 2014-2019 років в Україні, зокрема в контексті формування фундаменту якісно нової системи місцевого самоврядування.

Фундаментальні зміни системи місцевого самоврядування відбулись протягом останніх трьох років. А саме в частині формування місцевих бюджетів та утворення об'єднаних територіальних громад, що одержали чималі фінансові ресурси і відповідно нові можливості для одержання людьми послуг, на які раніше їм не вистачало коштів. Актуальним залишається питання, чи цих коштів буде достатньо для забезпечення повноцінних потреб громади? Тому вивчення питання розвитку ОТГ на сьогоднішній день неможливе без дослідження фінансової спроможності їх. Тому доцільно при формуванні ОТГ є попередній розрахунок її фінансової спроможності, який дозволить оцінити переваги та ризики такого об'єднання, визначити потребу в пошуку додаткових коштів та упорядкуванні видатків.

Тому розгляд даної теми є актуальним і потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх публікацій та невирішена частина проблеми. Дослідження питань формування фінансової спроможності територіальних громад розглядали в своїх працях як зарубіжні науковці А. Аффлек, Дж. Кендалл, Р. Масгрейв, М. Міллер, Е. Остр, Д. Фуллер так і вітчизняні науковці, зокрема, І. Вахович, Г. Возняк, Ю. Ганущака, І. Коліушко, Ю. Петрушенко, І. Сторонянської, А. Ткачук та ін. Варто зазначити, що зазначені науковці віддають перевагу інноваційним підходам до управління фінансами територіальних громад.

Дані підходи базуються на узгодженні фінансових та нефінансових інтересів всіх стейкхолдерів, використанні публічно-приватного партнерства та інших інструментів розбудови територій.

Виклад основного матеріалу. Протягом 2014-2018 рр. в Україні були схвалені концептуальні засади децентралізації влади [1]. А практична реалізація розпочалась у 2015 році з прийняттям ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [2] та внесенням змін до Бюджетного та Податкового кодексів [3, 4].

Спроможні територіальні громади – «територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [5].

В спроможних територіальних громадах органи місцевого самоврядування мають забезпечити надання всіх необхідних громадянам публічних послуг, тобто бути спроможним адміністративним центром по наданню послуг населенню [6].

Науковці, що займаються даною проблематикою, виділяють такі основні аспекти спроможності громад: інституціональний, нормативно-правовий (Українське та європейське законодавство); ресурсний (власні ресурси громади та фінансова системи країни в цілому).

Враховуючи досвід Європи у рамках бюджетної децентралізації, першочерговим стало ефективне розмежування повноважень між центральними і місцевими органами влади. В Україні в цьому контексті передбачено розподіл видаткових зобов'язань і дохідних джерел за рівнями бюджетної системи: державний, регіональний, місцевий та визначення обсягу повноважень, у межах яких органи влади можуть визначати свої видатки і доходи. Реальний рівень досягнутої децентралізації в політичному, адміністративному та фінансовому аспектах залежить від рівня завершеності цих процесів [7].

Основним стримувальним фактором, щодо розвитку територій, виступає наявність низького фінансового потенціалу органів місцевого самоврядування. Тому саме бюджетна децентралізація є найбільш ефективним та дієвим способом забезпечення усіх аспектів спроможності громад з метою формування їх фінансової автономії в подальшому.

Слід зазначити, що під фінансовою спроможністю ОТГ слід розуміти саме здатність забезпечувати надходження достатнього обсягу фінансових ресурсів та формування ефективної структури їх джерел, а також їх якісний розподіл та ефективне використання для подолання дестабілізаторів та досягнення стабільності соціально-економічного розвитку утворення як у короткостроковій так і довгостроковій перспективі [7].

Розглянувши досвід європейських країн можна стверджувати що основними складовими фінансових ресурсів місцевого самоврядування є:

- фінансове забезпечення соціальної сфери;
- розвиток місцевого господарства;
- бюджетні ресурси (доходи місцевих бюджетів);
- позабюджетні ресурси (муніципальні запозичення, кошти цільових фондів та ін.);

- фінансові ресурси підприємств комунальної власності, доходи від управління комунальною власністю, приватизації та ін.;
- благодійні, спонсорські внески, пожертвування;
- інші ресурси [8].

Варто зазначити, що в Україні вже відбулися фундаментальні зміни системи місцевого самоврядування, це стосується формування місцевих бюджетів та утворення об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Зазначимо, що завдяки децентралізації стало можливим економічне відновлення міст та сіл України. І вперше за роки незалежності кожна адміністративно-територіальна одиниця одержала можливість самостійно розпоряджатися заробленими коштами, бути господарями на власній землі. За перші три роки (на початок 2017 року) проведення реформи децентралізації в Україні утворилось 665 ОТГ, а станом на вересень 2020 року їх кількість становить 982 ОТГ з них у Київській обл. – 24 ОТГ (таблиця 1) [9].

Слід усвідомлювати, що без посилення зацікавленості новоствореного органа влади у залученні якомога більшої кількості фінансових ресурсів наповнення бюджету ОТГ не збільшиться.

Для того щоб ефективно здійснити планування дохідної частини бюджетів ОТГ та реальних можливостей її розширення, органам місцевої влади слід співпрацювати з фінансовими органами із питань визначення кількості осіб, що сплачують податки; обсягу їх нарахувань; забезпечення вчасного та повного виконання платниками податків своїх податкових зобов'язань; рівня добровільного виконання платниками вимог податкового законодавства; вивчення стану платіжної дисципліни; виявлення та залучення до сплати роботодавців та громадян із метою запобігання сплати заробітку в «конвертах» тощо [10, с. 1260].

Таблиця 1. Динаміка створення ОТГ в Україні, 2015-2019 рр. [9]

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість ОТГ, од.	159	366	665	806	1029
Кількість територіальних громад, що об'єдналися та приєдналися	814	1782	3178	3740	4698
Кількість жителів ОТГ, млн. осіб	1,4	3,1	5,6	8,3	11,7
Площа ОТГ, тис. кв. км	36,8	89,6	167,5	193,5	246,8
Середня кількість територіальних громад, які об'єдналися в одній ОТГ, од.	5,1	4,7	4,7	4,0	4,3
Середня чисельність населення 1 ОТГ, осіб	8711	8395	8417	18964	15269

За нових умов, реформи бюджетної децентралізації, для забезпечення потреб територіальних громад, зокрема ОТГ, можуть бути використані фінансові ресурси різних економічних агентів, зокрема, місцевих та центральних органів влади, приватних суб'єктів господарювання, фінансових установ та неурядових організацій, а також іноземних держав та міжнародних фінансових організацій [11].

Відповідно до змін, внесених до Бюджетного Кодексу, об'єднані територіальні громади отримали нові фінансові ресурси після об'єднання.

Серед методів фінансового забезпечення територіальних громад слід виділити наступні:

1) залучення та акумулювання фінансових ресурсів (надання платних адміністративних послуг; справляння місцевих податків, зборів і платежів; оренда чи продаж землі, майна та об'єктів муніципальної власності; залучення благодійних внесків, грантів, дарунків, коштів юридичних та фізичних осіб під цільові проекти і заходи; внутрішнє і зовнішнє запозичення; фінансово-кредитна діяльність та участь у статутному капіталі; міжмуніципальна та транскордонна співпраця).

2) аналізу та оцінювання фінансових ресурсів (неформалізовані методи: розробка системи показників, метод порівняння, побудова аналітичних таблиць, методи експертних оцінок, методи аналізу фінансової (бухгалтерської) звітності; формалізовані методи: класичні методи аналізу, традиційні методи аналізу (порівняння, використання відносних і середніх величин, угруповання, індексний метод), математико-статистичні методи (кореляційний аналіз, регресійний аналіз, дисперсійний аналіз, факторний аналіз, метод головних компонентів, коваріаційний аналіз тощо), економетричні методи, методи економічної кібернетики і оптимального прогнозування, методи дослідження операцій і теорії прийняття рішень).

3) розподілу і використання фінансових ресурсів (розподіл ресурсів в залежності від досягнутих результатів; економічна доцільність; економічно обґрунтована економія коштів; цільове використання коштів) [2, 12].

Однією з головних статей надходжень до бюджетів об'єднаних громад є податок на доходи фізичних осіб на рівні 60%. Податок на нерухомість сьогодні став суттєвим у наповненні бюджету місцевих органів влади. Плата за землю та збір за природні ресурси також є перспективними джерелами щодо наповнення місцевих бюджетів. Адже плата за землю зросла на 20,2%, що є підтвердженням ефективності роботи об'єднаних громад у сфері земельних відносин. Влада місцевого самоврядування може визначати ставку земельного податку, податку на нерухоме майно, плату за реєстрацію суб'єкта господарчої діяльності, а також має право визначати пільги у сплаті цих податків (включно з повним звільненням від них) [10, с.1260].

Проаналізувавши ситуацію, що склалась наразі можна стверджувати, що фінансова спроможність ОТГ опирається на ресурси, що мають внутрішнє походження. Деякі ресурси (інвестиції, благодійна допомога) можуть бути водночас і внутрішніми, і зовнішніми. ОТГ також одержали доступ до інших зовнішніх фінансових ресурсів. Наразі Державний бюджет є найвагомішим зовнішнім джерелом бюджетних коштів для ОТГ.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Відповідно до нових умов перерозподілу бюджетних коштів ресурси об'єднаних територіальних громад формуються за рахунок:

- 60% податку на доходи фізичних осіб (завдяки якому власні доходи в ОТГ зросли в 2-2,5 рази);
- 25% екологічного податку;
- 5% акцизного податку з реалізації підакцизних товарів;
- 100% єдиного податку;
- 100% податку на прибуток підприємств комунальної власності. Це відносно новий вид податку для ОТГ, який практично ще не надходить.
- 100% податку на майно (нерухомість, земля, транспорт)
- державне мито; плата за надання адміністративних послуг; збір за паркування; туристичний збір; орендна плата за користування майном у комунальній власності; рентні плати за користування надрами;
- 50% грошових стягнень за шкоду довкіллю;
- 75% коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва;
- різноманітні трансферти (базова дотація, освітня і медична субвенції, капітальні трансферти) – найбільший інтерес для ОТГ;
- цільові та добровільні внески установ до місцевих фондів охорони довкілля;
- надходження в рамках програм міжнародної технічної допомоги;
- кошти пайової участі у розвитку інфраструктури; кошти від відчуження комунального майна;
- кошти від реалізації безхазяйного майна;
- місцеві запозичення; інше [13].

Слід також відмітити окреме джерело фінансування місцевого соціально-економічного розвитку – грантові кошти. Насьогодні грантові джерела часто мають вирішальне значення для фінансування різноманітних проектів у сфері місцевого розвитку. Грантова допомога може бути у формі як грошових коштів (безповоротні гранти), так і консалтингових послуг, обладнання, матеріалів, які надаються українським реципієнтам на безповоротній основі [14].

Таким чином, перед органами місцевого самоврядування стоїть головне завдання – організація пошуку позабюджетних джерел фінансування та налагодження співпраці з різними фондами і грантовими програмами. Тому, враховуючи обмеженість бюджетних ресурсів навіть фінансово найспроможніших ОТГ в Україні, важливим напрямом діяльності місцевих громад має стати пошук альтернативних джерел фінансування та залучення грантових коштів для вирішення потреб місцевого розвитку. Тому актуальним стає запровадження алгоритму залучення грантових коштів для розвитку ОТГ, який містить визначальні особливості залучення ресурсів за грантовими програмами і проходить в 4 етапи:

- 1-й етап. Ідентифікація проблеми та можливих напрямів її вирішення.
- 2-й етап. Пошук грантових програм та оголошених в їх рамках конкурсів.
- 3-й етап. Підготовка проектної заявки.
- 4-й етап. Укладення договору з грантодавцем і неухильне дотримання його умов.

Варто відзначити, що фінансовий ресурс ОТГ створюється за рахунок джерел, що його наповнюють і тому для визначення фінансових можливостей в забезпеченні її соціально-економічного розвитку важливо визначити її реальні і потенційні фінансові можливості.

Щоб оцінити спроможність громади на перспективу, необхідно враховувати також незадіяні у виробничо-господарський обіг природні ресурси, корисні копалини, які на поточний час не використовуються, створення нових підприємницьких структур, розширення сфери послуг населенню та суб'єктам господарювання. Оцінка таких фінансових можливостей має базуватися на прогнозованих розрахунках доцільності їх використання на визначений період часу з врахуванням витрат на реалізацію. Методологія розрахунку таких заходів передбачає можливість використання методів оцінки ефективності інвестиційних проектів, пов'язаних із залученням нових джерел формування фінансового потенціалу територіальної громади [15, с. 132–136]. З урахуванням інвестиційної привабливості та інвестиційних можливостей земель населених пунктів, включення їх в економічний оборот передбачає залучення як прямих, так і опосередкованих (через бюджетну систему) інвестицій як на первинному, так і на вторинному ринку. Це мають бути кошти і виручені від продажу ділянок, і додатково залучені покупцями землі у зв'язку з її придбанням. Відповідно ринок земель населених пунктів може значно розширити базу доходів бюджетів усіх рівнів. Рациональне управління фінансовими ресурсами опосередковує процес діяльності усіх суб'єктів управління щодо формування фінансових ресурсів, створенню, нарощуванню і ефективному використанню фінансових ресурсів [15].

Залучення інвестицій в об'єднану територіальну громаду необхідне, в першу чергу, для впровадження інноваційних складових в різних сферах економіки та соціально-культурного розвитку територій, заміщення ними застарілих, малопродуктивних виробництв, продукція яких не є конкурентоздатною [16].

З метою підвищення інвестиційної привабливості території громадам слід:

- за підтримки наукових установ області розробити перспективні Програми розвитку ОТГ та інструментарій їх реалізації;
- формувати позитивний імідж громади та популяризувати його серед потенційних інвесторів;
- забезпечувати розвиток інфраструктури підтримки інвестиційної діяльності;

- визначати пріоритети та потреби територій в ефективних інвестиціях, здійснювати підготовку інвестиційних пропозицій та проєктів;
- створювати сприятливі умови для ведення бізнесу та інвестування капіталу в економіку ОТГ суб'єктами господарювання різних форм власності;
- залучати перспективних іноземних інвесторів;
- задіяти всі можливі, в межах чинного нормативно-правового поля, механізми та інструменти сприяння процесу інвестування на прозорих та цивілізованих засадах;
- здійснювати моніторинг інвестиційної діяльності та додатково стимулювати залучення інвестицій для вирішення проблем соціально-економічного розвитку громади, в першу чергу пріоритетних;
- забезпечувати надання належної інформації потенційним інвесторам всіма доступними засобами [17, с. 25].

Серед пріоритетів в залученні інвестицій в громадиможна віднести:

- впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій у соціально-побутовій сфері сільських територій;
- задіяння інноваційних технік та технологій в усіх галузях економіки територіальних громад регіону (в першу чергу, в сільськогосподарському виробництві, промисловості, сфері послуг);
- реалізація проєктів, пов'язаних з розвитком туристичної та рекреаційної сфери;
- розвиток переробної галузі в агропромисловому комплексі;
- раціональне та ефективне використання невідновлювальних ресурсів, у першу чергу, корисних копалин та мінеральних вод;
- розбудова комунікаційно-інфраструктурних складових, у тому числі доріг, інших транспортних комунікацій, систем зв'язку тощо [17, с. 26].

Серед основних напрямів діяльності місцевих органів влади в інвестиційному процесі мають бути:

- визначення пріоритетних напрямів залучення іноземних та вітчизняних інвестицій шляхом проведення всебічного аналізу соціально- економічного стану та інвестиційного потенціалу території;
- участь у розробці та сприяння реалізації інвестиційних проєктів, які мають пріоритетне значення для громади;
- надання допомоги суб'єктам підприємницької діяльності у розробці інвестиційних проєктів та пошуку інвесторів для їх реалізації.

Пошук інвесторів слід здійснювати за такими напрямками:

- участь у міжнародних виставках, економічних та інвестиційних форумах із залученням суб'єктів господарювання всіх форм власності;
- забезпечення наявності інформації про громаду та інвестиційні проєкти (пропозиції) у мережі Інтернет;
- використання міжнародних, міжрегіональних зв'язків членів громади [17, с. 26]. Для того щоб залучити інвестора і сформувати привабливий привабливий інвестиційний імідж ОТГ запропоновано такі практичні заходи:

1. Розповсюдження інформації про привабливість території для інвесторів – підготовка та видання «візитних карток» ОТГ, сіл та селищ, рекламних проспектів, білбордів.
2. Формування, забезпечення відкритого доступу та періодичного оновлення баз даних інвестиційних та інноваційних проєктів, ресурсів, нерухомості, земельних ділянок, об'єктів незавершеного будівництва, які можуть бути задіяні при реалізації інвестиційних проєктів.
3. Налагодження та підтримання відносин з громадськими організаціями, ЗМІ.
4. Розвиток міжрегіонального співробітництва.
5. Налагодження зв'язків, встановлення партнерства на постійній основі, досягнення домовленостей щодо участі громад в ярмарках, виставках, презентаціях.
6. Забезпечення участі громади в реалізації цільових державних регіональних програм.
7. Інформування потенційних інвесторів щодо можливості спрямування коштів на соціальні та економічні потреби громади, збереження існуючої інфраструктури, розміщення нових виробництв і послуг, створення додаткових робочих місць.

Висновки. Врахування чинників підвищення інвестиційної привабливості територій, впровадження запропонованих заходів формування їх привабливого інвестиційного іміджу, визначення основних пріоритетів для залучення інвестицій в громади, сприятиме: самодостатності територіальних громад; ефективному використанню наявних у них ресурсів; зростанню рівня зайнятості населення за місцем проживання; інноваційно-інвестиційному спрямуванню розвитку територій; оптимальному узгодженню потреб, ресурсів, інноваційних технік та технологій й направленню їх на вирішення пріоритетних проблем ОТГ, що, у результаті, стане в подальшому основою їх сталого розвитку. Відтак, для забезпечення реалізації проєктів з метою соціально-економічного розвитку ОТГ можуть використовувати різноманітні інструменти фінансування. Тому ефективне використання бюджетного потенціалу земельних ресурсів шляхом збільшення надходження коштів від продажу ділянок, що належать до комунальної власності, у доходи бюджетів відповідних територіальних громад та збільшення податків і зборів від продажу приватних земельних ділянок є актуальною проблемою, яка потребує вирішення.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333р. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3332014%D1%80>.
2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.
3. Бюджетний кодекс України (редакція станом на 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
4. Податковий кодекс України (редакція станом на 01.01.2020) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Козіна В. Формування спроможних територіальних громад. Держслужбовець, травень, 2015. № 5. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2015/may/issue-5/article-7879.html>.
6. Баб'юк І., Чепель О. Основні аспекти формування спроможних територіальних громад. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/463/>.
7. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/30350/MO_2019_7.pdf.
8. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. Децентралізація публічної влади : досвід європейських країн та перспективи України. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ : ТОВ «Софія». 2012. 128 с.
9. Децентралізація : офіційний веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 10.09.2020).
10. Хрупович С. Є., Подвірня Т. В. Фінансова спроможність бюджетів об'єднаних територіальних громад. Економіка і суспільство. 2017. Випуск №13. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/209.pdf.
11. Децентралізація : коротко про головне / за матеріалами USAID. Україна та Асоціації міст України. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/733/>.
12. Мунько А. Ю. Удосконалення інструментів управління місцевими фінансами в умовах децентралізації. Університетські наукові записки. 2016. № 1 (57). С. 281–288.
13. Борщ Г. А., Вакулєнко В. М., Гринчук Н. М., Дехтяренко Ю. Ф., Ігнатенко О. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Юзефович В. В. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг : навч. посібник. Київ : 2017. 107 с.
14. Гончаренко М. В. Механізми формування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах децентралізації. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/apdu/2017-2/doc/2/03.pdf>.
15. Гургула Т. В. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад : проблеми та шляхи їх вирішення. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка, 2017. Вип. 1 (7). С. 132–136.
16. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування : результати другої хвилі соціологічного опитування. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <http://www.slgcoe.org.ua/wpcontent/uploads/2016/12/Analitichnyi>.
17. Руснак А. В., Алещенко Л. О. Перспективи формування фінансових ресурсів об'єднаних територіальних громад. Агросвіт, 2018. № 6. С. 22–27.

References

1. Pro skhvalennia Kontseptsii reformu vannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 kvitnia 2014 r. № 333 r. [On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3332014%D1%80>.
2. Zakon Ukrainy «Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad» [On Voluntary Association of Territorial Communities]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.
3. Biudzhetnyi kodeks Ukrainy (2020). [Budget code of Ukraine] (redaktsiia stanom na 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
4. Podatkovyi kodeks Ukrainy (2020). [Tax code of Ukraine] (redaktsiia stanom na 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Kozina V. (2015). Formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad. Derzhsluzhbovets, traven, № 5. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2015/may/issue-5/article-7879.html>.
6. Babiuk, I., Chepel, O. Osnovni aspekty formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad [The main aspects of the formation of affluent territorial communities]. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/463/>.
7. Kutsenko, T., Sirenko, Ya. (2019). Zabezpechennia finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad yak prioritet detsentralizatsii upravlinnia [Ensuring the financial capacity of territorial communities as a priority of decentralization of management]. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/30350/MO_2019_7.pdf.
8. Boryslavska, O., Zaverukha, I., Zakharchenko, E. (2012). Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeiskyykh krain ta perspektyvy Ukrainy. Shveitsarsko-ukrainskyi proekt «Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini – DESPRO» [Decentralization of public power: the experience of European countries and prospects of Ukraine. Swiss-Ukrainian project Support to Decentralization in Ukraine – DESPRO]. Kyiv : TOV «Sofia». 128 s.

9. Detsentralizatsiia : ofitsiyni veb-sait [Decentralization : official website] (2020). URL: <https://decentralization.gov.ua/> (data zvernennia: 10.09.2020).
10. Khrupovych, S. Ie., Podvirna, T. V. (2017). *Finansova spromozhnist biudzhativ obiednanykh terytorialnykh hromad* [Financial capacity of budgets of united territorial communities]. *Ekonomika i suspilstvo*. Vyp. 13. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/209.pdf.
11. Detsentralizatsiia : korotko pro holovne / za materialamy USAID.Ukraine ta Asotsiatsii mist Ukrainy [Decentralization : briefly about the main / according to USAID. Ukraine and the Association of Ukrainian Cities]. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/733/>.
12. Munko, A. Yu. (2016). *Udoskonalennia instrumentiv upravlinnia mistsevymy finansamy v umovakh detsentralizatsii* [Improvement of local financial management tools in the conditions of decentralization]. *Universytetski naukovy zapysky*. № 1 (57). S. 281–288.
13. Borshch, H. A., Vakulenko, V. M., Hrynchuk, N. M., Dekhtiarenko, Yu. F., Ihnatenko, O. S., Kuibida, V. S., Tkachuk, A. F., Yuzefovych, V. V. (2017). *Resursne zabezpechennia obiednanoi terytorialnoi hromady ta yii marketynh* [Resource providing a united territorial community and its marketing] : navch. posibnyk. Kyiv. 107 s.
14. Honcharenko, M. V. (2017). *Mekhanizmy formuvannia finansovykh resursiv terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii* [Mechanisms of formation of financial resources of territorial communities in the conditions of decentralization]. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/apdu/2017-2/doc/2/03.pdf>.
15. Hurhula, T. V. (2017). *Finansove zabezpechennia spromozhnosti terytorialnykh hromad : problemy ta shliakhy yikh vyrishennia*. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomika*. Vol. 1 (7). S. 132–136.
16. *Detsentralizatsiia ta reforma mistsevoho samovriaduvannia : rezultaty druhoi khvyli sotsiologichnoho opytuvannia* [Decentralization and reform of local self-government: the results of the second wave of the poll]. *Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii*. URL: <http://www.slgcoe.org.ua/wpcontent/uploads/2016/12/Analitichnyi>.
17. Rusnak, A. V., Alieschenko, L. O. (2018). *Perspektyvy formuvannia finansovykh resursiv obiednanykh terytorialnykh hromad* [Prospects for the formation of financial resources of united territorial communities]. *Ahrosvit*. № 6. S. 22–27.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Євтушенко Наталія Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського 30, м.Переяслав, 08401, Україна

e-mail: ilata82@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-4752-6742

Малишко Віталіна Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: malyschkovitalina@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8906-9060

Researcher ID: Y-4360-2018

Scopus Author ID: 57147957000

Городніченко Юлія Вадимівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0473-8101

Researcher ID: AAG-6099-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Євтушенко Наталья Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина

e-mail: ilata82@ukr.net

Малышко Виталина Валериевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина

e-mail: malyschkovitalina@gmail.com

Городниченко Юлия Вадимовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина

e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com

DATA ABOUT AUTHORS

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Yevtushenko Natalia, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Accounting and Taxation
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Sukhomlynsky Str. 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: ilata82@ukr.net

Malyshko Vitalina, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Accounting and Taxation
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Sukhomlynsky Str. 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: malyshkovitalina@gmail.com

Horodnichenko Yuliia, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Accounting and Taxation
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Sukhomlynsky Str. 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com

ЗМІСТ

Аграрна економіка

БАХУР Н. В. Вплив інституційного середовища на розвиток інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки.....	7
ЖУК М. В., БІЛЯНСЬКИЙ Ю. О. Інституційні основи активізації експортоорієнтованої діяльності аграрних підприємств України в умовах поглиблення євроінтеграції	20
МАРМУЛЬ Л. О., ЛЕВАЄВА Л. Ю., РУНЧЕВА Н. В. Інвестування в екологізацію та комплексні програми розвитку галузі зерновиробництва	31

Економіка знань, інноваційна економіка

АДАМЧИК О. О. Інноваційні джерела підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського зеленого туризму	38
БІЛЕНКО Д. В. Інструменти та механізми інноваційного розвитку вищого навчального закладу	45
БОРЗЕНКО О. О., БОЙКО О. М. Міжнародний досвід конвергенційних процесів в напрямку створення спільних підприємств на інноваційних засадах	49
БУРДОНОС Л. І., ВІНОГРАДНЯ В. М. Методика оцінки ефективності наукових та науково-технічних робіт у закладі вищої освіти	65

Економіка та управління

ІВАНИШИН В. В., БЯЛКОВСЬКА О. А. Проблеми та перспективи розвитку людського потенціалу сільських територій України	76
ІГНАТЕНКО М. М., ІРТИЩЕВА І. О. Стратегічні орієнтири розвитку менеджменту фізкультурно-спортивних організацій в Україні	82
НОВАК Н. П., КОЦУПАТРИЙ М. М., КУЧЕРЕНКО М. А. Облік, функції та особливості справляння акцизного збору в Україні	89
УМАНЦІВ Г. В., ПОЛЬОВИК Є. В. Формування звітності у форматі XBRL	95

Економічна теорія

ГАХОВИЧ Н. Г., КУШНІРЕНКО О. М., ЗАРУДНА О. С. Циркулярна економіка як стратегічний пріоритет розвитку глобальних ланцюгів доданої вартості.....	103
ЗЛЕНКО А. М., ІСАЙКІНА О. Д. Особливості корпоративної соціальної відповідальності бізнесу в Україні	115
НЕСТЕРОВА С. В., КОПЧА В. В., МИХАЛЬЧИНЕЦЬ Г. Т. Державна підтримка малого та середнього бізнесу в сучасних умовах	127
ТІРБАХ Л. В., ЧАБАН Г. В. Розвиток ринку електронної торгівлі в світовій економіці та в макроекономічних умовах України.....	132
ШИМЧЕНКО Л. А. Громадянське суспільство як елемент демократичності української держави	138

Фінанси, грошовий обіг та кредит

ЛИСЯК Л. В., КАЧУЛА С. В., АБДІН А. В. Роль видатків місцевих бюджетів України на охорону здоров'я в умовах децентралізації	144
СОЛОМКА Я. А. Оподаткування доходів фізичних осіб: зарубіжна практика.....	153
СТУДІНСЬКА Г. Я., ПРОСОВ В. М. Оцінка рівня розвитку українського ринку іпотеки	160
КУЧЕРЕНКО С. Ю., КУЧЕРЕНКО О. М. Методи оцінки кредитоспроможності позичальника – фізичної особи.....	170
МАКОГОН В. Д., АДАМЕНКО І. П. Державні та муніципальні фінанси в умовах економічних перетворень.....	177
РИБАКОВА Т. О. Сучасний стан інвестиційно-фінансового співробітництва України та Європейського Союзу	183
ЄВТУШЕНКО Н. М., МАЛИШКО В. В., ГОРОДНІЧЕНКО Ю. В. Забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації.....	191

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная экономика

БАХУР Н. В. Влияние институциональной среды на развитие инвестиционной деятельности в аграрном секторе экономики.....	7
ЖУК Н. В., БИЛЯНСКИЙ Ю. А. Институциональные основы активизации экспортоориентированной деятельности аграрных предприятий Украины в условиях углубления евроинтеграции	20
МАРМУЛЬ Л. А., ЛЕВАЕВА Л. Ю., РУНЧЕВА Н. В. Инвестирование в экологизацию и комплексные программы развития отрасли зернопроизводства	31

Экономика знаний, инновационная экономика

АДАМЧИК А. А. Инновационные источники повышения конкурентоспособности предприятий сельского зеленого туризма	38
БЕЛЕНКО Д. В. Инструменты и механизмы инновационного развития высшего учебного заведения	45
БОРЗЕНКО Е. А., БОЙКО Е. Н. Международный опыт конвергенционных процессов в направлении создания совместных предприятий на основе инноваций.....	49
БУРДОНОС Л. И., ВІНОГРАДНАЯ В. М. Методика оценки эффективности научных и научно-технических работ в учреждении высшего образования	65

Экономика и управление

ІВАНІШІН В. В., БЯЛКОВСКАЯ О. А. Проблемы и перспективы развития человеческого потенциала сельских территорий Украины	76
ІГНАТЕНКО Н. Н., ІРТЫЩЕВА І. А. Стратегические ориентиры развития менеджмента физкультурно-спортивных организаций в Украине	82
НОВАК Н. П., КОЦУПАТРИЙ М. Н., КУЧЕРЕНКО Н. А. Учет, функции и особенности взимания акцизного сбора в Украине.....	89
УМАНЦИВ Г. В., ПОЛЕВИК Е. В. Формирование отчетности в формате XBRL.....	95

Экономическая теория

ГАХОВИЧ Н. Г., КУШНИРЕНКО О. Н., ЗАРУДНАЯ О. С. Циркулярная экономика как стратегический приоритет развития глобальных цепочек добавленной стоимости	103
ЗЛЕНКО А. Н., ІСАЙКИНА Е. Д. Особенности корпоративной социальной ответственности бизнеса в Украине	115
НЕСТЕРОВА С. В., КОПЧА В. В., МИХАЛЬЧИНЕЦЬ Г. Т. Государственная поддержка малого и среднего бизнеса в современных условиях	127
ТИРБАХ Л. В., ЧАБАН Г. В. Развитие рынка электронной торговли в мировой экономике и в макроэкономических условиях Украины	132
ШИМЧЕНКО Л. А. Гражданское общество как элемент демократичности украинского государства	138

Финансы, денежное обращение и кредит

ЛЫСЯК Л. В., КАЧУЛА С. В., АБДИН А. В. Роль расходов местных бюджетов Украины на здравоохранение в условиях децентрализации	144
СОЛОМКА Я. А. Налогообложение доходов физических лиц: зарубежная практика	153
СТУДИНСКАЯ Г. Я., ПРОСОВ В. Н. Оценка уровня развития украинского рынка ипотеки.....	160
КУЧЕРЕНКО С. Ю., КУЧЕРЕНКО О. Н. Методы оценки кредитоспособности заемщика – физического лица	170
МАКОГОН В. Д., АДАМЕНКО І. П. Государственные и муниципальные финансы в условиях экономических преобразований	177
РЫБАКОВА Т. А. Современное состояние инвестиционно-финансового сотрудничества Украины и Европейского Союза	183
ЕВТУШЕНКО Н. Н., МАЛЫШКО В. В., ГОРОДНИЧЕНКО Ю. В. Обеспечение финансовой состоятельности объединенных территориальных громад в условиях децентрализации.....	191

CONTENTS

Agrarian Economy

BAKHUR NADIYA The influence of the institutional environment on development of investment activity in the agricultural sector of the economy	7
ZHUK MYKOLA, BILANSKYI YURIY Institutional bases of activation of export-oriented activities of agrarian enterprises of Ukraine under conditions of deepening of eurointegration	20
MARMUL LARISA, LEVAIEVA LIUDMYLA, RUNCHEVA NATALYA Investment in environmentalization and comprehensive programs for development of the grain industry	31

Knowledge Economy, Innovative Economy

ADAMCHYK OLEKSANDR Innovative sources of increasing the competitiveness of rural green tourism enterprises	38
BILENKO DARIA Tools and mechanisms of universities innovative development	45
BORZENKO OLENA, BOIKO OLENA International experience of convergence processes towards the creation of joint ventures based on innovation	49
BURDONOS LYUDMILA, VYNOGRADNYA VITA Methodology of assessing the effectiveness of scientific, scientific and technical works in an institution of higher education	65

Economy and Management

IVANYSHYN VOLODYMYR, BIALKOVSKA OKSANA Problems and prospects of human potential development in rural areas of Ukraine	76
IHNATENKO MYKOLA, IRTYSHCHEVA INNA Strategic guidelines for the development of management of sports organizations in Ukraine	82
NOVAK NATALIA, KOTSUPATRYI MIKHAIL, KUCHERENKO MYKOLA Accounting, functions and features of excise collection in Ukraine	89
UMANTSIV HALYNA, POLOVYK YEVHENIYA Formation OF XBRL reporting	95

Economic Theory

GAKHOVICH NATALIA, KUSHNIRENKO OKSANA, ZARUDNA OLGA Circular economy as a strategic priority of global value chains development	103
ZLENKO ALLA, ISAIKINA OLENA Features of corporate social responsibility of business in Ukraine	115
NESTEROVA SVITLANA, KOPCHA VERONIKA, MYHALCHINETS HALYNA State support for small and medium-sized businesses in modern conditions	127
TIRBAKH LESIA, CHABAN GALINA Development of the electronic trade market in the world economy and in the macroeconomic conditions of Ukraine	132
SHYMCHENKO LJUDMILA Civil society as an element of Ukrainian state democracy	138

Finance, Monetary Circulation and Credit

LYSIAK LIUBOV, KACHULA SVITLANA, ABDIN ALINA The role of Ukrainian local budget expenditures on health in conditions of decentralization	144
SOLOMKA YANA Taxation of income of individuals: foreign practice	153
STUDINSKA GALINA, PROSOV VIACHESLAV Assessment of the level of Ukrainian mortgage market development	160
KUCHERENKO SVITLANA, KUCHERENKO OLEH Methods of assessing the creditworthiness of the natural person borrower	170
MAKOHON VALENTYNA, ADAMENKO IRYNA State and municipal finance in conditions of economic transformations	177
RYBAKOVA TETIANA The current state of investment and financial cooperation between Ukraine and the European Union	183
YEVTUSHENKO NATALIA, MALYSHKO VITALINA, HORODNICHENKO YULIYA Ensuring the financial probability of the united territorial communities in the conditions of decentralization	191

До авторів збірника Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – A4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;

- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;
- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.
- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розмішувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:
 - актуальність теми дослідження;
 - постановка проблеми;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій;
 - виділення недосліджених частин загальної проблеми;
 - постановка завдання, мети дослідження;
 - метод або методологію проведення дослідження;
 - викладення основного матеріалу (результати роботи);
 - галузь застосування результатів;
 - висновки відповідно до статті.
- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив);
- порожній рядок (Arial, 11 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;
 - ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;
 - ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті (Arial, 12 пт.). Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.

- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);

- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються. Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;

- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;

- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyuk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

**К авторам сборника
Уважаемые авторы!**

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий
государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике
«Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех.
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - A4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;
- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;
- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.
- рисунки и таблицы не должны разрывать предложения в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:
 - актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (результаты работы);
 - область применения результатов;
 - выводы согласно статье.
- ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 11 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);

Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

Общая структура статьи должна содержать:

- актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (возможно деление на подразделы);
 - выводы согласно статье;
 - перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.
- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);
- данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю APA по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;
- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;
- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;
- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;
- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международным библиографическим стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Справки по телефонам: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin
Dear authors!

Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University accepts economic articles
for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: «Ivanenko_article.doc»).

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – «book»; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs «before», «after» – 0 pt; indents «to the right», «to the left» - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;
- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is «in the text»;
- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.
- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);
- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (research results);
- the field of the results application;
- conclusions according to the article.
- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- the empty line (Arial, 12 pt);

The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of «DSTU 8302: 2015 «Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation», which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a «List of bibliography sources» simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression «so-called» is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovyuk.ua/services/translit.php> is used (choose the option «American»); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Tel.; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com> E-mail: ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 46

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46>

Головний редактор Л.О. Мармуть

Переяслав
2020

Підписано до друку 1 вересня 2020 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 21,70.
Ум.др. арк. 24,53. Наклад 100 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 46

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46>

Главный редактор Л. А. Мармуть

Переяслав
2020

Подписан к печати 1 сентября 2020. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.-изд. л. 21,70.
Ус.п.л. 24,53. Тираж 100 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 46

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav
2020

Signed for print on September 1, 2020. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 21,70.
Issued sheets 24,53.100 copies.